

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (18)

Чернігів 2019

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 5 від 27.05.2019). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – № 2 (18). – 294 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Л. М. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

М. В. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонта, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюнюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

М. В. Дубина, кандидат економічних наук, доцент;

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21189-10989 ПР від 03.02.2015.

© Чернігівський національний технологічний університет, 2019

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 2 (18)

Chernihiv 2019

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 5 dated 27.05.2019). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612, according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2019. – № 2 (18). – 294 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;
Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;
Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;
Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;;
Hazuda L. M., Doctor of Economics, Professor;
Hazuda M. V., Doctor of Economics, Professor;
Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;
Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;
Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;
Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;
Brittenko I. Г., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);
Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);
Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);
Dubyna M. V., PhD in Economics, Associate Professor;
Cristina Gabriela Cosmulese, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym
cellphone: +38 (099) 376-32-87
e-mail: maksim-32@ukr.net
mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Іванова Н.</i> Оновлення інфраструктурного потенціалу України: модернізаційний аспект	9
<i>Люльов О., Решетняк Я., Хоменко Л.</i> Методи оцінки національного бренда країни: місце України у глобальній економічній системі.....	18
<i>Радєва М.</i> Модель формування конкурентної стратегії в системі управління конкурентоспроможністю організації.....	31
<i>Занора В., Куценко Д., Одородько Н.</i> Потенціал як основа розвитку підприємства: понятійно-категоріальний апарат	40
<i>Чумак О.</i> Нормативно-правове інтерпретування та економічна ідентифікація об'єктів державної власності.....	52
<i>Серняк І.</i> Соціальні мережі як засіб підвищення ефективності соціального інструментарію управління персоналом на підприємстві.....	60
<i>Варгатюк М.</i> Науково-концептуальні засади використання бенчмаркінгу в управлінні підприємствами	67
<i>Лисак В.</i> Підвищення ефективності управління промисловими підприємствами на основі реалізації PLM-модуля	74

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Кушнір С.</i> Формування інституційного середовища забезпечення функціонування аграрного сектору.....	85
<i>Габ О.</i> Конкурентоспроможність національної економіки в контексті стратегічного розвитку вітчизняних морських портів.....	93
<i>Жогіна О., Забаітанський М.</i> Наукові засади дослідження процедур бюджетування військових закупівель	101
<i>Polkovnychenko S., Murai A.</i> Study of the competitiveness of Ukraine in the European market of tourist services	112

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Ревко А.</i> Системно-синергетична парадигма розвитку соціальної інфраструктури в системі соціогуманітарного простору регіону.....	121
<i>Шадура-Никипорець Н., Шадура Ю.</i> Дослідження впливу масштабів виробництва на екологічні характеристики регіону на основі стохастичного факторного аналізу	129

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Бондарук Т., Бондарук О., Ігнатова І.</i> Економічна природа механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки.....	137
<i>Гоголь Т., Гнедіна К.</i> Напрями реформування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: правовий та фінансовий аспекти	146
<i>Дубина М., Шеремет О.</i> Розвиток e-banking: світовий та вітчизняний досвід.....	154
<i>Савченко В.</i> Регулювання соціального розвитку в Україні через інвестиційно-інноваційні важелі та інструменти	163
<i>Ткаченко Н.</i> Диференціація форм фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти в Україні	174
<i>Абрамова А., Марич М., Попова Л.</i> Кредитне забезпечення інноваційного розвитку економіки банківськими установами в Україні.....	181
<i>Бричко М., Кузьменко О.</i> Моделювання циклічності (нелінійності) суспільної довіри до фінансового сектору економіки та його основних складових	190
<i>Жаворонок А., Федішин М., Ковальчук Н.</i> Трансформація банківських продуктів і послуг у сучасних умовах.....	202

<i>Кіндрацька Г., Гордієнко С.</i> Інформаційні ресурси фінансового аналізу: вплив викривленої фінансової інформації на якість його результатів.....	216
<i>Мартиненко В.</i> Фіскальна політика та міжбюджетні відносини в умовах фінансової децентралізації.....	227
<i>Панченко О.</i> Понятійно-категоріальні засади страхування фінансових ризиків.....	236
<i>Шишкіна О., Кальченко О.</i> Ризикозалежність промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки.....	245
<i>Біловус Т.</i> Недержавний пенсійний фонд як суб'єкт ринку цінних паперів.....	261
<i>Кононець О.</i> Виклики сьогодення на ринку оцінки вартості компаній в Україні.....	271
Вітальне слово до 80-річчя Івана Семеновича Ткаченка	278
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	280

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Ivanova N.</i> The updating of infrastructure potential of Ukraine: the modernization aspect	9
<i>Lyulyov O., Reshetniak Ya., Khomenko L.</i> The approaches to estimating national brand: Ukraine in the global economic system	18
<i>Radiava M.</i> Model of formation of competitive strategy in the management system of the organization competitiveness	31
<i>Zanora V., Kutsenko D., Odorodko N.</i> Potential as a basis for the enterprises development: concept-category apparatus	40
<i>Chumak O.</i> Regulatory-legal interpretation and economic identification of objects of state property	52
<i>Serniak I.</i> Social networks as a means of human resource management social instruments efficiency improving in enterprise.....	60
<i>Vargatiuk M.</i> Scientific and conceptual fundamentals of the benchmarking use by enterprise management	67
<i>Lysak V.</i> Improving the management efficiency of industrial enterprises by introduction the PLM-module	74

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Kushnir S.</i> Formation of an institutional environment for ensuring the economic security of the agrarian economy	85
<i>Gab A.</i> Competitiveness of national economy in the context of strategic development of domestic sea ports	93
<i>Zhohina O., Zabashtanskyi M.</i> The scientific bases of research of military purchases budgeting procedures	101
<i>Polkovnychenko S., Murai A.</i> Study of the competitiveness of Ukraine in the European market of tourist services	112

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Revko A.</i> System-synergetic paradigm of social infrastructure development in the system of the socio-humanitarian space of the region.....	121
<i>Shadura-Nykyropets N., Nykyropets Yu.</i> Investigation of the impact of scale of production on the ecological characteristics of the region on the basis of stochastic factor analysis	129

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Bondaruk T., Bondaruk O., Ignatova I.</i> Economic nature of coverage mechanism of investment-innovative security	137
<i>Gogol T., Hnedina K.</i> Directions of reformation of the quality assurance system of higher education in Ukraine: legal and financial aspects.....	146
<i>Dubyna M., Sheremet O.</i> E-banking development: world and domestic experience	154
<i>Savchenko V.</i> Regulation of social development in Ukraine through investment-innovation levers and instruments	163
<i>Tkachenko N.</i> Differentiation of forms of financial support of activities of higher educational institutions in Ukraine.....	174
<i>Abramova A., Marych M., Popova L.</i> Credit provision of innovative development of economy to banking institutions in Ukraine	181
<i>Brychko M., Kuzmenko O.</i> Modeling the cyclicity (nonlinearity) of public trust in the financial sector of the economy and its main components.....	190

<i>Zhavoronok A., Fedyshyn M., Kovalchuk N.</i> Transformation of banking products and services in modern conditions	202
<i>Kindratska H., Gordijenko S.</i> Information resources of financial analysis: the impact of distorted financial information on the quality of its results	216
<i>Martynenko V.</i> Fiscal policy and intergovernmental relations in the context of financial decentralization	227
<i>Panchenko O.</i> Conceptual-categorical foundations of financial risk insurance.....	236
<i>Shyshkina O., Kalchenko O.</i> Risk dependence of industrial enterprises on investment attractiveness of the national economy.....	245
<i>Bilovus T.</i> Non-state pension fund as an entity securities market.....	261
<i>Kononets A.</i> Current challenges in the market of corporate valuation in Ukraine	271
Welcome speech to the 80th anniversary of Ivan Tkachenko.....	278
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	280

УДК 338.49

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-9-17

Наталія Іванова

**ОБНОВЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНИ: МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ**

Наталія Іванова

**ОБНОВЛЕНИЕ ИНФРАСТРУКТУРНОГО ПОТЕНЦИАЛА
УКРАИНЫ: МОДЕРНИЗАЦИОННЫЙ АСПЕКТ**

Nataliia Ivanova

**THE UPDATING OF INFRASTRUCTURE POTENTIAL
OF UKRAINE: THE MODERNIZATION ASPECT**

У статті розроблено концептуальні положення, обґрунтовано наукові та запропоновано практичні рекомендації щодо модернізації інфраструктурного потенціалу України з урахуванням стратегічних орієнтирів регіонального розвитку в умовах євроінтеграційного вибору України. У межах реалізації модернізаційних напрямів національної економіки підкреслено пріоритетність трансформації інфраструктурного сектору, який виступає каркасом економічних відносин та ефективним засобом реалізації інтеграційних процесів в Європейський Союз.

Ключові слова: інфраструктура; інфраструктурний потенціал; євроінтеграція; регіональний розвиток; інфраструктурний ефект; модернізаційний процес.

Рис.: 2. Бібл.: 11.

В статье разработаны концептуальные положения, обоснованы научные основы и практические рекомендации по модернизации инфраструктурного потенциала Украины с учетом стратегических ориентиров регионального развития в условиях евроинтеграционного выбора Украины. В рамках реализации модернизационных направлений национальной экономики акцентировано на приоритетности трансформации инфраструктурного сектора, который выступает каркасом экономических отношений и эффективным средством реализации интеграционных процессов в Европейский Союз.

Ключевые слова: инфраструктура; инфраструктурный потенциал; евроинтеграция; региональное развитие; инфраструктурный эффект; модернизационный процесс.

Рис.: 2. Библ.: 11.

The main purpose of this article is a formation of a system of methodological principles and practical recommendations for updating the infrastructure potential of the national economy under the conditions of the European integration vector of Ukraine. An increment of economic depression in Ukraine has affected to infrastructure development as well as to the success of European integration processes. One of the results of updating the infrastructure potential is the appearance of a number of effects. There is a multidirectional of its manifestation: external (external to the infrastructure system), internal (inherent to the infrastructure component which in the process of modernization increases its efficiency) and a synergy effect. The multiplicative effect is manifested in the form of intensive growth of productive forces on the basis of innovative approaches at the expense of the relevant level of development of the infrastructure sphere.

Keywords: infrastructure; infrastructure capacity; eurointegration; regional development; infrastructure effect; modernization process.

Fig.: 2. References: 11.

JEL Classification: F15; L91; R11; R40

Постановка проблеми. Сучасне значення інфраструктури в контексті просторового розвитку важко переоцінити. Інфраструктурна забезпеченість регіону дає змогу зменшувати територіальну відстань між об'єктами, які пов'язані економічними відносинами, забезпечує оптимізацію транзакційних витрат, є вагомим чинником під час визначення місця розташування підприємницької структури, дозволяє інтегруватись національним ринкам у глобальний економічний простір. Якість та доступність інфраструктурних послуг впливають не тільки на соціально-економічний розвиток регіону, але і створюють сприятливі умови для відтворення людського капіталу та забезпечення соціальної стабільності, мінімізують техногенний вплив на природне середовище, нівелюють асиметричність регіонального розвитку в національній економічній системі. Достатньо розвинені компоненти виробничої і ринкової інфраструктури є чинником доступу територіально віддалених населених пунктів до основних економічних процесів і сервісів. Розвиток логістичної компоненти гарантує ефективність підприємницької діяльності, дотримання угод, а споживачам – кращий вибір на ринку. Сучасна телекомунікаційна мережа забезпечує доступ до однієї з найбільших цінностей сьогодення – швидкого й вільного потоку інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив інфраструктури на розвиток продуктивних сил і регіональної економіки є найбільш дискусійним питанням у науковій сфері. Сучасне наукове поле характеризується значною кількістю досліджень у цій сфері. Зокрема, завдання стратегічного розвитку регіонів України, зокрема в контексті зростання інфраструктурного потенціалу, відображено в наукових працях таких вітчизняних та закордонних учених: Л. С. Бляхман [3], В. С. Кравець [8], Е. М. Лібанова [7], М. А. Хвесик [7], С. Л. Шульц [8] та багатьох інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених питанням стратегічного інноваційного розвитку, актуальності підвищення якості інфраструктурної складової національної економіки, треба підкреслити необхідність постійного вдосконалення інструментів інвестиційної підтримки інфраструктури як специфічного об'єкта інвестування, в умовах виведення національної економіки України з кризового стану, що зумовлює актуальність та необхідність цього дослідження.

Метою статті є формування системи методологічних засад та практичних рекомендацій щодо оновлення інфраструктурного потенціалу національної економіки в умовах євроінтеграційного вектора України.

Виклад основного матеріалу. Поглиблення економічної депресії в Україні позначилося зокрема й на інфраструктурному розвитку, а отже, і на успішності євроінтеграційних процесів. Невирішеність проблеми значної залежності національної економіки від зовнішньої кон'юнктури зумовила замкнене коло у взаємозв'язку «регіональний – інфраструктурний розвиток». За умов, коли світова економіка демонструє пошук адекватних післякризових моделей розвитку, відновлення докризової ролі України в міжнародному поділі праці вже неможливе, у тому числі внаслідок відсутності якісного базису міжнародних економічних зв'язків – інфраструктурного забезпечення товарних потоків. Тому нагальною потребою є модернізаційні перетворення інфраструктурного потенціалу національної економіки з урахуванням вимог глобальних ринків.

Теперішній стан об'єктів інфраструктурного комплексу України є кризовим не тільки відносно рівня зношування. У результаті порушення положень економічних законів, які регулюють процеси простого та розширеного відтворення основних виробничих фондів, технічна складова інфраструктурного потенціалу повністю спрацьована як фізично, так і морально. База, створена ще за радянських часів, нині може стати причиною втрати стійкості інфраструктурної системи. Основні засоби транспорту, зв'язку, енергопостачання, складського господарства, які є одними з найбільш фондоемних галузей господарства, потребують для модернізації значних довгострокових інвестицій. Для дотримання безпечного функціонування інфраструктурного сектору й забезпечення належного рівня регіональної та національної безпеки необхідно залучити в галузь значні кошти. Проте можливості держави тут обмежені, а власні ресурси підприємств вичерпані.

Іншою вагомою причиною кризового стану є те, що ринкові механізми дотепер не стали основним регулятором. За принципами свого функціонування інфраструктурні галузі часто не відповідають ринковим законам організації, оскільки характерні для деяких сегментів ринку інфраструктурних послуг природні монополії унеможливають конкуренцію. Механізми конкуренції та самоорганізації інфраструктурної системи часто не спрацьовують, а держава ще не виробила ефективних методів регулювання. Зберігається монополія в потенційно конкурентних сегментах перевезень на залізничному транспорті, митних послуг, обслуговуванні дорожньої інфраструктури. Це призводить до незадовільних результатів підприємницької діяльності, неспроможності забезпечити оновлення власного рухомого складу та відтворення застарілої техніки на паритетних із державою та приватними інвесторами засадах.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Третім вагомим фактором погіршення адаптивних можливостей вітчизняної інфраструктурної системи є світові тенденції. Розвиток товарних ринків, зростання мобільності населення, глобалізаційні процеси та євроінтеграційний вибір України зумовлюють наявність певних вимог до просторово-структурних характеристик інфраструктурних утворень. Нині державна політика в цьому питанні демонструє певні зрушення в напрямку модернізації, проте повною мірою, що є очевидним, не відповідає цим викликам. Одним із головних напрямів, який потребує активного розвитку та підтримки з боку держави, є конкурентні переваги транспортно-дорожнього комплексу України в частині обслуговування транзитних вантажопотоків. Інвестуючи в розвиток інфраструктури, Україна може стати центральним європейським транзитним хабом.

Забезпечення стійкості та модернізація інфраструктурного комплексу України в сучасну, інтегровану до європейської, логістичну мережу потребує значних капіталовкладень. Проте інвестиційна діяльність у цьому напрямі має певні проблеми. Як зазначає відомий учений Л. С. Бляхман, «інфраструктура, як свідчить світовий досвід, окуповує поточні витрати, проте не інвестиції» [3]. Зважаючи на суспільний характер інфраструктурного сектору, критерієм підвищення його ефективності є не зростання обсягів виробництва та споживання послуг, а підвищення продуктивності у споживачів, покращення екологічного фактора, інтенсифікація регіонального розвитку тощо.

Починаючи з 2013 р. ситуація в інвестиційній сфері України характеризувалася безпрецедентним погіршенням інвестиційного клімату, зумовленим і наслідками економічної депресії, і зазначеними проблемами наростання рівня корупції, гальмування реформ та зниження дієздатності та прогнозованості політики держави, у чому інвестори небезпідставно вбачали підґрунтя для ймовірного загострення соціальної напруженості й політичної дестабілізації.

Дестимулювання підприємницької та інвестиційної діяльності стало одним із потужних чинників затягування економічної депресії в Україні та сповільнення адаптації національної економіки до умов післякризової глобальної економіки.

Неможливість відновити належні темпи економічного зростання викликає поширення негативних наслідків для наповнення державного бюджету, забезпечення стабільності банківської системи, валютного курсу, стабільного підвищення доходів пересічних громадян. Зазначені макроекономічні суперечності, посилені впливом значної корупованості економіки, не тільки руйнують бізнес-клімат у країні, роблячи адаптацію до нових викликів післякризового світу неможливою, поглиблюють ендогенні проблеми, у тому числі організаційно-економічну нездатність регіональних систем до стабілізації та подальшого розвитку. Отже, у контексті окресленого кола проблемних питань регіональні інфраструктурні системи потребують концептуальних рішень, спрямованих не просто на забезпечення відповідності інфраструктурному стандарту, але й досягнення належного для гармонізації з глобальним економічним простором рівня.

Протягом останнього десятиліття в Україні було розроблено та ухвалено, зокрема в межах завдань підготовки до Асоціації з ЄС, значну кількість важливих та необхідних нормативно-правових актів, які змінили правове підґрунтя підприємницького та інвестиційного клімату в країні, що мало б сприяти суттєвій активізації підприємництва та заохоченню інвестування [1, с. 193–326; 2, с. 65–111; 5, с. 27–48; 6, с. 37–50]. Проте ефективності політики економічних реформ та адекватних ринковій ситуації антикризових політик перешкоджало надто повільне формування цілісного та системного інституційного середовища, яке забезпечує реалізацію правових положень у практичній діяльності державного управління, бізнесу та населення України.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Нині провідним чинником економічного відновлення є саме роль державного регулювання, а нагальними потребами в межах стратегічного інструментарію цілеорієнтованого регіонального управління стає: формулювання основних модернізаційних процесів у всіх секторах регіональної господарської системи; виявлення структурних зрушень та досягнення пропорцій в економічній, соціальній, політичній та екологічній сферах; розроблення концепції регіонального управління в межах парадигми сталого розвитку; визначення об'єктів докладання зусиль і принципів модернізації регіональної соціально-економічної системи; діагностика й розроблення прогнозу імовірнісних наслідків модернізації економічної системи держави [7, с. 74–75].

Інфраструктура, призначенням якої є забезпечення потреб економіки, є залежною від товаропродукуючих галузей, тому будь-які зміни в них суттєво позначаються на особливостях та результатах її функціонування. Протягом минулого трирічного періоду відбулися значні події економічного та політичного характеру, що зумовили як структурний, так і територіальний перерозподіл товарних потоків, рух яких забезпечувала виробнича компонента інфраструктури.

Одним із найвпливовіших чинників, який не дозволяє повною мірою забезпечити ефективність економічних реформ в Україні – це структурна асиметричність, яка спостерігається як у структурі економіки загалом, так і на регіональному та галузевому регіональному рівнях. Проблеми, що зумовлені повільними позитивними структурними зрушеннями в національному економічному просторі, посилюються комплексом невіршених питань на рівні регіонів. Нині можемо свідчити про наявність негативних тенденцій у сфері регіонального розвитку, а саме: надмірну диспропорційність та структурну розбалансованість; триваючий протягом декількох років перерозподіл ресурсів та капіталу на користь тих самих територій. Ці проблемні питання посилюють асиметрію просторово-економічних процесів і залишаються нерегульованими [8, с. 11].

Стратегічні напрями модернізаційних процесів у інфраструктурній сфері повинні ґрунтуватися на пріоритетних орієнтирах регіонального та глобального інфраструктурного розвитку, які задекларовані відповідними документами (рис. 1) [4; 9-11].

Так, у вересні 2015 року в межах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття «Порядку денного у галузі розвитку на період після 2015 року», проблематика якого охоплювала всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства для розвитку. Серед прийнятих глобальних цілей окремий напрям стосується інфраструктурної сфери й передбачає створення стійкої інфраструктури, сприяння всеосяжній та сталій індустріалізації, а також поширенню інновацій.

Згідно з «Порядком денним у галузі розвитку» до 2030 року планується модернізувати інфраструктуру за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів і активнішого застосування чистих та екологічно безпечних технологій. Значна увага приділяється розвитку інформаційно-комунікаційної компоненти інфраструктури, відносно якої задекларовано цілі суттєвого розширення доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та забезпечення загального й недорогого доступу до Інтернету.

Стратегічні цілі регіонального розвитку встановлені в «Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», у якій зазначено, що сучасна державна регіональна політика в Україні нагально потребує координації її цілей та заходів із пріоритетами галузевих політик. Зокрема, це стосується таких сфер, як транспорт та інфраструктура, економічний розвиток та інвестиції, підприємництво й регуляторне середовище, конкурентна політика, ринок праці, освіта й наука, інноваційна діяльність [4]. Отже, на державному законотворчому рівні закладено підвалини узгодження регіонального розвитку з інфраструктурним та базування на цій основі комплексного підходу до формування державної політики розвитку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рис. 1. Стратегічні напрями модернізації інфраструктурного потенціалу України

Джерело: розроблено автором.

Серед пріоритетів регіонального розвитку значну увагу приділено забезпеченню розвитку інфраструктури міст та поліпшенню транспортної доступності в межах регіону, для чого передбачено виконання таких завдань [4]:

- розвиток мережі автомобільних доріг загального користування місцевого значення, об'їзних доріг у населених пунктах, покращення транспортної доступності сільських населених пунктів;
- оновлення рухомого складу транспортних засобів, зокрема тих, що призначені для здійснення соціально значущих пасажирських перевезень;
- створення умов для збільшення обсягу інвестицій у транспортну інфраструктуру з метою покращення просторових зв'язків між територіальними адміністративними центрами та прилеглими територіями;
- використання механізму державно-приватного партнерства для модернізації та оптимізації роботи всіх сфер транспорту загального користування.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключовим стратегічним напрямом регіональної політики також є створення умов для розвитку конкурентного середовища на регіональних товарних ринках, у тому числі шляхом сприяння модернізації ринкової інфраструктури. В умовах посилення євроінтеграційних процесів необхідно підкреслити важливість модернізації інфраструктури прикордонних територій. У цьому контексті «Державною стратегією регіонального розвитку» передбачено розробку низки програм розвитку транскордонного співробітництва, які передбачають, серед іншого, ліквідацію інфраструктурних та адміністративних бар'єрів для активізації співпраці прикордонних територій, провадження спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, розбудову їхньої виробничої та соціальної інфраструктури [4].

Невід'ємною складовою стратегічного планування модернізаційних процесів інфраструктурної сфери є розробка процесів реалізації стратегічних напрямів. У межах цього завдання виділимо систему забезпечення та механізми реалізації. Система забезпечення модернізаційних перетворень включає ресурсну, методологічну та інноваційну підтримку стратегічних рішень. До підсистеми методологічного забезпечення ми відносимо стратегії, концепції та плани розвитку, цільові програми, проекти модернізації інфраструктурної сфери як регіонального, так і національного рівня.

Гіпотеза про взаємозв'язок інфраструктурного та регіонального розвитку підтверджує наявність мультиплікативних ефектів макроекономічного зростання. Проте щодо аналітичного підтвердження через використання поширеної в таких питаннях виробничої функції треба зауважити, що тривалий час прояву віддачі інфраструктурних інвестицій не дозволяє підтвердити гіпотезу про адекватність цього інструментарію, вивчаючи вплив інфраструктури на економічне зростання у вітчизняних реаліях. Протягом останніх двадцяти років тривалість та циклічність економічних криз і рецесії перебиває строк окупності капіталовкладень у інфраструктурні проекти, таким чином нівелюючи перспективний позитивний ефект. У даному контексті пропонуємо інфраструктурне забезпечення розглядати крізь призму відносин із використання інфраструктурних об'єктів в інтересах суб'єктів регіональної економічної системи (держава в особі органів влади, підприємницький сектор та населення). Взагалі модернізація інфраструктурного простору регіону дозволить отримати сукупність ефектів для соціально-економічної системи як локального та регіонального, так і національного рівнів (рис. 2).

Так, передусім необхідно підкреслити наявність ефекту для регіональної економіки. Поширення інновацій сприятиме економічному зростанню на рівні регіону за рахунок створення кластерів. Крім того, завдяки активізації товарних, інформаційних, фінансових та людських потоків підвищиться інвестиційна привабливість регіону.

По-друге, важливим є просторовий ефект, який проявляється в організаційно-морфологічних змінах економічного простору, а саме покращується транспортна доступність території, окреслюються центри ділової активності, оптимізуються чинники розселення тощо.

Просторові ефекти можуть виникнути в тому випадку, якщо за інших рівних умов відбувається переміщення факторів виробництва із сусідніх регіонів у регіон, в якому відбулося відносно поліпшення транспортної інфраструктури. Розширення інфраструктури веде до підвищення продуктивності ресурсів і підвищення їхніх цін у короткому періоді і притоку додаткових факторів виробництва в тривалому періоді із сусідніх регіонів. У результаті випуск сусідніх регіонів зменшується. Однак у цьому разі мається на увазі, що інфраструктура має тільки внутрішньо регіональний ефект і не враховуються можливі вигоди для сусідніх регіонів, такі як підвищення транспортної доступності, скорочення транспортних витрат, вихід на нові ринки тощо.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

По-третє, треба зауважити екстернальний (такий, що проявляється в зовнішньому щодо системи інфраструктурного забезпечення середовищі) та інтернальний (властивий для компонент інфраструктурної системи; інфраструктура у процесі модернізації підвищує свою ефективність) характери зазначених ефектів.

Рис. 2. Ефекти, отримані в результаті модернізації інфраструктурного потенціалу України

Джерело: розроблено автором.

Сукупність економічного, екологічного та соціального ефекту може носити як позитивний, так і негативний характер. Наприклад, у зростанні навантаження на природне середовище, яке не компенсується наявними позитивними екологічними ефектами.

Також зазначимо наявність синергійного ефекту, який зумовлений взаємопідсилюючою взаємодією всіх видів інфраструктурної системи. Мультиплікативний ефект має прояв у вигляді інтенсивного зростання продуктивних сил за рахунок сприятливого інфраструктурного середовища. Крім того, обсяг необхідного ресурсного забезпечення функціонування та розвитку може бути знижений через інноваційні технологічні рішення.

Висновки і пропозиції. Виявлено, що інфраструктурний сектор України характеризується структурною деформованою, інституційною неповнотою, неузгодженістю з потребами матеріального виробництва та незбалансованістю за компонентним складом.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Однак останнім часом суттєво підвищилось значення транспортно-логістичної та інформаційно-комунікаційної компоненти інфраструктури, які є пріоритетними напрямками в умовах євроінтеграційного вибору країни.

Формування стратегічних напрямів модернізації національної інфраструктури ґрунтується на комплексному підході, який передбачає поєднання цілей регіонального розвитку України та європейських цілей і пріоритетів зростання інфраструктурного потенціалу. В основу реалізації стратегічних модернізаційних напрямів покладено інформаційний, економічний та інституційний механізми. Процеси управління модернізацією інфраструктурної сфери необхідно здійснювати з урахуванням взаємозв'язку та відносин суб'єктів регіональної економічної системи (держави в особі органів влади, підприємницького сектору та населення).

Одним із результатів оновлення інфраструктурного потенціалу є поява певних ефектів. Спостерігається багатовекторність їх прояву: екстернальний (такий, що проявляється в зовнішньому середовищі щодо системи інфраструктурного забезпечення) та інтернальний (властивий для компонент інфраструктурної сфери, яка у процесі модернізації підвищує свою ефективність), а також їхній синергійний ефект. Мультиплікативний ефект має прояв у вигляді інтенсивного зростання продуктивних сил на базі інноваційних підходів за рахунок релевантного рівня розвитку інфраструктурної сфери.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». Київ: НІСД, 2015. 684 с.
2. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». Київ: НІСД, 2014. 148 с.
3. Бляхман Л. С. Инфраструктура – ключевой и ограниченно рыночный сектор современной экономики. *Проблемы современной экономики*. 2014. № 2 (46). С. 9–18. URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4509>.
4. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 160.
5. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2012. 256 с.
6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2013. 576 с.
7. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів : національна доповідь / за ред. Е. М. Лібанової, М. А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.
8. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / наук. ред. В. С. Кравців; наук. координатор С. Л. Шульц; НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2015. 204 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
9. Decision No 884/2004/Ec Of The European Parliament And Of The Council of 29 April 2004. Amending Decision No 1692/96/EC on Community guidelines for the development of the Trans-European Transport Network. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:167:0001:0038:EN:PDF>.
10. Ukraine: Trade and Transit Facilitation Study. Prepared under the Netherlands financed World Bank executed Trust Fund “Ukraine: Support Competitiveness through Capital Budgeting, Public Financial Management and Trade and Transit Facilitation”. Kyiv, 2010. 127 p.
11. White Paper on Transport, Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2011. 32 p.

References

1. *Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2015 rotsi» [Analytical report to the Annual Massage of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in 2015»]* (2015). Kyiv: NISS [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. *Analitichna dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen do pozacherhovoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy u sferi natsionalnoi bezpeky» [Analytical report of the National Institute for Strategic Studies to the extraordinary message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in the Sphere of National Security»]* (2014). Kyiv: NISS [in Ukrainian].

3. Blihan, L. S. (2014). *Infrastruktura – kliuchevoi i ogranichenno rynochnyi sektor sovremennoi iekonomiki [Infrastructure - The Key And Limited Market Sector Of The Modern Economy]. Problemy sovremennoi ekonomiki – Problems of the modern economy*, 2 (46), 9–18. Retrieved from <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4509>.

4. *Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [State Strategy for Regional Development up to 2020]*. № 385 (dated 06.08.2014).

5. *Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2012 rotsi: shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the Internal and External Situation of Ukraine in 2012: Annual Massage of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]* (2012). Kyiv: NISS [in Ukrainian].

6. *Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2013 rotsi: shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the Internal and External Situation of Ukraine in 2013: Annual Massage of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]* (2013). Kyiv: NISS [in Ukrainian].

7. Libanova, E. M., Khvesyuk, M. A. (Eds.). (2014). *Sotsialno-ekonomichnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: natsionalna dopovid [Socio-Economic Potential of Sustainable Development of Ukraine and Its Regions: National Report]*. Kyiv: SO IEPSP NAS of Ukraine [in Ukrainian].

8. Kravtsiv, V. S. and Shults, S. L. (Eds.). (2015). *Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna polityka v Ukraini [Territorial Development And Regional Policy In Ukraine]*. Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine. State Enterprise «Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishni NAS of Ukraine» [in Ukrainian].

9. *Decision No 884/2004/Ec Of The European Parliament and of the Council of 29 April 2004. Amending Decision No 1692/96/EC on Community guidelines for the development of the Trans-European Transport Network*. Retrieved from <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:167:0001:0038:EN:PDF>.

10. *Ukraine: Trade and Transit Facilitation Study prepared under the Netherlands financed World Bank executed Trust Fund «Ukraine: Support Competitiveness through Capital Budgeting, Public Financial Management and Trade and Transit Facilitation»* (2010). Retrieved from www.worldbank.org/lpi.

11. White Paper on Transport, Luxembourg: Publications Office of the European Union (2011).

Іванова Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри підприємництва і торгівлі, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Иванова Наталья Владимировна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой предпринимательства и торговли, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Ivanova Nataliia – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of Department of Entrepreneurship and Trade Affiliation, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivanova.nat.vlad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

УДК 339:659.3

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-18-30

*Олексій Люльов, Ярослав Решетняк, Лілія Хоменко***МЕТОДИ ОЦІНКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БРЕНДА КРАЇНИ: МІСЦЕ УКРАЇНИ
У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ***Aleksii Lyulyov, Yaroslav Reshetniak, Liliia Khomenko***МЕТОДЫ ОЦЕНКИ НАЦИОНАЛЬНОГО БРЕНДА СТРАНЫ: МЕСТО
УКРАИНЫ В ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ***Oleksii Lyulyov, Yaroslav Reshetniak, Liliia Khomenko***THE APPROACHES TO ESTIMATING NATIONAL BRAND: UKRAINE
IN THE GLOBAL ECONOMIC SYSTEM**

У статті проведено аналіз та розкрито сутність поняття «національний бренд» й основні критерії його формування за визначеннями міжнародних науковців та практиків. Проаналізовано та наведено короткий опис методик міжнародних рейтингів з оцінки національних брендів, таких як Bloom Consulting, Future Brands (FB), GfK Roper (The Nation Brand Index), Brand Finance, World Economic Forum. Зазначено стан сприйняття національного бренду України. Визначено спільні та відмінні риси оцінювання міжнародних рейтингів.

Ключові слова: національний бренд; Україна; міжнародні рейтинги; імідж; оцінка.

Рис.: 8. Табл.: 1. Бібл.: 26.

В статті проведено аналіз та розкрито сутність поняття «національний бренд» й основні критерії його формування на основі визначень міжнародних учених і практиків. Проаналізовано й наведено короткий опис методик міжнародних рейтингів по оцінці національних брендів, таких як Bloom Consulting, Future Brands (FB), GfK Roper (The Nation Brand Index), Brand Finance, World Economic Forum. Указано стан сприйняття національного бренду України. Визначено спільні й відмінні риси оцінювання міжнародних рейтингів.

Ключевые слова: национальный бренд; Украина; международные рейтинги; имидж; оценка.

Рис.: 8. Табл.: 1. Библ.: 26.

The article analyzes and discloses the essence of the concept of "national brand" and the main criteria for its formation according to the definitions of international scholars and practitioners. A brief description of the methods of international ratings for the assessment of national brands such as Bloom Consulting, Future Brands (FB), GfK Roper (The Nation Brand Index), Brand Finance, World Economic Forum is analyzed and given. The state of perception of the national brand of Ukraine is indicated. The common and distinctive features of evaluation in international ratings are determined.

Keywords: national brand; Ukraine; international ratings; image; evaluation.

Fig.: 8. Table: 1. References: 26.

JEL Classification: M00; M31

Постановка проблеми. За останні п'ять років Україна значно посилити свій потенціал на зовнішній арені та зміцнила міжнародний імідж. Основними факторами, що сформували передумови до цього, стали конфлікт на Сході України та окупація Криму. Такі події вимагали від влади більш рішучих і конкретних дій та пошуку ширшої підтримки в західних партнерів. Зокрема, у 2019 році на конституційному рівні було закріплено курс країни на членство в Європейському Союзі та НАТО. Та навіть таке світове іміджеве переосмислення бачення розвитку держави значно послаблене соціально-економічними флуктуаціями, які знаходять своє відображення в багатьох впливових міжнародних рейтингах, серед яких Індекс сприйняття корупції [1], Глобальний індекс конкурентоспроможності [2] тощо.

Однією з ключових детермінант зростання національної економіки є її чітка маркетингова стратегія, що визначає основні напрями економічного проникнення країни на світові ринки [3; 4]. Проте нині така стратегія в Україні є застарілою та потребує переосмислення й оновлення.

Формування нової маркетингової стратегії повинно ґрунтуватись на основі кращих міжнародних практик, враховуючи не тільки стратегії розвитку територій/країн, а і транснаціональних корпорацій. При цьому варто враховувати національні інтереси, ідентичність, історію та культурну спадщину країни. Ефективним поєднанням цих факторів на сьогодні є концепція формування національного бренду. Вона була сформована наприкінці ХХ ст. вченими та практиками, серед яких вагоме місце посідають Саймон Анхольт [5; 6] та Уоллі Олінс [7].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Саме концепція сприйняття країни як брэнда, прирівняння її до корпорації концептуально змінює підходи до самої сутності формування стратегій розвитку країн та створює нові горизонти. Підтвердженням цього є сприйняття таких потужних економік, як США, Японії, Великої Британії, Франції, усіх аспектів їхніх соціально-економічних сфер як цілісного об'єкта, що узагальнюється під єдиною сутністю – національним брэндом. Внутрішньодержавними факторами на користь цієї концепції виступає активне використання та формування стратегій розвитку населених пунктів та територій, одним із ключових елементів яких є локальне брэндування. Однак ефективність таких стратегій є слабшою та розрізненою без бачення єдиного національного брэнда, а отже, єдиного курсу держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вперше поняття національного брэнда конкретизується у працях Саймона Анхольта, де воно формулюється як розуміння під національним брэндом асоціативного ряду, що створюють корпоративні брэнди у прив'язці до соціокультурної спадщини країни поступово розширюючи його та надаючи нові грані [5; 6]. Представник корпоративного брэндингу Уоллі Олінс ототожнював сутність національного брэнда з корпоративними та стверджував, що брэнд не може змінити суті, але може змінити її сприйняття [7].

У свою чергу, Ін Фан, аналізуючи у своїх дослідженнях провідні економіки світу, визначає такі складові, що формують національний брэнд [8]:

- 1) Експортний брэндинг – те, наскільки національні компанії представлені на міжнародних ринках;
- 2) Брэндинг місць – наявність локальних брэндів та їхній вплив на сприйняття країни загалом;
- 3) Політичний брэндинг – сприйняття міжнародною спільнотою політичних аспектів та процесів у країні;
- 4) Культурний брэндинг – те, наскільки розвинена у країні самоідентифікація та як вона сприймається у світі. Також він визначає, що формування брэндів може відбуватися «легко» чи «складно» – залежно від того, наскільки ефективно було сформовано його складові, а отже, швидкість та цілісність формування національного брэнда безпосередньо залежить від сформованості та взаємопов'язаності кожного з цих елементів.

Іншими, такими, що враховують сучасні тенденції інформаційного розвитку, є сформовані Хосе Філіпе Торресом у своєму інтерв'ю основні критерії, що використовуються для аналізу національного брэнда [9]:

- ВВП – як економічне вираження ефективності концепції національного брэнда чи брэндингу міста;
- Рівень задоволення – те, наскільки населення задоволене й пишається своєю країною чи містом;
- Запити в Інтернеті – оскільки це відображає конкретну зацікавленість до певних сфер життєдіяльності та дозволяє усвідомити, що є найбільш актуальним;
- Сприйняття – як змінилося сприйняття територій.

Таким чином, Х. Ф. Торрес вважає одним із головних критеріїв безпосереднє врахування макроекономічних показників при оцінці національного брэнда. Також одним із вагомих його внесків у дослідження національних брэндів та їх осучаснення є врахування пошукових запитів у мережі Інтернет.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження процесу формування позитивного іміджу та сприйняття країн міжнародною спільнотою є складним процесом. Особливо актуальним у контексті цих досліджень є аналіз формування національних брэндів та їх оцінки міжнародними рейтинговими агенціями. Трансфор-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

маційні процеси в економіці України, що відбуваються протягом останніх десятиріч, вимагають удосконалення і пошуку нових шляхів та інструментів оцінки бренда країни та відповідних розрахунків прогнозного характеру змін його складових.

Метою статті є аналіз методик оцінки національного бренду міжнародними рейтинговими системами, їх систематизація та узагальнення для визначення спільних елементів та виявлення сприйняття національного бренду України.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність трактувань поняття «національний бренд» та його сутності свідчить про відсутність цілісного узагальненого його сприйняття, а отже, це створює інтерпретації при його трактуванні для оцінювання через формування власних методологій для рейтингів національних та локальних брендів. Таким чином, така ситуація спричиняє існування у світі значної кількості аналітичних агенцій, що займаються побудовою як національних, так і місцевих брендів та формуванням їхніх рейтингів, серед яких є:

- Bloom Consulting;
- Future Brands (FB);
- GfK Roper (The Nation Brand Index);
- Brand Finance;
- World Economic Forum.

Фахівці консалтингової фірми Bloom Consulting спеціалізуються на аналітиці та формуванні рейтингів національних та локальних брендів, серед яких:

- 1) Country Brand Ranking Trade Edition;
- 2) Country Brand Ranking Tourism Edition;
- 3) Digital Country Index.

При побудові рейтингів Country Brand Ranking Trade Edition та Country Brand Ranking Tourism Edition компанія застосовує власну методологію, що ґрунтується на п'яти ключових цілях формування національних та локальних брендів – залучення інвестицій, туризму, талантів, популяризація країни та нарощування експорту. Відповідно до цього застосовується формула, що оцінює ефективність досягнення кожної із зазначеної цілі [10; 11]:

$$\text{Variable 1} + \text{Variable 2} + \text{Variable 3} + \text{Variable 4} = \text{Country Brand Ranking}, \quad (1)$$

де Variable 1 – Economic Performance, Variable 2 – Digital Demand – D2, Variable 3 – CBS Rating, Variable 4 – Online Performance.

З огляду на вищезазначене головною їхньою особливістю є те, що аналізуючи складові рейтингу враховуються макроекономічні показники при формуванні оцінки країни в контексті впливу національного бренду на ВВП та пошукові запити в мережі Інтернет. Також у цих рейтингах проводиться ранжування країн як по світу, так і по окремих регіонах, що дозволяє оцінити сприйняття не тільки на рівні міжнародної спільноти, а й регіональної. Відмінність між цими рейтингами полягає в їхньому призначенні. Так, перший спрямований бізнесову сферу, тоді як другий – на культурно-туристичну, у результаті чого показники країн у них можуть значно різнитись.

Позиція України в рейтингу Bloom Consulting Country Brand Ranking Trade Edition серед європейських країн становить 18-е місце із 42, а в загальносвітовому – 44-е із 200 (рис. 1) [10]. Перше місце в Європі посідає – Велика Британія, Франція та Іспанія – 2-е та 4-е місце, Молдова – на 41-му. У світовому вимірі перше місце посідає США.

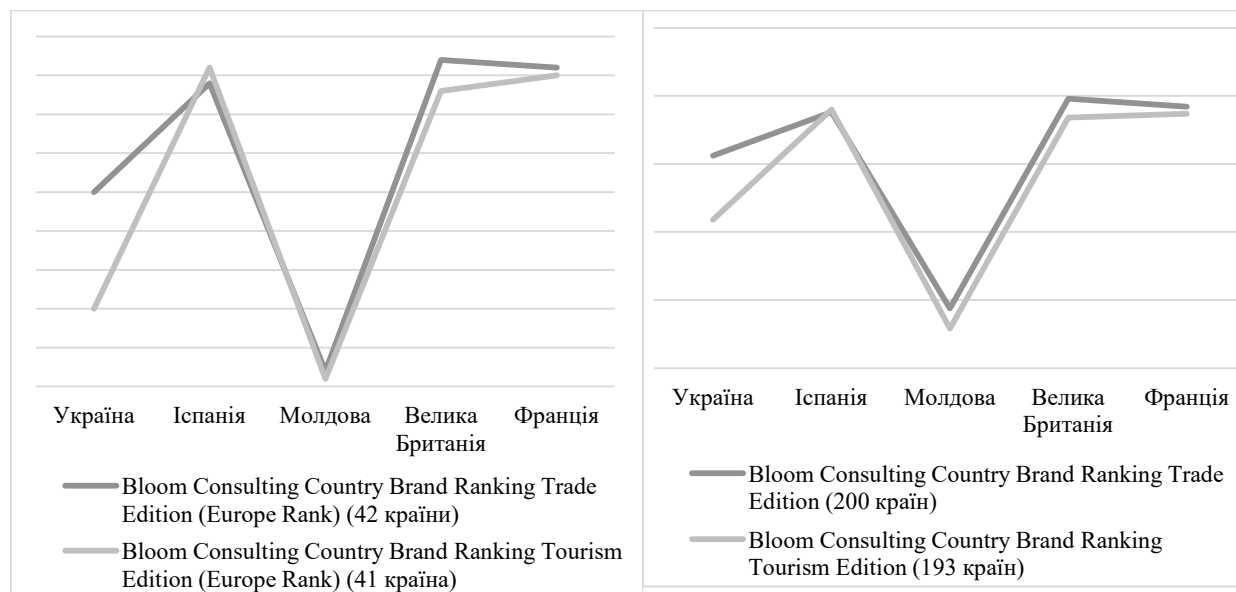

Рис. 1. Положення України в Bloom Consulting Country Brand Ranking 2017–2018

При цьому важливо зауважити, що за CBS Rating Україна входить до так званої категорії ВВВ – «Дуже добре», тоді як Молдова, Велика Британія – ААА, а США до категорії А. Це зумовлено тим, що вимір робиться за принципом позиціонування країн в Investment Promotion Agency на основі їхнього власного інструменту Digital Demand.

У рейтингу Bloom Consulting Country Brand Ranking Tourism Edition Україна на 32-й позиції з 41 в Європі та 84-й із 193 у світі (рис. 1) [11]. На першій позиції в Європі – Іспанія; Франція та Велика Британія – 2-е та 4-е, а Молдова на 41-й. У загальносвітовому рейтингу перша позиція належить США.

За CBS Rating Україна входить до так званої категорії А – «Слабкий сильний», США – АА, Іспанія – ВВВ, Франція – А, Велика Британія – ВВВ, а Молдова – В. Це зумовлено тим, що вимір робиться за принципом позиціонування національних туристичних організацій на основі їхнього інструменту Digital Demand.

Відповідно до оцінки Bloom Consulting такі показники Іспанії зумовлені високою представленістю в цифровому світі, а саме за рахунок широкого представлення в мережі Інтернет та соціального медіа. Але важливо зауважити, що країна також досить сильно позиціонує себе як світовий спортивний центр, особливо у сфері футболу. Так, компанія з просування цієї маркетингової ідеї була розпочата ще у 1982 році. Проте нині в Іспанії є ще й такі спортивні туристичні напрями, як Формула 1, мотоспорт, гольф (1-е місце в Європі [12]), вітрильний спорт. Також високу популярність має гастрономічний туризм (8 млн осіб на рік [12]), шопінговий туризм, круїзний та інші.

Підтвердженням цього є аналіз частки туризму у ВВП Іспанії, за яким він становить 14,9 %, тоді як в Україні це лише 5,7 % у 2017 році (рис. 2) [13; 14]. При цьому динаміка цього показника в Іспанії позитивна, про що свідчить його приріст на 1,1 % за період 2013–2017 років, тоді як в Україні за цей же період він знизився на 2,3 %.

Відповідно до ще одного рейтингу Digital Country Index компанії Bloom Consulting Україна посідає 61-е місце із 243 у 2017 році. Але якщо проаналізувати за складовими, то виявимо, то найкраща позиція за інвестиціями – 43-є, а найгірша по туризму – 93-є [15].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

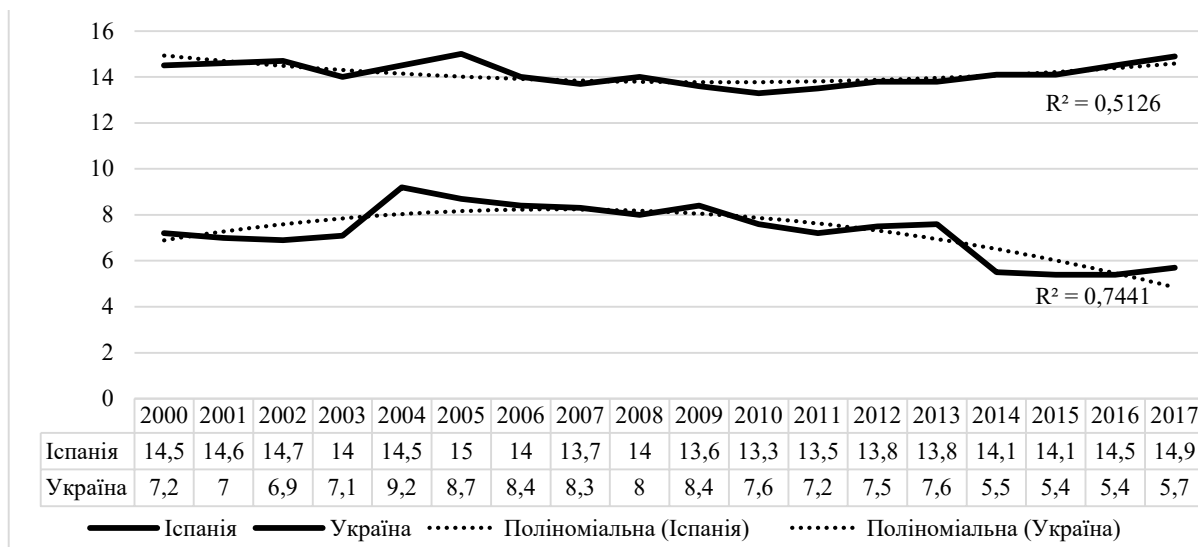

Рис. 2. Динаміка частки туризму у ВВП

На першому місці у світі та Європі у 2017 році – Велика Британія (таблиця). При цьому за кожною окремою складовою на першому місці вона у промоції, а інвестиції та експорт – 6, що є найгіршим показником для неї в цьому рейтингу [15].

Таблиця

Показники деяких країн у рейтингу Digital Country Index, 2017 рік

Позиція	Назва країни	Експорт	Інвестиції	Туризм	Таланти	Промоція
1	Велика Британія	6	6	4	3	1
2	США	1	3	15	2	6
3	Японія	3	4	5	6	5
7	Іспанія	10	11	1	7	8
8	Франція	12	9	3	10	7
61	Україна	60	43	93	61	63
150	Молдова	138	154	166	156	142

Отже, серед пріоритетних напрямів для України відповідно до цих рейтингів є нарощення туристичного потенціалу та більш широке представлення торгових брендів.

Іншим за своїм історичним та методологічним підходом є Future Brands Country Brand Index (CBI). За період свого існування цим індексом проаналізовано сприйняття у світі 118 країн [16]. У звіті за 2014-2015 роки наведено дослідження 75 країн [16; 17].

Концептуально методика оцінки за індексом має такий вигляд: проведено опитування 2530 респондентів із 17 країн світу, де країни мали оцінюватись за шістьма критеріями [17]. Ці шість критеріїв поділено на дві великі групи «Статус» та «Досвід».

Група «Статус» включає такі критерії:

– система цінностей – оцінюється за політичною свободою, екологічними стандартами та толерантністю;

– рівень життя – медицина та освіта, стандарти життя, безпека, бажання жити/навчатись тут;

– бізнес-потенціал – комфорт ведення бізнесу, використання передових технологій, комфортна інфраструктура.

Група «Досвід» охоплює:

– спадок та культура – оцінюється історична зацікавленість, спадщина, мистецтво, культура, природна краса;

– туризм – співвідношення ціни та якості, вартість відпочинку та проживання, бажання відвідати, їжа;

– «Зроблено в» – автентична продукція, високої якості, унікальність, готовність купувати.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Відповідно до цього визначається чотири категорії сприйняття країн світу (звіт):

- Країни («Countries») – країни середнього сприйняття;
- Країни статусу («Status countries») – країни, що більш привабливі для бізнесу й за рівнем життя та цінностями;
- Країни досвіду («Experience countries») – країни, що мають історію та давню культуру, високий рівень туризму та виробництва;
- Країна бренд («Country brands») – країни як зі сприйняттям за досвідом, так і за статусом.

Позиція України в рейтингу відповідно до звіту – на 74-му місці із 75, що є передостаннім результатом (випереджає лише Нігерію) (рис. 3) [17]. На першому місці в рейтингу – Японія, це зумовлюється високими оцінками за такими критеріями рейтингу, як спадщина та культура, бізнес потенціалу та «Зроблено в».

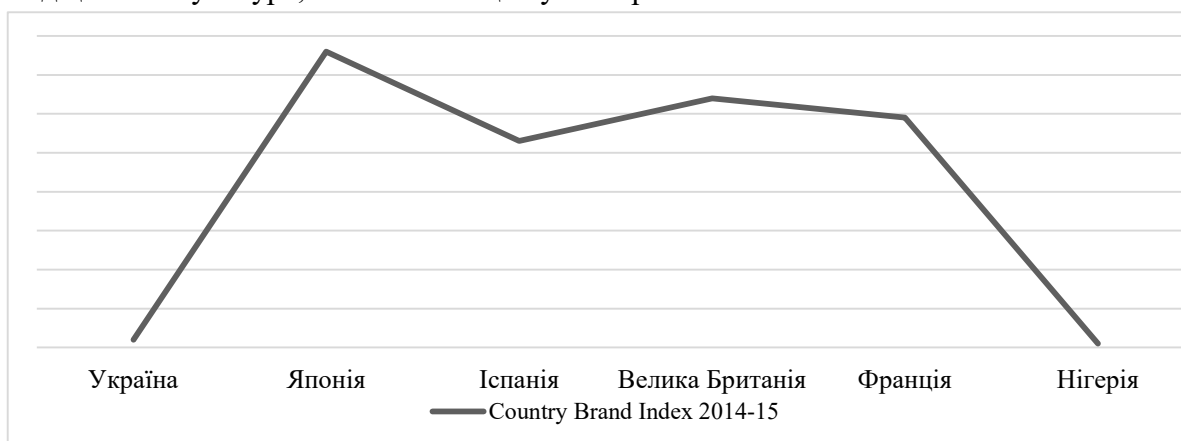

Рис. 3. Положення України в Country Brand Index 2014–2015

Та все ж відносно значний ривок Японії в порівнянні з іншими країнами насамперед пояснюється новим критерієм «Зроблено в», оскільки японські корпоративні бренди відомі своєю якістю. Так, навіть є відомий випадок, коли британська компанія «Dixons» випустила ще у 1982 році окрему лінійку товарів під японською назвою «Saisho» [18]. Сам цей факт зумовлює те, що Японія посідає 1-е місце у групі «Статус» за комфортом бізнесу й перше – у групі «Досвід» за критерієм «Зроблено в». При цьому, наприклад, Італія також посідає два перші місця в категоріях туризм і спадщина та культура групи «Досвід», але за рештою вона навіть не потрапляє до десятки найкращих, на відміну від Японії, для якої провальним залишається тільки критерій – система цінностей.

Отже, відповідно до цього наша держава входить до так званої групи «Countries», тобто посереднє сприйняття країни у світі та відсутність переваг в порівнянні з іншими, що свідчить про відсутність цілісності національного бренда.

Нині відсутня можливість працювати з оновленими звітами цього рейтингу, що унеможлиблює відстеження динаміки та її прогнозування щодо досліджених країн. Також це суттєва перепона при спробі узагальнити результати ряду міжнародних рейтингів національних брендів та визначити загальні та відмінні риси.

Фахівці компанії GfK (Growth from Knowledge), що займається дослідженнями формування та сприйняття національних брендів країн, формується Anholt-GfK Nation Brands Index (NBI). Цей індекс включає дослідження 50 країн і базується на визначенні ефективності національного бренда за такими показниками, як експорт, рівень туризму та культура, влада та державне управління, населення (люди), інвестиції та імміграція (рис. 4) [19].

За офіційними даними цього індексу відомо, що Україна в 2015 році посідала 46-у позицію, що на два пункти вище, ніж у 2014 році [20]. На жаль, інформація про місце України в рейтингу станом на 2017 роки відсутня, проте відомо, що вона продовжує входити до переліку країн, що досліджуються [19].

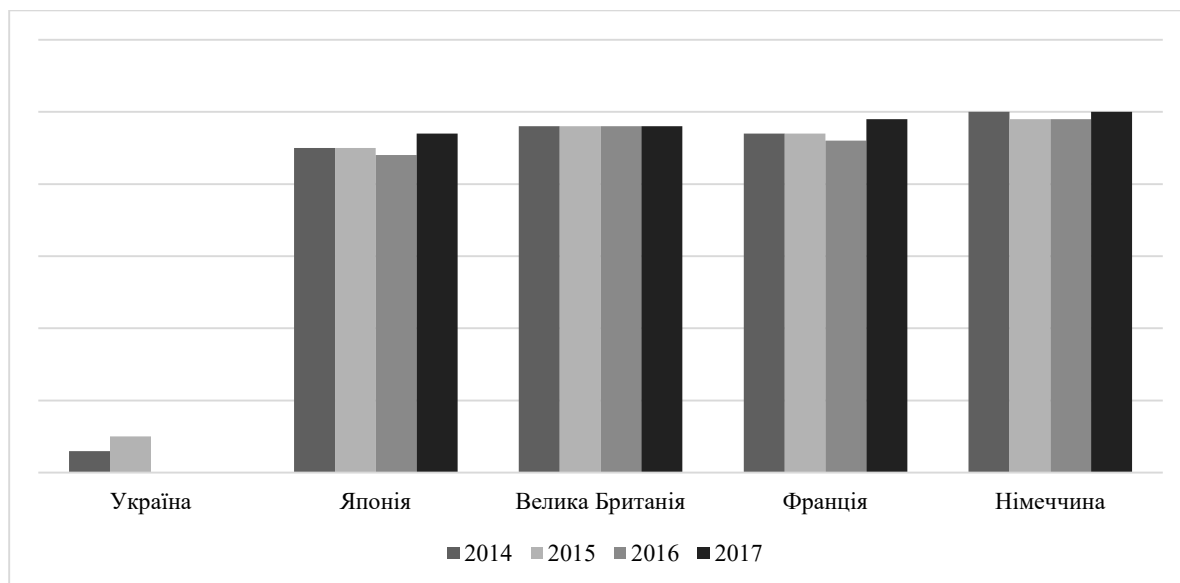

Рис. 4. Положення України в Anholt-GfK Nation Brands Index

Аналізуючи першу десятку цього рейтингу за період 2014–2017 років можна виявити такі тенденції:

1) Один із найпотужніших національних брендів у світі має Німеччина, що посідала перші позиції у 2014 та 2017 роках;

2) Велика Британія має найбільш стабільний рейтинг, оскільки чотири роки поспіль обіймає третю позицію;

3) Японія має високий потенціал національного бренда, так само як і Франція.

Експерти компанії пояснюють повернення Німеччини на першу позицію рейтингу за рахунок переваги над США у збалансованості сприйняття за всіма критеріями. Також зазначається, що вона має значний приріс у 2017 році за такими критеріями, як люди, культура та управління, що відповідно становить +1,34, +1,07 та +1,28 [21].

Якщо ж порівнювати Україну та Німеччину то в загальній динаміці експорт у Німеччині має позитивні тенденції, на відміну від України. Ще одним показником, що підтверджує перевагу німецького національного бренда над українським, є частка туризму у ВВП країни (рис. 5). Так, у 2017 році частка туризму у ВВП Німеччини становила 10,7 %, тоді як в Україні лише 5,7 % [22; 14].

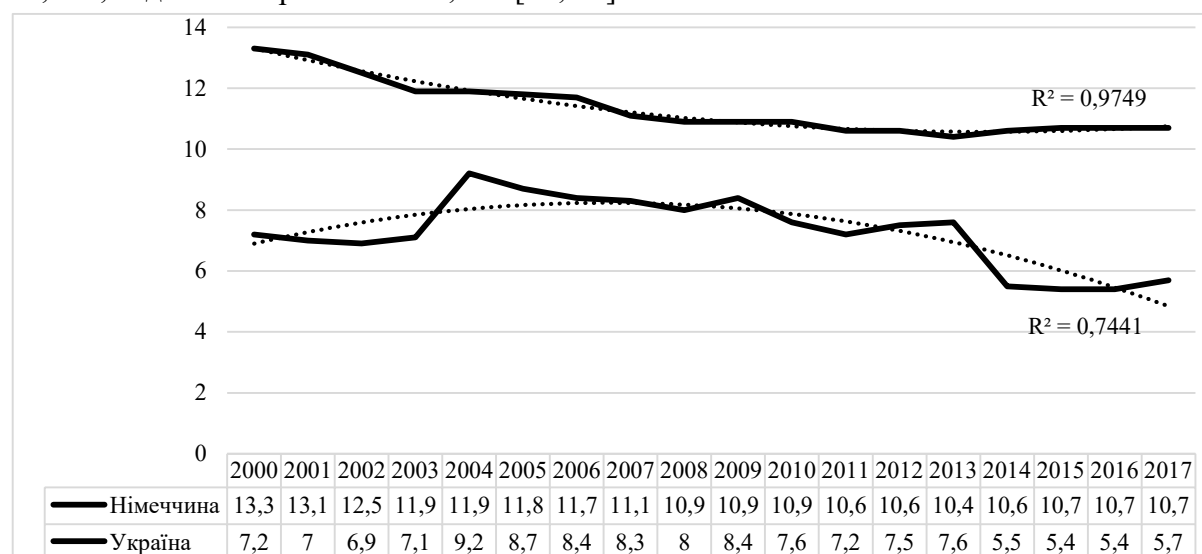

Рис. 5. Динаміка частки туризму у ВВП

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Методологічно іншим є рейтинг, що готується фахівцями британської компанії Brand Finance, а саме Brand Finance Nation Brands [23]. Його методологія базується на механізмі оцінки роялті, що використовується для оцінки найбільших компаній світу. Основними критеріями для оцінки національного бренда відповідно до нього є товари та послуги, туризм та людський капітал, а сама методика складається з п'яти етапів [24]:

Step 1 – Nation Brand Strength – відбувається оцінка за трьома ключовими елементами: товари та послуги, суспільство, інвестиції – кожна з яких має свої під категорії. У результаті чого кожна країна отримує за цими показниками оцінку в столбальній шкалі з присвоєнням рейтингу від AAA+ до D;

Step 2 – Royalty Rate – проводиться визначення гіпотетичної ставки роялті;

Step 3 – Revenues – проводиться оцінка з урахуванням прогнозів продажів та ВВП (як маркера доходів);

Step 4 – Weighted Average Cost of Capital (WACC) or Discount Rate – на цьому етапі відбувається розрахунок дисконтної ставки з метою виявлення теперішньої вартості майбутніх доходів;

Step 5 – Brand Valuation – є заключним етапом, на якому визначається цінність національного бренда.

Відповідно до даних рейтингу Brand Finance Nation Brands за 2018 рік, Україна посіла 60-е місце зі 100, що свідчить про середнє сприйняття національного бренда, піднявшись на дві позиції з 2016 року (рис. 6) [23; 24]. З 2016 року на першому місці – США. При цьому позиції Великої Британії та Франції знаходяться в межах першої десятки і відповідно обіймають 4-у та 6-у позицію.

Так, за оцінкою експертів Brand Finance вартість національного бренда США становить 25,9 трлн дол. США станом на 2018 рік [24]. Передусім таке зростання зумовлено збільшенням ВВП та інших макроекономічних показників. Ще одним позитивним фактором утримання першої позиції стало зниження податкових ставок.

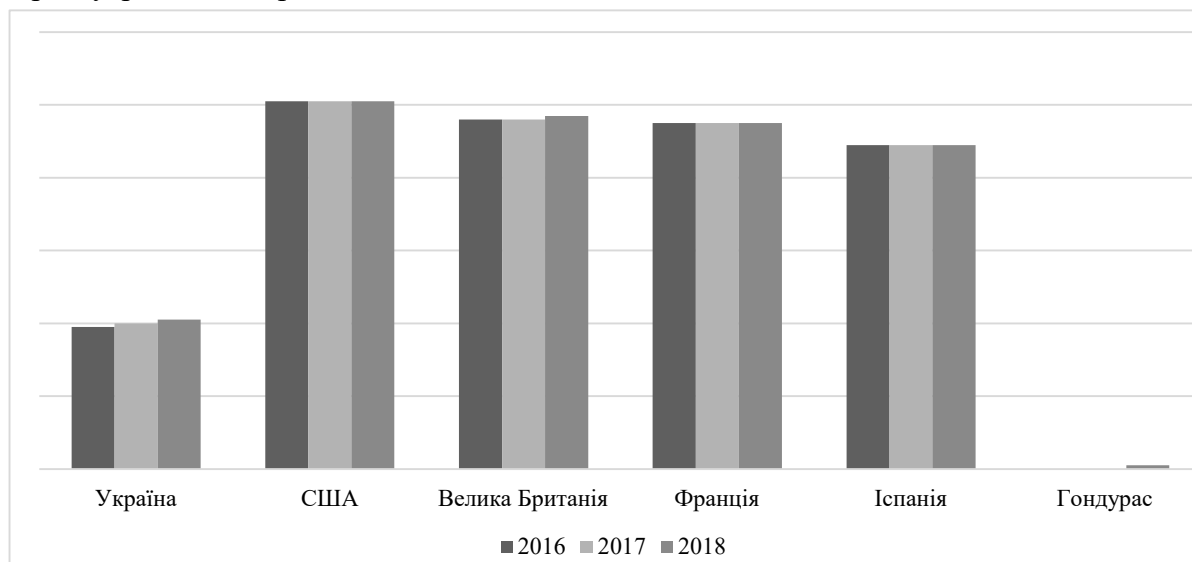

Рис. 6. Положення України в Brand Finance Nation Brands 2018

Важливим для оцінки ефективності розвитку країни є Глобальний індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), що здійснюється Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) [2; 25]. Цей рейтинг ґрунтується на аналізі навколишнього середовища, людського капіталу, економіки та управління.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Відповідно до даних рейтингу у 2018 році, на першу позицію обіймає США. Україна посідає 83-ю позицію, покращивши свій результат на 6 пунктів [26]. Остання позиція за Республікою Чад, що погіршив свої показники на 6 пунктів і посів останню 140-у позицію (рис. 7) [26].

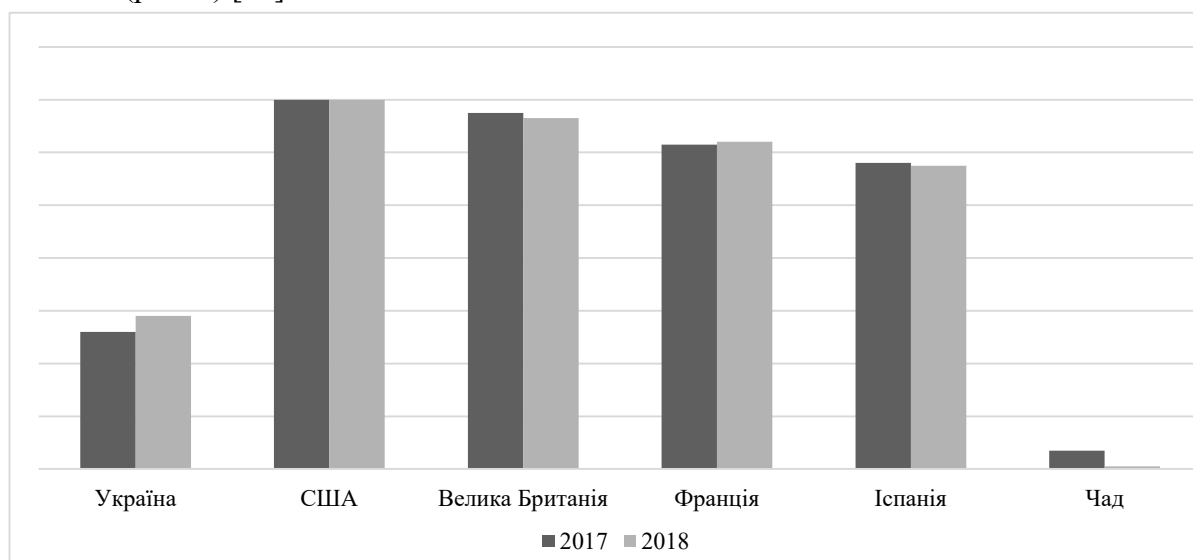

Рис. 7. Положення України в *The Global Competitiveness Index*

Таким чином, аналіз вищенаведених міжнародних рейтингів виявив, що сприйняття українського національного бренду є посереднім, а значить, відсутнє чітке його вираження (рис. 8).

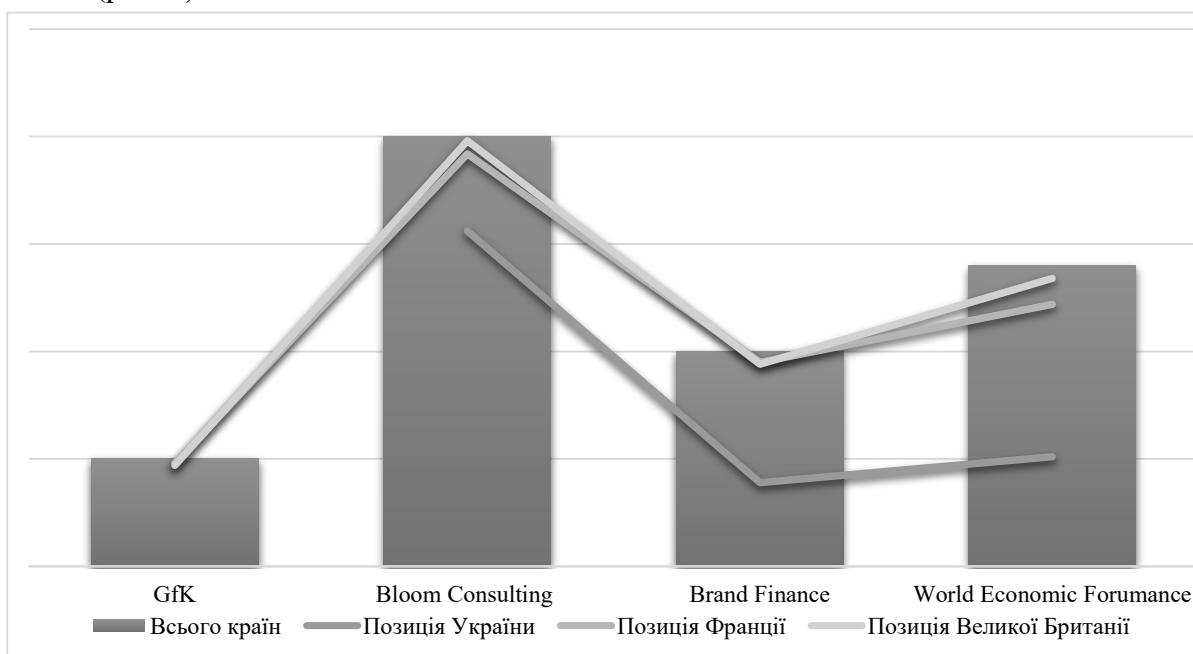

Рис. 8. Положення України та деяких країн у рейтингах національних брендів у 2017 році

Підсумовуючи аналіз методологій оцінок (ефективності) національних брендів вищенаведених рейтингів можна зробити такі висновки:

1. Україна немає чітко вираженого національного бренду, що негативно впливає на сприйняття її в міжнародній спільноті.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. Сучасна маркетингова стратегія України потребує негайно корегування, оскільки не задовольняє сучасні тенденції.

3. Кожний із рейтингів застосовує власну методологію з огляду на те, на логіку якого науковця чи практика спираються у своїх дослідженнях експерти. Отже, спиратись на якийсь із них окремо, не враховуючи інші при побудові стратегії національного бренда, некоректно.

4. Проте всі рейтинги з оцінки ефективності національного бренду тією чи іншою мірою включають такі спільні критерії:

а) макроекономічні показники (найбільш вагомими є ВВП та показники, пов'язані з інвестиціями й експортом) та вплив на них національного бренда;

б) культура та спадщина;

в) людський капітал.

Тобто наявність нашої країни в міжнародних рейтингах з оцінки національних брендів свідчить про те, що міжнародні фахівці в цій галузі сприймають Україну як державу, що має всі ознаки національного бренда, однак сучасне його вираження є неефективним. Таким чином, маркетингова стратегія просування України на міжнародний ринок потребує значного доопрацювання та врахування як внутрішньодержавних, так і загальносвітових тенденцій.

Враховуючи вищезазначений аналіз методик міжнародних рейтингових агенцій, оцінка бренда країни повинна складатися з двох базових етапів:

Етап 1 – здійснення оцінювання ефективності економічної результативності від застосування національного бренда через: 1) врахування загальних конкурентних переваг на глобальному середовищі; 2) використання композитивних індикаторів оцінювання, що ґрунтуються на методології PESTLE-аналізу; 3) використання композитивних індикаторів, які є об'єктивними та кількісно вимірювальними за єдиною міжнародною методологією; 4) застосування ретроспективних оцінок на тривалому часовому горизонті для нівелювання нестійких короткотермінових змінних у динаміці національного бренда, що спричиненні внаслідок політичної та економічної нестабільності.

Етап 2 – за допомогою методу рангової кореляції Спірмена оцінюється непараметрична міра статистичної залежності між зовнішнім сприйняттям країни нерезидентами (визначається за методологією компанії FutureBrand, що базується на опитуваннях груп респондентів: зовнішніх інвесторів, туристів, урядів інших держав тощо) та економічною результативністю використання країною її бренда.

Висновки і пропозиції. Концепція національного брендингу є відносно молодого та започатковується наприкінці ХХ на початку ХХІ століття, а саме поняття «національний бренд» немає єдиного узагальненого визначення. Основні теоретико-практичні напрацювання за цією темою відображаються у працях Саймона Анхольта, Уоллі Олінса, Хосе Філіпе Торреса, Ін Фана та ін.

Нині багатьма консалтинговими компаніями, серед яких Bloom Consulting Country Brand Ranking, Future Brands (FB), GfK Roper, Brand Finance та World Economic Forum проводиться оцінювання національних брендів країн світу. Кожна із зазначених компаній має власну методологію розрахунку ефективності та впливовості національного бренда, тож саме цим пояснюється розбіжність позиції досліджуваних країн у кожному з рейтингів. Проте всі вони ґрунтуються на таких ключових компонентах, як макроекономічні показники (ВВП, експорт, інвестиції), людський капітал, культура та спадщина, державне управління тощо.

Майже в усіх із проаналізованих рейтингів Україна посідає середні позиції, при цьому відзначається позитивна динаміка розвитку. Та все ж таке сприйняття країни міжнародною спільнотою свідчить про недостатньо ефективну маркетингову стратегію

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

просування (інтеграції) на міжнародні ринки. Причинами цього є застаріла методологія побудови національної стратегії, концепція якої має бути змінена на користь національного бренда, адже дедалі більше експертів у світі порівнюють держави з корпораціями. Таким чином, саме на дослідження ефективної побудови національного бренда будуть направлені наші подальші праці.

Список використаних джерел

1. Індекс Сприйняття Корупції-2018. URL: ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018.
2. The Global Competitiveness Report 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>.
3. Liulov, O. V., Chyhryn, O. Y., & Pimonenko, T. V. National brand as a marketing determinant of macroeconomic stability. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. № 3. С. 142-152. DOI: 10.21272/mmi.2018.3-12.
4. Івашова Н. В. Місце брендингу у сучасних маркетингових концепціях. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4 (2). С. 89–97.
5. Anholt S. Nation-brands of the twenty-first century. *Journal of Brand Management*. 1998. № 5(6). С. 395–406.
6. Anholt S. What is competitive identity? In *Competitive identity*. Palgrave Macmillan, London. 2007. P. 1–23.
7. Olins W. Corporate Identity: Making Business Strategy Visible Through Design. Boston, MA: Harvard Business School Press. 1999.
8. Fan Y. Branding the nation: What is being branded? *Journal of vacation marketing*. 2006. № 12 (1). С. 5–14.
9. Expert chat: José Torres on city brand fundamentals. URL: <https://web.archive.org/web/20150402160437/http://placesbrands.com/expert-chat-jose-torres-on-city-brand-fundamentals/#>.
10. Bloom Consulting Country Brand Ranking Trade Edition. URL: https://www.bloom-consulting.com/en/pdf/rankings/Bloom_Consulting_Country_Brand_Ranking_Trade.pdf.
11. Bloom Consulting Country Brand Ranking Tourism Edition. URL: https://www.bloom-consulting.com/en/pdf/rankings/Bloom_Consulting_Country_Brand_Ranking_Tourism.pdf.
12. Spain, a Global Tourist Power. URL: <http://scb.es/en/why-spain/spain-a-global-tourist-power/>.
13. Испания – Туризм, общий вклад в ВВП (доля, %). URL: <https://knoema.ru>.
14. Украина – Туризм, общий вклад в ВВП (доля, %). URL: <https://knoema.ru>.
15. The Digital Country Index'17. URL: <https://www.digitalcountryindex.com/country-index-results>.
16. Country Brand Index. URL: <https://www.futurebrand.com/country-brand-index>.
17. Country Brand Index 2014-15. URL: <https://www.futurebrand.com/uploads/CBI2014-5.pdf>.
18. Subramanian S. How to sell a country: the booming business of nation branding / Samanth Subramanian. URL: <https://www.theguardian.com/news/2017/nov/07/nation-branding-industry-how-to-sell-a-country>.
19. Исследование GfK: Anholt-GfK Nation Brands Index 2017. URL: <https://www.gfk.com/ru/insaity/press-release/issledovanie-gfk-anholt-gfk-nation-brands-index-2017/>.
20. Press release: USA regains position as top nation brand from Germany. URL: https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content_import/2015-11-24_press_releases/data/Documents/PressReleases/2015/2015-11-17_Anholt-GfK-Nation-Brand-Index_2015_press-release1.pdf.
21. Press release: Germany reclaims top «nation brand» ranking, with USA dropping to sixth place. URL: https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/2017-11-16Anholt-GfK_NBI_2017_press_release_global_vfinal.pdf.
22. Германия – Туризм, общий вклад в ВВП (доля, %). URL: <https://knoema.ru>.
23. Brand Finance Nation Brands 2018. URL: <https://brandfinance.com/knowledge-centre/reports/brand-finance-nation-brands-2018>.
24. Brand Finance Nation Brands 2018. The annual report on the most valuable nation brands. URL: https://brandfinance.com/images/upload/brand_finance_nation_brands_reports_2018.pdf.
25. Our Mission. The World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/about/world-economic-forum>.

26. The Global Competitiveness Report 2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.

References

1. Indeks Spriynyattia Koruptsiyi-2018 [Corruption Perceptions Index 2018]. Retrieved from ti-ukraine.org/research/indeks-sprjnyattya-koruptsiyi-2018.
2. The Global Competitiveness Report 2018. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>.
3. Liulov, O. V., Chyhryn, O. Y., & Pimonenko, T. V. (2018). National brand as a marketing determinant of macroeconomic stability. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 142-152. DOI: 10.21272/mmi.2018.3-12.
4. Ivashova, N. V. (2011). Mistse brendynhu u suchasnykh marketynhovykh kontseptsiyakh [The place of branding in modern marketing concepts]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, 4 (2), 89-97 [in Ukrainian].
5. Anholt, S. (1998). Nation-brands of the twenty-first century. *Journal of Brand Management*, 5(6), 395-406 [in English].
6. Anholt, S. (2007). What is competitive identity? In *Competitive identity* (pp. 1-23). Palgrave Macmillan, London [in English].
7. Olins W. (1999). *Corporate Identity: Making Business Strategy Visible Through Design*. Boston, MA: Harvard Business School Press [in English].
8. Fan, Y. (2006). Branding the nation: What is being branded? *Journal of vacation marketing*, 12(1), 5-14 [in English].
9. Expert chat: José Torres on city brand fundamentals. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20150402160437/http://placesbrands.com/expert-chat-jose-torres-on-city-brand-fundamentals/#>.
10. Bloom Consulting Country Brand Ranking Trade Edition. Retrieved from https://www.bloom-consulting.com/en/pdf/rankings/Bloom_Consulting_Country_Brand_Ranking_Trade.pdf.
11. Bloom Consulting Country Brand Ranking Tourism Edition. Retrieved from https://www.bloom-consulting.com/en/pdf/rankings/Bloom_Consulting_Country_Brand_Ranking_Tourism.pdf.
12. Spain, a Global Tourist Power. Retrieved from <http://scb.es/en/why-spain/spain-a-global-tourist-power>.
13. Ispaniia – Turizm, Obschii Vklad v VVP (dolia, %) [Spain - Tourism, total contribution to GDP (share, %)]. Retrieved from <https://knoema.ru>.
14. Ukraina – Turizm, Obschii Vklad v VVP (dolia, %) [Ukraine - Tourism, total contribution to GDP (share, %)]. Retrieved from <https://knoema.ru>.
15. The Digital Country Index'17. Retrieved from <https://www.digitalcountryindex.com/country-index-results>.
16. Country Brand Index. Retrieved from <https://www.futurebrand.com/country-brand-index>.
17. Country Brand Index 2014-15. Retrieved from <https://www.futurebrand.com/uploads/CBI2014-5.pdf>.
18. Subramanian S. How to sell a country: the booming business of nation branding. *Samanth Subramanian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/news/2017/nov/07/nation-branding-industry-how-to-sell-a-country>.
19. Issledovaniye GfK: Anholt-GfK Nation Brands Index 2017 [GfK Research: Anholt-GfK Nation Brands Index 2017]. Retrieved from <https://www.gfk.com/ru/insaity/press-release/issledovanie-gfk-anholt-gfk-nation-brands-index -2017>.
20. Press release: USA regains position as top nation brand from Germany. Retrieved from https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content_import/2015-11-24_press_releases/data/Documents/PressReleases/2015/2015-11-17_Anholt-GfK-Nation-Brand-Index_2015_press-release1.pdf.
21. Press release: Germany reclaims top «nation brand» ranking, with USA dropping to sixth place. Retrieved from https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/2017-11-16Anholt-GfK_NBI_2017_press_release_global_vfinal.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

22. Germaniia – Turizm, Obschiy Vklad v VVP (dolia, %) [Germany - Tourism, total contribution to GDP (share, %)]. Retrieved from <https://knoema.ru>.

23. Brand Finance Nation Brands 2018. Retrieved from <https://brandfinance.com/knowledge-centre/reports/brand-finance-nation-brands-2018>.

24. Brand Finance Nation Brands 2018. The annual report on the most valuable nation brands. Retrieved from https://brandfinance.com/images/upload/brand_finance_nation_brands_reports_2018.pdf.

25. Our Mission. The World Economic Forum. Retrieved from <https://www.weforum.org/about/world-economic-forum>.

26. The Global Competitiveness Report 2018. Retrieved from <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.

Люльов Олексій Валентинович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес адміністрування, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40000, Україна).

Люльов Алексей Валентинович – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, предпринимательства и бизнес администрирования, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Суми, 40000, Украина).

Lyulyov Oleksii – Doctor of Economics, Associate Professor, Economics, Entrepreneurship and Business Administration Department, Sumy State University (2 Rimsky-Korsakov Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: alex_lyulev@econ.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0268-009X>

ResearcherID: B-3119-2012

SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56809418500>

Publons: publons.com/researcher/1646334

Решетняк Ярослав Вячеславович – аспірант, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40000, Україна).

Решетняк Ярослав Вячеславович – аспирант, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Суми, 40000, Украина).

Reshetniak Yaroslav – PhD student, Sumy State University (2 Rimsky-Korsakov Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: ya.reshetniak@ntsa.sumdu.edu.ua

Хоменко Лілія Миколаївна – маркетолог, ТОВ «Кемікал Компані» (вул. Юрія Ветрова, 20, м. Суми, 40000, Україна).

Хоменко Лилия Николаевна – маркетолог, ООО «Кемікал Компані» (ул. Юрія Ветрова, 20, г. Суми, 40000, Украина).

Khomenko Liliia – Marketing Specialist, Chemical Company LLC (20 Yuriy Vetrov Str., 40000 Sumy, Ukraine).

УДК 330

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-31-39

Марина Радева

**МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ОРГАНІЗАЦІЇ**

Марина Радева

**МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНОЙ СТРАТЕГИИ В СИСТЕМЕ
УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ОРГАНИЗАЦИИ**

Maryna Radieva

**MODEL OF FORMATION OF COMPETITIVE STRATEGY
IN THE MANAGEMENT SYSTEM
OF THE ORGANIZATION COMPETITIVENESS**

У роботі запропоновано ієрархічний ланцюг перетворення цінності в ефект, що дозволяє розглядати стратегію як підґрунтя забезпечення конкурентних переваг в організації. Використання цінностей через реалізацію спеціально розроблених конкурентних стратегій забезпечує створення зовнішньої/внутрішньої конкурентної переваги, які проявляються або в якості товару та його обслуговування, або в ціні, та отримання ефекту. Удосконалено модель вибору конкурентної стратегії для кожної стратегічної одиниці організації, що складається з п'яти елементів: постановка мети; формування списку конкурентних стратегій; аналіз ключових факторів вибору; вибір та оцінка ефективності; розробка програми реалізації конкурентної стратегії. Виокремлено ключові фактори та їх комбінації, надано рекомендації щодо вибору конкурентної стратегії залежно від взаємодії факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Практичне використання моделі дозволить обирати, узгоджувати й управляти взаємодією конкурентних стратегій, що забезпечують досягнення принципово різних конкурентних переваг для кожної стратегічної одиниці.

Ключові слова: конкуренція; конкурентоспроможність; конкурентна перевага; конкурентна стратегія; фактор.

Рис.: 2. Бібл.: 12.

В работе представлена иерархическая цепочка преобразования ценности в эффект, позволяющая рассматривать стратегию как основу обеспечения конкурентных преимуществ в организации. Использование ценностей через реализацию специально разработанных конкурентных стратегий обеспечивает создание внешнего/ внутреннего конкурентного преимущества, которое проявляется или в качестве товара и его обслуживания, или в цене, и получение эффекта. Усовершенствована модель выбора конкурентной стратегии для каждой стратегической единицы организации, состоящая из пяти элементов: постановка цели; формирование списка конкурентных стратегий; анализ ключевых факторов выбора; выбор и оценка эффективности; разработка программы реализации конкурентной стратегии. Выделены ключевые факторы и их комбинации, даны рекомендации по выбору конкурентной стратегии в зависимости от взаимодействия факторов внутренней и внешней среды. Практическое использование модели позволит выбирать, согласовывать и управлять взаимодействием конкурентных стратегий, обеспечивающих достижение принципиально разных конкурентных преимуществ для каждой стратегической единицы.

Ключевые слова: конкуренция; конкурентоспособность; конкурентное преимущество; конкурентная стратегия; фактор.

Рис.: 2. Библ.: 12.

Within the paper, a hierarchical chain of the value transformation into effect is proposed, which allows us to consider the strategy as the basis for ensuring competitive advantage in the organization. The use of values through the implementation of specially designed competitive strategies ensures the creation of an external/internal advantage, which manifests either in the quality of a product and its service, or in its price, and its effect. The model on choosing the competitive strategy for each strategically unit of the organization is improved, it consists of five elements: target setting; making the list of competitive advantages; analysis of the choice key factors; choice and assessment of the efficiency; program elaboration on the competitive strategy implementation. Key factors and their combinations are pointed out, recommendations concerning the choice of the strategy depending on the factors interaction of the internal and external environment are submitted. Practical model use will allow choosing, coordinating and managing the interaction of competitive strategies, which provide the achievement of principally different competitive advantages for each strategic unit.

Keywords: competition; competitiveness; competitive advantage; competitive strategy; factor.

Fig.: 2. References: 12.

JEL Classification: D20; D40

Постановка проблеми. Основою процесу формування стратегії є бажання компанії справитися з конкуренцією. Конкуренція як форма економічних відносин між суб'єктами ринкового господарства відображає суперництво за найбільш вигідні умови виробництва, продажу і купівлі товару. Економічна самостійність суб'єктів господарювання, тобто право володіння, користування і розпорядження ресурсами й виробленою

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

продукцією, породжує прагнення виділитися, довести свої переваги, забезпечити найвигідніше становище. Це стимулює конкурентну боротьбу, яка є жорстоким і конфліктним методом взаємодії ринкових суб'єктів: важлива не участь, а перемога.

Конкуренція потребує адекватних, швидких і гнучких правил реагування. У сучасному українському суспільстві розвиток конкурентних відносин був стимульований появою нових ринкових факторів. Різке збільшення кількості суб'єктів ринку, лібералізація цін, інфляція, демонополізація економіки, поява підприємств із різноманітними організаційно-правовими формами господарювання, збільшення кількості товарів на ринку з одночасним зниженням платоспроможності населення привело до пожвавлення конкуренції, до переходу від конкуренції за ресурси до конкуренції за споживача. Розвиток ринкових відносин приводить до вибору товаровиробниками активних дій, які орієнтуються на потреби ринку та потенціал підприємства. Комерційний успіх підприємства пов'язаний з умінням досягати конкурентних переваг. Їх основу складає стратегія конкуренції, яка орієнтована на досягнення довгострокової конкурентної переваги. Неможливо досягти конкурентних переваг за всіма характеристиками товару та напрямками діяльності. Визначивши пріоритети, необхідно розробити стратегію, яка найбільшою мірою враховує розвиток ринкової ситуації і використовує потенціал підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі дослідженню питання стратегічного управління конкурентоспроможністю приділяється багато уваги. А. Томпсон та А.°Стрикленд у межах організації цей процес розглядають як постановку цілей, розробку та впровадження стратегії, що реалізується на трьох управлінських рівнях: корпоративному, бізнес-одиноці, функціональному [3, с. 81]. На думку Г. Мінцберга, формулювання та здійснення стратегії в реальному житті розділити неможливо, а результат визначає взаємодія структури, систем і стратегії [9, с. 76]. Р. Фатхутдинов визначає, що доцільніше формувати дерево стратегій, пов'язаних по горизонталі та вертикалі організаційно і проблемно [4, с. 77].

При формуванні стратегії перед менеджерами виникає питання: чи можливе сумісне використання базових стратегій у межах однієї стратегічної одиниці? Існують два протилежні погляди на поставлену проблему. М. Портер підкреслює необхідність вибору однієї зі стратегічних альтернатив через їхню фундаментальну несумісність [10]. Згідно з дослідженнями вченого, реалізація кожної індивідуальної стратегії створює нові виробничі структури. Конкурентні переваги при використанні різних стратегій досягаються концентрацією ресурсів на декількох самостійних напрямках. Розподіл товарів на окремі виробничі програми за принципом «виробництво-товар-ринок» приводить до появи спеціалізованих виробництв. Ж.-Ж.°Ламбен вважає, що стратегія домінування за витратами ґрунтується на внутрішніх перевагах, а стратегія диференціації – на зовнішніх. Ці два типи конкурентних переваг мають різну природу й несумісні, тому що потребують істотно відмінних навичок та культури [5]. Г. Азоєв, О. Челенков [1, с. 150] відзначають, що поєднання стратегій конкуренції в межах однієї структури і можливе, і доцільне. Складні фінансові умови, зміни навколишнього середовища, сучасні методи організації бізнесу дозволяють здійснити поєднання різних стратегій у межах групових технологій, гнучких виробничих систем, автономних робочих груп. Відповідно до цього погляду існує щонайменше два докази на користь одночасного використання різних стратегій конкуренції: по-перше, забезпечується та розширюється арсенал конкурентних переваг компанії; по-друге, виробничі ресурси й потужності обмежені, а організація нових виробництв потребує високих капіталовкладень.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Рекомендації вітчизняних та зарубіжних вчених Г. Азоєва, О. Челенкова [1], Р. Дафта [2; 8], А. Томпсона, А. Стрикленда [3], Р. Фатхутдинова [4; 5], І. Ансоффа [6], Д. Боултона, П.°Аллена,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

К. Боумена [7], Г. Мінцберга [9], М. Портера [10; 11] стосуються лише можливих напрямків розвитку організації і залишають поза увагою питання практичних інструментів вибору стратегії для кожної стратегічної одиниці організації, адекватної мінливим умовам ринку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розробка методичних підходів до вибору стратегічної альтернативи організації, адаптованої до українських умов, шляхом удосконалення моделі вибору конкурентної стратегії, результатом використання якої стане можливість управляти взаємодією конкурентних стратегій, які забезпечують досягнення принципово різних конкурентних переваг для кожної стратегічної одиниці.

Виклад основного матеріалу. Основою реалізації конкурентної політики підприємства стає розробка конкурентних стратегій для кожної стратегічної одиниці. Розробка конкурентної стратегії має взаємопов'язані грані: сегмент ринку, на якому компанія має найбільші шанси виграти конкурентну боротьбу; основний підхід до конкуренції (лідерство за витратами; диференціація, фокусування на ринкових сегментах); характеристики організації і продукції, що забезпечать конкурентну перевагу; дії зі збереження конкурентних переваг; заходи, пов'язані зі змінами зовнішнього середовища, нейтралізація конкурентних дій противника; поточні заходи з посилення конкурентних позицій та поліпшення показників роботи.

Джерелом конкурентних переваг є цінності як щось особливе, чим володіє система і що дає їй перевагу над конкурентами [5]. Цінності є первинними щодо конкурентних переваг. Лише при відповідному використанні цінність перетворюється в який-небудь вид ефекту: технічний, соціальний, економічний або політичний. Цінності можуть бути матеріальними, нематеріальними, грошовими, соціальними, культурними, духовними, природно-кліматичними, політичними, наприклад, здоров'я, талант, професіоналізм, нововведення, торгова марка тощо. Цінності перетворюються в конкурентні переваги, які можна реалізувати ззовні чи всередині системи. Конкурентні переваги, наприкінці виробничого процесу системи втілюються в товарі, який випускається системою і реалізується на ринку. Продаж товару, який має конкурентну перевагу або виготовлений з використанням внутрішньої конкурентної переваги дозволяє отримати ефект [12]. Використання цінностей через реалізацію спеціально стратегій, створює конкурентні переваги, які проявляються або в якості товару та його обслуговування, або в ціні (рис. 1).

Вихідною точкою пошуку конкурентних переваг має стати визначення внутрішніх джерел конкурентних переваг, які організація в змозі контролювати, і зовнішніх, на які організація може впливати. Конкурентні переваги виникають при суперництві фірм у процесі проектування, виробництва, реалізації та експлуатації продукції. З цього погляду внутрішні джерела конкурентних переваг доцільно розподілити залежно від сфери їх виникнення таким чином:

- правові (ліцензії, патенти, права на власність);
- організаційні (структура підприємства, системи планування та контролю, кваліфікація персоналу, рівень інтеграції, наявність комунікацій, кооперація);
- технологічні (технології, ноу-хау, обладнання, сировина, допоміжні матеріали та комплектуючі);
- маркетингові (система розподілення, дистриб'юторська мережа, система знижок, комплекс маркетингового просування);
- географічні (місцезнаходження підприємства і торгових точок).

У сфері впливу організації перебувають фактори зовнішнього середовища прямої дії. До них відносять постачальників, споживачів, ринок труда, конкурентів. Поза сферою впливу організації виділяють економічні, політичні, правові, соціокультурні, технологічні фактори зовнішнього середовища непрямої дії. Значення і сила впливу кожного із факторів конкуренції визначає ціну, витрати, доходи, прибуток та рентабельність бізнесу.

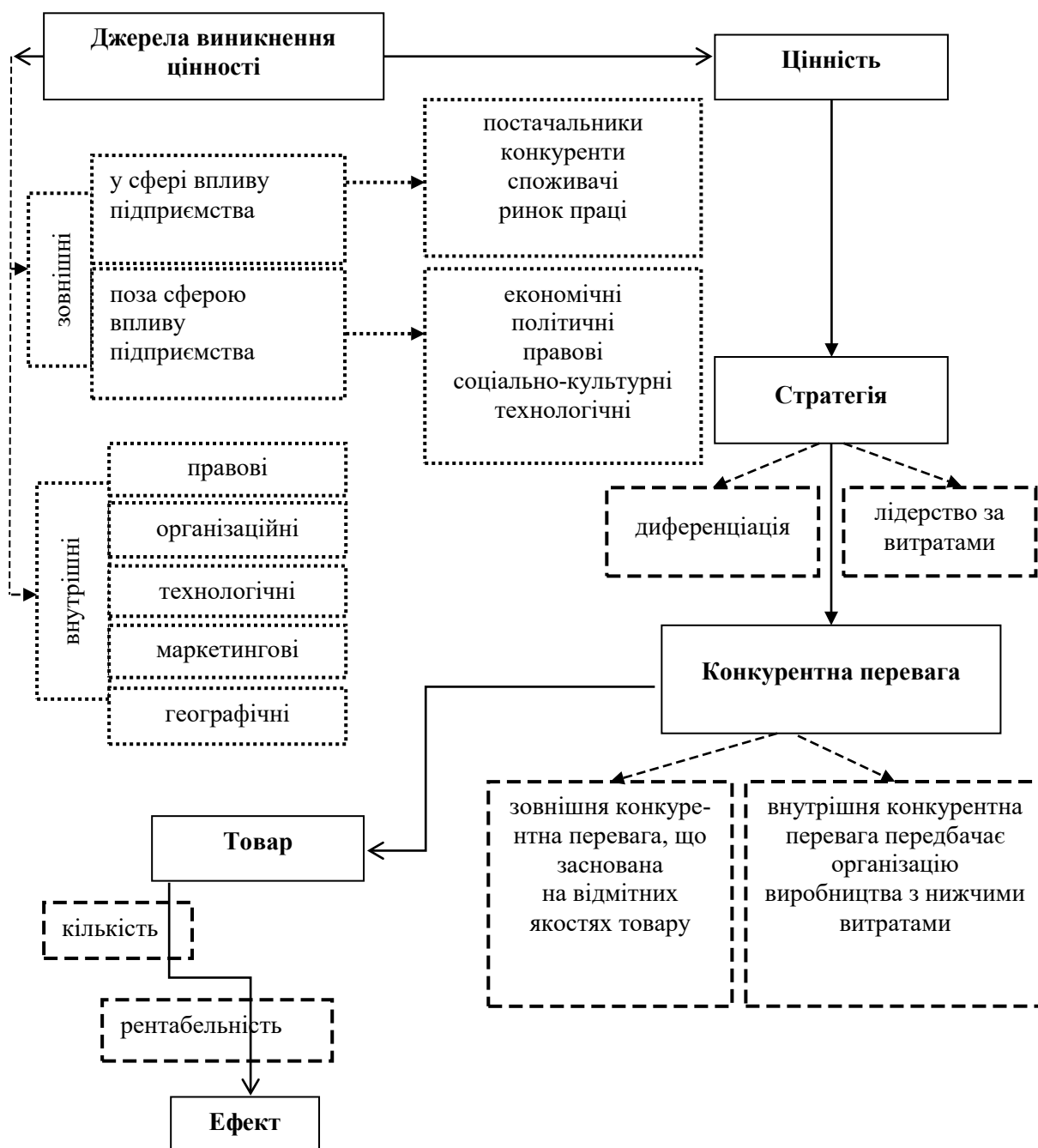

Рис. 1. Ланцюг перетворення цінності в ефект

З урахуванням теоретичного концепту удосконалено модель вибору конкурентної стратегії для кожної стратегічної одиниці організації (рис. 2). Модель складається з таких елементів:

- I етап. Постановка мети стратегічної одиниці.
- II етап. Формування списку конкурентних стратегій.
- III етап. Аналіз ключових факторів вибору.
- IV етап. Вибір та оцінка ефективності стратегії.
- V етап. Розробка програми реалізації конкурентної стратегії.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рис. 2. Модель вибору конкурентної стратегії для стратегічної одиниці організації

Мета – це орієнтир при визначенні нормативів за факторами конкурентоспроможності, яких організації необхідно досягти протягом визначеного часу на конкретному ринку. Мета конкретизується через показники, які можна визначити кількісно: обсяг виробництва, обсяг реалізації, частка ринку, прибуток, рентабельність тощо. Наявність мети в підприємства передбачає формування переліку підконтрольних показників. Орієнтована на мету система показників дає змогу пов'язати цільові величини з факторними величини, що впливають на них.

Незважаючи на різноманітність поглядів щодо класифікації стратегій різних рівнів, практичний вибір конкурентної стратегії полягає у відповіді на питання: буде мати унікальні властивості продукція або стратегічна одиниця? Таким чином, метою стратегічної одиниці продукт-ринок має стати забезпечення або унікальної властивості товару або відносно низької собівартості, що досягається через використання відповідної стратегії, яка враховує наявні в підприємства джерела конкурентних переваг

Конкурентна перевага, яка заснована на відмінних якостях товару, є зовнішньою. Для покупця ці якості підвищують ефективність продукції або зменшують витрати на її експлуатацію. Зовнішню конкурентну перевагу забезпечує стратегія диференціації. Сутність підходу диференціювання полягає в пропозиції товару або послуги, які сприймаються в межах галузі як щось виняткове. Фірма здійснює високоспеціалізоване виробництво і якісний маркетинг для лідерства у своїй галузі. Споживачі купують продукцію цієї фірми за високу ціну. Стратегія диференціації примушує ринок прийняти ціну вищу, ніж у конкурентів, що посилює ринкову позицію підприємства.

Організація виробництва з меншими витратами дозволяє підприємству отримати внутрішню конкурентну перевагу. Стратегія лідерства за витратами передбачає, що фірма реалізує товар відповідної якості за нижчими цінами. Підприємство активно вико-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ристовує новітні методи підвищення продуктивності, проводить загальне зниження витрат, жорстко контролює собівартість. Фірмі потрібен високий рівень організації виробництва, постачання, технологій та інженерно-конструкторської бази. Внутрішня конкурентна перевага – це результат вищої рентабельності та більшої стійкості підприємства до коливання ринкових цін.

Аналіз діяльності підприємств дав змогу визначити найбільш важливі фактори зовнішнього середовища – динамічні характеристики ринку й інтенсивність конкуренції, та внутрішнього середовища – конкурентний статус підприємства, етап життєвого циклу товару й етап життєвого циклу підприємства. Під час аналізу динаміки ринку виокремлюють три етапи життєвого циклу розвитку ринку: новий швидко зростаючий ринок, ринок у період уповільнення зростання, ринок у період спаду. Конкурентне середовище кожного з них має особливості, які необхідно враховувати при формуванні конкурентних переваг.

Визначитися з доцільністю використання тієї чи іншої конкурентної стратегії допоможе коротка характеристика кожної ситуації. До характеристик нового ринку можна віднести високий ступінь невизначеності майбутньої ефективності технологій та атрибутів, пов'язану з цим відсутність стандартів на продукцію та технології; значні витрати на нові технології і, одночасно, відсутність інших вхідних бар'єрів; можливості для зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції за рахунок оптимізації організації виробничого процесу; труднощі з постачанням сировини та матеріалів для нової галузі. Ринок на стадії уповільнення зростання характеризується зниженням попиту, зменшенням обсягів реалізації, отже, й обсягів виробництва, підвищенням вимог до якості продукції та сервісу, посиленням міжнародної конкуренції, зниженням рентабельності ринку. Ринок у період спаду відрізняється послабленим попитом, нерентабельним збутом, короткостроковими прибутками.

На процес формування конкурентних переваг значно впливає інтенсивність конкуренції. Можна виділити чотири стандартні ситуації: чиста конкуренція, монополна конкуренція, олігополія, монополія, до яких необхідно адаптувати конкурентні стратегії. Чиста конкуренція характеризується значною кількістю продавців та споживачів, які не впливають на ринкову ситуацію. При монополній конкуренції продавці чисельні та однаково сильні, але товари диференційовані. Особливістю олігополістичних ринків (наприклад, ринків нафтопереробних продуктів, металу, лісу) є незначна кількість компаній. Монополія стикається з проявами конкуренції у разі необхідності захищати своє монополне становище на ринку.

Конкретизація стратегії потребує її прив'язки до особливостей внутрішнього середовища підприємства з урахуванням вищезазначених факторів. Залежно від поставленої мети та аналізу ключових стратегічних факторів менеджером зі списку стратегічних альтернатив обирається стратегія, яка найбільшою мірою дозволить наблизитися до поставленої мети.

Дослідження дало змогу сформулювати рекомендації щодо вибору конкурентної стратегії залежно від взаємодії факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Стратегія диференціації доцільна, якщо:

- ринок швидко зростає, висока невизначеність майбутньої ефективності вкладень, ринковий ризик може бути зменшений шляхом випуску унікальної продукції;
- на ринку чистої конкуренції підприємство, що працює на довгострокову перспективу, позбавляється анонімності, диференціюючи свою продукцію завдяки якості, іміджу;
- при монополістичній конкуренції споживач залучається через відмітні якості товарів, які сприймаються всім ринком;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– ринкова монополія досягається за рахунок технологічних інновацій, фірма має підвищену ринкову силу лише протягом обмеженого часу. Державна монополія виходить із логіки суспільного блага, вона не піддається ринковому контролю;

– організація на стадії народження зазнає фінансових труднощів, проблему можна вирішувати через створення стратегічних союзів або спільних підприємств;

– компанії зі слабким конкурентним статусом використовують диференціацію у вузькій сфері діяльності або на вузькому сегменті ринку за рахунок унікальності продукту.

Стратегія лідерства за витратами обирається за наявності таких факторів:

– ринок на стадії уповільненого зростання та в період спаду характеризується зниженням попиту, споживача можна привернути зниженням витрат на придбання та експлуатацію продукції;

– на ринку чистої конкуренції фірма в короткостроковій перспективі має передбачити динаміку цін конкурентів;

– ринок олігополістичної конкуренції чутливий до коливань цін, зниження ціни приводить до збільшення частки підприємства на ринку;

– організації та товари на стадіях зрілості і старіння ведуть гостру цінову конкурентну боротьбу за частку ринку, що породжується зниженням попиту. Зниження витрат може досягатися за рахунок міжнародної інтеграції;

– аутсайтери ринку послідовно знижують витрати; для збільшення готівки розпродається частка активів, що дозволяє зберегти залишки бізнесу.

Вибір стратегічної альтернативи має ґрунтуватися на зіставленні стратегічної мети й кінцевих результатів, яких можна досягти у разі реалізації кожної зі стратегій. Оцінювання ефективності стратегії проводиться за результатами розрахунків показників виручки та собівартості продукції стратегічної одиниці. Це передбачає необхідність детальних розрахунків номенклатури та обсягів продукції, ціни реалізації, витрат на виробництво та реалізацію продукції, поєднання необхідних потужностей із фактичними. Для вирішення цих питань розробляється програма реалізації стратегії, що містить такі елементи: асортимент продукції, обсяг та якість продукції, споживачі, технологія, ресурси, виробничі потужності, час, виконавці, ефект (економічний, соціальний тощо).

При розробці програми необхідно використовувати концепцію управління за цільовими витратами, яка передбачає:

1. Формування профілю, цін та обсягів виробництва продукту, орієнтованого на ринок.

2. Розрахунок оберненої калькуляції припустимих витрат для забезпечення необхідного прибутку на одиницю.

3. Калькулювання прогнозних власних витрат на одиницю продукції.

4. Зіставлення припустимих витрат із можливими, переорієнтація організації виробництва та реалізації на досягнення цільових витрат.

План програми реалізації конкурентної стратегії для стратегічної одиниці доводиться до відома виконавців. Необхідні елементи плану конкретизуються в розділах «Програми розвитку стратегічної одиниці», яка є формальним плановим документом на підприємстві. Аналіз робіт довів, що вимоги до програми (бізнес-плану) носять рекомендаційний характер і суттєво не відрізняються одна від однієї. У загальному вигляді дослідниками пропонуються такі пункти програми: резюме, підприємство, продукт (послуга), ринок, конкуренти, план маркетингу, план виробництва, організаційний план, фінансовий план, програма інвестування, ризики, охорона навколишнього середовища [3; 5; 6]. Така структура не завжди дозволяє поєднати стратегічні цілі підприємства і його можливості. Запропоновано схему розробки «Програми», яка дасть змогу адекватно оцінити потреби ринку й поєднати їх із можливостями підприємства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Реалізації обраної стратегії часто пов'язана з невдачею, що марнує час, гроші та зусилля, які були вкладені в її розробку. Серед найбільш поширених причин невдалої реалізації стратегії можна виділити:

- опір робітників через недостатнє розуміння цілей та планів, небажання впровадження конкретних змін в організації виробництва, відсутність системи мотивації;
- незабезпеченість ресурсами для реалізації стратегії;
- невідповідність організаційних систем запланованим стратегічним змінам;
- відсутність систем контролю за досягнутими результатами.

Серцевиною виконання стратегії є зміни. Проведення змін в організації приводить до створення умов, необхідних для здійснення обраної стратегії.

Висновки і пропозиції. Успішна реалізація конкурентної політики можлива лише за умови конкурентоспроможності кожної стратегічної одиниці організації. Ієрархічний ланцюг перетворення цінності в ефект дозволяє розглядати стратегію як підґрунтя забезпечення конкурентних переваг в організації. Для досягнення цього розробляється конкурентна стратегія, яка поєднує сегмент ринку, характеристики продукції та протидію конкурентам. Метою реалізації конкурентних стратегій у межах конкурентної політики підприємства є використання цінностей через реалізацію спеціально розроблених стратегій. Це створює конкурентні переваги, які проявляються або в якості товару та його обслуговування, або в ціні, та наприкінці виробничого процесу втілюються в товарі. Продаж товару, який має зовнішню конкурентну перевагу або виготовлений із використанням внутрішньої конкурентної переваги, дозволяє отримати ефект. Модель вибору конкурентної стратегії для кожної стратегічної одиниці організації складається з п'яти елементів: постановка мети; формування списку конкурентних стратегій; аналіз ключових факторів вибору; вибір та оцінка ефективності; розробка програми реалізації конкурентної стратегії. Модель дозволяє залежно від мети й комбінації ключових факторів відібрати стратегію, яка великою мірою дозволить наблизитися до мети. Вибір стратегічних альтернатив ґрунтується на аналізі ключових факторів і використанні тих, що мають цінності з погляду конкретної фірми в конкретній ситуації.

Список використаних джерел

1. Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы. Москва: Типография Новости, 2000. 256 с.
2. Дафт Р. Менеджмент. 10-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2015. 656 с.
3. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
4. Фатхутдинов Р. А. Концепция новой теории управления конкурентоспособностью и конкуренцией. *Современная конкуренция*. 2007. №1 (1). С. 73–86.
5. Фатхутдинов Р. А. Развитие конкурентных преимуществ объектов в конкурентоспособной экономике. *Современная конкуренция*. 2009. №6 (18). С. 111–143.
6. Ansoff I. *Corporate Strategy*. Middlesex, Penguin Books, 1981.
7. Boulton J., Allen P., Bowman C. *Embracing Complexity: Strategic Perspectives for an Age of Turbulence*, Oxford Scholarship, 2015.
8. Daft R. L., Lane G. *Organization Theory and Design*, Tenth Edition. URL: https://www.academia.edu/34980718/Richard_L.Daft_Organization_Theory_and_Design_1.
9. Mintzberg H. *Structure in Fives* Englewood Cliffs. NJ, Prentice Hall, Inc., 1989.
10. Porter M. E. Towards a Dynamic Theory of Strategy. *Strategic Management Journal*. December, 1995. P. 12–26.
11. Porter M. E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press, 1998.
12. Radieva, M. (2018). Institutional modernization of the global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 4(5). С. 283–291.

References

1. Azoev, G. L., Chelenkov, A. P. (2000). *Konkurentnye preimushchestva firmy [Competitive advantages of the company]*. Moscow: Tipografiia Novosti [in Russian].
2. Daft, R. (2015). *Menedzhment [Management]*. (10th ed.). S.-Peterburg: Piter [in Russian].
3. Tompson, A. A., Striklend, A. Dzh. (1998). *Strategicheskiiu menedzhment. Iskustvo razrabotki i realizatsii strategii [Strategic management. The art of developing and implementing strategies]*. Moscow: Banki i birzhi, YuNITI [in Russian].
4. Fatkhutdinov, R. A. (2007). Kontsepsiya novoy teorii upravleniya konkurentosposobnost'yu i konkurentsiei [The concept of a new theory of competitiveness and competition management]. *Sovremennaiia konkurentsiiia – Modern competition*, 1 (1), 73–86 [in Russian].
5. Fatkhutdinov, R. A. (2009). Razvitie konkurentnykh preimushchestv ob"ektov v konkurentosposobnoy ekonomike [Development of competitive advantages of objects in a competitive economy]. *Sovremennaiia konkurentsiiia – Modern competition*, 6 (18), 111–143 [in Russian].
6. Ansoff, I. (1981). *Corporate Strategy*. Middlesex, Penguin Books.
7. Boulton, J., Allen, P., Bowman, C. (2015). *Embracing Complexity: Strategic Perspectives for an Age of Turbulence*. Oxford Scholarship.
8. Daft, R. L., Lane, G. (2015). *Organization Theory and Design, Tenth Edition*. Retrieved from https://www.academia.edu/34980718/Richard_L.Daft_Organization_Theory_and_Design_1.
9. Mintzberg, H. (1989). *Structure in Fives Englewood Cliffs*. NJ, Prentice Hall, Inc.
10. Porter, M. E. (1995). Towards a Dynamic Theory of Strategy. *Strategic Management Journal*, December, 12–26.
11. Porter, M. E. (1998). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York, Free Press.
12. Radieva, M. (2018). Institutional modernization of the global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(5), 283–291.

Радева Марина Николаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та публічного управління, Мелітопольський інститут державного та муніципального управління «Класичного приватного університету» (Каховське шосе, 8/2, м. Мелітополь, 72011, Україна).

Радева Марина Николаевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента и публичного управления, Мелитопольский институт государственного и муниципального управления «Классического частного университета» (Каховское шоссе, 8/2, г. Мелитополь, 72011, Украина).

Radieva Maryna – Doctor of Economic, Professor, Professor of Department of Management and Public Administration, Melitopol Institute of Public And Municipal Administration of the «Classic Private University» (8/2 Kahovskoe highway, 72011 Melitopol, Ukraine).

E-mail: ra_va@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2288-3388>

УДК 658:330.34

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-40-51

*Володимир Занора, Дмитро Куценко, Назарій Одородько***ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА:
ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ***Владимир Занора, Дмитрий Куценко, Назарий Одородько***ПОТЕНЦИАЛ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ:
ПОНЯТИЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНЫЙ АППАРАТ***Volodymyr Zanora, Dmytro Kutsenko, Nazarii Odorodko***POTENTIAL AS A BASIS FOR THE ENTERPRISES DEVELOPMENT:
CONCEPT-CATEGORY APPARATUS**

Розглянуто визначення категорій «потенціал», «економічний потенціал» у фаховій та науковій літературі. Наведено підходи щодо трактування сутності поняття «потенціал», що мають місце в роботах як вітчизняних, так і закордонних науковців та фахівців, а також виокремлено основні серед них. Зазначено доцільність використання комплексного підходу щодо визначення потенціалу підприємства. Наведено визначення потенціалу та економічного потенціалу. Зауважено, що проблема управління потенціалом є актуальною як для вітчизняних теоретиків та практиків, так і закордонних. Акцентовано увагу на тому, що потенціал підприємства є головним елементом системи управління його розвитком. Визначено 30 класифікаційних ознак потенціалу підприємства, за якими сформовано класифікацію. Визначено, що потенціал підприємства є підґрунтям для забезпечення його ділової активності, економічної безпеки, фінансової стійкості, конкурентоспроможності, розвитку, економічного зростання тощо.

Ключові слова: потенціал; підприємство; потенціал підприємства; економічний потенціал; розвиток підприємства; управління потенціалом.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 35.

Рассмотрены определения категорий «потенциал», «экономический потенциал» в профессиональной и научной литературе. Приведены подходы к трактовке сущности понятия «потенциал», имеющих место в работах как отечественных, так и зарубежных ученых и специалистов, а также выделены основные среди них. Указана целесообразность использования комплексного подхода к определению потенциала предприятия. Приведены определения потенциала и экономического потенциала. Замечено, что проблематика управления потенциалом является актуальной как для отечественных теоретиков и практиков, так и зарубежных. Акцентировано внимание на том, что потенциал предприятия является главным элементом системы управления его развитием. Определены тридцать классификационных признаков признака предприятия, по которым сформирована классификация. Определено, что потенциал предприятия является основой для обеспечения его деловой активности, экономической безопасности, финансовой устойчивости, конкурентоспособности, развития, экономического роста и тому подобное.

Ключевые слова: потенциал; предприятие; потенциал предприятия; экономический потенциал; развитие предприятия; управление потенциалом.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 35.

The definitions of the categories «potential», «economic potential» in the professional and scientific literature are considered. The approaches to the interpretation of the essence of the concept of «potential», taking place in the work of both domestic and foreign scientists and specialists, are given, and the main ones among them are highlighted. The expediency of using an integrated approach to determining the potential of an enterprise is indicated. The definitions of potential and economic potential are given. It is noted that the problems of potential management is relevant for both domestic theorists and practitioners and foreign. The attention is focused on the fact that the potential of an enterprise is the main element of its development management system. Thirty classification criteria of the enterprise potential, according to which the classification has been formed, are determined. It has been determined that the potential of an enterprise is the basis for ensuring its business activity, economic security, financial stability, competitiveness, development, economic growth.

Keywords: potential; company; enterprise potential; economic potential; enterprise development; potential management.

Fig.: 3. Table: 1. References: 35.

JEL Classification: M21; O12

Постановка проблеми. Економічний потенціал має численні значення, що за своєю сутністю є інтерпретацією явних та прихованих можливостей підприємства, організації, установи, переважно нереалізованих, невикористаних. Досліджуючи економічний потенціал, неодмінно згадуємо про розвиток підприємства, що свідчить про їх тісний взаємозв'язок. Посилення економічного потенціалу та ефективно його використання відкриває суб'єкту господарювання можливість щодо розвитку різноманітних видів його діяльності, дає змогу досягати запланованих результатів, вирішувати поставлені завдання та реалізовувати мету функціонування.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Важливість економічного потенціалу для підприємства набуває особливого значення в умовах невизначеності, ризику, що ними характеризується не лише вітчизняне бізнес-середовище, а і світове. Водночас маємо враховувати трансформації, що відбуваються у вітчизняній економіці з огляду на євроінтеграційні процеси в Україні. Отже, численні чинники визначають необхідність проведення аналізу економічного потенціалу підприємства, визначення та створення можливостей для швидкої його адаптації до мінливих умов, змін внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Зазначене зумовлює доцільність вивчення особливостей управління економічним потенціалом, його структури та сутності для вдосконалення методологічного забезпечення соціально-економічного розвитку суб'єкта господарювання шляхом розкриття та використання його можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначеній темі приділили увагу такі вітчизняні вчені, як І. А. Ажаман [1], Я. О. Барибіна [2], Н. І. Верхоглядова [3], М. О. Дергалюк [4], Д. С. Кобизський [5], Л. В. Коваль [6], П. В. Круш [4], А. І. Орехова [7], І. Й. Плікус [8], К. І. Чумаков [9], Т. С. Шабатура [10] та інші.

Різноманітні види потенціалу, окремі аспекти управління ним розглядали у своїх працях закордонні науковці, зокрема Глінська-Невес (Glinska-Newes A.) [11], Тімоті Харт (Timothy Hart) [12], Альфреда Камінська (Alfreda Kamińska) [13], Віолетта Кілар (Wioletta Kilar) [14], Муртаз Маградзе (Murtaz Maghradze) [15], Марек Матеюн (Marek Matejun) [16], Демур Сітчінава (Demur Sitchinava) [15], Катажина Шиманська (Katarzyna Szymanska) [17], Анна Валецька (Anna Walecka) [17], Агнешка Закжевська-Білявська (Agnieszka Zakrzewska-Bielawska) [18] та інші.

Важливість опрацювання визначеної проблеми підкреслено в роботах зарубіжних науковців, зокрема Тімоті Харта (Timothy Hart) [12], який акцентував увагу на розробці довготермінових програм розвитку суб'єктів господарювання та посилення їхнього економічного потенціалу. Економічний потенціал ним розглядався як підґрунтя для розвитку підприємства. Варто зазначити, що обидві категорії Тімоті Харт вживав разом, що свідчить про їхній тісний взаємозв'язок. Альфреда Камінська (Alfreda Kaminska) [13] також розглядала потенціал, а саме інноваційний, як основу для розвитку підприємства. Авторка зазначає, що розвиток підприємств визначається саме рівнем їхнього інноваційного потенціалу. В основі ж інноваційного потенціалу вона вбачає здатність підприємства раціонально та ефективно управляти ресурсами під час реалізації інноваційних проєктів. На розумінні потенціалу підприємства як основи економічного розвитку наголошують і вітчизняні вчені, зокрема, П. В. Круш [4], М. О. Дергалюк [4], А. І. Орехова [7] та інші.

Катажина Шиманська (Katarzyna Szymanska) та Анна Валецька (Anna Walecka) [17] досліджують організаційну культуру як елемент позитивного потенціалу підприємства, що сприяє ширшому розумінню категорії «потенціал підприємства». Вони звертають увагу на те, що останніми роками були виявлені, проаналізовані окремі аспекти та процеси функціонування підприємств, що сприяють динамічному його розвитку, наголошуючи, що одним із них є позитивний потенціал. Про потенційно позитивний вплив організаційної культури на розвиток підприємства також йдеться у [19].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Розглянувши наукові праці вчених, фахівців-практиків, які досліджували потенціал підприємства, його окремі види, доходимо висновку про неоднозначність їхнього розуміння сутності потенціалу, його структури. Зазначене зумовлює труднощі щодо формування методологічного базису визначення економічного потенціалу в контексті управління розвитком підприємства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На окрему увагу заслуговує аналіз зарубіжних наукових праць для розуміння думки закордонних учених та фахівців щодо сутності економічного потенціалу, його взаємозв'язку з розвитком, сфер застосування згаданої категорії. Зауважимо, що сприйняття категорій «потенціал», «економічний потенціал» серед вітчизняних та зарубіжних науковців має не лише спільні риси, а й відрізняється.

Вищенаведене зумовлює доцільність подальшого дослідження таких термінів, як «потенціал» та «розвиток» для розкриття їхньої сутності, складових елементів, видів з метою формування новітнього/сучасного методологічного базису управління ними.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є опрацювання понятійно-категоріального апарату управління економічним потенціалом та розвитком підприємства через розкриття сутності категорій «потенціал», «економічний потенціал», «потенціал підприємства» та «розвиток» через призму їхнього взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Опрацювання різноманітних аспектів підвищення ефективності господарської діяльності підприємств, удосконалення системи управління як витратами та прибутком, так й іншими складовими, а також суб'єктом господарювання загалом є важливою та актуальною проблемою сьогодення, яку досліджують науковці, зокрема С. В. Войтко [20; 21]. Важливим аспектом результативної господарської діяльності підприємств є розуміння можливостей як внутрішніх, так і зовнішніх, досягнення мети та виконання поставлених завдань в умовах нестабільного, динамічного середовища їхнього функціонування. Зазначені можливості інтерпретуємо як потенціал, рівень якого є підґрунтям розвитку підприємства, обов'язковим елементом планування його діяльності (рис. 1). Досліджуючи проблему забезпечення ефективності господарської діяльності виробничих підприємств України в умовах обмеженості ресурсів, невизначеності та ризику неодмінно маємо враховувати характерні особливості їхнього потенціалу, його видів та чинників, що впливають на них [22]. Зазначений взаємозв'язок є результатом розуміння економічного потенціалу як можливості підприємства через використання наявної комбінації ресурсів і ключових компетенцій нарощувати ринкову вартість бізнесу в перспективі [10].

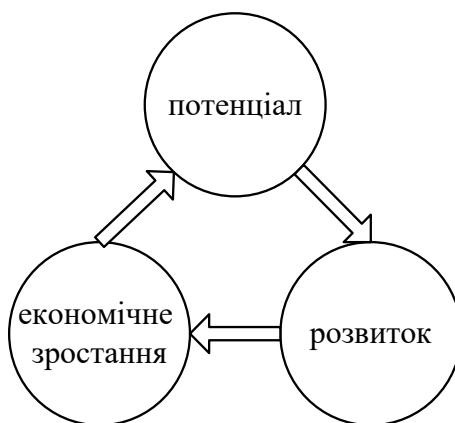

Рис. 1. Взаємозв'язок економічних категорій «потенціал», «розвиток» та «економічне зростання»

Джерело: сформовано авторами.

Розглянемо визначення потенціалу у тлумачному та інших словниках, енциклопедії. Потенціал у «Великому тлумачному словнику української мови» розглядається як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в певній сфері, галузі, ділянці; запас чого-небудь, резерв; приховані здатності, сили якої-небудь діяльності, що можуть виявлятися за певних умов [23, с. 902]. В «Енциклопедії бізнесмена, економіста, менеджера» потенціал (латин. *potentia* – сила) розг-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

лядається як наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення, здійснення чогось [24, с. 467]. В «Економічній енциклопедії» зазначається, що потенціал – це наявні в економічного суб'єкта ресурси, їхня оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети [25, с. 13–15]. Потенціал також визначається як ступінь потужності в якому-небудь відношенні, сукупність яких-небудь засобів, можливостей [26], а також як сукупність наявних засобів, можливостей у якій-небудь галузі [27].

Науковцям та фахівцям притаманні різні думки щодо визначення потенціалу. Як сукупність природних умов і ресурсів, можливостей, запасів і цінностей, що можуть бути використані для досягнення певних цілей, визначає потенціал, наприклад, Я. О. Барибіна [2].

Проаналізувавши основні твердження науковців, вважаємо, що, по-перше, не є коректним конкретизувати визначення категорії «потенціал», оскільки вона є узагальнюючою щодо будь-яких можливостей підприємства, а не окремого їх виду; по-друге, доречно приділити увагу й етимології поняття. Таким чином, потенціал варто визначати лаконічно, враховуючи визначену особливість. Автори дотримуються думки, що потенціал – це сукупність можливостей, що можуть бути використані для розвитку при деяких можливих зовнішніх умовах. Сукупність можливостей формується численними внутрішніми та зовнішніми чинниками, до яких відносять як різноманітні засоби, ресурси, організаційну культуру, інтелектуальні здібності працівників, так і ринкові умови. У визначенні поняття акцентовано увагу на, по-перше, ймовірності реалізації можливостей через необхідність врахування як сприятливого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників функціонування підприємства, так і негативного, по-друге, взаємозв'язку потенціалу з розвитком, що є результатом його реалізації. Як зазначено у роботі А. І. Орехової [7] з посиланням на великий тлумачний словник української мови, можливість – це наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; внутрішні сили, ресурси, здатності [28, с. 684]. Нагадаємо, що як на господарську діяльність підприємства загалом, так і на його потенціал, а також розвиток зокрема негативно, нейтрально та позитивно впливають численні зовнішні та внутрішні умови його функціонування.

Досліджуючи термін «потенціал підприємства», стає зрозумілим, що він має вужче значення порівняно з поняттям «потенціал», але, у свою чергу, відображає конкретніші межі його значення та допомагає визначити, що саме ґрунтується в такій категорії, як «потенціал» з погляду підприємства як суб'єкта господарювання. Потенціал підприємства як економічну систему можна розглядати з різних поглядів, ґрунтуючись на ресурсній концепції, функціональній, ресурсно-цільовій та інших концепціях [9, с. 223]. І. Й. Плікус у своїх наукових працях стверджує, що ефективна діяльність і розвиток підприємства, безумовно, пов'язані з його потенційними можливостями (потенціалом) [8, с. 104]. Дослідження наукових праць учених дає розуміння, що між поняттями «економічний потенціал» та «потенціал підприємства» часто не вбачають різниці, при цьому розуміючи те саме (рис. 2).

У понятійно-термінологічному словнику «Економіка: від А до Я» «економічний потенціал» визначають як спроможність економіки країни, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничу діяльність, випускати продукцію, товари, надавати послуги, задовольняти попит населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва та споживання [29].

Рис. 2. Взаємоузгодження понять «потенціал підприємства» та «економічний потенціал підприємства»

Джерело: сформовано авторами на основі [1–4; 6–10].

На думку Л. В. Скоробогатої, як зазначено в [6, с. 61], економічний потенціал підприємства – це сукупність органічно взаємопов’язаних ресурсів та їхня здатність забезпечувати основні бізнес-процеси в заданих межах ризику з метою набуття економічних вигід.

Однак існує наукова позиція, згідно з якою економічний потенціал підприємства є ширшим поняттям, ніж потенціал підприємства. Основним елементом, що визначає величину й умови зростання економічного потенціалу, є потенціал підприємства, який є частиною економічного потенціалу і відрізняється від останнього тим, що в його структуру не входять економічні зв’язки, які повністю належать до виробничих зв’язків первинних ланок промисловості й розглядається як сукупні можливості максимально можливого обсягу виробництва матеріальних благ і послуг в умовах, які забезпечують найефективніше використання за часом і продуктивністю наявних економічних ресурсів. За такого трактування поняття «економічний потенціал» стосовно окремого підприємства характеризує не стільки виробничі можливості (виробничу потужність), скільки інтегральну здатність підприємства максимально задовольняти потреби споживачів і враховувати інтереси держави, оптимально використовуючи наявні економічні ресурси [6, с. 62].

Економічний потенціал підприємства відображає здатності та можливості, які формуються у підприємства за наявності в певний момент часу сукупності ресурсів, виробничих потужностей, інших резервів [1, с. 23].

Що ж до зарубіжних публікацій [11–18; 30–32], то в них економічний потенціал визначається, по-перше, у контексті можливостей для розвитку, економічного зростання на макро- та мікрорівнях, а по-друге, як можливості реалізації певних економічних процесів, виду ресурсів чи продуктів. Дослідження економічного потенціалу проводяться загалом у тому випадку, якщо певні ресурси не були використані, наприклад, підприємством, країною або використані не повною мірою. Економічний потенціал підприємства згадується у взаємозв’язку з розвитком та економічним зростанням, як категорія, що є вужчим значенням можливостей суб’єкта господарювання. Зауважимо, що вітчизняні вчені, зокрема в роботі [5], теж розглядають економічний потенціал як можливості реалізації різноманітних бізнес-процесів у контексті підвищення ефективності діяльності підприємства, а також звертають увагу на необхідності дослідження, зокрема, кадрового потенціалу в контексті забезпечення інноваційного розвитку України [33].

Вивчаючи наукові праці вчених-фахівців, стає зрозумілим, що кожен із них розуміє економічний потенціал з різних поглядів, відносно відповідного відхилення в тому чи іншому напрямі. Як основу для визначення терміна «економічний потенціал підприємства» використаємо поняття «потенціал». У результаті економічний потенціал підприємства визначатимемо як сукупність можливостей підприємства, що можуть бути використані в господарській діяльності для його розвитку при деяких можливих зовнішніх умовах.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розвиток підприємства визначається як постійне підвищення ефективності функціонування підприємства та забезпечення поточної ефективності в умовах, що змінюються. Це можливо завдяки змінам у різних частинах організаційної системи та способам реалізації функцій управління [16, с. 263].

Серед основних підходів, що використовуються щодо розуміння потенціалу, окремі автори виокремлюють ресурсний, функціональний та результативний [10]. Разом з тим розглядають також такі підходи, як системний, організаційний, динамічний [2], підприємницький, цільовий, результативний, діяльнісний [3] та інші. Узагальнено зазначені підходи, що використовуються до визначення потенціалу, а також визначимо такі, що, на нашу думку, є на сьогодні основними та актуальними (рис. 3).

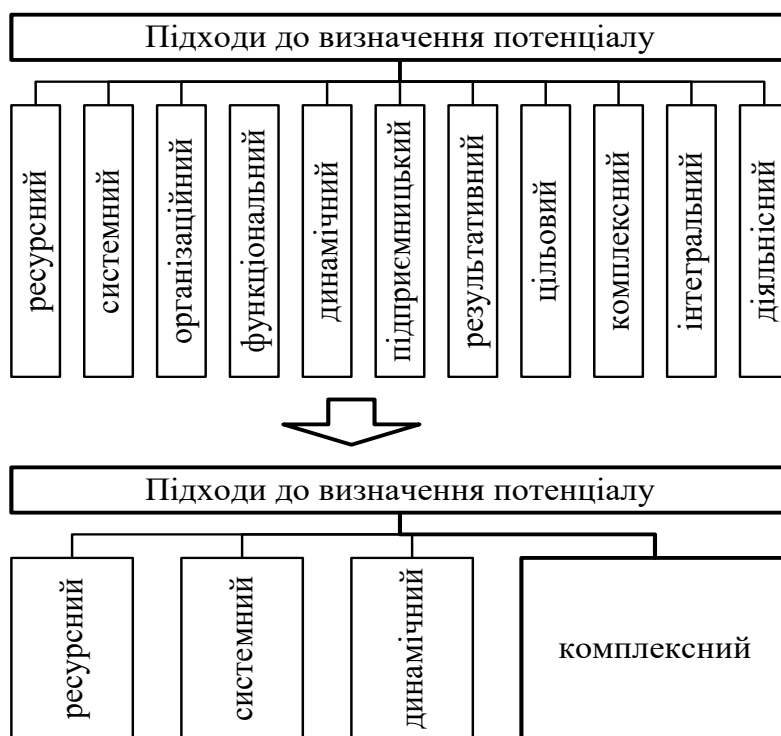

Рис. 3. Підходи до визначення категорії «потенціал»

Джерело: узагальнено авторами на основі [1–4; 6–10].

Охарактеризуємо основні, на думку авторів, підходи щодо визначення потенціалу. За ресурсним підходом потенціал розглядається як сукупність наявних ресурсів, якими володіє певна соціально-економічна система [3]. За системним підходом основою потенціалу підприємства є системна сукупність засобів праці, предметів праці, працівників, враховуючи їхні інтелектуальні та морально-етичні якості, досвід роботи, мотиви, стимули та традиції, що склалися в колективі [2]. Використання динамічного підходу передбачає розгляд потенціалу підприємства як динамічного критерію ефективності управління в процесах функціонування і розвитку підприємства [2]. Комплексний підхід є одним із видів системного, таким, що передбачає врахування всієї сукупності та різноманітності аспектів визначення потенціалу.

На наш погляд, комплексний підхід є новітнім та таким, що відповідає сучасним вимогам управлінців з огляду на необхідність врахування численних різноманітних аспектів господарської діяльності підприємства під час управління його потенціалом.

З огляду на те, що під час здійснення господарської діяльності виникає необхідність врахування того чи іншого виду можливостей у тих чи інших умовах функціонування, доречним є опрацювання класифікації видів потенціалу, використання якої сприятиме

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

прийняттю оптимальних управлінських рішень. За результатами систематизації загальновідомих характеристик потенціалу, а також аналізу наукової та фахової літератури було сформовано класифікацію потенціалу, що наведена в таблиці.

Таблиця

Класифікація видів потенціалу

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види потенціалу
1	За характером прояву	прихований; явний
2	За призначенням	основний; допоміжний / (такий, що забезпечує)
3	За середовищем виникнення	внутрішній; зовнішній
4	Залежно від виконуваних завдань	базовий; індивідуальний / цільовий
5	За економічною складовою	збитковий; прибутковий
6	Залежно від міри реалізації	фактичний (досягнутий результат); перспективний
7	За актуальністю	актуальний; неактуальний
8	За періодичністю дії	тимчасовий (короткостроковий; довгостроковий); постійний
9	За можливістю виміру	вимірний; слабо вимірний; невимірний
10	За ступенем доцільності та економічної віддачі	корисний; некорисний
11	За характером прийняття управлінського рішення	релевантний; не релевантний
12	За ступенем забезпечення	достатній; обмежений
13	За можливістю використання	відносний; максимально реальний
14	За ступенем використання	активний; пасивний
15	За періодом охоплення можливостей підприємства	поточний; тактичний; стратегічний
16	За властивостями	типовий; специфічний
17	За структурою	складний; простий
18	За здатністю до розвитку	статичний; динамічний
19	За ступенем прояву/активності	гіперактивний; активний; пасивний
20	За природою виникнення	об'єктивний; суб'єктивний
21	За характером впливу на діяльність	чистий; спекулятивний
22	За можливістю передбачення	передбачений; непередбачений
23	За рівнем ефективності	ефективний; неефективний
24	За масштабністю	мінімальний; незначний; значний; максимальний
25	За ймовірністю формування/реалізації/розвитку	неможливий; малоймовірний; ймовірний; досить ймовірний; можливий
26	За наслідками	позитивний; нейтральний; негативний
27	За особливостями управління	реляційний; не реляційний
28	За видом основних груп ресурсів	природний; інтелектуально-інформаційний; фінансовий; кадровий (трудова); матеріальний
29	За ступенем реалізації	реалізований (використаний); частково реалізований (частково використаний); нереалізований (невикористаний)
30	За залученням	здіяний; нездійняний

Джерело: доопрацьовано та узагальнено авторами на основі [1–4; 6–10; 11; 18; 34].

За результатами дослідження можемо констатувати, що потенціал має широку класифікацію, є категорією, що відображає різноманітні аспекти господарської діяльності підприємства / установи / організації. Потенціал було класифіковано за 30 (тридцятьма) ознаками, що надає можливість відобразити різноманітні його аспекти в процесі управління підприємством.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Серед особливостей західної наукової думки щодо потенціалу та його видів вважаємо використання такого його виду, як позитивний потенціал. Таким чином, предметом дослідження польських колег маємо, наприклад, позитивний організаційний потенціал, що розуміється як стан, рівні та конфігурація ресурсів організації, що визначають позитивний клімат і позитивну організаційну культуру [11].

Зацікавленість науковців та фахівців проблемою визначення та управління потенціалом підприємства зумовлена його впливом на забезпечення ділової активності, розвитку, економічного зростання, економічної безпеки, конкурентоспроможності, фінансової стійкості суб'єкта господарювання тощо.

Тобто за рахунок економічного потенціалу підприємство стабілізує та розвиває за можливості свою діяльність, а також формує переваги на ринку стосовно конкурентів. Важливість економічного потенціалу для належного функціонування підприємства визначає необхідність опрацювання питань стратегічного управління ним [35].

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження можемо зробити такі висновки: 1) потенціал/економічний потенціал кожного окремого підприємства є унікальним, тобто таким, що має певні властивості, притаманні саме цьому суб'єкту господарювання; 2) потенціал-економічний потенціал підприємства є складною системою, на формування якої впливають особливості його функціонування, а також такою, що містить у своєму складі низку інших видів потенціалу, що є його підсистемами/елементами, та мають відповідно вужче значення; 3) потенціал/економічний потенціал визначає здатність підприємства до розвитку, забезпечення економічної безпеки, фінансової стійкості, конкурентоспроможності тощо; 4) потенціал/економічний потенціал є підґрунтям розвитку та складовим елементом управління розвитком підприємства.

Зауважимо, що результативність використання потенціалу / економічного потенціалу, як і загалом ефективність господарської діяльності, залежить від якості управління, що здійснює вище керівництво підприємства. Насамперед важливим є стратегічне управління економічним потенціалом, тому що саме воно передбачає його розвиток у майбутньому та має забезпечувати поступове зростання показників.

Список використаних джерел

1. Ажаман І. А., Жидков О. І. Сутність та структура економічного потенціалу підприємства. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 22–25.
2. Барибіна Я. О. Підходи до визначення сутності поняття «потенціал» у категоріальному апараті. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 6 (2). С. 48–53.
3. Верхоглядова Н. І., Коваленко Є. В. Аналіз підходів до визначення сутності потенціалу підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2016. № 1(55). С. 26–32.
4. Круш П. В., Дергалюк М. О. Обґрунтування складових економічного потенціалу підприємства як системи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 11–14.
5. Кобизький Д. С. Організаційно-економічний потенціал реінжинірингу бізнес-процесів в маркетинговій діяльності промислового підприємства для забезпечення його ефективної інноваційної діяльності. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2018. № 3 (5). С. 95–105.
6. Коваль Л. В. Економічний потенціал підприємства: сутність та структура. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 690. С. 59–65.
7. Орехова А. І. Економічний потенціал підприємства: сутнісні характеристики та структуризація. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 308–313.
8. Плікус І. Й. Потенціал підприємства, його оцінка й трансформація: економічна й бухгалтерська інтерпретація. *Фінанси України*. 2012. № 4. С. 91–105.
9. Чумаков К. І. Потенціал підприємства як економічна система. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2012. № 4 (55). С. 223–229.
10. Шабатура Т. С. Теоретичні засади визначення економічного потенціалу підприємства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1(1). С. 26–30.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

11. Positive Organizational Potential. Introduction to a useful management theory / ed. J. M. Stankiewicz. Torun: Dom Organizatora, 2010. 286 p.
12. Hart T. System of the enterprise economic potential enhancement planning. *International journal of economics and society*. 2015. P. 81–85.
13. Kaminska A. Forming the innovative potential of enterprises in the context of their development. *Management Forum*. 2017. Vol. 2, no. 5. P. 26–32.
14. Kilar W. Settlement concentration of economic potential represented by IT corporations. *Geographia Polonica*. 2015. Vol. 88, Issue 1. P. 123–141.
15. Maghradze M., Sitchinava D. Information Potential of the Enterprise as a Part, Tool and Catalyst of Economic Potential. *The 2nd International Scientific Conference «Challenges of globalization in economics and business»*. Tbilisi, 2017. P. 311–316.
16. Managing the potential of small and medium sized enterprises in business practice / edited by Marek Matejun. Technical University of Lodz Press. «Quick-Druk», 2010. 285 p.
17. Szymanska K., Walecka A. Culture openness as an element of positive potential of enterprises in a crisis situation. *Journal of positive management*. 2015. Vol. 6, № 4. P. 53–65.
18. Zakrzewska-Bielawska A. Relational potential and enterprises' innovativeness – towards the open innovation. *Management Forum*. 2016. Vol. 4, no. 1. P. 3–10.
19. Занора В.О. Управління розвитком підприємства: теоретико-методичні засади формування організаційної культури. *Сучасні тенденції розвитку менеджменту та фінансово-економічної безпеки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 26 листопада 2018 р. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2018. С. 57–59.*
20. Войтко С. В., Занора В. О. Основні складові підвищення рівня ефективності системи управління прибутком та витратами машинобудівного підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 7. С. 43–46.
21. Занора В. О., Войтко С. В. Управління підприємствами: планування технологічних витрат, ризик-менеджмент, мотивування, прийняття управлінських рішень: монографія. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2017. 224 с.
22. Занора В. О. Інноваційний потенціал виробничих підприємств України як чинник забезпечення ефективності їхньої господарської діяльності. *Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності: тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 20–21 квітня 2016 р. Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2016. С. 33–34.*
23. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
24. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. Київ: Міжнародна економічна фундація, ТзОВ «Книгодрук», 2000. 704 с.
25. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
26. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва: Мир и Образование; Оникс, 2012. 1376 с.
27. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. Москва: Книжный мир, 2009. 864 с.
28. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
29. Економіка: від А до Я: Понятійно-термінологічний словник / О. В. Куроченко та ін. Київ: ДП «Видавничий дім “Персонал”», 2008. 368 с.
30. Tomic D., Kucko M. Economic potential of solar energy in the Republic of Croatia. *Economic Challenges*. 2013. Vol. 2, Issue 4. Pp. 39–61.
31. Tsetskhladze M. Economic Potential of Georgia and Perspectives of Economic Integration with Europe. Proceedings of the *Finance and Economics Conference*. 2016. Vol. 7. P. 1–4.
32. Fukase E., Martin W. The Economic Potential of an India-US Free Trade Agreement. *Journal of Economic Integration*. 2016. Vol. 31, no. 4. P. 774–816.
33. Занора В. О., Зачосова Н. В. Формування кадрового потенціалу інноваційного розвитку України в умовах Індустрії 4.0: ретроспектива, сьогодення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 1(69). С. 86–93.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

34. Занора В. О. Управління кадровим потенціалом підприємства: практичні аспекти відбору працівників. *Інтегровані бізнес-структури: моделі, процеси, технології*: матеріали IV Міжнар. наук. конф., м. Кишинів, 25 листопада 2016 р. Кишинів: Baltija Publishing, 2016. С. 110–112.

35. Занора В. О., Мігус І. П. Концепція стратегічного управління економічним потенціалом суб'єктів господарювання в умовах ризику. *Фінансові інструменти просторово-територіального розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 22–23 березня 2016 р. Черкаси: ФОП «Чабаненко Ю. А.», 2016. С. 76–78.

References

1. Azhaman, I., Zhydkov O. (2018). Sutnist ta struktura ekonomichnoho potentsialu pidpryiemstva [The essence and structure of the economic potential of the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 4, 22–25 [in Ukrainian].

2. Barybina, Ya. O. (2011). Pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «potentsial» u katehori- alnomu aparati [Approaches to the definition the essence of the «potential» concept in categorical apparatus]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 6 (2), 48–53 [in Ukrainian].

3. Verkhohliadova, N. I., Kovalenko, Ye. V. (2016). Analiz pidkhodiv do vyznachennia sutnosti po- tentsialu pidpryiemstva [The analysis of approaches to definition the essence of potential of enterprises]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 1 (55), 31–35 [in Ukrainian].

4. Krush, P. V. and Derhaliuk, M. O. (2018). Obgruntuvannia skladovykh ekonomichnoho potentsi- alu pidpryiemstva yak systemy [Grounds for the complex economic potential of the enterprise as a sys- tem]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, 21, 11–14 [in Ukrainian].

5. Kobyzskyi, D. (2018). Orhanizatsiino-ekonomichnyi potentsial reinzhynirynhu biznes-protse- siv v marketynhovii diialnosti promyslovoho pidpryiemstva dlia zabezpechennia yoho efektyvnoi inno- vatsiinoi diialnosti [Organizational and economic potential of re-engineering business processes in the context of marketing activity of an industrial enterprise to ensure its efficient innovative activity]. *Suchasnyi stan naukovykh doslidzhen ta tekhnolohii v promyslovosti – Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries*, 3 (5), 95–105 [in Ukrainian].

6. Koval, L. V. (2010). Економічний потенціал підприємства: сутність та структура [Economi- c potential of the enterprise: essence and structure]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 690, 59–65 [in Ukrainian].

7. Oriekhova, A. I. (2018). Ekonomichnyi potentsial pidpryiemstva: sutnisni kharakterystyky ta strukturyzatsiia [Economic potential of the enterprise: intrinsic characteristics and structuring]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 17, 308–313 [in Ukrainian].

8. Plikus, I. I. (2012). Potentsial pidpryiemstva, yoho otsinka y transformatsiia: ekonomichna y bukhholderska interpretatsiia [Potential of an enterprise, its estimation and transformation: economic and accounting interpretation]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, 91–105 [in Ukrainian].

9. Chumakov, K. I. (2012). Potentsial pidpryiemstva yak ekonomichna systema [The potential of the enterprise as an economic system]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 4 (55), 223–229 [in Ukrainian].

10. Shabatura, T. S. (2015). Teoretychni zasady vyznachennia ekonomichnoho potentsialu pidpry- iemstva [Theoretical foundations for determining the economic potential of the company]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of Economics and Management*, 1 (1), 26–30 [in Ukrainian].

11. Stankiewicz, J. M. (2010). *Positive Organizational Potential. Introduction to a useful man- agement theory*. Torun: Dom Organizatora [in English].

12. Timothy, H. (2015). System of the enterprise economic potential enhancement planning. *In- ternational journal of economics and society*, 81–85 [in English].

13. Kaminska, A. (2017). Forming the innovative potential of enterprises in the context of their development. *Management Forum*, 5, 26–32 [in English].

14. Kilar, W. (2015). Settlement concentration of economic potential represented by IT corpora- tions. *Geographia Polonica*, 88 (1), 123–141 [in English].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

15. Maghradze, M., Sitchinava, D. (2017). Information Potential of the Enterprise as a Part, Tool and Catalyst of Economic Potential. Proceeding from *The 2nd International Scientific Conference «Challenges of globalization in economics and business»* (pp. 311–316). Tbilisi [in English].
16. Matejun, M. (Ed.). (2010). *Managing the potential of small and medium sized enterprises in business practice*. Lodz: Quick-Druk [in English].
17. Szymanska, K., Walecka, A. (2015). Culture openness as an element of positive potential of enterprises in a crisis situation. *Journal of positive management*, 4, 53–65 [in English].
18. Zakrzewska-Bielawska, A. (2016). Relational potential and enterprises' innovativeness – towards the open innovation. *Management Forum*, 1, 3–10 [in English].
19. Zanora, V. O. (2018). Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: teoretyko-metodychni zasady formuvannia orhanizatsiinoi kultury [Enterprise development management: theoretical and methodical principles of organizational culture formation]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, Suchasni tendentsii rozvytku menedzhmentu ta finansovo-ekonomichnoi bezpeky – Modern trends in management development and financial and economic security*. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].
20. Voitko, S. V., Zanora, V. O. (2012). Osnovni skladovi pidvyshchennia rivnia efektyvnosti systemy upravlinnia prybutkom ta vytratamy mashynobudivnoho pidpriemstva [The main components of improving the efficiency of machine-building enterprises profit and cost management system]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, 7, 43–46 [in Ukrainian].
21. Voitko, S. V., Zanora, V. O. (2017). *Upravlinnia pidpriemstvamy: planuvannia tekhnolohichnykh vytrat, ryzyk-menedzhment, motyvuvannia, pryiniattia upravlinskykh rishen [Enterprise management: planning of technological costs, risk management, motivation, management decisions]*. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politehnika» [in Ukrainian].
22. Zanora, V. O. (2016). Innovatsiinyi potentsial vyrobnychykh pidpriemstv Ukrainy yak chynnyk zabezpechennia efektyvnosti yikhnoi hospodarskoi diialnosti [Innovative potential of production enterprises of Ukraine as a factor in ensuring the efficiency of their economic activity]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, Finansovo-ekonomichne ta oblikovo-analitychne zabezpechennia pidpriemnytskoi diialnosti – Financial-economic and accounting and analytical support of entrepreneurial activity*. Cherkasy: Skhidnoieuropeyskyi universytet ekonomiky i menedzhmentu [in Ukrainian].
23. Busel, V. T. (2002). *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
24. *Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera [Encyclopedia of businessman, economist, manager]*. (2000). Kyiv: Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia, TzOV «Knyhodruk» [in Ukrainian].
25. *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh [Economic encyclopedia: in three volumes]*. (2002) (Vol. 3). Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
26. Ozhegov, S. I. (2012). *Tolkovy slovar russkogo iazyka [Russian language explanatory dictionary]*. Moscow: Mir i Obrazovanie; Oniks [in Russian].
27. Borisov, A. B. (2009). *Bolshoi ekonomicheskii slovar [Big Economic Dictionary]*. Moscow: Knizhnyi mir [in Russian].
28. Busel, V. T. (2005). *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
29. Kurochenko, O. V., Kopnov, M. A., Sladkevych, V. P. (2008). *Ekonomika: vid A do Ya: Poniatiino-terminolohichni slovnyk [Economics: from A to Z: Concept and terminology dictionary]*. Kyiv: DP «Vydavnychiy dim «Personal» [in Ukrainian].
30. Tomic, D. and Kucko, M. (2013). Economic potential of solar energy in the Republic of Croatia. *Economic Challenges*, 4, 39–61 [in English].
31. Tsetskhladze, M. (2016). Economic Potential of Georgia and Perspectives of Economic Integration with Europe. Proceedings of the *Finance and Economics Conference* (Vol. 7, pp. 1–4) [in English].
32. Fukase, E. and Martin, W. (2016). The Economic Potential of an India-US Free Trade Agreement. *Journal of Economic Integration*, 4, 774–816 [in English].
33. Zanora, V. O., Zachosova, N. V. (2019). Formuvannia kadrovoho potentsialu innovatsiinoho rozvytku Ukrainy v umovakh Industrii 4.0: retrospektyva, sohodennia [The formation of staff potential of innovative development in Ukraine in the conditions of Industry 4.0: retrospectives, today]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of systemic approach in the economy*, 1 (69), 86–93 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

34. Zadora, V. O. (2016). Upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva: praktychni aspekty vidboru pratsivnykiv [Enterprises personnel potential management: practical aspects of employee selection]. *IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, Intehrovani biznes-struktury: modeli, protsesy, tekhnolohii – Integrated business structures: models, processes, technologies*. Kyshyniv: Baltiia Publishing [in Ukrainian].

35. Zadora, V. O., Mihus, I. P. (2016). Kontsepsiia stratehichnoho upravlinnia ekonomichnym potentsialom subiektiv hospodariuvannia v umovakh ryzyku [Strategic management concept of business entities economic potential in conditions of risk]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, Finansovi instrumenty prostorovo-terytorialnoho rozvytku – Financial instruments of spatial and territorial development*. Cherkasy: FOP «Chabanenko Yu.A.» [in Ukrainian].

Занора Володимир Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (б-р Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, Україна).

Занора Владимир Александрович – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого (б-р Шевченко, 81, г. Черкассы, 18031, Украина).

Zadora Volodymyr – PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Candidate of Department of Management and Economic Security, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (81 Shevchenka Blvd., 18031 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: v.zadora@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1938-7981>

ResearcherID: B-4885-2019

Куценко Дмитро Миколайович – аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (б-р Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, Україна).

Куценко Дмитрий Николаевич – аспірант кафедры менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого (б-р Шевченко, 81, г. Черкассы, 18031, Украина).

Kutsenko Dmytro – PhD student of Department of Management and Economic Security, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (81 Shevchenka Blvd., 18031 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: lawagens@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6379-2330>

Одородько Назарій Віталійович – магістрант кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (б-р Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, Україна).

Одородько Назарий Витальевич – магістрант кафедры менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого (б-р Шевченко, 81, г. Черкассы, 18031, Украина).

Odorodko Nazarii – Master Student of Department of Management and Economic Security, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (81 Shevchenka Blvd., 18031 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: nazar-smila@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5384-7406>

УДК 334.7:658.115

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-52-59

Оксана Чумак

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Оксана Чумак

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ИНТЕРПРЕТИРОВАНИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ ОБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Oksana Chumak

REGULATORY-LEGAL INTERPRETATION AND ECONOMIC IDENTIFICATION OF OBJECTS OF STATE PROPERTY

У статті проаналізовано вітчизняні та зарубіжні нормативно-правові документи, за якими визначаються основні класифікаційні ознаки об'єктів та видів державної власності. Систематизовано та охарактеризовано види підприємств державної форми власності та інституціональних одиниць державного сектору економіки в розрізі різних правових ознак. Розглянуто порядок управління корпоративними правами об'єктів державної власності. Розкрито сутність суб'єктів господарювання з державною часткою у статутному капіталі за правовим форматом. Наведено огляд основних моделей власності, за якими здійснюється управління державними підприємствами за зарубіжною практикою. Узагальнено напрями забезпечення ефективної нормативно-правової бази для державних підприємств з позиції еталону ОЕСР.

Ключові слова: класифікація; інституціональна одиниця; державна власність; правова форма; державне підприємство.

Рис.: 2. Бібл.: 11.

В статье осуществлен анализ отечественных и зарубежных нормативно-правовых документов, определяющие основные классификационные признаки объектов и видов государственной собственности. Систематизированы и охарактеризованы виды предприятий государственной формы собственности и институциональных единиц государственного сектора экономики в разрезе различных правовых признаков. Рассмотрен порядок управления корпоративными правами объектов государственной собственности. Раскрыта суть субъектов хозяйствования, имеющих государственную долю в уставном капитале по правовому формату. Выполнен обзор основных моделей собственности, по которым осуществляется управление государственными предприятиями, согласно зарубежной практики. Обобщены направления обеспечения эффективной нормативно-правовой базы для государственных предприятий с позиции эталона ОЭСР.

Ключевые слова: классификация; институциональная единица; государственная собственность; правовая форма; государственное предприятие.

Рис.: 2. Библ.: 11.

The article analyzes domestic and foreign regulatory documents that determine main classification features of objects and types of state property. The types of enterprises of state ownership and institutional units of the public sector of the economy are systematized and characterized in the context of various legal features. The procedure for managing corporate rights of state property is considered. The essence of business entities having a state share in the authorized capital in legal format is disclosed. A review of the main ownership models for the management of state-owned enterprises is carried out, according to foreign practice. The directions of ensuring an effective regulatory framework for state-owned enterprises from the perspective of the OECD benchmark are summarized.

Keywords: classification; institutional unit; state property; legal form; state-owned enterprise.

Fig.: 2. References: 11.

JEL Classification: L30; L32

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу до складу державної власності входять об'єкти різної значущості та різних функцій, які забезпечують соціально-економічний розвиток. Державні підприємства дедалі частіше провадять економічну діяльність та транскордонні інвестиції на глобальному ринку поряд із приватними підприємствами, що означає наявність їхнього внутрішнього й міжнародного впливу. В Україні нині тривають процеси реформування державних підприємств через приватизацію, удосконалення корпоративного управління, реструктуризацію, ліквідацію, реорганізацію тощо. Як свідчить закордонна практика, тенденція урядів частково позбавитись частки власності може спостерігатися зниженням частки державних підприємств у національній економіці, проте не обов'язково означає відповідне зниження здатності уряду здійснювати вплив на діяльність цих підприємств. Проблема уп-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

равління державною власністю в Україні носить комплексний характер та вимагає розвитку наукових підходів до її вирішення під час національного реформування за умов неоекономіки, глобалізаційних та інтеграційних процесів у світове співтовариство. Для систематизації суб'єктів державного сектору вбачаємо за доцільне їх групування як інституційних одиниць за основними класифікаційними ознаками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження питання класифікації та інтерпретації об'єктів державної власності привертала увагу вчені економічної та правової галузі: М. Д. Білик, С. С. Гасанов, О. М. Іваницька, О. М. Головінов, П. В. Круш, Р. А. Муха, О. О. Кравчук. Велику увагу приділено уточненню та узагальненню класифікаційних ознак, економічних та юридичних трактувань, проте останніми роками інтеграції вітчизняного законодавства та економічних зв'язків зумовила необхідність відповідності зарубіжним правовим нормам та досвіду класифікацій об'єктів державної власності. Це спричиняє необхідність проаналізувати структуру державного сектору України відповідно до правового поля, вітчизняного та зарубіжного досвіду за сучасних умов.

Вищенаведене є основою для визначення мети дослідження, як уточнення правового й економічного інтерпретування об'єктів державної власності, систематизації та структурування таких об'єктів відповідно до чинного правового поля в Україні та за кордоном.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На сьогодні в науковому полі питання ідентифікації об'єктів державної власності та розкриття їх економічної інтерпретації розкриваються локально – за окремими класифікаційними ознаками чи видами, що не дозволяє отримати цілісної картини про суб'єктів державної форми власності. Це питання регламентовано низкою нормативно-правових актів різних урядових установ і відомств, враховуючи зарубіжні норми, тому систематизація інформації про об'єкти державної власності є вимогою часу в умовах реформування державних підприємств.

Мета статті. Метою статті є систематизація нормативно-правового підґрунтя щодо ідентифікації об'єктів державної власності та розкриття їх економічної інтерпретації для об'єктивної оцінки діяльності державних підприємств.

Основний текст. Як зауважує Г. М. Тарасюк, з переходом до ринкової економіки інтерес науковців до теоретичних та прикладних питань управління державними підприємствами послабився, законодавче поле було недосконалим, зниження ролі державного управління, дезорганізація у здійсненні важливих функцій виконавчої влади багато в чому стали наслідком хибного підходу до економічних реформ [1]. За період реформування економіки України, пов'язаного з масовою приватизацією (1992-1998 рр.), форму власності змінили 62 000 державних підприємств, що, у свою чергу, позначилося на істотному зниженні ефективності їхньої діяльності, погіршенні фінансового стану, доведення до межі банкрутства. М. Д. Білик досліджувала механізм управління фінансами державних підприємств через відносини з державою та іншими суб'єктами господарювання [2, с. 30] для підвищення ефективності й результативності їхньої діяльності. Станом на початок 2014 року науковцями державний сектор характеризується як неоднорідний щодо ефективності фінансового управління, оскільки понад 500 підприємств із 4000, у яких понад 50 % активів належить державі, перебували на стадії банкрутства, а у більше ніж 400 підприємств розмір державних корпоративних прав є недостатнім для реалізації державою повноважень із управління ними [3].

Система національних рахунків (п. 77 СНР) [4] визначає підприємство як виробника товарів і послуг, що є економічним трансактором, що має автономію щодо прийняття фінансових та інвестиційних рішень, а також повноваження та відповідальність за розподіл ресурсів для виробництва товарів та послуг і може займатися однією або кількома виробничими видами діяльності. У п. 78 зазначено, що підприємство може бути корпорацією (або квазікорпорацією), некомерційною установою або непідконтрольним

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

підприємством. СНР згідно з класифікацією інституційних одиниць розрізняє п'ять секторів (груп) інституційних одиниць, які є однорідними з погляду функцій, які вони виконують в економічному процесі, та способу фінансування витрат. Такими групами є: сектор загального державного управління; сектор нефінансових корпорацій, тобто підприємства, які виробляють продукти та надають нефінансові послуги; сектор фінансових корпорацій; сектор домашніх господарств; сектор некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства. Отже, підприємства (установи, організації) державного сектору економіки належать до різних секторів, що вирізняються згідно із класифікацією системи національних рахунків. При віднесенні інституційних одиниць до певного сектору або підсектору економіки України враховується їхня організаційно-правова форма господарювання та вид економічної діяльності, перелік яких визначають відповідно до Класифікації організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ). Згідно з Класифікацією інституційних секторів економіки [5] основними видами юридичних осіб є корпорації (включаючи квазікорпорації), некомерційні організації, органи державного управління (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація інституціональних одиниць державного сектору економіки

Підприємства державного нефінансового сектору економіки поділено на корпорації (держава виступає співвласником) та квазікорпорації (держава єдиний власник), оскільки їм притаманні такі основні риси корпорацій, як можливість руху фінансових потоків і капіталу в усталеній системі відносин. У Розділі 4(S) Класифікації інституційних

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

секторів економіки України [5] здійснено такий розподіл: S.1 Економіка в цілому; S.11 Нефінансові корпорації; S.11001 Державні нефінансові корпорації; S.110011 Державні нефінансові корпорації – ООП; S.110012 Державні нефінансові корпорації – НКО.

Відповідно до цієї класифікації нефінансові корпорації включають, зокрема, усі нефінансові корпорації (як вони визначені у СНР, а не тільки корпорації, зареєстровані як акціонерні товариства) незалежно від того, резидентами яких країн є їхні акціонери. Другий критерій стосується контролю, і він дозволяє ідентифікувати: державні нефінансові корпорації; приватні нефінансові корпорації; нефінансові корпорації під іноземним контролем. У розділі S.11001 [5] здійснено опис державних нефінансових корпорацій, до яких віднесено корпорації та квазікорпорації, які є резидентами й контролюються органами державного управління; при цьому контроль за корпорацією визначається шляхом розроблення генеральної політики корпорації та призначення директорів (якщо існує така необхідність).

Для здійснення контролю більш ніж половиною голосів акціонерів органи державного управління не обов'язково повинні володіти акціями, які надають право голосу. Державна корпорація, наприклад, може бути дочірньою корпорацією іншої державної корпорації, основна частина голосів якої належить цьому органу, а також квазікорпорацією, яка перебуває в безпосередній власності органів державного управління. Корпорації визначаються як інституційні одиниці, що створені спеціально з метою ринкового виробництва товарів та послуг і є джерелом прибутку чи іншої фінансової вигоди для своїх власників (термін «корпорація» у контексті Класифікації інституційних секторів економіки [5] використовується як узагальнюючий термін для всіх організацій, орієнтованих на отримання прибутку (ООП)). До квазікорпорацій віднесено унітарні підприємства, тобто такі, що створюються одним засновником (власником). Кожна квазікорпорація має повний набір рахунків, який надає можливість повністю визначати потоки доходів і капіталу між нею та власником. Квазікорпораціями є державні, комунальні та приватні підприємства, підприємства споживчої кооперації, а також іноземні підприємства.

У Главі 8 Господарського кодексу України [6] визначаються правові засади регулювання господарських відносин підприємств залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу: державне комерційне, казенне та унітарне. Державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства. Майно державного унітарного підприємства перебуває в державній власності й закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання чи праві оперативного управління. У процесі створення та організації діяльності державних підприємств за участю держави, остання може виступити в ролі: засновника, співзасновника та власника пакету акцій. Нормативно державне підприємство визначено таким, що діє на основі державної власності. Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють унітарні та корпоративні державні підприємства. Державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства. Казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України, майно закріплюється за ним на праві оперативного управління в обсязі, зазначеному в статуті підприємства. Таким чином, до підприємств державної форми власності віднесено: державні комерційні підприємства, казенні підприємства, державні акціонерні товариства, акції яких перебувають у державній власності. Держава та орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених законодавчими актами. Управління корпоративним правами здійснюється в особі уряду, Фонду державного майна України, міністерств та інших центральних і місцевих органів виконавчої влади.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Фонд державного майна України [7] (ФДМУ) формує та веде Єдиний реєстр об'єктів державної власності відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності», постанов Уряду від 14 квітня 2004 року № 467 «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр об'єктів державної власності» та від 30 листопада 2005 року № 1121 «Про затвердження Методики проведення інвентаризації об'єктів державної власності» та інших нормативно-правових актів. Фондом запроваджено на єдиних методологічних засадах збір інформації про об'єкти державної власності, відповідно до якого Фонд щоквартально вносить зміни до Реєстру. Станом на 1 січня 2019 року за інформацією, наданою суб'єктами управління (за підсумками проведеної інвентаризації об'єктів державної власності), у Реєстрі обліковуються:

- 21,2 тис. юридичних осіб, які діють лише на основі державної власності й належать до сфери управління відповідного суб'єкта управління;
- 455 господарських організацій із корпоративними правами держави;
- понад 1 млн об'єктів державного майна.

За Класифікатором організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ) [8] підприємства з державною часткою власності можуть мати формати, як подано на рис. 2.

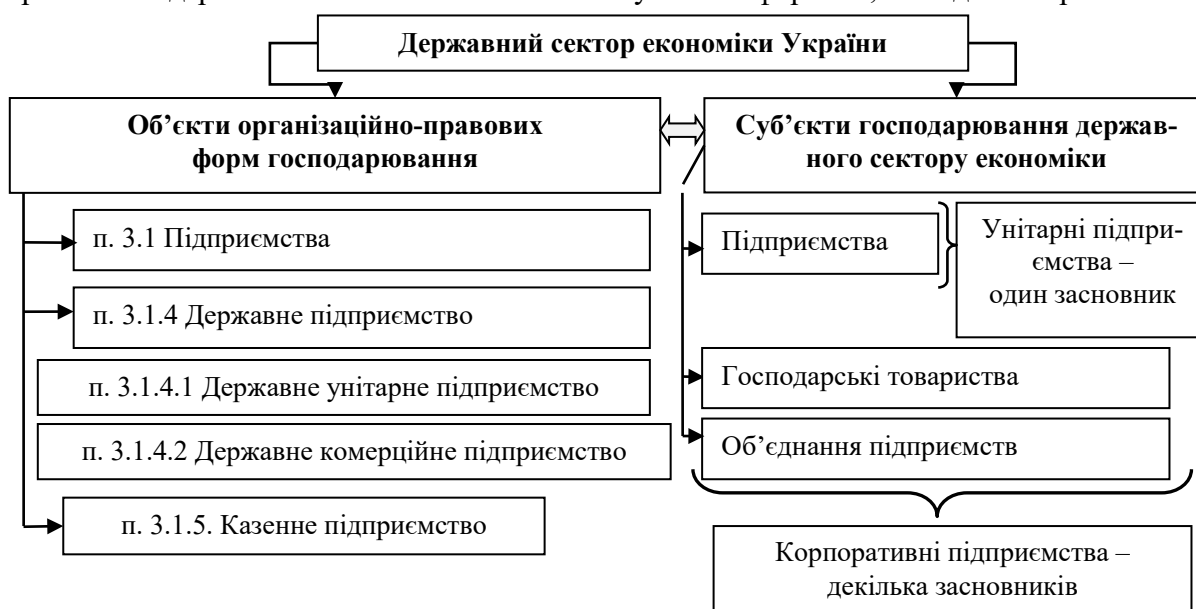

Рис. 2. Правові формати суб'єктів господарювання з державною часткою у статутному капіталі

При цьому суб'єктами господарювання державного сектору економіки є суб'єкти, що діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів.

Закордонна практика управління державною власністю свідчить, що вона може здійснюватися безпосередньо через власність акцій уряду, або опосередковано, коли акції утримуються державними структурами, такими як державні інвестиційні фонди, державні пенсійні фонди або центральні банки. Проте непряма участь зазвичай трапляється рідше. У деяких випадках, наприклад у Малайзії, Сінгапурі та країнах Західної Азії, державні інвестиційні фонди можуть мати частку більшості. Деякі державні інвестиційні фонди, наприклад урядовий пенсійний фонд Global, можуть мати значний вплив навіть через незначні пакети акцій (Cuervo-Cazurra, 2018). Нарешті, державна власність дедалі більше формується за допомогою багатьох акціонерів, поєднуючи державні інвестиційні фонди, пенсійні фонди та інші державні підприємства [9, с. 26].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В Європі багато відносно невеликих державних підприємств, які зазвичай мають кілька філій у сусідніх країнах через наявний інтегрований характер економіки регіону та невеликих національних територій [9]. Ці державні підприємства становлять майже половину державних підприємств із мажоритарною власністю та активами до 5 мільярдів доларів. У розвинених країнах багато великих державних підприємств були (частково або повністю) приватизовані у 90-х роках. У результаті державні підприємства в розвинених економіках поділяються на невеликі, які складають більшість, та великі, яких, здебільшого, декілька. Державні підприємства за кордоном мають різні назви – урядові корпорації, державні підприємства, державні компанії, напівдержавні підприємства, публічні підприємства, підрозділи чи підприємства державного сектору тощо. Крім назви, визначення державних підприємств також часто варіюється в різних країнах. За інформацією, поданою в межах звіту ОЕСР за 2012 рік та Огляду Світового банку латиноамериканських державних підприємств у 2014 році, управління ними класифіковано за трьома основними моделями власності [10, с. 7-8]:

1. Централізована модель, спрямована на узгодження практик нагляду та прозорості для державних підприємств шляхом встановлення узгодженої політики, ефективного розподілу людських ресурсів, чітких напрямів підзвітності та ретельного фіскального нагляду.

2. У подвійній або гібридній моделі відповідальність розподіляється між галузевим міністерством та одним або декількома централізованими міністерствами (Бразилія, Колумбія, Еквадор та Уругвай).

3. Децентралізована або галузева модель, покладає нагляд на декілька міністерств, які не мають повної координації з центрального органу, що здійснює нагляд за державними підприємствами в межах своєї галузевої політики (Аргентина, Коста-Рика та Мексика).

У розвиток зазначеного треба зауважити, що забезпечення ефективної нормативно-правової бази для державних підприємств з позиції еталону ОЕСР передбачає [11, с. 71]:

1. Наявність чіткого поділу між функцією власності держави та іншими державними функціями, що може впливати на умови державних підприємств, особливо щодо регулювання ринку.

2. Прагнення Урядів спростити та впорядкувати оперативні практики та юридичну форму, в межах якої працюють державні підприємства. Їхня юридична форма повинна дозволити кредиторам заявити свої вимоги та розпочати процедури неплатоспроможності.

3. Державні підприємства не повинні звільнятися від застосування загальних законів та правил.

4. Державні підприємства повинні здійснювати економічну діяльність за конкурентних умов щодо доступу до фінансів.

Враховуючи повільне зниження кількості державних підприємств у світі, вони залишаються важливим урядовим інструментом у будь-якій країні для створення суспільних цінностей за умови правильного соціально-економічного та політичного контексту.

Висновки і пропозиції. Регулювання створення та управління державних підприємств в Україні нині здійснюється відповідно до нормативно-правових актів Кабінету міністрів України, Господарського кодексу України, міжнародною Системи національних рахунків, Класифікації інституційних секторів економіки, Класифікатора організаційно-правових форм господарювання. Державні підприємства на сьогодні в Україні ще займають значну частку в структурі національної економіки та відносяться до суб'єктів господарювання державного сектору економіки, які провадять свою економічну діяльність як нефінансові корпорації. Закордонний досвід управління підприємствами з державною часткою в капіталі свідчить про тенденції до повільного їх скорочення загалом, проте з наявною потужною роллю у світовому господарстві.

Список використаних джерел

1. Тарасюк Г. М. Управління державними підприємствами: проблеми та перспективи. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4 (70). С. 111–118.
2. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств: дис. ... д-ра екон. наук: 08.04.01 / ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2000. 404 с.
3. Гасанов С. С., Іваницька О. М., Кошук Т. В. Напрями підвищення фінансової стабільності державних підприємств в Україні. *Фінанси України*. 2015. № 12 (241). С. 48–62.
4. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities. Statistical papers. Series M. 2008. No. 4, Rev. 4. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf.
5. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України: Наказ *Державної служби статистики України* від 03.12.2014 № 378 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14>.
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. Реєстр (перелік) ФДМУ. Фонд державного майна України: веб-сайт. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-stateproperty-Subiekti-gospodaruvannya.html>.
8. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів. Класифікатор організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004. Наказ від 28.05.2004 № 97 / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04>.
9. World investment report (2019). Special economic zones. United Nations. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_overview_en.pdf.
10. Board practices and financing for latin American. State-owned enterprises. Report. November 2015. URL: <https://www.oecd.org/daf/ca/Board-Practices-Financing-Latin-American-SOEs.pdf>.
11. Governance of state-owned enterprises in the baltic states: public perceptions, regional & national rankings of SOEs, board structures and composition, the legal and institutional framework for SOE governance. Baltic Institute of Corporate Governance. P. 115. URL: <http://www.bicg.eu/wp-content/uploads/2016/02/Governance-of-State-Owned-Enterprises-in-the-Baltic-States.pdf>.

References

1. Tarasiuk, H. M. (2014). Upravlinnia derzhavnyy pidpriemstvamy: problemy ta perspektyvy [Management of state-owned enterprises: problems and prospects]. *Visnyk ZhDTU. Seriya: Ekonomichni nauky – ZhSTU Bulletin. Series: Economic Sciences*, 4(70), 111–118 [in Ukrainian].
2. Bilyk, M. D. (2000). *Upravlinnia finansamy derzhavnykh pidpriemstv [Management of finances of state-owned enterprises]*. (Extended abstract of the Doctor's thesis). DVNZ «UABS NBU», Sumy [in Ukrainian].
3. Hasanov, S. S., Ivanytska, O. M., Koshchuk, T. V. (2015). Napriamy pidvyshchennia finansovoi stabilnosti derzhavnykh pidpriemstv v Ukraini [Directions for improving the financial stability of state-owned enterprises in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 12(241), 48-62 [in Ukrainian].
4. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities. Statistical papers. Series M. 2008. No. 4, Rev. 4. Retrieved from https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf.
5. Pro zatverdzhennia Klyasyfikatsii instytutsiinykh sektoriv ekonomiky Ukrainy [On approval of the Classification of Institutional Sectors of the Ukrainian Economy]. № 378 (03.12.2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14>.
6. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. № 436-IV (16.01.2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. Reiestr (perelik) FDMU [Register (list) SPFU]. Retrieved from <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-stateproperty-Subiekti-gospodaruvannya.html>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8. Pro zatverdzhennia natsionalnykh standartiv Ukrainy, derzhavnykh klasyfikatoriv Ukrainy, natsionalnykh zmin do mizhderzhavnykh standartiv, vnesennia zminy do nakazu Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 31 bereznia 2004 r. № 59 ta skasuvannia normatyvnykh dokumentiv. Klasyfikator orhanizatsiino-pravovykh form hospodariuvannia DK 002:2004 [On approval of national standards of Ukraine, state classifiers of Ukraine, national changes to interstate standards, introduction of amendments to the Order of the State Consumer Standard of Ukraine of March 31, 2004 No. 59 and repeal of normative documents. Classifier of organizational and legal forms of management DK 002: 2004]. No 97 (28.05.2004). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04>.

9. World investment report (2019). Special economic zones. United Nations. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_overview_en.pdf.

10. Board practices and financing for latin American. State-owned enterprises. Report. November 2015. Retrieved from <https://www.oecd.org/daf/ca/Board-Practices-Financing-Latin-American-SOEs.pdf>.

11. Governance of state-owned enterprises in the baltic states: public perceptions, regional & national rankings of SOEs, board structures and composition, the legal and institutional framework for SOE governance. Baltic Institute of Corporate Governance (p.115). Retrieved from <http://www.bicg.eu/wp-content/uploads/2016/02/Governance-of-State-Owned-Enterprises-in-the-Baltic-States.pdf>.

Чумак Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської та страхової справи, ПрАТ «Вищий навчальний заклад “Міжрегіональна академія управління персоналом”» (вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039, Україна).

Чумак Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского и страхового дела, ЧАО «Высшее учебное заведение “Межрегиональная академия управления персоналом”» (ул. Фрометовская, 2, г. Киев, 03039, Украина).

Chumak Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, PJSC Higher education institution Interregional Academy of Personnel Management (2 Frometovskaia Str., 03039 Kyiv, Ukraine).

E-mail: chumak_ov@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6387-2840>

УДК 331.1:005.95/96

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-60-66

Ірина Серняк

**СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
СОЦІАЛЬНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Ірина Серняк

**СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ
СОЦИАЛЬНОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ
НА ПРЕДПРИЯТИИ**

Iryna Serniak

**SOCIAL NETWORKS AS A MEANS OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT
SOCIAL INSTRUMENTS EFFICIENCY IMPROVING IN ENTERPRISE**

У статті розглянуто переваги використання соціальних мереж для пошуку та відбору персоналу підприємства. Враховуючи принципово нові акценти в сучасних методах і засобах управління персоналом, коли на передній план виходить створення умов для найбільш повного включення працівників у систему організації, зростання та розкриття їхнього потенціалу, запропоновано використовувати соціальні мережі для удосконалення соціального інструментарію управління персоналом. Розглянуто можливості застосування соціальних мереж для зростання ефективності соціальних інструментів навчання та розвитку персоналу, «управління талантами» працівника, консультування та коучингу, управління ефективністю, планування та розвитку кар'єри працівника, розвитку інформаційної системи людських ресурсів.

Ключові слова: соціальна мережа; соціальний інструментарій управління персоналом; Інтернет; управління людськими ресурсами; персонал; менеджер з персоналу.

Бібл.: 9.

В статье рассмотрены преимущества использования социальных сетей для поиска и отбора персонала предприятия. Учитывая принципиально новые акценты в современных методах и средствах управления персоналом, когда на передний план выходит создание условий для наиболее полного включения работников в систему организации, рост и раскрытие их потенциала, предложено использовать социальные сети для совершенствования социального инструментария управления персоналом. Рассмотрены возможности применения социальных сетей для роста эффективности социальных инструментов обучения и развития персонала, «управления талантами» работника, консультирования и коучинга, управления эффективностью, планирования и развития карьеры работника, развития информационной системы человеческих ресурсов.

Ключевые слова: социальная сеть; социальный инструментарий управления персоналом; Интернет; управление человеческими ресурсами; персонал; менеджер по персоналу.

Библ.: 9.

The article considers the benefits of social networks using for enterprise's personnel searching and selecting. Taking into account the fundamentally new emphasis in modern methods and tools of human resource management, when creation of conditions for employees fullest inclusion in the system of organization, growth and unlocking of the their potential come to the fore, it is proposed to use social networks for human resource management social instruments improving. Possibilities of social networks application for increase of efficiency of social instruments of training and human resource development, «talent management» of the employee, consulting and coaching, management of efficiency, planning and career development of the employee, development of human resource information's system, are considered.

Key words: social network; human resource social instruments; Internet; human resource management; personnel; HR manager.

References: 9.

JEL Classification: M12

Постановка проблеми. В Україні протягом останніх років спостерігається стійка динаміка зростання популярності соціальних мереж та Інтернету. Вони стають атрибутом повсякденного життя, інколи навіть замінюють побутове спілкування та часто роблять людей залежними від віртуального світу. За даними звіту «Digital in 2018» міжнародного агентства «We are social», що спеціалізується на дослідженнях у сфері медіа, 25,59 млн українців користуються мережею Інтернет, що становить 58 % населення країни, і 13 млн осіб, або 29 % жителів України, користуються соціальними мережами [1]. І якщо раніше серед лідерів популярності були мережі «ВКонтакте» та «Однокласники», то сьогодні першість перейшла до фейсбука, твіттера та інстаграма [2].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Інтернет і соціальні мережі є феноменом XXI століття і ігнорувати тенденції щодо темпів їх поширення немає змісту. Хоча статистичних даних нам не вдалося знайти, але можемо припустити, що в різних соціальних мережах зареєстрована більшість економічно активного населення України. Крім свого основного призначення, соціальні мережі вже давно стали засобом торгівлі, реклами продукції, просування бренда; вони активно використовуються в політиці та державному управлінні. Останнім часом соціальні мережі взяли на «озброєння» і менеджери з персоналу, які зазвичай використовують їх у двох напрямках: для пошуку цікавих кандидатів і для перевірки інформації про вже наявних кандидатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню процесів використання соціальних мереж в управлінні людськими ресурсами приділяли увагу такі вітчизняні та закордонні дослідники, як В. Галкін, І. Ліннік, А. Лизанець, К. Носкова, А. Погребняк, А. Полякова, К. Пугачевська, І. Сошкіна, А. Ульянова, А. Юхименко й інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на увагу науковців до цієї проблеми, подальшого наукового дослідження потребують питання використання соціальних мереж для розвитку соціальних інструментів управління персоналом на підприємстві.

Мета статті. Метою цієї роботи є висвітлення шляхів використання потенціалу соціальних мереж для підвищення ефективності соціального інструментарію управління персоналом на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Під соціальною мережею (англ. social network) розуміємо систему соціальних об'єктів (людей або організацій) і зв'язків між ними. Вона функціонує через спеціальне програмне забезпечення та за наявності доступу до мережі Інтернет і дозволяє користувачам створювати свої профілі, контактувати з іншими учасниками у віртуальному середовищі, приєднувати людей до своєї мережі, знаходити інших користувачів через спільних знайомих, надсилати повідомлення, розміщувати та переглядати фото, тексти й інший контент.

Властивість соціальних мереж інтегрувати людину в інтернет-простір, роблячи більшою або меншою мірою відкритими її особисту та професійну інформацію, робить таку комунікаційну платформу ефективним методом управління людським капіталом. Насамперед, це проявляється у процесі рекрутингу, тобто добору персоналу підприємства через соціальні мережі, що суттєво мінімізує фінансові та часові витрати на задоволення потреби організації у кваліфікованих і мотивованих людських ресурсах.

Іншими перевагами використання соціальних мереж для пошуку персоналу є:

- у соціальних мережах можна встановити контакт не лише з тими, хто перебуває в пошуку роботи, але й з тими, хто в цей момент її не шукає, тобто сформувати потенційну базу пошукачів;

- соціальні мережі коштують менше, ніж платні інтернет-ресурси для роботодавців. Тому можна залишити для себе лише один основний платний ресурс, а інші контакти отримувати за допомогою соціальних мереж;

- у разі появи вакансії можна здійснити адресну розсилку повідомлень зацікавленим кандидатам;

- інформація про людину в соціальній мережі набагато ширша, ніж на будь-якому із сайтів пошуку роботи. Зокрема, можна побачити й особисті якості, і професійну позицію кандидата з різних питань, і його переконання, і спосіб життя [3, с. 312].

Враховуючи принципово нові акценти в сучасних методах і засобах управління персоналом, коли на передній план виходять такі чинники, як кваліфікація працівників, створення умов для найбільш повного їх включення в систему організації, зростання та розкриття потенціалу працівника, доцільно використовувати соціальні мережі не лише

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

під час пошуку співробітників, але і як засіб удосконалення соціального інструментарію управління персоналом підприємства. Тому розглянемо докладніше можливості застосування соціальних мереж для зростання ефективності соціальних інструментів навчання та розвитку персоналу, «управління талантами» працівника, консультування та коучингу, управління ефективністю, планування та розвитку кар'єри працівника, розвитку інформаційної системи людських ресурсів.

Аналіз соціальних мереж показав, що з позиції удосконалення соціального інструменту навчання та розвитку персоналу їх можна умовно поділити на дві категорії:

1. Соціальні мережі у вільному доступі, серед яких:

- неспеціалізовані мережі – «мережі загального профілю», що не мають жодних обмежень за якимось параметрами чи тематичною спеціалізацією;

- професійні спільноти практиків (англ. community practice).

2. Соціальні мережі в корпоративному форматі [4].

Особа, яка хоче отримати в соціальних мережах «загального профілю» щось корисне для себе як для професіонала, знайде таку можливість через встановлення контакту та взаємодію із професіоналами. Ці соціальні мережі дають змогу досить швидко встановити неформальний контакт, оскільки тут люди є більш відкритими, ніж у реальному житті, та готові ділитися інформацією. Єдиним застереженням у цьому випадку є дотримання працівником етичності використання особистих даних та інформації інших користувачів.

Професійні спільноти практиків об'єднують людей, які зацікавлені в придбанні та розвитку знань у певній галузі і їх використанні на практиці. Вони можуть складатися з науковців, інженерів, лікарів, фахівців із маркетингу та продажу й інших фахівців. Причому ці спільноти не обов'язково мають бути обмежені рамками однієї компанії, а можуть гуртувати людей зі схожими інтересами в різних організаціях по всьому світу. Спільноти практиків відрізняються від груп за інтересами тим, що учасників об'єднує не лише прагнення до знань у якійсь сфері, але й бажання співпрацювати у процесі емпіричного застосування цих знань. Учасники спільноти добре розуміють один одного, оскільки працюють над схожими проблемами, а тому здатні оцінити рівень кваліфікації, проблеми колег, отримати один від одного знання, яких бракує [4].

Соціальні мережі в корпоративному форматі насамперед є інструментом внутрішніх комунікацій. Для компаній, що мають велику кількість філій, корпоративна соціальна мережа може стати засобом взаємодії співробітників між собою для швидкого отримання потрібної інформації та надання взаємодопомоги. Це, зокрема, може бути корисним, коли новачок звертається до досвідченішого співробітника, який працює на аналогічній посаді в іншій філії компанії. Корпоративна соціальна мережа дозволяє службі персоналу та дирекції оперативно вирішувати питання, пов'язані з адаптацією і ротацією персоналу, робить систему горизонтальних і вертикальних зв'язків компанії зрозумілою для всіх працівників.

Для удосконалення соціального інструменту навчання та розвитку персоналу можна використовувати різноманітні спільноти в соціальних мережах, що прив'язані до певних тренінгів, інших освітніх і навчальних заходів. Соціальні мережі можуть стати майданчиком для спілкування співробітників до, під час і після навчання. Також соціальні мережі можуть використовуватися для генерації та зберігання контенту, задіяного в процесі навчання персоналу. Менеджери з персоналу за допомогою тегів, закладок, рейтингів та інших технічних засобів соціальних мереж мають змогу підбрати контент від індивідуальну навчальну траєкторію конкретного працівника, урізноманітнювати форми навчання та швидко реагувати на інновації в галузі та на ринку.

Дедалі популярнішими стають рішення, які за допомогою соціальних мереж дозволяють «управляти талантами» всередині організації. Вони дають змогу відповідно до стратегічних цілей організації сформулювати критерії кваліфікації фахівців, які будуть ці цілі реалізувати, а також оцінити наявність необхідних навичок співробітників у межах існуючого колективу. Компанії IBM і Jhonson&Jhonson активно використовують технології з «управління талантами» всередині своїх численних підрозділів. Наприклад, IBM Global Services практикує визначення ступеня участі співробітників у створенні та спільному використанні знань як складової продуктивності їхньої праці, що стимулює обмін знаннями. У компанії Jhonson&Jhonson, що має представництва в 50 країнах, створення практичних спільнот для різних продуктових напрямів допомогло розділеним великими відстанями співробітникам сформулювати єдину термінологію для ефективного обміну знаннями, домогтися високого ступеня взаємної довіри й об'єднати зусилля при роботі над проєктами [5, с. 126].

Вітчизняні науковці А. Лизанець і К. Пугачевська наголошують, що побудова системи «управління талантами» передбачає категоризацію та сегментацію персоналу на групи за трьома критеріями: ефективність, потенціал, компетенції. Це необхідно для того, щоб диференціювати зусилля та витрати підприємства на персонал залежно від цінності тієї чи іншої групи співробітників. Такий підхід дозволяє ідентифікувати найцінніших співробітників, розвивати, утримувати й мотивувати, призначати на посади, де їхні здібності дадуть найбільшу віддачу для бізнесу. З іншого боку, сегментація допомагає диференціювати інвестиції в різні групи працівників, максимізуючи при цьому ефект від їх використання [6, с. 146–147].

Загалом соціальні мережі як інструмент «управління талантами»:

- створюють між людьми зв'язки та зміцнюють культуру постійного вдосконалення вмінь і здібностей, піднімають загальний рівень підготовленості, сприяють залученню та збереженню кадрів;

- дозволяють налагодити спільну роботу на відстані, формують систему наступності персоналу з великими кадровими резервами;

- виявляють ключових співробітників, чий внесок вагомий для успіху організації, але цього не вдалося виявити за допомогою традиційних оглядів продуктивності [7].

Концепція «управління талантами» працівника тісно пов'язана з іншими соціальними інструментами управління персоналом – консультуванням і коучингом. Разом вони спрямовані на реалізацію такої функції менеджменту персоналу, як управління його розвитком.

Люди часто думають, що чим довше вони працюють в організації, тим більше вони знають і тим менше їм потрібно вчитися. Проте співробітники, які тільки-но працевлаштувалися, часто стають джерелом нових оригінальних ідей і запроваджують інноваційні методи роботи, що дають більшу віддачу, ніж традиційні методи. У зв'язку з цим роботодавці дедалі частіше розуміють, що навчання «зверху – вниз» не завжди доцільне, особливо там, де при виконанні роботи використовують соціальні мережі й інформаційні технології. Тому менеджери з персоналу дедалі частіше практикують технологію «зворотного наставництва», коли молодший член команди входить у «професійну дружбу» з кимось старшим (хто працевлаштований набагато раніше), і вони обмінюються навичками, знаннями та розуміннями. Зворотне наставництво визнає, що є прогалини навичок з обох сторін, і що кожна людина може подолати свої слабкі сторони за допомогою сильних сторін іншого учасника [6, с. 147]. При цьому потенціал соціальних мереж дозволяє підприємству використовувати «зворотних» наставників ззовні, що може суттєво вплинути на ефективність самого соціального інструменту управління персоналом.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Одним із найважливіших соціальних інструментів управління персоналом є оцінювання ефективності та результативності роботи працівника. У його основі лежить аналіз даних для складання прогнозів, а також моніторингу та вдосконалення HR-процесів. Аналітичні технології у сфері управління персоналом розширюють спектр своєї дії. Вони об'єднують як дані про персонал, так і дані про сам бізнес, що дозволяє в режимі реального часу вирішувати широке коло кадрових проблем: аналізувати та прогнозувати кадрові ризики, здійснювати пошук кандидатів із високим трудовим потенціалом, визначати характеристики високопродуктивних робочих груп, аналізувати залученість кадрів, виявляти найбільш ефективні способи розвитку кар'єри та лідерських якостей кандидатів і залученого персоналу [6, с. 147]. У галузі підвищення ефективності роботи співробітників і покращення управління поставленими цілями можуть використовуватися соціальні спільноти, залучення експертів через соціальні мережі, командна взаємодія в цих мережах.

Інноваційним методом формування трудових відносин і визначення реальних функцій співробітника в організації може стати надання можливості працівникам мати «портфель кар'єри». «Портфель кар'єри» повинен передбачати зміну ролей та функціональних обов'язків працівника під впливом організаційних змін. Результатом цього може стати акцент особи на своїх сильних сторонах (підприємницькі здібності, знання іноземних мов чи інформаційних технологій) і умотивованості до постійного розвитку як можливості примноження продуктивності індивідуальної діяльності [6, с. 146]. Для удосконалення соціального інструменту планування кар'єри доцільно використовувати «Кар'єрний портал» – онлайн-ресурс, що є професійним співтовариством, інтегрованим у соціальні мережі. Користувачі в соціальних мережах можуть експериментувати з онлайн-ресурсами й онлайн-іграми на ресурсах і стати потенційним кандидатом для перспективних позицій на підприємстві [8].

Одним із ефективних і вже достатньо популярних сервісів, які дають соціальні мережі для розвитку інформаційної системи людських ресурсів підприємств, є корпоративна комунікаційна платформа Workplace. Це – розроблена Фейсбуком своєрідна соціальна мережа для бізнесу, що містить такі інструменти, як групи, миттєві повідомлення, обмін файлами та новинну стрічку. Цей сервіс також має розмежування прав учасників, вбудовану систему аналітики й інструменти для спільної роботи над проєктами, а за допомогою відеоконференцій можна проводити наради та презентації. Workplace дозволяє вирішити, зокрема, такі завдання розвитку інформаційної системи людських ресурсів підприємства:

- підвищити впізнаваність і згуртувати роботу колективу. Ця платформа дає можливість у будь-який момент подивитися інформацію про співробітника, оцінити його роль у компанії. Публікація постів, картинок, подій із особистого життя дозволяє налагодити неформальну комунікацію та створити командний зв'язок;

- «зламати стіни» між структурними підрозділами, адже часто команди працюють усередині відділу та рідко співпрацюють з іншими колегами. Workplace допомагає співробітникам усіх рівнів разом брати участь в обговоренні й ухваленні рішень компанії;

- зменшити або взагалі позбутися внутрішніх інструментів для спільної роботи, таких як інтранет, телефонія та поштова розсилка;

- мотивувати колег ставати кращими. Залишаючи коментарі, пости з пропозиціями чи порадами, співробітник набуває популярності. Найкращих працівників можна відзначати в місячних звітах, що також публікуються в мережі [9].

Використання Workplace на базі соціальної мережі «Фейсбук» дозволяє систематизувати роботу менеджерів із персоналу щодо розвитку людських ресурсів та скерувати її на загальний результат формування людського капіталу організації.

Висновки і пропозиції. Соціальні мережі вже стали надійним інструментом управління людськими ресурсами під час пошуку та відбору працівників. Про це свідчать і результатами досліджень, і позитивний практичний досвід менеджерів із персоналу. Водночас потенціал соціальних мереж дозволяє їх використовувати як засіб удосконалення соціальних інструментів управління персоналом організації, зокрема, навчання та розвитку персоналу, «управління талантами» працівника, консультування та коучингу, управління ефективністю, планування та розвитку кар'єри працівника, розвитку інформаційної системи людських ресурсів. І як показує динаміка розвитку соціальних мереж, їх присутність у сфері управління персоналом із кожним роком лише збільшуватиметься.

Список використаних джерел

1. Полякова А. Лише 58 % українців користуються інтернетом – дослідження. *Економічна правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/31/633590>.
2. Social Media Stats Ukraine (July 2018 – July 2019). URL: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/ukraine>.
3. Юхименко А. В. Использование социальных сетей в поиске и подборе персонала. *ИМПУЛЬС–2012: труды IX Международной научно-практической конференции студентов, молодых ученых и предпринимателей в сфере экономики, менеджмента и инноваций: в 2 т.* (Томск, 22-23 ноября 2012 г.). Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2012. Т. II. С. 311–313.
4. Сошкина И. Использование социальных сетей в практике корпоративного управления. URL: http://rqlab.com/publications/pages/id_91.
5. Ульянова А. И. Социальные сети как инструмент управления. *Вестник Казанского технологического университета*. 2010. № 8. С. 125–128.
6. Лизанець А. Г., Пугачевська К. Й. Інноваційні підходи до здійснення функцій управління персоналом підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 7. С. 143–149.
7. Носкова К. А. Социальные сети как инструмент управления человеческим капиталом. *Гуманитарные научные исследования*. 2013. №2. URL: <http://human.snauka.ru/2013/02/2326>.
8. Погребняк А. Ю., Ліннік І. М. Інноваційне управління персоналом як фактор підвищення ефективності діяльності підприємства. 2018. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24667/1/2018-12_4-01.pdf.
9. Галкін В. Досвід впровадження Workplace by Facebook в корпоративне середовище. 2016. URL: <https://promodo.ua/ua/blog/opyt-vnedreniya-workplace-by-facebook-v-korporativnuyusredu.html#gref>.

References

1. Poliakova, A. (2018). Lyshe 58% ukrainsiv korystuiutsia internetom – doslidzhennia [Only 58 % of Ukrainians Use the Internet – Research]. *Ekonomichna pravda – Economic Truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/31/633590>.
2. *Social Media Stats Ukraine (July 2018 – July 2019)*. Retrieved from <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/ukraine>.
3. Yukhimenko, A. V. (2012). Ispolzovanie sotsialnykh setey v poiske i podbore personala [The Use of Social Networks in the Personnel's Search and Selection]. Proceedings from *IMPUL'S–2012: trudy IX Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii studentov, molodykh uchenykh i predprinimateley v sfere ekonomiki, menedzhmenta i innovatsiy – The Ninth International Scientific and Practical Conference of Students, Young Scientists and Entrepreneurs in the Field of Economics, Management and Innovation “IMPULSE–2012” (Russia, Tomsk, November 22-23, 2012)* (Vols. 2, pp. 311–313). Tomsk: Tomskii gosudarstvennyi universitet [in Russian].
4. Soshkina, I. (n.d.). *Ispolzovanie sotsialnykh setey v praktike korporativnogo upravleniia [The Use of Social Networks in Corporate Management Practice]*. Retrieved from http://rqlab.com/publications/pages/id_91.
5. Ulianova, A. I. (2010). Sotsialnye seti kak instrument upravleniya [Social Networks as a Management Instrument]. *Vestnik Kazanskogo tekhnologicheskogo universiteta – Bulletin of Kazan University of Technology*, 8, 125–128 [in Russian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Lyzanets, A. H. & Puhachevska, K. Y. (2017). Innovatsiini pidkhody do zdiisnennia funktsii upravlinnia personalom pidpriemstva [Innovative Approaches to the Enterprise's Human Resource Management Functions Implementation]. *Infrastruktura rynku – Market Infrastructure*, 7, 143–149 [in Ukrainian].

7. Noskova, K. A. (2013). Sotsialnye seti kak instrument upravleniya chelovecheskim kapitalom [Social Networks as a Human Resource Management Instrument]. *Gumanitarnye nauchnye issledovaniia – Human Sciences Research*, 2. Retrieved from <http://human.snauka.ru/2013/02/2326>.

8. Pohrebniak, A. Yu. & Linnik, I. M. (2018). Innovatsiine upravlinnia personalom yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Innovative Human Resource Management as a Factor in Enterprise's Efficiency Improving]. Retrieved from http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24667/1/2018-12_4-01.pdf.

9. Halkin, V. (2016). *Dosvid vprovadzhennia Workplace by Facebook v korporativne seredovyshche* [Experience in Workplace by Facebook Implementing in a Corporate Environment]. Retrieved from <https://promodo.ua/ua/blog/opyt-vnedreniya-workplace-by-facebook-v-korporativnuyu-sredu.html#gref>.

Серняк Ірина Ігорівна – викладач циклової комісії обліково-економічних дисциплін, Івано-Франківський державний коледж технологій та бізнесу (вул. Євгена Коновальця, 140, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна).

Серняк Ирина Игоревна – преподаватель цикловой комиссии учетно-экономических дисциплин, Ивано-Франковский государственный колледж технологий и бизнеса (ул. Евгения Коновальца, 140, г. Ивано-Франковск, 76000, Украина).

Serniak Iryna – Lecturer of the Cyclical Commission on Accounting and Economic Disciplines, Ivano-Frankivsk State College of Technology and Business (140 Yevhen Konovalets Str., 76000 Ivano-Frankivsk, Ukraine).

E-mail: ira_serniak@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6243-8874>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/2995813/iryna-serniak>

УДК 658.8:005.7:005.21

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-67-73

Марія Варгатюк

**НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ БЕНЧМАРКІНГУ
В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Марія Варгатюк

**НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
БЕНЧМАРКИНГА В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ**

Maria Vargatiuk

**SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL FUNDAMENTALS
OF THE BENCHMARKING USE BY ENTERPRISE MANAGEMENT**

У статті поглиблено науково-концептуальні положення використання бенчмаркінгу як методу управління підприємствами через виокремлення та обґрунтування сутності і базових принципів його застосування. До їх числа було віднесено такі: інформаційна доступність, інформаційна відкритість, достовірність інформації, наявність зразка, системність, обґрунтованість результатів, спроможність та якість, об'єктивність і неупередженість. Увага була приділена деталізації передумов, за яких ці принципи повинні дотримуватися керівництвом підприємства. Також у статті визначено базові переваги даного методу підвищення ефективності і робот окремих суб'єктів господарювання.

Ключові слова: бенчмаркінг; принцип, управління; підприємство-аналог; метод управління.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

В статье углубленно научно-концептуальные положения использования бенчмаркинга как метода управления предприятиями через выделение и обоснование сущности базовых принципов его применения. К их числу были отнесены следующие: информационная доступность, информационная открытость, достоверность, наличие образца, системность, обоснованность результатов, способность и качество, объективность и беспристрастность. Внимание было уделено детализации предпосылок, при которых эти принципы должны соблюдаться руководством предприятий. Также в статье определены базовые преимущества данного метода повышения эффективности работы отдельных субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: бенчмаркинг; принцип; управление; предприятие-аналог; метод управления.

Рис.: 1. Библ.: 11.

Within the article, scientific and conceptual provisions of the benchmarking use as a method of the enterprise management through the allocation and justification of the essence of the basic principles of its application. The above-mentioned include the following: information accessibility, information transparency, reliability, sample availability, consistency, validity of results, ability and quality, objectivity and impartiality. Attention is paid to detailing the prerequisites under which these principles should be observed by the enterprise management. In addition, basic advantages of this method on increasing the efficiency of individual business entities are identified within the article.

Keywords: benchmarking; principle; management; enterprise-analogue; management method.

Fig.: 1. References: 11.

JEL Classification: M31; M20

Постановка проблеми. Розвиток суб'єктів господарювання в сучасних умовах відбувається в дуже мінливому світі, який постійно змінюється, і темпи змін є дуже значними. Забезпечення ефективного функціонування таких економічних агентів стає складним завданням, оскільки рівень конкуренції також є високим фактично на всіх ринках. Саме тому впровадження інноваційних технологій, нових методів управління є єдиним способом забезпечення розвитку підприємств та основою їх подальшої результативної та стійкої діяльності.

Враховуючи окреслене, актуальними стають також питання підвищення ефективності управління підприємства, запозичення досвіду провідних виробників товарів та послуг на відповідних ринках. Саме аналіз уже існуючих товарів, механізмів їх продажу та способи виробництва стають важливою складовою забезпечення виробництва дійсно конкурентоспроможної продукції. І, як наслідок, виживання самих суб'єктів підприємництва.

Нині у світі великі підприємства, особливо ті, що виявилися у кризових умовах функціонування, для підвищення власної ефективності досить часто використовують досвід аналогічних підприємств, організацій, які успішно працюють. Такий метод підвищення конкурентоспроможності прийнято називати бенчмаркінгом.

Бенчмаркінг на сьогодні вже є прийнятою концепцією розвитку підприємств різних сфер та галузей виробництва, оскільки продемонстрував власну ефективність застосування. Відповідно, актуальними стають дослідження особливостей використання такого методу розвитку підприємств, визначення науково-концептуальних засад його застосування, особливостей впровадження в межах різних типів суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи потенціал використання бенчмаркінгу для розвитку підприємств, його ефективність як способу підвищення результативності їхньої діяльності, окремі аспекти застосування цього методу вже вивчалися в межах значної кількості наукових праць, до авторів яких варто віднести таких: О. Бихова, А. Вергун, Л. Герасимчук, І. Гераськіна, А. Гончарук, І. Гришова, М. Костюк, Н. Кравчук, І. Курдюмова, Ю. Левандовська, Н. Масюк, Т. Морщенок, Т. Панчишин, І. Педак, В. Пилипчук, Д. Попович, О. Птащенко, В. Савенко, Л. Тараєвська, О. Христенко та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць з питань вивчення бенчмаркінгу, недослідженими та дискусійними також залишаються питання ідентифікації його сутності та принципів використання в управлінні суб'єктами господарювання.

Мета статті. Метою статті є поглиблення науково-концептуальних засад використання бенчмаркінгу як ефективного методу управління підприємствами.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, визначимо сутність бенчмаркінгу. Зауважимо, що в науковій літературі на сьогодні сформовано значну кількість підходів до розуміння змісту цього методу. У межах цієї статті не ставимо за мету проаналізувати сутність таких підходів, а бенчмаркінг будемо розглядати як метод управління, сутність якого полягає у виокремленні кращого досвіду роботи економічних агентів, насамперед суб'єктів підприємницької діяльності, та використання його у роботі інших підприємств, установ, організацій.

Враховуючи окреслене трактування категорії «бенчмаркінг», розглянемо базові принципи його використання. Зауважимо, що Т. Морщенок виокремлює такі принципи бенчмаркінгу: аналогія, достовірність інформації, вимір та порівняння характеристик, взаємна погодженість в обміні даними між підприємствами [5, с. 538]. Також Ю. Палеха, Ю. Горбань виділяють такі принципи бенчмаркінгу: взаємність, аналогія, вимір та вірогідність [6, с. 251].

У свою чергу Л. Герасимчук та Е. Соколова зазначають, що «...під час проведення бенчмаркінгу виробничої діяльності слід спиратися на його загальноприйняті принципи: 1) концентрація на якості – безперервна робота з усіх аспектів і функцій діяльності компанії; 2) важливість бізнес-процесів – для бенчмаркінгу бізнес-процеси, що протікають в організації, набагато важливіші, ніж робота таких функціональних підрозділів, як фінансовий відділ, плановий відділ тощо; концентрація уваги на бізнес-процесах дозволяє виявити системні недоліки; 3) необхідність врахування в процесі планування бенчмаркінгової діяльності недосконалості класичної моделі TQM (Total Quality Management); 4) потреба в систематичному проведенні зовнішнього бенчмаркінгу [2, с. 100; 7, с. 10-11].

Проте, на наше переконання, не всі з окреслених принципів бенчмаркінгу можна розглядати як принципи загалом. Зауважимо, що принцип – це певне правило, дотримання якого дозволяє виконати заплановане. Наприклад, М. В. Дубина зауважує, що принцип прийнято розглядати як певне правило, сформоване для правильної реалізації конкретного процесу. Принципи лежать в основі всього, починаючи від існування різних явищ і до базових концепцій пізнання особливостей їх буття. Саме тому в науці сформований класичний підхід до виділення двох груп принципів: принципи буття – правила, за якими функціонують окремі явища та процеси, та принципи пізнання – ба-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

зові правила, які використовують для вивчення особливостей існування таких об'єктів [4, с. 224]. В. І. Ганін пропонує таке визначення: основне вихідне положення будь-якої теорії наукової системи, вчення, науки; внутрішнє переконання людини, її усталений погляд на те чи інше питання [1, с. 174].

Таким чином, такі з окреслених вище принципів, наприклад, як вимір та порівняння, сприймаються не як принципи, а як способи наукового дослідження, частина системи методів дослідження бенчмаркінгу як окремої економічної категорії. Саме тому, на наш погляд, до принципів реалізації концепції бенчмаркінгу в управлінні підприємствами варто віднести ті, що представлені на рис. 1.

Рис. 1. Принципи бенчмаркінгу

Джерело: складено автором з урахуванням [3; 8-11].

1. *Інформаційна доступність* – для реалізації бенчмаркінгу та використання його як окремого методу управління необхідний доступ підприємства до інформації про роботу інших суб'єктів господарювання, окремі аспекти їхньої діяльності. Особливо досить непросто знайти дані про певні сфери роботи підприємства-аналога, до яких варто віднести інноваційні розробки, базу клієнтів.

2. *Інформаційна відкритість* – цей принцип дуже схожий за змістом до принципу інформаційної доступності, але його дотримання безпосередньо пов'язане із забезпеченням прав інтелектуальної власності, відкритості збору даних про роботу суб'єкта господарювання, що може відбуватися через здійснення запитів, проведення зустрічей, залучення на платній основі спеціалістів підприємства-аналога. У цьому випадку весь процес акумуляції даних повинен бути повністю прозорим.

3. *Достовірність інформації* – сутність цього принципу бенчмаркінгу полягає в забезпеченні ефективності використання цього методу лише на основі володіння достовірною інформацією. Правдивість даних є базовою запорукою раціональності використання бенчмаркінгу як способу підвищення якості управління на підприємстві. Забезпеченість якості інформації є дійсно складним завданням, оскільки дуже непросто завжди перевірити правильність даних, отриманих як із відкритих джерел, так і особисто на прохання до керівництва підприємством-аналогом. Проте зіставлення інформації

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

з різних джерел, аналіз сукупних показників роботи такого суб'єкта господарювання, потенціал його виробничих потужностей дозволяють сформулювати узагальнене, проте правильне уявлення про масштаби його роботи а, частково можливо визначити особливості побудови окремих операційних процесів.

4. *Наявність зразка* – одним з основоположних принципів реалізації бенчмаркінгу керівництвом є наявність підприємства-аналога, яке також здійснює дуже подібну господарську діяльність щодо базового суб'єкта господарювання, роботу якого необхідно покращити. Знайти такий суб'єкт господарювання доволі складно, якщо сфера його функціонування є значною і в ній працює велика кількість подібних підприємств. Для інноваційних підприємств, які розвиваються активно, впроваджуючи сучасні технології як у систему управління, так і в систему виробництва товарів і надання послуг використання бенчмаркінгу може бути ускладненим, оскільки такий суб'єкт господарювання і може бути підприємством-аналогом. У такому випадку цей метод за необхідності можна використати лише для запозичення досвіду організації окремих процесів на підприємстві, враховуючи більш позитивний та успішний досвід, яким володіють інші конкуренти.

Відсутність аналога для залучення досвіду є важливою та об'єктивно необхідною умовою використання бенчмаркінгу керівництвом підприємства. Також у процесі збору даних можуть виникати складнощі розуміння тих або інших показників, особливо тих, що використовуються у внутрішній звітності підприємства-аналога. Така ситуація вимагає більшого уточнення та пояснень сутності окремих показників. Без розуміння особливостей функціонування як самого суб'єкта господарювання, так і окремих його бізнес процесів, операційних сфер використати досвід їх ефективної організації доволі складно.

5. *Системність* – сутність даного принципу полягає у використанні комплексного підходу до застосування бенчмаркінгу як методу управління, який полягає у виявленні слабких місць з метою пошуку заходів їх вирішення. Принцип системності реалізується через три базові складові:

- системний аналіз підприємства, виявлення проблем та вузьких місць у його розвитку;
- дослідження ринку, на якому функціонує підприємство, виявлення лідерів та найбільш розвинених суб'єктів господарювання у даній ніші;
- пошук аналога за сукупністю системи критеріїв, які повинні бути розроблені підприємством для вибору кращої моделі функціонування;
- пошук та систематизація інформації про підприємство-аналога, виокремлення тих методів, які можуть бути корисними для суб'єкта господарювання, детальний опис механізмів їх впровадження.

Фактично принцип системності повинен використовуватися на всіх етапах застосування бенчмаркінгу, оскільки кожний із них повинен завершуватися групуванням та систематизацією отриманої інформації для кращого розуміння загального стану та прийняття ефективних рішень.

6. *Обґрунтованість результатів* – сутність даного принципу полягає у визначенні тих кількісних та якісних показників, зміна яких повинна відбуватися в результаті впровадження нових, запозичених, напрямків підвищення ефективності управління. Такий підхід дає можливість оцінити правильність використання бенчмаркінгу, результативність використання досвіду інших суб'єктів господарювання та загалом стверджувати про досягнення поставленої мети.

Варто розуміти, що на підприємство постійно здійснює тиск значна кількість факторів різної природи. Саме тому для усвідомлення, що покращення роботи підприємства пов'язане з використанням методу бенчмаркінгу, а не через зміну інших показників, варто оцінювати отримані зміни за допомогою сукупності кількісних показників у динаміці.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. *Спроможність та якість* – сутність цього принципу полягає в необхідності забезпечення належного рівня якості реалізації бенчмаркінгу. Цілком зрозуміло, що використання такого методу пов'язане з необхідністю здійснення ґрунтового економічного аналізу окремих господарюючих систем. До їх числа, крім інших суб'єктів господарювання, доцільно віднести окремі галузі та сфери національного господарства, аналіз яких також є ваговою складовою ефективного використання бенчмаркінгу. Саме тому для здійснення такого дослідження у працівників підприємства може не бути відповідної кваліфікації співробітників. Іноді доцільно в такому випадку залучити зовнішніх консультантів для проведення відповідних досліджень та розробки рекомендацій для замовника. Використання допомоги фінансових консультантів має значну кількість переваг, до яких варто віднести досвід та швидкість отримання необхідних даних.

8. *Об'єктивність і неупередженість* – цей принцип варто розглядати у двох аспектах. Насамперед, об'єктивності вимагає сам процес проведення дослідження, який повинен базуватися на аналізі достовірної інформації, правильній оцінці роботи конкурентів. З іншого боку, об'єктивність також полягає у правильному визначенні стану роботи власних підрозділів. Цілком можливо, що окремі з них можуть працювати краще, ніж у підприємства-аналога, і їх механізм функціонування не повинен зазнавати кардинальних змін. Також у цьому випадку варто мінімізувати суб'єктивне ставлення до роботи окремих працівників, ефективності їхньої роботи. Саме в такому випадку залучення зовнішніх експертів є також доцільним.

Зазначимо, що процес реалізації бенчмаркінгу як окремого методу підвищення ефективності управління підприємствами є складним та багатоетапним. Це, у свою чергу, і визначає наявність значної кількості принципів, дотримання яких впливає на правильність використання механізму такого методу та якість отриманих результатів. Відповідно, враховуючи це, визначимо, які загалом переваги та недоліки існують у використанні бенчмаркінгу різними підприємствами.

Ґрунтовний аналіз сутності бенчмаркінгу дозволяє виділити такі переваги його застосування у процесі управління суб'єктами господарювання:

- можливість визначити сильні та слабкі місця функціонування підприємства і знайти способи ліквідації перешкод для подальшого розвитку;
- усвідомлення власної позиції на ринку, виявлення основних конкурентів та дослідження особливостей їхнього розвитку;
- ознайомлення з досвідом впровадження інноваційних технологій у даній сфері та формування перспективних планів щодо його запозичення;
- підвищення конкурентоспроможності підприємства через впровадження нових механізмів управління та способів здійснення операційної діяльності;
- підвищення якості товарів через впровадження нових технологій (не завжди дуже інноваційних, але часто придбання нового обладнання не останніх моделей уже дає значну перевагу підприємству у виробництві та підвищення якості товарів);
- уникнення повторного винайдення вже існуючих та відомих технологій виробництва, механізмів продажу товарів, надання послуг;
- підвищення ефективності управління підприємством через розуміння стратегічних напрямків трансформації його діяльності, формування в керівництва моделі виробництва, враховуючи вже ефективно працюючі суб'єкти господарювання у цій сфері, до якої варто рухатися;
- зростання мотивації персоналу, розуміння стратегії розвитку підприємства, а відповідно, і цілей його функціонування, усвідомлення перспектив подальшої роботи суб'єкта господарювання і можливостей кар'єрного зростання у компанії та ін.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Висновки та пропозиції. У статті розглянуто теоретичні засади бенчмаркінгу, який запропоновано розглядати як метод управління, сутність якого полягає у виокремленні кращого досвіду роботи економічних агентів, насамперед, суб'єктів підприємницької діяльності, та використання його в роботі інших підприємств, установ, організацій. Також було поглиблено науково-концептуальні положення використання бенчмаркінгу як методу управління підприємствами, а саме виділено принципи результативного його застосування. До їх числа було віднесено такі: інформаційна доступність, інформаційна відкритість, достовірність інформації, наявність зразка, системність, обґрунтованість результатів, спроможність та якість, об'єктивність і неупередженість. Розкрито сутність цих принципів та обґрунтовано важливість їх дотримання у процесі реалізації бенчмаркінгу. Також у статті виокремлено базові переваги цього методу підвищення ефективності роботи окремих суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Ганін В. І., Ганіна Н. В., Гурова К. Д. *Методологія соціально-економічного дослідження: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
2. Герасимчук Л. Бенчмаркінг на підприємстві в умовах глобалізації. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2011. № 3. Т. 3. С. 99-103.
3. Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С. С. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал.* 2015. № 2. С. 195-204.
4. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.
5. Морщенок Т. С. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 9. С. 533-540.
6. Палеха Ю., Горбань Ю. Інформаційний бізнес: навч. посіб. Київ, 2019. 492 с.
7. Соколова Е. В. Бенчмаркінг в інфраструктурних отраслях: анализ методологии и практики применения. *Научные доклады.* 2007. № 1(R)–2007. 29 с.
8. Хоу Тецянь, Гришова І. Конкурентні війни бізнесу в умовах стрімкого розвитку цифрової економіки та фінансового інжинірингу. *Цифрова економіка: тренди та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.).* Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. С. 120-122.
9. Шкарлет С. М., Гонта О. І., Дубина М. В. Особливості застосування системного підходу до пізнання економічних явищ. *Науковий вісник Полісся.* 2016. № 4 (8), ч. 1. С. 9-17.
10. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Туник М. В. Розвиток системи контролінгу в управлінні страховими компаніями на ринку фінансових послуг України: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2016. 320 с.
11. Gryshova, I. Yu., Mityay O. V., Gnatyeva T. M. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere. *Український журнал прикладної економіки.* 2016. Т. 1. № 2. С. 25-35.

References

1. Hanin, V. I., Hanina N. V., Hurova K. D. (2008). *Metodolohiia sotsialno-ekonomichnoho doslidzhennia [Methodology of socio-economic research]*. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Herasymchuk, L. (2011). Benchmarking na pidpriemstvi v umovakh hlobalizatsii [Benchmarking at the enterprise in the conditions of globalization]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 3 (3), 99-103 [in Ukrainian].
3. Hryshova, I. Yu., Stoianova-Koval S. S. (2015). Analitychne zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv z pozytsii investytsiinoi pryvablyvosti [Analytical provision of the economic development of enterprises from the position of investment prospects]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia: naukovyi zhurnal – Problems and Prospects of Economics and Management*, 2 (2), 195-204 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Dubyna M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of development of the financial services market on the basis of the institute of trust: theory, methodology, practice]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

5. Morshchenok T. S. (2017). Benchmarking yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemnytskykh struktur [Benchmarking as a tool for increasing the competitiveness of business structures]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 9, 533-540 [in Ukrainian].

6. Palekha Yu., Horban Yu. (2019). *Informatsiinyi biznes [Information Business]*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Sokolova E. V. (2007). Benchmarking v infrastrukturykh otrasliakh: analiz metodologii i praktiki primeneniia [Benchmarking in Infrastructure Industries: Analysis of Application Methodology and Practice]. *Nauchnye doklady – Scientific reports*, 1(R)–2007 [in Russian].

8. Khou, Tetszian, Hryshova, I. (2018). Konkurentni viiny biznesu v umovakh strimkoho rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta finansovoho inzhynirynhu [Competitive wars of business in the conditions of rapid development of digital economy and financial engineering]. Proceeding from *Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Digital Economy: Trends and Prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Ternopil, October 25, 2018) (pp. 120-122). Ternopil: Osadtsa Yu. V. [in Ukrainian].

9. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Dubyna, M. V. (2016). Osoblyvosti zastosuvannia systemnoho pidkhodu do piznannia ekonomichnykh yavlyshch [Peculiarities of system approach use to cognition of economic phenomena]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (4 (8)), 9-17 [in Ukrainian].

10. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Tunik, M. V. (2016). *Rozvytok systemy kontrolinhu v upravlinni strakhovomu kompaniiamy na rynku finansovykh posluh Ukrainy [Development of the controlling system in the management of insurance companies in the financial services market of Ukraine]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

Варгатюк Марія Олександрівна – аспірантка кафедри обліку та оподаткування, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65000, Україна).

Варгатюк Мария Александровна – аспірантка кафедри учета и налогообложения, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65000, Украина).

Varhatiuk Maria – PhD student of the Department of Accounting and Taxation, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovska Str., 65000 Odessa, Ukraine).

E-mail: varhatiukompa@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2357-1597>

УДК 004.9(658)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-74-84

Віктор Лисак

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ НА ОСНОВІ РЕАЛІЗАЦІЇ PLM-МОДУЛЯ

Виктор Лысак

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ НА ОСНОВЕ РЕАЛИЗАЦИИ PLM-МОДУЛЯ

Viktor Lysak

IMPROVING THE MANAGEMENT EFFICIENCY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES BY INTRODUCTION THE PLM-MODULE

У статті розглянуто напрями підвищення ефективності управління промисловими підприємствами в контексті сучасних економічних викликів, за умов поглиблення глобалізаційних процесів та зростання конкуренції. Окреслено особливості реалізації концепції управління життєвим циклом продукту, розроблено структурну схему функціонування PLM-модуля автоматизованої системи управління підприємством та проаналізовано вартісні характеристики його складових серед поширених програмних продуктів на вітчизняних підприємствах. Проаналізовано динаміку окремих техніко-економічних показників після реалізації PLM-модуля та запропоновано основні напрями підвищення ефективності управління підприємством у контексті використання сучасних економічних підходів та науково-технічних розробок.

Ключові слова: автоматизована система управління підприємством; управління життєвим циклом продукту; ефективність управління виробництвом; управління інноваціями.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 12.

В статье рассмотрены направления повышения эффективности управления промышленными предприятиями в контексте современных экономических вызовов, в условиях углубления глобализационных процессов и возрастания конкуренции. Очерчены особенности реализации концепции управления жизненным циклом продукта, разработана структурная схема функционирования PLM-модуля автоматизированной системы управления предприятием и проанализированы стоимостные характеристики его составляющих среди распространенных программных продуктов на отечественных предприятиях. Проанализирована динамика отдельных тактико-технических показателей после реализации PLM-модуля и предложены основные направления повышения эффективности управления предприятием в контексте использования современных экономических подходов и научно-технических разработок.

Ключевые слова: автоматизованная система управления предприятием; управление жизненным циклом продукта; эффективность управления производством; управление инновациями.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 12.

The article deals with the directions of increasing the efficiency of industrial enterprises management in the context of current economic challenges, deepening of globalization processes and increasing competition. The author determined the features of the implementation of the product life cycle management concept, developed a block diagram of the functioning of the PLM-module of ERP-system and analyzed the cost characteristics of its components among common software products at domestic enterprises. The author analyzes the dynamics of individual technical and economic indicators after the implementation of the PLM-module and proposes the main directions of increasing the efficiency of enterprise management in the context of using modern economic approaches and innovative technological achievements.

Keywords: enterprise resource and relationship management system; ERP; product lifecycle management; PLM; production management efficiency; innovation management.

Fig.: 2. Table: 3. References: 12.

JEL Classification: M11; M15

Постановка проблеми. Прискорений розвиток технологій, наскрізна інформатизація суспільства та зміна акцентів ринкових відносин на споживача формують нові виклики та завдання перед вітчизняними промисловими підприємствами. З метою підвищення конкурентоспроможності та поліпшення ефективності управління підприємством одним із перспективних напрямів є реалізація управлінням життєвого циклу продукту за допомогою сучасних методів, інструментів та технологій. Впровадження такого засобу управління виробничими потужностями має на меті відійти від застарілих за своєю сутністю принципів та підходів, які часто й дотепер використовуються вітчизняними промисловими підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими та теоретико-прикладними розробками з питань підвищення ефективності управління підприємством, а також запровадженням інноваційних принципів та методів управління виробництвом відомі такі за-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

рубіжні та вітчизняні науковці, як О. Габовда [1], О. Григоревська, В. Кохановський [2], М. Кошелєв [3], Д. О'Лірі, Б. Малакоті [7], В. Мейберт, П. Радхакрішан [9], А. Саксворі [10], Т. Садовнікова [1], В. Скіцько [4], Дж. Старк [11; 12] та інші. Вагомий внесок у розвиток наукових підходів щодо автоматизації управління діяльністю підприємств здійснили: А. Батюк, Н. Васильків, М. Верескун, М. Вітер, З. Двудіт, Л. Ємчук, І. Нетреба, М. Роземанн, М. Сензюк, М. Скрипник, Дж. Форрестер та багато інших учених.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на вагомий внесок науковців та практиків у розвиток автоматизації управління бізнес-процесами суб'єктів господарювання, варто зазначити, що досі залишаються неповністю дослідженими та потребують подальшого вивчення аспекти підвищення ефективності управління підприємством, зокрема на основі впровадження сучасного науково-технічного інструментарію в управління виробничими процесами.

Метою дослідження є виявлення особливостей PLM-концепції управління життєвим циклом продукту та запровадження її реалізації на вітчизняних промислових підприємствах.

Основний матеріал дослідження. Аналіз науково-технічної літератури [1, с. 9; 3, с. 22–23; 4, с. 36–37; 5; 6; 8; 10; 11, с. 5–7] свідчить, що перші ERP-системи фокусувалися практично виключно на операційній ефективності та автоматизації виробництва. Наступний етап їхнього розвитку супроводжувався продовженням підвищення операційної досконалості та запровадженням показника інноваційної цінності продукту. На теперішньому етапі за допомогою різного роду типів співробітництва, завдяки поширенню соціальних мереж та на основі різних потоків інформації всередині та за межами підприємства ERP-система поєднує різні сегменти ринку та його споживачів. Саме на основі такої інтеграції виробника та споживача відбувається конструктивний діалог і обмін інформацією щодо інновацій, виробництва, а потім і продажів найбільш якісних товарів і послуг. За сучасних ринкових умов здійснюється перехід від пошуку інноваційного продукту до створення зворотного зв'язку зі споживачем, вивчення його потреб і бажань, що призводить до встановлення синергетичного зв'язку між інноваціями та орієнтуванням на споживача продукту.

Для підтримки високої ефективності такого синергетичного зв'язку між інноваціями та задоволенням потреб споживачів необхідно підтримувати високопродуктивне виробництво, впроваджувати інноваційний інструментарій, сучасні технології та вибудовувати довгострокові цілі розвитку підприємства.

Згідно з Б. Малакоті, існують п'ять довгострокових цілей, які необхідно враховувати виробничим підприємствам:

- вартість, яка може бути виміряна у грошових одиницях і здебільшого складається з фіксованих та змінних витрат;
- продуктивність, яка може бути оцінена кількістю виробленої продукції за певний проміжок часу;
- якість, яку можна охарактеризувати рівнем задоволеності клієнтів;
- гнучкість, яка може бути представлена здатністю підприємства виробляти різноманітну продукцію;
- стійкість, яку можна оцінювати за допомогою таких параметрів, як екологічна чи технологічна надійність підприємства [7, с. 21–22].

Зв'язок між цими п'ятьма цілями може бути представлений у вигляді профілю (рис. 1), де у вершині – продукт найменшої вартості, найкращої продуктивності і якості, з найвищою гнучкістю та стійкістю. Точки всередині цього профілю мають різну комбінацію згаданих вище п'яти критеріїв. Вершина характеризує ідеальне виробництво, тоді як основа профілю являє собою найгірший варіант виробництва на підприємстві.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ві. Очевидно, що сучасні виробничі системи схематично можна розмістити всередині області між найліпшим та найгіршим варіантами. Для прикладу, на рис. 1 позначено параметри деякого підприємства, які являють собою сукупність показників різних сфер діяльності підприємства, відповідно до поставлених цілей.

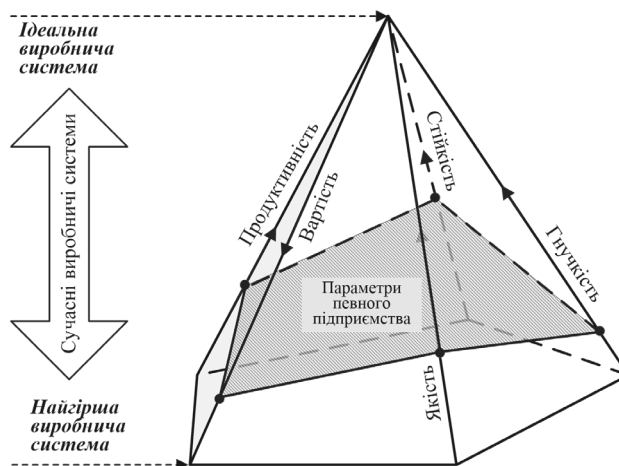

Рис. 1. Профіль цілей промислового підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [7, с. 21–22].

У контексті вищезгаданих цілей кожне виробниче підприємство має ставити собі за мету прямувати до вершини зазначеного профілю, тобто покращувати продуктивність, стійкість, гнучкість та якість і водночас зменшувати вартість готової продукції. А тому ефективна автоматизована система управління підприємством має впливати на господарсько-виробничі процеси, підтримувати впровадження інноваційних інструментів та методів виробництва й управління, сприяти прийняттю якісних управлінських рішень для забезпечення високої конкурентоспроможності підприємства й задоволення потреб споживачів відповідною продукцією.

Сучасний ринок наукомісткої промислової продукції характеризується трьома основними рисами: підвищенням складності, наукоємності, якості виробів та зниженням їхньої ресурсоемності; підвищенням конкуренції на ринку; розвитком відносин між учасниками життєвого циклу продукції [1; 2, с. 60; 4, с. 35–36; 6]. Отже, оскільки промислові підприємства вирізняються суттєвими обсягами процесів розробки, проектування та підготовки виробництва на управління якими концепція ERP не поширюється, то саме функції управління, поширення й використання інформації про продукт від моменту його розробки, виготовлення, реалізації та зняття з експлуатації відносяться до модуля управління життєвим циклом продукції (Product Life Management, PLM). Цей модуль тісно інтегрований з іншими складовими ERP-системи та забезпечує управління процесами впровадження інновацій та проектування. Одразу ж після розробки продукту та прийняття його до виробництва ERP-система, у свою чергу, гарантує своєчасне виготовлення якісної продукції на основі грамотного контролю витрат.

Варто зазначити, що реалізація концепції PLM може здійснюватися трьома способами: замість ERP-системи використовується самостійна PLM, ERP та PLM діють спільно, PLM є складовим модулем ERP [1; 10, с. 9–10; 11, с. 15–16]. На нашу думку, найбільш вдалим варіантом є використання PLM як центрального модуля ERP-системи на промисловому підприємстві, що дає широкі можливості як для автоматизації управлінських процесів, так і для створення інтегрованого інформаційного простору, який забезпечить прозорість управління виробництвом продукції. А тому в сучасних виробничих системах PLM-модуль є одним із головних у ERP з погляду управління інноваційними процесами, що дає змогу створювати продукцію, на яку є попит на рин-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ку, виконує завдання з утилізації та повторного використання виробничих ресурсів. ERP, у свою чергу, контролює якість виготовлення продукції, відповідність її запитам споживачів та доцільність використання фінансових ресурсів.

Засоби PLM-модуля забезпечують вирішення всього спектра завдань із розробки продукту та управління інженерною інформацією про виріб на всіх етапах його життєвого циклу. Зазвичай виділяють такі стадії життєвого циклу продукту: проєктування, виробництво, технічна експлуатація та утилізація, проте можна виділити такі етапи [10, с. 11; 12, с. 4]: 1) маркетинг та вивчення ринку; 2) проєктування та розроблення продукту; 3) планування та підготовка виробництва; 4) закупівля матеріалів та комплектуючих; 5) виробництво та надання послуг; 6) упакування і зберігання; 7) збут; 8) монтаж та введення в експлуатацію; 9) технічна підтримка та обслуговування; 10) післяпродажне обслуговування (техобслуговування, ремонт і експлуатація); 11) утилізація та переробка.

Однією із сучасних вимог до PLM-модуля є можливість його використання на малих та середніх підприємствах, а не лише в машинобудуванні, аерокосмічних виробництвах та оборонних підприємствах, у яких зазвичай є час і ресурси для розгортання такого програмно-апаратного забезпечення. Певною мірою таке завдання було вирішене розробкою PLM-рішень «на вимогу», які вирізняються швидким запуском, пропонують достатньо широкий спектр можливостей і не вимагають спеціалізованих фахівців чи серйозних змін у роботі підприємств. Впровадження PLM-рішень є не дешевим, але підприємства зможуть реалізовувати більше ніж удвічі нових концепцій [6].

За даними аналітичної компанії CIMdata, у 2014 році загальний світовий ринок PLM-систем становив 35,5 млрд дол США, у 2015 році він зріс до 38,7 млрд дол. США, у 2018 році він становив 46 млрд дол. США, а до 2024 року очікують його зростання до 67,3 млрд дол. США [1]. Більшість лідерів ринку показали значне зростання внаслідок проведених стратегічних поглинань та частково вийшли на нові ринки.

Аналітична компанія Mordor Intelligence, у свою чергу, виявила п'ять найпотужніших виробників PLM-систем на цьому ринку, серед них виявилися Siemens PLM Software Inc., Dassault Systemes Deutschland GmbH, Autodesk Inc., PTC Inc. та SAP SE [8].

Щодо поширених в Україні ERP-систем, які у своїй структурі містять модуль для реалізації PLM-концепції, то такі аналітичні дані практично відсутні. Автором зібрано інформацію про використання таких систем на українських промислових підприємствах та представлено в табл. 1.

Як бачимо з табл. 1, найбільш поширеними на вітчизняних підприємствах є такі ERP-системи, як SAP S/4HANA (та R/3), Microsoft Dynamics, Oracle E-Business Suite, IT-Enterprise, Siemens NX тощо. Варто підкреслити, що однією із проблем впровадження PLM на вітчизняних підприємствах є певний розрив ланцюга «проєктування – виготовлення» на рівні формування технологічних процесів, як спадок старих підходів до написання систем автоматизованого проєктування технологічної підготовки виробництва, що орієнтувалися на випуск кінцевого продукту в паперовому вигляді, а також великою кількістю спеціалізованого обладнання без числово-програмного управління [1, с. 13].

Таблиця 1

Поширені в Україні ERP-системи, які включають PLM-модуль

Розробник	Назва системи	Галузі та сфери застосування
1	2	3
SAP SE (https://www.sap.com/ukraine)	SAP S/4HANA	Оборонна, нафтогазова, металургія, енергетика телекомунікації, фінанси, високі технології, транспорт
Microsoft Corporation (https://dynamics.microsoft.com)	Microsoft Dynamics 365	Виробнича, дистрибуція, сервісне обслуговування
Oracle (https://www.oracle.com)	Oracle E-Business SUITE	Важка промисловість, телекомунікаційні, фінанси, хімічна, оборонна, авіабудівна, енергетика

Закінчення табл. 1

1	2	3
Epicor Software Corporation (https://www.epicor.com)	Epicor ERP	Машинобудування, дистрибуція
IT-Enterprise (https://www.it.ua/)	ERP-система IT-Enterprise	Машинобудування, виробничі підприємства, сервісне обслуговування
Infor (https://www.infor.com/)	Infor ERP	Аерокосмічна, оборонна, автомобілебудування, хімічна, будівництво, високі технології та елек- троніка, галузеве машинобудування
Alter Systems (https://ifsukraine.com)	IFS Applications	Машинобудування та металообробка, фармаце- втика, хімічна та харчова, авіаційна, технічне обслуговування і ремонт
Tend ERP (https://tenderp.com)	Tend ERP	Виробничі та переробні підприємства, харчова промисловість, фармацевтика
Siemens AG (https://www.siemens.com)	Siemens NX	Аерокосмічна, оборонна, автомобілебудування, транспорт, електроніка, важка промисловість і металургія, суднобудування, телекомунікації
1С (http://1c.ua)	1С: Підприємство 8	Машинобудування, виробничі підприємства
Корпорація «Галактика» (http://galaktika.ua)	Галактика Машинобудування	Машинобудування, автомобілебудування, авіа- будування, приладобудування, двигунобуду- вання, суднобудування, виробництво облад- нання та металообробка

Джерело: зібрано автором на основі даних сайтів виробників та інтеграторів ERP-систем.

Управління життєвим циклом продукту є складним завданням і для його вирішення застосовують цілий комплекс автоматизованих систем управління. Важливою функцією системи PLM є формування цілісного інформаційного простору, єдиного для різних автоматизованих систем підприємства, поєднання та інтеграція методик і засобів управління на всіх стадіях життєвого циклу продукції як у розрізі підприємства, так і взаємодія різних автоматизованих систем управління багатьох суб'єктів господарювання.

Нами розроблено та представлено структурну схему управління життєвим циклом продукту в системі управління виробничим підприємством, яка виділяє основні функціональні характеристики PLM-модуля в загальній корпоративній автоматизованій системі управління (рис. 2).

Проведений нами аналіз функціонування автоматизованих систем управління підприємством свідчить, що загалом можна виділити три рівні управління: базовий – на рівні ядра системи, який охоплює інтегровану базу даних та програмне середовище системи; центральний – на якому відбувається процесне управління; аналітичний рівень – управління на якому відбувається за допомогою профільних модулів системи (управління корпоративною ефективністю, управління відносинами з клієнтами, управління ланцюжками поставчаль, управління життєвим циклом продукту тощо). Опосередковано до ще одного напрямку застосування управлінських функцій менеджменту підприємства можемо віднести співпрацю на рівні сегментів взаємодії суб'єктів бізнесу. У цьому випадку ця співпраця може відбуватися через інтеграцію певних корпоративних додатків інших суб'єктів господарювання, а також у сегментах взаємодії «підприємство – споживач», «підприємство – підприємство», «підприємство – постачальних» та «підприємство – держава».

З погляду основної діяльності виробничого підприємства на аналітичному рівні управління однією із важливих складових ERP-системи є модуль управління життєвим циклом продукту. Функціонування модуля управління життєвим циклом продукту можна поділити загалом на чотири етапи: визначення параметрів продукту, його виготовлення, збірка і тестування, а також обслуговування та утилізації продукції [2, с. 70–73; 10, с. 11; 11, с. 25].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

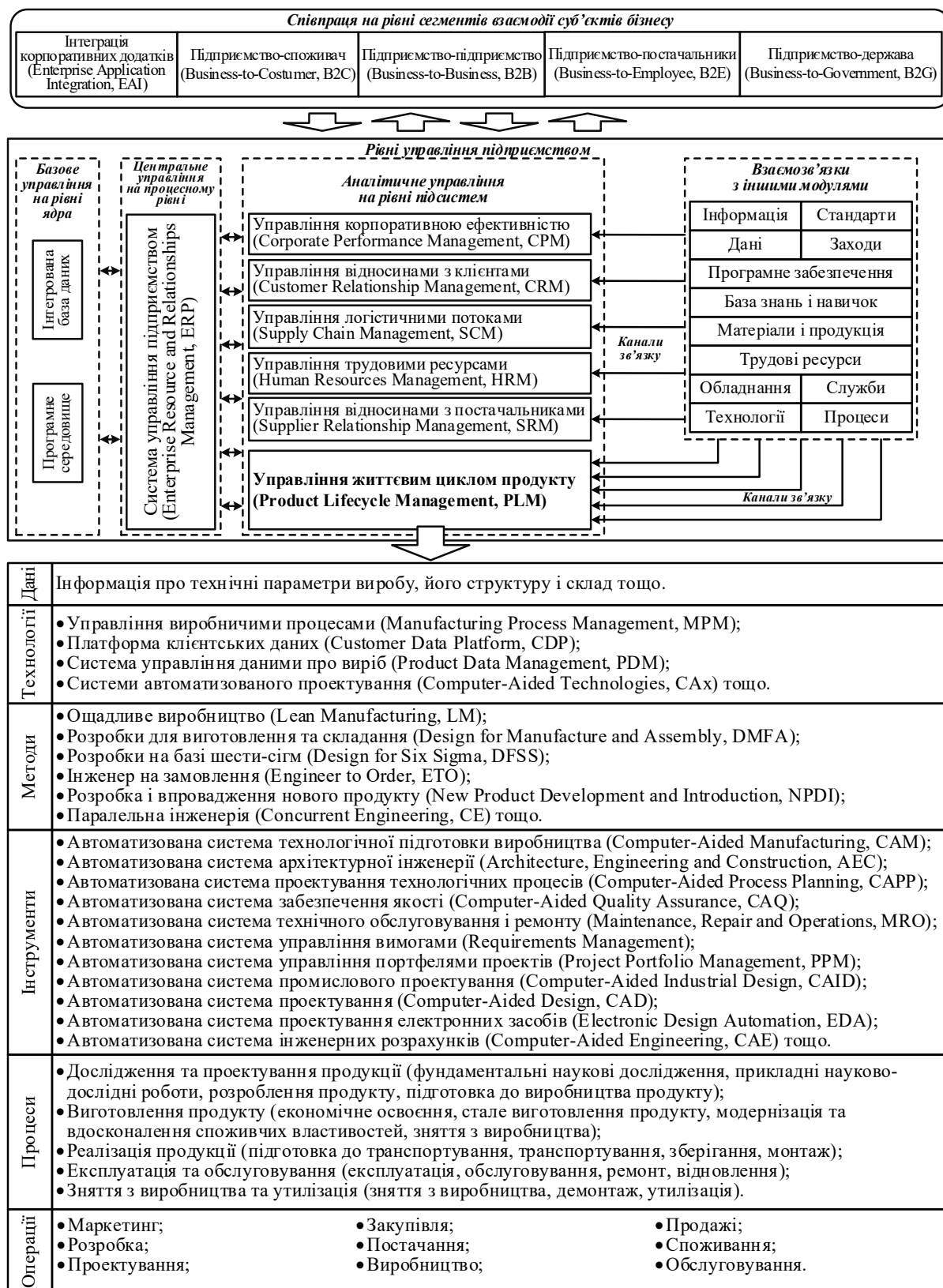

Рис. 2. Структурна схема управління життєвим циклом продукту в системі управління виробничим підприємством

Джерело: розроблено автором на основі [1; 10, с. 13–17; 11, с. 5–8; 12, с. 7–11].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Першим етапом є визначення вимог до продукту, що враховують вимоги клієнтів, підприємства, ринку та регуляторних органів. З цієї специфікації визначаються основні технічні параметри продукту, а паралельно з цим здійснюється первинна проектна робота, яка визначає його естетичні та функціональні аспекти. На цьому етапі використовуються САХ-системи.

На другому етапі відбувається виконання великої кількості інженерних операцій: детальна розробка вигляду та форми продукту, пілотний випуск, тестування і перевірка, підготовка до повного запуску виробництва. Тут використовуються САД-системи для створення дво- та тривимірних моделей та застосовуються технології гібридного моделювання, зворотної інженерії, інженерії на основі бази знань, неруйнівного тестування та детального збирання.

Третій етап передбачає, що після розробки складових продукту визначається метод їх виготовлення, розробляються завдання та інструкції. Після виготовлення складових вони перевіряються і тестуються, а дані про виріб та супровідна інформація вноситься до бази даних. Паралельно з інженерними завданнями здійснюється процеси формування вартості виготовлених виробів.

Кінцевим, четвертим етапом життєвого циклу є управління інформацією в процесі «обслуговування». Сюди відносять надання споживачам та фахівцям із сервісного обслуговування інформації, необхідної для ремонту та технічного обслуговування, а також для утилізації продукції.

Функціонування цього модуля відбувається на основі даних про виріб, його геометрію, структуру, склад тощо. За допомогою таких технологій, як управління виробничими процесами (MPM), платформа клієнтських даних (CDP), система управління даними про виріб (PDM), системи автоматизованого проектування (САХ) тощо виконується формування нового продукту. Досить цікавою в контексті вивчення потреб споживача є платформа CDP, яка його ідентифікує через будь-який канал взаємодії і збирає інформацію про нього в одному профілі. Це дозволяє створити докладний і точний портрет клієнта, щоб оптимізувати взаємодію з ним, спрямувати рекламні повідомлення та торгові пропозиції.

У цьому контексті варто зазначити, що ціна систем управління базами даних промислового рівня в Україні варіюється, наприклад, для MS SQL від 24 до 400 тис. грн, а для Oracle 11g/12c – від 64 до 525 тис. грн.

Модуль PLM використовує такі методи, як ошадливе виробництво (LM), розробки для виготовлення та складання (DMFA), розробки на базі шести сігм (DFSS), інженер на замовлення (ETO), розробка і впровадження нового продукту (NPDI), паралельну інженерію (CE) тощо [12, с. 10; 11, с. 241–260]. Методи ошадливого виробництва передбачають залучення у процес оптимізації бізнесу кожного співробітника й максимальну орієнтацію на споживача, а розробки для виробництва та складання зосереджуються на простоті виготовлення та ефективності монтажу. Методи розробок на базі шести сігм мінімізують відсоток дефектної продукції на виході виробничих ліній, а виробничий підхід інженер на замовлення використовується для збільшення продажів продукції, яка потребує унікальних характеристик. Процес розробки нового продукту відбувається двома паралельними напрямками: перший включає генерування ідеї, здійснення промислового дизайну та конструювання, а інший ґрунтується на маркетингових дослідженнях та аналізі. Паралельна інженерія є таким підходом до розробки продукту, в якому проектування, виробництво та інші функції інтегровані заради скорочення терміну, необхідного для виведення на ринок нового продукту.

Серед інструментарію PLM-модуля виділяють такі САХ-системи, як автоматизована система (АС) технологічної підготовки виробництва (САМ), АС архітектурної інженерії (АЕС), АС проектування технологічних процесів (САРР), АС забезпечення якості (САК), АС технічного обслуговування й ремонту (МРО), АС промислового проектування (САІД), АС інженерних розрахунків (САЕ) тощо [1, с. 10–12; 2, с. 61–73].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Оскільки одним із визначальних факторів вибору PLM-рішення є цінова політика впровадження та супроводу виробників таких систем, а інформація про це переважно є конфіденційною, то наш авторський аналіз може опиратися лише на рівень цін ліцензій програмного забезпечення САХ-систем в Україні, вартість яких варіюється від десятків до сотень тисяч гривень (табл. 2). Оскільки кожне програмне забезпечення має свою специфіку, визначений функціонал, можливості та профільне спрямування, то просте порівняння його вартості з іншими типовими продуктами не може свідчити про певні його переваги чи недоліки. Але рівень цінової політики на продукти такого типу дає змогу робити висновки про популярність конкретної САХ-системи, її доступність для споживачів та, відповідно, забезпеченість фахівцями для роботи з цим програмним забезпеченням.

Таблиця 2

Вартість ліцензій на програмне забезпечення деяких САХ-систем в Україні

Назва програмного продукту	Орієнтовна вартість ліцензії на програмне забезпечення*, грн
AutoDesk	20 000 – 255 000
CamWorks	290 000
CATIA	75 000
Esprit	30 000 – 65 000
Graphisoft ArchiCAD	120 000
Siemens NX CAM	130 000 – 350 000
SolidCam	85 000
SolidWorks CAD	170 000 – 270 000
SplodWorks Electrical	140 000
SolidWorks Flow Simulation	450 000
SolidWorks PDM	55 000
SolidWorks Simulation	240 000
SprutCAM	20 000
T-FLEX CAD	80 000
VisualCAD/CAM	85 000 – 300 000

* – вартість програмного забезпечення залежить від типу ліцензії, кількості клієнтських підключень тощо.

Джерело: зібрано автором на основі інформації сайтів онлайн-магазинів та виробників ПЗ.

Широкий спектр інструментів, які використовуються у PLM-модулі, потребує серйозних практичних навичок, затраченого часу, зусиль та фінансових ресурсів для підготовки висококваліфікованих кадрів. Практика свідчить [11, с. 239–240], що незважаючи на спрощення роботи з PLM-інструментарієм, підготувати універсальних фахівців методом перехресного навчання виявилось дуже важко. З цього приводу виникли профільні інтерфейси системи для користувачів, відповідно до їхніх функціональних завдань та досвіду (управління конфігурацією, управління технологічними процесами, управління модульною збіркою, управління цифровим моделюванням тощо).

Проведений автором аналіз пропозицій роботодавців на популярних українських вебресурсах типу work.ua, job.kiev.ua, olx.ua та rabota.ua для спеціалістів із навичками роботи у САХ-системах варіюється від 15 до 75 тис. грн, що свідчить про високий попит на фахівців інженерно-технічного профілю зі знаннями систем автоматизованого проектування.

У PLM-модулі відбувається управління процесами досліджень та проектування продукції, її виготовленням та підготовкою до реалізації, здійснюється контроль за обслуговуванням і ремонтом, а також приймаються рішення щодо зняття продукту з виробництва, проводяться операції з його демонтажу та утилізації.

Отже, модуль управління життєвим циклом продукту є ефективним інструментом для опису й реалізації поставлених цілей у розрізі прийнятої підприємством стратегії розвитку, оскільки він безпосередньо визначає, як будуть організовані ресурси та формує політику їх використання.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Про позитивні результати функціонування PLM-модуля свідчать деякі техніко-економічні показники діяльності підприємства, наведені в табл. 3. Аналіз показує, що реалізація модуля управління життєвим циклом продукту дозволяє втричі скоротити витрати на проектування нових виробів, пришвидшити їх виготовлення на 70 %, і тим самим майже вдвічі скоротити час виходу продукції на ринок. Поряд з цим на 40 % скорочуються витрати на створення технічної та експлуатаційної документації і вдвічі покращується відстежуваність продукту, прозорість та ефективність управління його життєвим циклом. Економія фінансових ресурсів підприємства відбувається за рахунок зниження витрат на матеріали й енергоносії (до 25 %), переробку й утилізацію продукції (до 90 %), а також зменшення кількості бракованої продукції та скорочення простоїв системи (до 75 %). Водночас підвищуються доходи від подовження терміну експлуатації продукції (до 25 %), повторного використання матеріалів і комплектуючих (вдвічі) та за рахунок надання нових послуг через розширення асортименту виробництва (до 40 %).

Таблиця 3

Динаміка техніко-економічних показників після реалізації PLM-модуля

Показник	Темпи зростання, %
Скорочення витрат на проектування	10–30
Скорочення часу на виробництво нової продукції	50–70
Скорочення термінів виходу на ринок	25–75
Зростання доходів від подовження терміну експлуатації продукції	25
Економія за рахунок повторного використання матеріалів та комплектуючих	200
Зниження витрат через відкликання бракованої продукції, збої, зобов'язання	25–75
Скорочення витрат на створення технічної документації	35–40
Скорочення витрат на створення експлуатаційної документації	30–40
Зниження вартості матеріалів та енергоносіїв	20–25
Економія за рахунок удосконалення процесів переробки та утилізації продукції	70–90
Покращення відстежуваності продукту	100
Підвищення ефективності контролю за життєвим циклом продукту	100
Підвищення прозорості життєвого циклу продукту	100
Зростання доходів від нових послуг за наявними продуктами	40

Джерело: сформовано автором на основі [12, с. 6; 3, с. 24].

Отже, аналіз вищезазначених показників свідчить, що модуль управління життєвим циклом продукту дає змогу не лише зекономити фінансові ресурси, підвищити ступінь відповідності виробу вимогам замовника, скоротити терміни створення нових продуктів, а й на основі зниження собівартості та ресурсоємності, підвищенні якості та скороченні матеріальних витрат оптимізувати співвідношення «ціна/якість» продукту, що забезпечить конкурентоспроможність продукції та призведе до заповнення нових сегментів ринку.

Серед перспективних напрямів розвитку PLM-технологій на вітчизняних машинобудівних підприємствах є такі:

- поширення хмарних PLM-рішень, що мають підвищити ефективність та зменшити собівартість впровадження модуля управління життєвим циклом продукту;
- реалізація «промислового інтернету речей» (industrial internet of things, industrial IoT), який має на меті досягти більш високого ступеня автоматизації управління підприємством шляхом поєднання різних приладів та пристроїв за допомогою програмного забезпечення для забезпечення ефективного управління виробництвом та енергоменеджменту, що дозволить збирати, обмінюватися та аналізувати дані для поліпшення продуктивності, ефективності та досягнення економічних вигід;
- застосування алгоритмів машинного навчання, що ґрунтуються на статистичних алгоритмах та покликані пришвидшити, здешевити та покращити якість прийняття управлінських рішень через відсутність ризику людської упередженості;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- використання технології блокчейну для обміну цифровими активами, відстеження переміщення товарів, оцінці інформації тощо;
- застосування технології «big data», особливо в маркетингових дослідженнях підприємства для оцінки ступеня задоволеності клієнтів та відповідності характеристик продукції їхнім очікуванням, знаходити та впроваджувати нові способи для залучення нових клієнтів тощо;
- розширення та впровадження концепції «четвертої промислової революції» (Industry 4.0), яка на основі інтеграції «industrial IoT», хмарних технологій та інших кіберфізичних систем покликана забезпечити підвищення швидкості, ефективності та гнучкості виробничих процесів, що має на меті створення продукції вищої якості та нижчої собівартості.

Висновки і пропозиції. Таким чином, наукові дослідження принципів та методів підвищення ефективності управління вимагають подальшого вивчення та удосконалення, оскільки багато питань щодо забезпечення інформаційної цілісності, сумісності та інтеграції інноваційних технологій і економічних знань залишаються невирішеними. З практичного погляду перспективним напрямом розвитку для вітчизняних підприємств є впровадження ефективної автоматизованої системи управління життєвим циклом продукту, що дозволить використати інноваційні принципи та методи управління розробкою, виготовленням, збутом, обслуговуванням та утилізацією продукції. PLM-модуль інтегрованої автоматизованої системи управління підприємством є важливим інструментом для вирішення одного з основних завдань – забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства на основі застосування сучасних систем автоматизації управління бізнес-процесами.

Список використаних джерел

1. Габова О. В., Садовнікова Т. М. Аналіз комплексних систем автоматизації в машинобудуванні та впровадження їх в Україні. *Освіта і наука*. Мукачево, 2018. Вип. 24(1). С. 9–15.
2. Кохановский В. И., Кохановская О. В. Проблемы выбора комплексной системы класса CAD/CAM/CAE/CAPP/PDM/PLM на машиностроительном предприятии. *Машинознавство і САПР*. Харків, 2009. № 28. С. 59–80.
3. Кошелев М. В. Разработка концепции применения ИПИ (PLM)-технологии и программы первоочередных мероприятий по ее реализации в промышленности. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. Тольяти, 2010. № 15. С. 22–28.
4. Скіцько В. І. Індустрія 4.0 як промислове виробництво майбутнього. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2016. № 5. С. 33–40.
5. All About PLM. URL: <https://www.cimdata.com/en/resources/about-plm>.
6. Clarke C. Data Management: Cutting Through the Jargon. URL: <https://www.tctmagazine.com/plm-erp>.
7. Malakooti B. Operations and Production Systems with Multiple Objectives. New York: Wiley-Interscience, 2003. 1114 p.
8. Product lifecycle management (PLM) software market growth, trends, and forecast (2019–2024). URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/product-lifecycle-management-software-market>.
9. Radhakrishnan P., Subramanyan S., Raju V. CAD/CAM/CIM. New Delhi: New Age International (P) Limited, 2008. 674 p.
10. Saaksvuori A., Immonen A. Product Lifecycle Management. Berlin : Springer, 2002. 258 p.
11. Stark J. Product Lifecycle Management: 21st Century Paradigm for Product Realisation. Berlin: Springer Science, 2011. 562 p.
12. Stark J. Product Lifecycle Management: The Devil is in the Details. 3rd Edition. Berlin: Springer Science, 2016. 634 p.

References

1. Habovda, O. V., Sadovnikova, T. M. (2018). Analiz kompleksnykh system avtomatyzatsii v mashynobuduvanni ta vprovadzhennia yikh v Ukraini [Analysis of complex automation systems in machine-building and implementation of them in Ukraine]. *Osvita i nauka – Education and science*, 24(1), 9–15 [in Ukrainian].
2. Kohanovskij, V. I., Kohanovskaya, O. V. (2009). Problemy vybora kompleksnoj sistemy klassa CAD/CAM/CAE/CAPP/PDM/PLM na mashinostroitel'nom predpriyatii [Problems of choosing an integrated system of machine-building enterprise of class CAD/CAM/CAE/CAPP/PDM/PLM]. *Mashinoznavstvo i SAPR – Machine-building & CAD*, 28, 59–80 [in Russian].
3. Koshelev, M. V. (2010). Razrabotka koncepcii primeneniya IPI (PLM)-tekhnologii i programmy pervoocherednyh meropriyatij po ee realizacii v promyshlennosti [Development of a concept for the use of PLM technology and a program of priority measures for its implementation in industry]. *Vestnik Volzhskogo universiteta im. V. N. Tatishcheva – Herald of Volzhsky University after V. N. Tatischev*, 15, 22–28 [in Russian].
4. Skitsko, V. I. (2016). Industriia 4.0 yak promyslove vyrobnytstvo maibutnoho [Industry 4.0 as the industrial production of the future]. *Investysii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 5, 33–40 [in Ukrainian].
5. CIMdata. (2019 July 26). *All About PLM*. Retrieved from <https://www.cimdata.com/en/resources/about-plm>.
6. Clarke, C. (2019 July 26). Data Management: Cutting Through the Jargon. Retrieved from <https://www.tctmagazine.com/plm-erp>.
7. Malakooti, B. (2003). *Operations and Production Systems with Multiple Objectives*. New-York: Wiley-Interscience.
8. Mordor Intelligence LLP. (2019 July 26). *Product lifecycle management (PLM) software market growth, trends, and forecast (2019–2024)*. Retrieved from <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/product-lifecycle-management-software-market>.
9. Radhakrishnan, P., Subramanyan, S., Raju, V. (2008). *CAD/CAM/CIM*. New Delhi: New Age International (P) Limited.
10. Saaksvuori, A., Immonen, A. (2002). *Product Lifecycle Management*. Berlin: Springer.
11. Stark, J. (2011). *Product Lifecycle Management: 21st Century Paradigm for Product Realisation*. Berlin: Springer Science.
12. Stark, J. (2016). *Product Lifecycle Management: The Devil is in the Details*. Berlin: Springer Science.

Лисак Віктор Миколайович – здобувач, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна).

Лысак Виктор Николаевич – соискатель, Хмельницький національний університет (ул. Институтская, 11, г. Хмельницький, 29016, Україна).

Lysak Viktor – Khmelnytskyi National University (11 Instytutska Str., 29016, Khmelnytskyi, Ukraine).

E-mail: devstr1ng@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5352-7090>

Scopus Author ID: 57210122750

ResearcherID: Y-6437-2019

УДК 338.43:351.863

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-85-92

Світлана Кушнір

**ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ**

Светлана Кушнир

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА**

Svitlana Kushnir

**FORMATION OF AN INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR ENSURING
THE ECONOMIC SECURITY OF THE AGRARIAN ECONOMY**

У статті розглядаються інституційні засади формування сприятливого середовища для підвищення економічної безпеки аграрної економіки. Вагома увага приділена питанням пізнання сутності основних інститутів, що відіграють важливу роль у її розвитку. Зокрема, усі інститути були розподілені на формальні та неформальні з деталізацією їх видів. У статті визначені інституційні детермінанти забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, які були згруповані за рівнем управління та стратегічним напрямками розвитку інститутів. Також розроблено напрями забезпечення зазначеного виду безпеки, обґрунтовано, що такі заходи можуть бути впроваджені у функціонування аграрного сектору національної економіки лише при ефективній взаємодії держави, аграрного та наукового секторів і громадськості.

Ключові слова: аграрний сектор; економічна безпека; інституціоналізм; неформальний чинник; інституційний підхід.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

В статье рассматриваются институциональные основы формирования благоприятной среды для повышения экономической безопасности аграрной экономики. Значительное внимание уделено вопросам познания сущности основных институтов, которые играют важную роль в ее развитии. В частности, все институты были разделены на формальные и неформальные с детализацией их видов. В статье определены институциональные детерминанты обеспечения экономической безопасности аграрного сектора, которые были сгруппированы по уровню управления и стратегическим направлениям развития институтов. Также разработаны направления обеспечения данного вида безопасности, обосновано, что такие меры могут быть внедрены в функционирование аграрного сектора национальной экономики лишь при эффективном взаимодействии государства, аграрного и научного секторов и общественности.

Ключевые слова: аграрный сектор; экономическая безопасность; институционализм; неформальный фактор; институциональный подход.

Рис.: 2. Библ.: 13.

Institutional principles of the formation of a favorable environment for increasing the economic security of the agrarian economy are considered within the article. Considerable attention is paid to matters of the knowledge of the essence of the main institutions, which play an important role in its development. In particular, all institutes were divided into formal and informal, with the details of their types. Institutional determinants of ensuring the economic security of the agrarian sector, which were grouped according to the level of management and strategic directions of the development of institutes, are identified within the article. Directions of providing the specified type of security are also developed, it is substantiated that such measures can be implemented in the functioning of the agrarian sector of the national economy only with the effective interaction of the state, the agrarian and scientific sectors and with the public.

Keywords: agrarian sector; economic security; institutionalism; informal factor; institutional approach.

Fig: 2. References: 13.

JEL Classification: Q19

Постановка проблеми. Взаємодія напрямів інноваційного розвитку та інститутів забезпечення економічної безпеки безпосередньо проявляється через організаційні інновації і розглядається як кінцевий результат процесу створення, поширення й застосування нового знання щодо ведення агробізнесу та закріплення його у відповідних правилах і формах, спрямованих на реалізацію інноваційних рішень щодо забезпечення економічної безпеки. У результаті чого відбувається «інноваційний розвиток економічної системи на основі якісної зміни її функціонування в процесі переходу на новий технологічний рівень» [8, с. 32]. Інституційний підхід розглядає можливість зменшення трансакційних витрат через процеси інтеграції, що представляють собою об'єднання частин у ціле шляхом використання організаційних технологій самоорганізації, дія яких, «означає спонтанний перехід від неупорядкованого стану до впорядкованого за раху-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

нок спільної, кооперативної (синхронної) дії багатьох підсистем» [9]. Особливо це стосується малих аграрних форм, умови виробництва в яких не відповідають нормам СОТ і продукція яких в умовах відкритості європейських ринків не відповідає відповідним європейським стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці вітчизняних учених В. Я. Амбросова, Л. Федулової, Г. Колодко, Я. О. Григоренка, І. Ю. Гришової, О. В. Ніколук, О. М. Галицького, О. П. Дяченка, В. М. Чорного, Т. М. Шестаковської присвячені вивченню проблем економічної безпеки аграрного сектору національної економіки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні напрацювання науковців у сфері дослідження особливостей посилення рівня економічної безпеки аграрної економіки, недостатньо вивченими залишаються питання розробки та використання відповідного інструментарію органами державної влади для формування інституційного середовища підвищення параметру окресленого виду безпеки.

Мета статті. дослідити окремі аспекти формування інституційного середовища аграрного сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Особливістю забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, на відміну від інших сфер економічної діяльності, є різноманіття типів і форм специфікації прав власності, типів і форм господарювання, безпосередній державний вплив та різноманіття обмежень та примусів і, зрештою, сам тип господарювання, що склався в процесі тривалої історичної еволюції неформальних правил ведення сільськогосподарської діяльності. До основних формальних інститутів забезпечення економічної безпеки аграрного сектору треба віднести: інститут власності, інститут державного регулювання, інститут підприємництва, інститут контрактів (угод), інститут конкуренції, інститут знань. До неформальних інститутів – селянські звичаї, традиції, релігійні уподобання, моральні принципи та установки, стереотипи агрогосподарської поведінки тощо. Основою неформальних правил є культурні традиції та цінності країни або регіону, що визначають світогляд і поведінку людей. Особливої значущості вони набувають у сільських громадах, де домінує персоніфікований обмін (коли економічні агенти безпосередньо знають один одного), і тому угоди доволі часто укладаються усно, а розв'язання конфліктів найчастіше засноване більше на народних звичаях, ніж на юридичних нормах.

Для забезпечення економічної безпеки аграрного сектору неформальні правила – не просто частина інституційного середовища, а найважливіша його складова, від якої значною мірою залежить ефективність упровадження нових формальних інститутів, і якщо формальні правила можна змінити досить швидко, то неформальні норми зазвичай змінюються лише поступово, однак саме вони надають діям формальних норм і законів ефективності. Їх еволюція безпосередньо пов'язана зі зміною способу мислення людей, тому цей процес досить тривалий, адже неможливо водночас ніяким правовим актом змінити свідомість, менталітет та економічну культуру стейкхолдерів процесу забезпечення економічної безпеки. Неформальні правила, норми, звичаї не створюються владою, часто вони розвиваються стихійно, що породжує зловживання та викривлення їх на практиці. У період трансформаційних змін інститути повільно пристосовуються до змін навколишньої ситуації, тому інститути, які були ефективними, стають неефективними і залишаються такими ще тривалий час, оскільки стрибкоподібного розвитку суспільства не буває. З цього приводу слушним є твердження Г. Колодко: «Недосконалий інституціональний розвиток не дасть можливості повною мірою використати наявний соціальний, людський або фінансово-ресурсний капітал. Відповідно вимагається двоякий підхід. З одного боку, потрібно весь час підтримувати розвиток відповідних інститутів у необхідному напрямі (що включає їх формування, становлення та навчання), а з

другого – терпеливо чекати, «доки душі не досягнуть», водночас стимулювати цей процес за допомогою м'якого переконання людей у необхідності просуватися вперед» [5, с. 43]. Можлива причина неоднозначного сприйняття ідеології ринкової трансформації криється в консерватизмі селянських мас, їх нездатності оперативно та раціонально оцінювати певні альтернативи.

Особливе місце серед неформальних інститутів забезпечення економічної безпеки аграрного сектору варто відвести інститути соціальної справедливості та довіри, які є основними компонентами формування оптимального інституційного середовища. «Перший встановлює для всіх економічних агентів аграрного сектору конвенціональні норми, що складаються на основі економічної культури, системи цінностей, звичок і традицій, менталітету, які впливають на їхню поведінку. Він включає правила дотримання соціальної справедливості; механізми, що забезпечують виконання правил дотримання соціальної справедливості і норм поведінки агентів в економічних відносинах» [10; 13]. Другий є важливою нормою неформальних стосунків, і на ньому базуються всі економічні відносини. Процес його формування довготривалий і обумовлений історичним досвідом багатьох попередніх поколінь селян. Він залежить від ствердження й ефективного функціонування в суспільстві таких формальних інститутів, як держава, власність, демократія, реалізація прав людини, верховенство права та дії неформальних (культура, релігія, повага, традиції, звичаї, моральні установки тощо). Нині в країні загалом і в аграрному секторі економіки зокрема цей інститут спотворено, а відсутність довіри серед стейкхолдерів в аграрному секторі призводить до збільшення трансакційних витрат суспільства і негативного ставлення селян до будь-яких реформ. Адже, якщо учасники економічного процесу вірять у непорушність правил, норм, угод, прав власності тощо, то вони утримуватимуться від можливості їх порушення або невиконання. І навпаки, якщо не вірять або вважають їх несправедливими, то витрати на укладення угод зростатимуть. Узагальнюючи проведене дослідження виділимо ключові інституційні детермінанти забезпечення економічної безпеки аграрного сектору (рис. 1).

Визначені інституційні детермінанти утворюють систему, результативність функціонування якої залежить від реалізації зумовлених ними відповідних функцій, орієнтованих на забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Розглядаючи питання еволюції підходів до забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в контексті сучасних інституційних змін, зауважимо, що воно повинно бути співвіднесена не лише з людиною і суспільством, але й зі спеціалізованими соціальними інституціями.

Новий підхід до забезпечення економічної безпеки аграрного сектору варто розглядати у контексті особистої та громадської безпеки. Отже, важливим елементом, який може забезпечувати захист і одночасно контролювати стан економічної безпеки у ланцюзі взаємозв'язків і відносин між державою та аграрним сектором є громадськість як основа формування нового громадянського суспільства. З огляду на це питання забезпечення економічної безпеки аграрного сектору варто розглядати в контексті чотирикутника відносин «держава – аграрний сектор – науковий сектор – громадськість». Науковий сектор сприяє формуванню інноваційного ресурсу забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

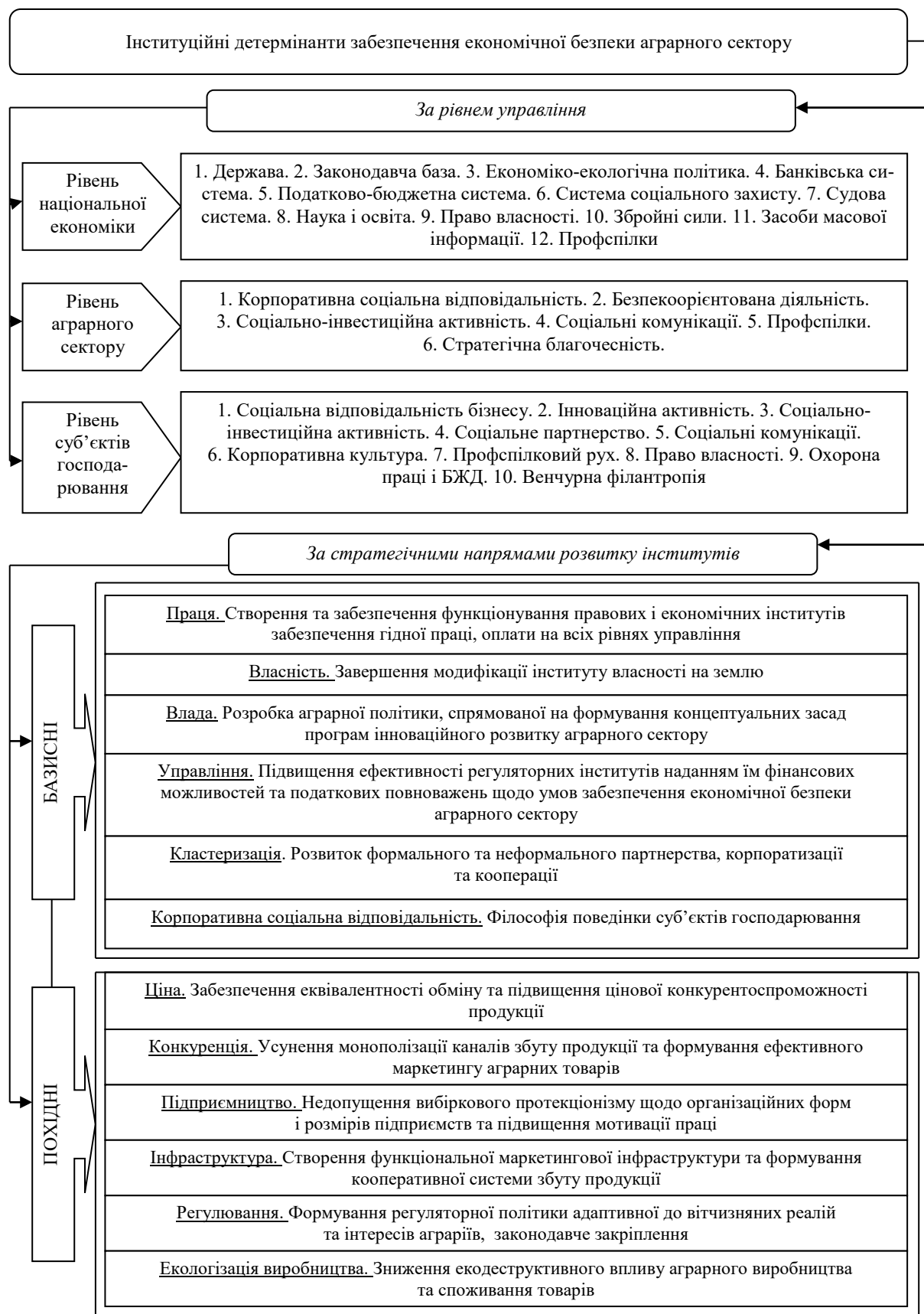

Рис. 1. Інституційні детермінанти забезпечення економічної безпеки аграрного сектору

Джерело: розроблено автором.

Варто зазначити, що важливі та цінні ідеї для формування нового наукового підходу до інституційного забезпечення економічної безпеки запропонував К. Полані, які знаходимо в дослідженнях польського ученого Р. Зіби [13], що провів аналіз розпаду цивілізацій, сили золотого стандарту, саморегулювання договірних ринків і ліберальної держави. На його думку, руйнація сучасних цивілізацій відбувається саме тому, що їх економіка була заснована на особистих інтересах і діяла проти інтересів суспільства. Ці міркування підкріплюються аргументами економічної антропології та нової інституційної теорії, сформованої в дослідженнях А. Шастітко [11]. Вона ґрунтується на сукупності елементів, що утворюють ядро наукового підходу та детермінанти забезпечення економічної безпеки (рис. 2).

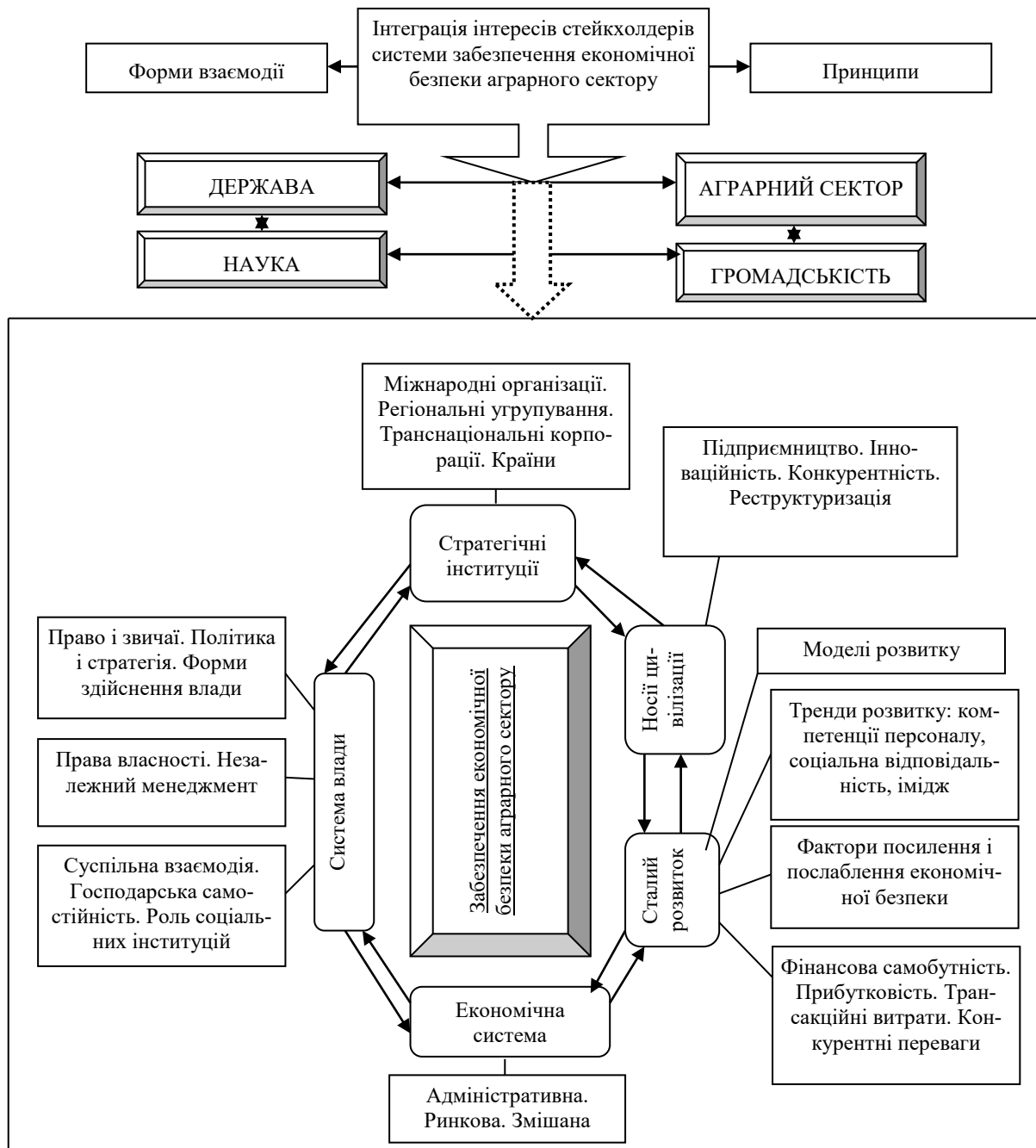

Рис. 2. Напрями забезпечення економічної безпеки аграрного сектору згідно з новим інституційним підходом

Джерело: сформовано на основі джерел [2; 5; 10; 12] та власних напрацювань.

Висновки і пропозиції. Як висновок вищевикладеного, варто сказати, що використання нового інституційного підходу до забезпечення економічної безпеки аграрного сектору визначає багатокритеріальний її контекст. Методологічними передумовами такого підходу є виявлення дієвих інституційних детермінантів забезпечення економічної безпеки. Таке завдання, за своєю суттю, є досить складним, адже передбачає передусім пошук певної відправної точки відліку для створення гіпотез і теорій, певної одиниці в системному аналізі [2; 3]. Сфера діяльності цієї системи дуже широка, однак частіше за все до її складу включають економіку, державне управління, право, політику, науку і громадськість, а основними елементами, які здатні забезпечити та контролювати її рівень, на нашу думку, є складові ланцюга відносин «держава – аграрний сектор – наука – громадськість».

Під інституційними детермінантами у рамках нашого дослідження пропонуємо розуміти ключові чинники забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, які визначаються інституціями різних соціально-економічних рівнів (рівень національної економіки, рівень аграрного сектору та рівень суб'єктів господарювання), на яких покладено виконання основних управлінських функцій щодо гарантування безпеки сучасним суб'єктам аграрного сектору та формують інституційне середовище для їх інноваційного розвитку.

Інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору має свої особливості. Разом з використанням загальних методологічних підходів необхідно враховувати складність та проблеми взаємодій ринкових інститутів та характерних для існуючого соціального устрою формальних інститутів функціонування аграрного сектору й сформованих протягом тривалої історичної еволюції неформальних правил аграрного господарювання (культури, традицій, звичаїв, знань, демографічних і національних особливостей, інфраструктури сільських поселень тощо). Інституційні детермінанти забезпечення економічної безпеки аграрного сектору «можуть бути охарактеризовані як процес становлення та функціонування мережі суспільних інституцій, функціями яких є структурування взаємовідносин між економічними суб'єктами, узгодження їхніх інтересів, а також обмеження, що формують мотиваційні та поведінкові механізми» [1], до яких насамперед варто віднести інноваційні та соціально орієнтовані дії (відповідні взаємодії), які сприяють забезпеченню економічної безпеки аграрного сектору економіки країни та його інноваційному розвитку.

Список використаних джерел

1. Амбросов В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ. *Економіка АПК*. 2009. № 2. С. 16–18.
2. Глушко О. В., Гришова І. Ю., Щербата М. Ю. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 155 (11-12). С. 82-86.
3. Гришова І. Ю., Федоркін Д. В. Концептуальний підхід щодо державного управління екологічною безпекою аграрного виробництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № (6). С. 161-167. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>.
4. Дубина М. В. Теоретична основа інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 27. Ч. 1. С. 8-11.
5. Колодко Г. Институты, политика и экономический рост. *Вопросы экономики*. 2004. № 7. С. 35–50.
6. Мицак І. М. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>.
7. Нугуманова Л. Ф. Институциональная трансформация домашних хозяйств в современной экономике: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / ГОУВПО «Казанский государственный технический университет». Казань, 2012. 46 с.

8. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С. 28-45.
9. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. Москва: Мир, 1985. 423 с.
10. Хоу Тецзянь, Гришова І. Конкуренційні війни бізнесу в умовах стрімкого розвитку цифрової економіки та фінансового інжинірингу. *Цифрова економіка: тренди та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.)*. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. С. 120-122.
11. Шастітко А. Е. Нова інституційна економічна теорія. Київ: Атлант, 2002. 340 с.
12. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Тарасенко А. В. Організаційно-інфраструктурне забезпечення розвитку сільського господарства України. Чернівці: ЧНТУ, 2016. 208 с.
13. Zięba R. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Wyd. Scholar, Warszawa, wyd. 2, 2000. 406 s.

References

1. Ambrosov, V. Ya. (2009). Zabezpechennia derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoho vyrobnytstva v umovakh chlenstva Ukrainy u SOT [Provision of state support for agricultural production in the conditions of Ukraine's membership in the WTO]. *Ekonomika APK – Economy of the Agro Industrial Complex*, 2, 16–18 [in Ukrainian].
2. Hlushko, O. V., Hryshova, I. Yu., Shcherbata, M. Yu. (2015). Vyznachennia rivnia ekonomichnoi stiiikosti pidpriemstv na osnovi pokaznykiv efektyvnosti [Enterprises' economic sustainability assessment on the basis of performance indicators]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Annals-XXI*, 155 (11-12), 82-86 [in Ukrainian].
3. Hryshova, I. Yu, Fedorkin, D. V. (2017). Kontseptualnyi pidkhid shchodo derzhavnogo upravlinnia ekolohichnoiu bezpekoiu aharnoho vyrobnytstva [Conceptual Approach to Public Administration of the Ecological Sector of Agrarian production]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 161-167. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>.
4. Dubyna, M. V. (2017). Teoretychna osnova instytutsionalizmu yak naukovooho napriamu ekonomichnoi nauky [Theoretical asis of institutionalism as a scientific direction of economics]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Seriiia «Ekonomika i menedzhment» – Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series «Economics and Management»*, 27 (1), 8-11 [in Ukrainian].
5. Kolodko, H. (2004). Instytuty, politika i ekonomicheskii rost [Institutions, politics and economic growth]. *Voprosy ekonomiki – Economic issues*, 7, 35-50 [in Russian].
6. Myshchak, I. M. (2018). Problemy i perspektyvy zakonodavchoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku v Ukraini [Problems and prospects of legislative support of innovation development in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05> [in Ukrainian].
7. Nuhumanova, L. F. (2012). *Institutsionalnaia transformatsiia domashnykh khoziaistv v sovremennoi ekonomike [Institutional transformation of households in the modern economy]*. (Doctor's thesis). Kazan National Research Technological University, Kazan [in Russian].
8. Fedulova, L. (2013). Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovation based development: evolution of opinions and problems of modern understanding]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 2, 28-45 [in Ukrainian].
9. Khaken, H. (1985). *Synerhetyka. Yerarkhiy neustoichyvostei v samoorganyzuiushchykh sistemakh y ustroistvakh [Synergetics. Hierarchies of instabilities in self-organizing systems and devices]*. Moscow: Mir [in Russian].
10. Khou Tetszian, Hryshova, I. (2018). Konkurentni viiny biznesu v umovakh strimkoho rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta finansovoho inzhynirynhu [Competitive business wars in the context of the rapid development of the digital economy and financial engineering]. Proceeding from *Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Digital Economy: Trends and Prospects: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Ternopil, October 25, 2018)* (pp. 120-122). Ternopil: Osadtsa Yu. V. [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

11. Shastitko, A. E. (2002). *Nova instytutsiina ekonomichna teoriia [New institutional economic theory]*. Kyiv: Atlant [in Ukrainian].
12. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Tarasenko, A. V. (2016). *Orhanizatsiino-infrastrukturne zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy [Organizational and infrastructural support for the agriculture development in Ukraine]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
13. Zięba, R. (2000). *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*. Wyd. Scholar, Warszawa, wyd. 2 [in Polish].

Кушнір Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна).

Кушнір Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Запорожский национальный университет (ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, 69600, Украина).

Kushnir Svetlana – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University (66 Zhukovskogo Str., 69600 Zaporizhzhya, Ukraine).

УДК 339.137:137.2]656.615

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-93-100

Олексій Габ

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ
МОРСЬКИХ ПОРТІВ**

Алексей Габ

**КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ
В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ОТЕЧЕСТВЕННЫХ МОРСКИХ ПОРТОВ**

Aleksi Gab

**COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT
OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF DOMESTIC SEA PORTS**

У статті розглянуто сучасний стан розвитку морських портів в Україні та вплив їх функціонування на підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. Для цього було проведено ґрунтовний аналіз результатів діяльності основних морських портів. У статті також визначено базові драйвери розвитку цих суб'єктів господарювання. Проведення діагностики тенденцій їх розвитку на основі аналізу статистичної інформації дозволило виокремити основні стримуючі чинники подальшого підвищення ефективності роботи морських портів. Також у статті ідентифіковано потенційні загрози від недостатнього їхнього розвитку для зростання національної економіки й визначені інструменти активізації діяльності цих суб'єктів господарювання в Україні.

Ключові слова: національна економіка; капітальні інвестиції; державна підтримка; інноваційно-інвестиційний розвиток; система державного регулювання.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 15.

В статье рассмотрено современное состояние развития морских портов в Украине и влияние их функционирования на повышение уровня конкурентоспособности национальной экономики. Для этого был проведен подробный анализ результатов деятельности основных морских портов. В статье также определены базовые драйверы развития данных субъектов хозяйствования. Проведение диагностики тенденций развития этих субъектов на основе анализа статистической информации позволило выделить основные сдерживающие факторы дальнейшего повышения эффективности работы морских портов. Также в статье идентифицированы потенциальные угрозы от недостаточного развития указанных субъектов хозяйствования для роста национальной экономики и определены инструменты активизации их деятельности в Украине.

Ключевые слова: национальная экономика; капитальные инвестиции; государственная поддержка; инновационно-инвестиционное развитие; система государственного регулирования.

Рис.: 1. Табл.: 3. Библ.: 15.

Within the article, the current state of seaports development in Ukraine and the impact of their functioning on increasing the competitiveness level of the national economy is considered. For this purpose, a thorough analysis of the results of the major seaports activities is carried out. In addition, in the article, basic drivers for the development of these economic entities are identified. Trends diagnosis in their development based on the analysis of statistical information has made it possible to identify the main constraints to further improving the seaports efficiency. In addition, potential threats from their underdevelopment to the growth of the national economy are identified and tools for activating these businesses in Ukraine are determined within the article.

Keywords: national economy; capital investment; state support; innovation and investment development; state regulation system.

Fig.: 1. Table: 3. References: 15.

JEL Classification: O-10; R41

Постановка проблеми. Наявність сучасного конкурентоспроможного морського порту не лише забезпечує потреби окремих країн у перевезеннях та їх фрахтову незалежність, а є важливою складовою економічного розвитку країни та чинником прискореної інтеграції країни у світову економічну систему.

У сучасному глобалізованому світі Україна як незалежна європейська країна набуває особливого значення як морська держава, на підставі просторових та геофізичних особливостей, місця й ролі у всесвітній та регіональній системах міжнародних взаємозв'язків. Україна досягла цього статусу завдяки вагомому внеску в розвиток мореплавства та дослідження Світового океану, а також внаслідок сприятливого географічного розташування, а саме, протяжності морського узбережжя та великій площі свого водного простору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку морських портів в Україні досліджувалися в роботах Г. Глушко, Ю. Драпайла, Г. Іванова, І. Ненно, Окремі аспекти впливу функціонування цих господарюючих суб'єктів на рівень конкурентоспроможності національної економіки розглядаються у працях І. Гришової, О. Давидюка, О. Дяченко, О. Кухарчик, М. Мальцева, О. Меркт, І. Познанської та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Поглиблення потребують питання проведення аналітичного оцінювання стану розвитку морських портів в Україні для виявлення та опису базових тенденцій їх функціонування з метою визначення потенціалу розвитку цих суб'єктів впливати на розвиток національної економіки.

Мета статті. Основною метою статті є проведення аналітичного дослідження стану функціонування морських портів в Україні для виявлення потенціалу їхнього впливу на підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження структури вантажопереробки було проаналізовано відповідні показники основних морських торговельних портів України. Основні дані для аналізу було взято з офіційних інтернет-ресурсів досліджуваних підприємств, а також ресурсу адміністрації морських портів України [14].

Аналіз вантажообігу морських портів України довів, що у 2017 р. вантажообіг підприємств морського транспорту становив 343,1 млрд ткм, або 105,8 % від обсягу 2016 р. У 2018 р. вантажообіг підприємств транспорту становив 331,7 млрд ткм, або 96,6 % від обсягу 2017 р. Підприємствами транспорту у 2017 р. перевезено 635,9 млн т вантажів, що становить 101,8 % від обсягів 2016 р. У 2018 р. перевезено 624,1 млн т вантажів, що становить 98,0 % від обсягів 2017 р. [10]. Динаміка обсягів перевезень морським транспортом України надана на рис. 1.

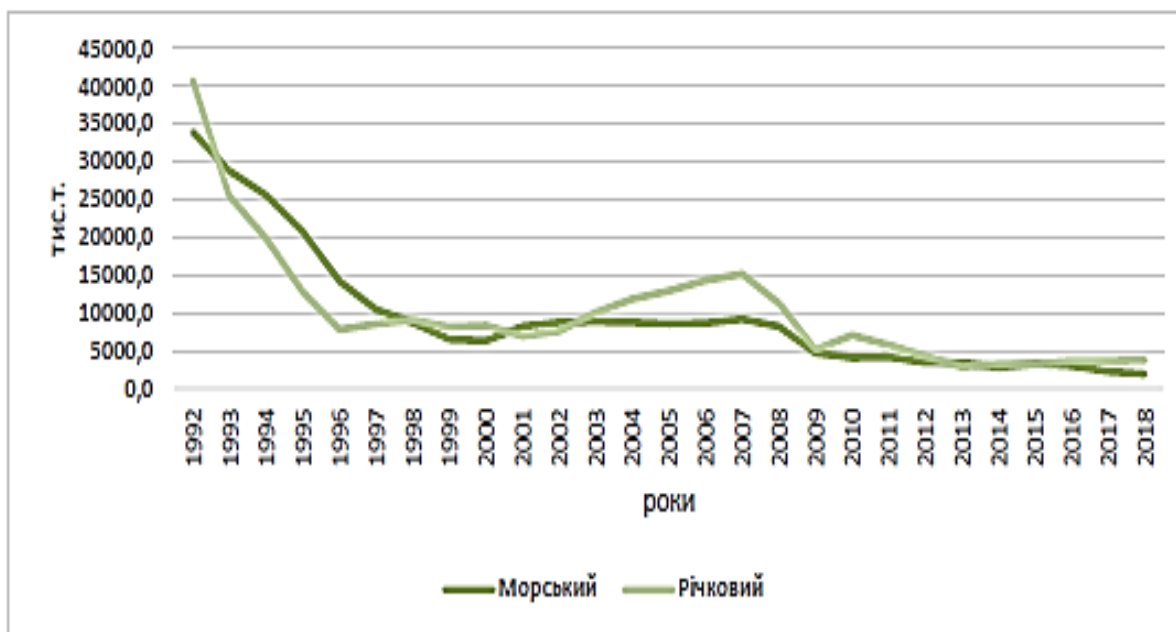

Рис. 1. Динаміка обсягів перевезень морським транспортом України

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Важливе значення в державному управлінні розвитку морськими портами, крім обсягів обробки вантажів, відіграє структура номенклатури вантажів, що обробляються стивідорними компаніями державної та приватної форм власності в портах. Обсяг оброблених вантажів морськими портами України в 2018 році перевищив показники 2017 року на 2 %, або на 2,593 млн т. Другий рік поспіль перевалка вантажів у портах виходить у плюс після п'ятирічного періоду з 2012 по 2016 роки, коли динаміка була

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

негативною. Основною часткою перевезень є експорт товарів, який становив 73,3 %, або майже 100 млн т, що на 0,5 % перевищує обсяги експорту у 2017 році, на відміну від імпорту, відсоток якого склався на рівні 17,6 %, що становить менше ніж 5 частин у загальному обсязі перевезень. Збільшення вантажопотоку було зафіксовано за чотирма основними номенклатурами, які забезпечують 71,4 % перевалки: аграрна продукція, руда, металопродукція, контейнерні перевезення.

У 2018 році морські порти України перевалили майже 42 млн т зернових, кукурудзи та іншої сільськогосподарської продукції. Це на 1,8 %, або на 0,7 млн т більше за обсяги 2017 року. На другому місці – руда – понад 28 млн т, що на 2,2 % (майже на 600 тис. т) більше за показник 2017 року. На третьому – металопродукція – понад 18 млн т. Збільшення у порівнянні з попереднім роком становить 8,5 %, або 1,26 млн т. На четвертій позиції – контейнерні вантажі, перевалка яких становила понад 846 тис. TEU, що на 18 % більше, ніж у 2017 році. Причому основними драйверами зростання вантажообігу за підсумками минулого року стали контейнери й чорні метали, які забезпечили приріст вантажопотоку на 4,318 млн т. Зростання обсягу оброблених вантажів відбулося за рахунок збільшення перевезень групи таро-штучних вантажів (на 18,8 %), серед яких найбільшого підвищення зазнало перевезення чорних металів та контейнерів (на 1,265 та 3,052 млн т).

Найбільші втрати сталися в перевалці вугілля й будівельних вантажів, де скорочення становило 3,946 млн т. Контейнерні перевезення зростають як щодо експортних операцій, так і імпортних (на 50 та 34 % відповідно). Підвищення обсягів оброблених вантажів більшою мірою сталося за рахунок зростання вантажів, що імпортувалися в країну, які зросли на 16,5 %, або на 3,366 млн т, на відміну від експортних вантажів, збільшення обробки яких становило 0,5 %, або 517 тис. т.

Імпорт товарів через морські порти України торік збільшився на 3,3 млн т – до 23,7 млн т (+16,5 %). Понад 56 % імпорту становлять поставки руди (7,6 млн т) та вугілля (5,7 млн т). Суттєво – у 4,3 раза – збільшився імпорт коксу (485 тис. т), хімічних та мінеральних добрив – майже втричі (до 361 тис. т).

Усього за 2018 рік морські порти України обробили 11 654 судна, що на 370 одиниць (або на 3 %) менше, ніж у 2017 році. Розглянувши як змінилися обсяги перевезень вантажів загалом та по окремих групах вантажів, проаналізуємо структуру обробки вантажів морськими портами України на прикладі даних табл. 1.

Як показують дані, наведені в табл. 1, основну питому вагу в обсязі перевезень займають суховантажні сипучі вантажі, що становлять 70 % від усієї кількості оброблених вантажів. Такого суттєвого відсотка ця група вантажів досягла за рахунок перевезень хлібних продуктів, основу яких становить зерно та руди (30,61 та 20,76 % відповідно). Водночас якщо перевезення хлібних продуктів здійснюється виключно на експорт (40 % в експорті вантажів), то вугілля – виключно імпорт (24 % в імпорті оброблених вантажів). Руда, що також становить 5 частину обробки вантажів у портах України більшою мірою імпортується (32 % в імпорті оброблених вантажів) та меншою мірою експортується (18,4 % в експорті вантажів).

У структурі обробки вантажів друге місце обіймає група таро-штучних вантажів, основна питома вага в якій – чорні метали та контейнерні перевезення (11,9 та 8,1 % відповідно). До того ж якщо перші здебільшого експортуються, то контейнерні перевезення орієнтовані переважно всередину країни, адже їхня питома вага в імпорті вантажів становить майже 20 %, що є 3 показником після руди та вугілля (32,2 та 24,2 % відповідно).

Таблиця 1

Структура обробки вантажів морськими портами України за 2017-2018 роки, (%)

Показники	Всього за морськими портами		Експорт		Імпорт	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Всього вантажів, у тому числі:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1. Паливні, з них:	8,31	7,56	5,80	5,75	10,78	8,11
- нафта	0,76	0,50	0,08	0,00	4,16	2,83
- нафтопродукти	1,40	0,95	0,23	0,30	4,46	3,76
- олія	4,18	4,10	5,29	5,30	1,19	1,09
- хімічні	1,92	1,93	0,16	0,13	0,82	0,10
- інші паливні вантажі	0,05	0,08	0,03	0,001	0,15	0,33
2. Суховантажні сипучі, з них:	72,22	69,74	74,14	71,45	67,66	65,88
- вугілля	8,16	5,99	0,06	0,06	30,08	24,20
- кокс	0,25	0,37	0,18	0,00	0,54	2,04
- руда	20,72	20,76	19,80	18,42	31,79	32,24
- будівельні	4,43	3,43	4,78	2,93	4,31	5,14
- хімічні, мінеральні добрива	0,77	0,72	0,52	0,43	0,61	1,52
- хлібні	30,66	30,61	40,09	40,16	0,00	0,00
- інші сипучі вантажі	7,22	7,85	8,70	9,45	0,33	0,74
3. Товарно-штучні вантажі, з них:	19,47	22,69	20,6	22,80	21,55	26,01
- автотехніка та сільгосптехніка	0,04	0,04	0,00	0,00	0,21	0,19
- лісні вантажі	0,32	0,27	0,43	0,36	0,00	0,01
- чорні метали, зокрема:	11,18	11,90	14,30	15,19	0,12	0,28
чавун	1,72	2,31	2,31	3,01	0,00	0,00
металопрокат	7,36	7,23	9,27	8,99	0,07	0,25
брухт	0,07	0,07	0,08	0,08	0,00	0,01
інші вантажі чорних металів	2,03	2,29	2,63	3,11	0,05	0,02
- хімічні та мінеральні добрива	0,10	0,16	0,04	0,04	0,38	0,65
- промислові товари в ящиках	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01
- продовольчі вантажі	0,20	0,14	0,18	0,05	0,45	0,61
Контейнери (тонн)	5,95	8,09	3,94	5,89	16,88	19,43
Автомобілі великовантажні (тонн)	0,91	1,35	0,62	0,86	1,50	2,73
Інші товарно-штучні вантажі	0,77	,72	0,55	0,41	1,98	2,06

Джерело [15; 11].

У 2018 році експорт та імпорт контейнерів через українські морські порти розподілися майже порівну – 47,4 та 48,8 % відповідно. Контейнерами за межі країни експортуються такі товари, як зерно, фрукти, харчові вантажі, а також металопродукція, будівельні матеріали. Імпортуються переважно обладнання, текстиль, харчові вантажі, алкоголь, пластик/ПВХ.

Результати проведеного вище аналізу стану й показників розвитку морських портів України дозволяють ідентифікувати деструктивні чинники впливу на стратегічний розвиток вітчизняних морських портів [1; 4; 9]. Забезпечення комплексного розвитку морських портів України, проголошене метою, редакція якої наведена в Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року [13; 14] та передбачає здійснення на основі виявлених переваг, умов розвитку портової галузі, проблем її функціонування, викладених у згаданому документі [7; 8]. Разом з тим коло переваг і проблем морської галузі та, зокрема, функціонування морських портів може бути значно розширене завдяки систематизації й узагальненню результатів досліджень вітчизняних науковців і практиків [2; 5; 6]. Так, у Пояснювальній записці до звіту про виконання фінансового плану ДП «Адміністрація морських портів України» за 2018 рік [14; 15] відзначається, що чистий дохід за 2018 рік становив 6747 880 тис. грн, що на 1 283 768 тис. грн (або 84 %) менше, ніж плановий показник 2018 року та на 885 680 тис. грн (або на 12 %) менше за фактичний показник 2017 року.

Дані щодо структури чистого доходу морських портів України за 2017-2018 роки наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Структура чистого доходу морських портів України за 2017-2018 роки, (тис. грн)

Показники	факт 2017 року	план 2018 року	факт 2018 року	факт 2018/план 2018, %	факт 2018/факт 2017, %
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	7 633 560	8 031 648	6 747 880	84	88
Доходи від портових зборів	5 161 601	5 392 587	4 230 310	78	82
Корабельний	2 630 258	2 788 397	2 131 224	76	81
Канальний	2 093 365	2 144 535	1 738 654	81	83
Причальний	233 780	250 352	192 723	77	82
Санітарний	193 368	198 382	156 920	79	81
Якірний	10 830	10 921	10 789	99	100
Лоцманські послуги	809 920	841 584	832 214	99	103
Послуги регулювання руху суден	267 199	284 475	271 141	95	101
Забезпечення проведення криголамних робіт	65 288	54 091	16 296	30	25
Послуга із забезпеченням доступу портового оператора до причалу	763 223	887 949	775 394	87	102
Доходи від використання причалів для переробки вантажів	9864	34 457	18 654	54	189
Послуги портофлоту	82 314	83 386	77 013	92	94
Послуги підрозділів	474 151	453 119	526 858	116	111

Джерело: [14; 15].

Невиконання доходів від портових зборів та інших спеціалізованих послуг відносно планового показника 2018 року відбулось через:

– застосування коефіцієнта 0,8 до ставок портових зборів, встановлених Порядком справляння та розмірами ставок портових зборів, затвердженим Наказом Міністерства інфраструктури України від 27.05.2013 року № 316, згідно з Наказом Міністерства інфраструктури України «Про зниження ставок портових зборів» від 27.12.2017 № 474, який набрав чинності з 01.01.2018 року. Фінансовий план ДП «АМПУ» на 2018 рік, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 972-р, не передбачав застосування коефіцієнта 0,8 до ставок портових зборів. Змінами до фінансового плану ДП «АМПУ» на 2018 рік, затвердженими розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.11.2018 № 991-р, передбачено корегування лише IV кварталу 2018 р., показники I-III кварталів відповідають показникам фінансового плану ДП «АМПУ» на 2018 р., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 972-р. Тобто застосування коефіцієнта 0,8 до ставок портових зборів було враховано лише у IV кварталі 2018 року [10];

– зменшення курсу іноземної валюти щодо національної. 91 % суми чистого доходу становлять доходи, ставки за якими регулюються державою та які визначені в іноземній валюті. При запланованому курсі в затвердженому фінансовому плані ДП «АМПУ» на 2018 рік у розмірі 29,3 грн/дол. США, фактично за 2018 рік курс становив 27,2 грн/дол. США;

– невиконання плану вантажообігу. Доходи від портових зборів та інших спеціалізованих послуг планувались на підставі інформації щодо вантажообігу, наданої портовими операторами, які здійснюють свою діяльність у межах морських портів. При запланованому вантажообігу в затвердженому фінансовому плані ДП «АМПУ» на 2018 рік у розмірі 144 866 тис. т, фактичний вантажообіг за 2018 рік становив 135 171 тис. т, що становить 93 %.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Також спостерігається значне зменшення за такими статтями:

– доходи від використання причалів на 15 803 тис. грн (або на 46 %) відносно планового показника 2018 року, що пояснюється зниженням перевалки зрідженого газу (ЗВГ) російського походження, що відбулося за рахунок переорієнтації вантажопотоку на порти Росії;

– доходи від послуг із забезпечення проведення криголамних робіт на 37 795 тис. грн (або на 70 %) відносно планового показника 2018 року – у зв'язку з погодними умовами льодова компанія була оголошена лише в деяких морських портах України (Білгород-Дністровська, Миколаївська, Маріупольська, Херсонська філії та філія «Октябрьськ») у I кварталі 2018 року.

Фактичний обсяг освоєних капітальних інвестицій у 2018 року становить 1 415 824 тис. грн, що дорівнює 50 % запланованих витрат звітного періоду (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяг освоєних капітальних інвестицій морськими портами України за 2017-2018 роки, (тис. грн)

Показники	2017		2018	
	факт	план	факт	виконання, %
Капітальні інвестицій, усього, у тому числі:	1 608 204,0	2 822 949,0	1 415 824,0	50,0
капітальне будівництво	28 711,0	712 317,0	147 211,0	21,0
придбання (виготовлення) основних засобів	40 415,0	246 810,0	147 317,0	60,0
Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	4530,0	5784,0	8064,0	139,0
придбання (створення) нематеріальних активів	14 344,0	39 683,0	15 532,0	39,0
модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів	514 662,0	1 771 958,0	1 094 984,0	62,0
капітальний ремонт	5542,0	46 397,0	2716,0	6,0

Джерело: [10; 11].

Отже, фактичний обсяг освоєних капітальних інвестицій у 2018 року становить 1 415 824 тис. грн, що дорівнює 50 % запланованих витрат звітного періоду, зокрема: по капітальному будівництву освоєно 147 211 тис. грн, що становить 21 % річного плану витрат (Додаток А); придбання (виготовлення) основних засобів складає 147 317 тис. грн, що становить 60 % плану освоєння витрат; придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів становить 8064 тис. грн, або 139 % до планового показника (5 784 тис. грн); придбання (створення) нематеріальних активів - 15 532 тис. грн, що становить 39 % планового показника (39 683 тис. грн), внаслідок проведення процедури закупівель, а по деяких об'єктах тривають повторні торги, у зв'язку з чим виникла потреба в перенесенні витрат на 2019 рік; модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) складає 1 094 984 тис. грн, що становить 62 % планового показника [3; 9].

Висновки і пропозиції. Треба зазначити, що дія окреслених негативних факторів відбувається протягом доволі тривалого періоду, оскільки локалізувати їхню деструктивну дію ще поки не вдалося. Більш того, посилення глобалізаційних, а також інтеграційні процесів синхронно з нестабільною суспільно-політичною ситуацією держави генерують нові та трансформують дію існуючих деструктивних факторів стратегічного розвитку морських портів України, що вимагає їх більш ґрунтовного дослідження та урахування в розробці адаптивної стратегії інноваційного розвитку морських портів України. Для нормального функціонування інноваційних механізмів в Україні, потрібно модернізувати та може й реструктурувати морську інфраструктуру. Найбільш ефективний спосіб реалізації подібного підходу є потужна інвестиційна та податкова підтримка, а також резуль-

тативне державне регулювання морської діяльності, форсування вдосконалення морської інфраструктури України за допомогою запровадження перспективних здобутків науково-технічного прогресу, технологічних та організаційних інновацій, сприяння сталості зовнішньоекономічних інтересів суб'єктів морської галузі України на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия: пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 416 с.
2. Гонта О. І., Дубина М. В., Пілевич Д. С. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки: монографія. Чернівці, 2013. 184 с.
3. Гришова І. Ю., Дяченко О. П. Державна інвестиційна політика розвитку морських портів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 11. С. 97–102. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.97.
4. Гришова І. Ю., Дяченко О. П. Державна політика розвитку морських портів України в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 5–11. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.5.
5. Дубина М. В., Пілевич Д. С. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки. *Науковий Вісник: фінанси, банки, інвестиції*: науково-практичний журнал. 2014. № 1 (26). С. 94–101.
6. Дубина М. В., Пілевич Д. С. Рейтинговий аналіз дослідження інвестиційного клімату в Україні. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки та управління. Серія І, Економіка*. 2014. № 2(22). С. 54–60.
7. Мальцев М. М. Сучасний стан розвитку національного портового комплексу. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 2 (12). С. 185–190.
8. Меркт О. В. Методичні засади стратегії розвитку морських торговельних портів в конкурентному середовищі: автореф. дис. ... канд. екон. наук / НАУ. Київ, 2002. 18 с.
9. Мищак І. М. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>.
10. Офіційний сайт Державного підприємства «Адміністрація морських портів України». URL: <http://www.uspa.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Офіційний сайт Маріупольського морського торговельного порту. URL: <http://marport.net>.
13. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <http://mtu.gov.ua>.
14. Про морські порти України: Закон України від 17 травня 2012 р. № 4709-VI (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 7. Ст. 65. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>.
15. Стратегія розвитку морських портів України на 25 років. Проект. URL: <http://firtukr.org/ua/home/zakonodavstvo/galuz-morskogo-transportuu/postanovi-kmu/623-strategiya-rozvitku-morskikh-portiv-ukrajini-na-25-rokiv>.

References

1. Ansoff, I. (1999). *Novaia korporativnaia strategiia [New corporate strategy]*. Sankt-Peterburh: Piter Kom [in Russian].
2. Honta, O. I., Dubyna, M. V., Pilevych, D. S. (2013). *Formuvannia komplementarnoi investytsiinoi polityky Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii ta vymohy ekonomichnoi bezpeky [Formation of Ukraine's complementary investment policy: challenges of globalization and requirements of economic security]*. Chernihiv [in Ukrainian].
3. Hryshova, I. Yu., Diachenko, O. P. (2019). *Derzhavna investytsiina polityka rozvytku morskyykh portiv Ukrainy [State investment policy of development of marine ports of Ukraine]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 11, 97–102. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.97.
4. Hryshova, I. Yu., Diachenko, O. P. (2019). *Derzhavna polityka rozvytku morskyykh portiv Ukrainy v konteksti rozvytku mizhnarodnykh transportnykh korydoriv [State investment policy of development of marine ports of Ukraine]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 13, 5–11. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.5.

5. Dubyna, M. V., Pilevych, D. S. (2014). Problemy aktyvizatsii formuvannia ta zaluchennia investytsii u rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Problems on activation of the formation and attraction of investments in the national economy development]. *Naukovyi Visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: finance, banks, investments*, 1 (26), 94-101 [in Ukrainian].

6. Dubyna, M. V., Pilevych, D. S. (2014). Reitynhovyi analiz doslidszhennia investytsiinoho klimatu v Ukraini [Rating analysis of the investment climate research in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnogo instytutu ekonomiky ta upravlinnia. Seriya 1, Ekonomika – Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management. Series 1, Economics*, 2(22), 54-60 [in Ukrainian].

7. Maltsev M. M. (2015). Suchasnyi stan rozvytku natsionalnogo portovoho kompleksu [Current state of the development of the national port complex]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 2 (12), 185-190 [in Ukrainian].

8. Merkt, O. V. (2002). *Metodychni zasady stratehii rozvytku morskyykh torhovelykh portiv e konkurentnomu seredovyshchu [Methodological principles of the development strategy of the merchant navy in the competitive environment]* (Candidate's thesis). NAU, Kyiv [in Ukrainian].

9. Myshchak, I. M. (2018). Problemy i perspektyvy zakonodavchoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku v Ukraini [Problems and prospects concerning legislative support of the innovative development in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 34-43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>.

10. Ofitsiinyi sait Derzhavnogo pidpriemstva «Administratsiia morskyykh portiv Ukrainy» [Official site of the State Enterprise «Administration of Seaports of Ukraine»]. Retrieved from <http://www.uspa.gov.ua>.

11. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky [Official site of the State Statistics Service]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. Ofitsiinyi sait Mariupolskoho morskoho torhovelnogo porty [The official site of the Mariupol Merchant Navy]. Retrieved from <http://marport.net>.

13. Ofitsiinyi sait Ministerstva infrastruktury Ukrainy [Official site of the Ministry of Infrastructure of Ukraine]. Retrieved from <http://mtu.gov.ua>.

14. Pro morski porty Ukrainy [On Ukrainian Sea Ports]. № 4709-VI (on October 4, 2018). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>.

15. Stratehiia rozvytku morskyykh portiv Ukrainy na 25 rokiv. Proekt [Strategy of seaports development of Ukraine for 25 years. Draft]. Retrieved from <http://fritukr.org/ua/home/zakonodavstvo/galuz-morskogo-transportuu/postanovi-kmu/623-strategiya-rozvitku-morskikh-portiv-ukrajini-na-25-rokiv>.

Габ Олексій Георгійович – викладач кафедри штурманії та кораблеводіння, Інститут ВМС НУ «ОМА» (вул. Градоначальницька, 20, м. Одеса, 65029, Україна).

Габ Алексей Георгиевич – преподаватель кафедры штурмании и кораблевождения, Институт ВМС НУ «ОМА» (ул. Градоначальницкая, 20, г. Одесса, 65029, Украина).

Наб Oleksii – The teacher of the Department of Navigation and Navigation at the Naval Institute of the OU «OMA» (20 Gradochnochnitska Str., 65029 Odessa, Ukraine).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5732>

E-mail: Gab_oleksii@ukr.net

УДК 346.6

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-101-111

*Олена Жогіна, Максим Забаштанський***НАУКОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕДУР БЮДЖЕТУВАННЯ
ВІЙСЬКОВИХ ЗАКУПІВЕЛЬ***Елена Жогина, Максим Забаштанский***НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕДУР БЮДЖЕТИРОВАНИЯ
ВОЕННЫХ ЗАКУПОК***Olena Zhohina, Maksym Zabashtanskyi***THE SCIENTIFIC BASES OF RESEARCH OF MILITARY PURCHASES
BUDGETING PROCEDURES**

Систематизовано процедури публічних закупівель для «звичайних» замовників та замовників, що діють в окремих сферах господарювання. Представлено процедури військових закупівель у розрізі конкурентних та неконкурентних процедур. Обґрунтовано, що переговорна процедура є обмеженою до застосування в Україні, тому в якості домінуючої процедури військових закупівель наразі є відкриті торги. Побудовано структурно-логічну схему бюджетування військових закупівель. Визначено основні проблеми бюджетування військових закупівель, а саме – завищення як потреби в обсягах закупівлі військового майна, так і ціни предмета закупівлі. Досліджено методи визначення очікуваної вартості військових закупівель (метод порівняння ринкових цін, нормативний метод, тарифний метод, проектно-кошторисний метод, витратний метод). Доведено ефективність визначення очікуваної вартості військових закупівель за методом порівняння ринкових цін у частині оцінювання однорідності значень та компаундування цін об'єкта закупівлі.

Ключові слова: бюджетування; публічні закупівлі; військові закупівлі; очікувана вартість предмету закупівлі; конкурентні торги; метод порівняння ринкових цін; ефективність використання бюджетних коштів; фінансування військових витрат.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Систематизированы процедуры публичных закупок для «обычных» заказчиков и заказчиков, действующих в отдельных сферах хозяйствования. Представлены процедуры военных закупок в разрезе конкурентных и неконкурентных процедур. Обосновано, что переговорная процедура ограничена к применению в Украине, поэтому в качестве доминирующей процедуры военных закупок пока являются открытые торги. Построено структурно-логическую схему бюджетирования военных закупок. Определены основные проблемы бюджетирования военных закупок, а именно – завышение как потребности в объемах закупки военного имущества, так и цены предмета закупки. Исследованы методы определения ожидаемой стоимости военных закупок (метод сравнения рыночных цен, нормативный метод, тарифный метод, проектно-сметный метод, затратный метод). Доказана эффективность определения ожидаемой стоимости военных закупок методом сравнения рыночных цен в части оценки однородности значений и компаундирования стоимости объекта закупки.

Ключевые слова: бюджетирование; публичные закупки; военные закупки; ожидаемая стоимость предмета закупки; конкурентные торги; метод сравнения рыночных цен; эффективность использования бюджетных средств; финансирование военных расходов.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 10.

The public procurement procedures for “ordinary” customers and customers operating in individual business areas are systematized. Military procurement procedures are presented in the context of competitive and non-competitive procedures. The author is proved that the negotiation procedure is limited to use in Ukraine, therefore open bidding is still the dominant military procurement procedure. The structural-logical scheme of budgeting of military purchases is built. The main problems of budgeting of military procurements are determined. They are: the overstatement of both the need for volumes of procurement of military equipment and the price of the subject of procurement. The methods of determining the expected cost of military purchases (the method of comparing market prices, the normative method, the tariff method, the design estimate method, the cost method) are investigated. The effectiveness of determining the expected cost of military procurement by comparing market prices in terms of assessing the uniformity of values and compounding the value of the procurement object is proved.

Keywords: budgeting; public procurement; military procurement; the expected value of the item; competitive bidding; market price comparison method; efficient use of budget funds; financing military spending.

*Fig.: 3. Table: 1. References: 10.***JEL Classification:** E300; H570

Постановка проблеми. Невід’ємним атрибутом сучасної економіки є державні закупівлі, призначення яких зумовлюється належним виконанням функції забезпечення потреб суспільства та державного регулювання економіки. Усе розмаїття процесів, що відбуваються під час військових закупівель, мають в основі домінування принципу ефективності використання бюджетних коштів у разі здійснення закупівель товарів, робіт та/або послуг за умови високої їхньої якості на фоні мінімальних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних основ специфіки бюджетування присвячено праці багатьох учених-дослідників, серед яких В. М. Колотій, О. О. Критенко, О. П. Кулак, С. М. Науменко, О. Л. Юдіцький [1-5]. Проте на сучасному етапі розвитку науки актуальності набувають як узагальнення процедур публічних закупівель для «звичайних» замовників та замовників, що діють в окремих сферах господарювання, так і специфіка бюджетування військових закупівель та особливо визначення очікуваної вартості предмета закупівлі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Варто зазначити, що закупівельна діяльність у сфері оборони складається з певного розмаїття процесів, завдань та технологій, які загалом можна згрупувати у три блоки: діагностування потреби предметів закупівлі; визначення можливостей придбання необхідних предметів закупівель; безпосереднє придбання необхідних предметів закупівель. При цьому, незважаючи на те, що військовий бюджет, зазвичай, є фінансово значущою складовою державного бюджету, все ж таки кошти для забезпечення абсолютно всіх оборонних потреб держави є досить обмеженими. Тому правильним і логічним кроком буде проведення детального аналізу наявних потреб за їх пріоритетністю, та на цій основі побудувати загальну оборонну програму, відповідно до якої відбуватиметься як максимальне врахування потреб збройних сил, так і збалансування інтересів. Про що відповідно йтиметься в цьому дослідженні.

Метою роботи є дослідження специфіки бюджетування військових закупівель, з'ясування методів розрахунку очікуваної їхньої вартості та визначення очікуваної вартості військових закупівель за методом порівняння ринкових цін в частині оцінювання однорідності значень та компаундирування цін об'єкта закупівлі.

Виклад основного матеріалу. Специфічною рисою оборонних закупівель є те, що предмет закупівлі може містити відомості з державної таємниці. За такого підходу закупівлі здійснюються відповідно до Закону України «Про державне оборонне замовлення» [6], тобто без застосування конкурентних процедур. В іншому разі процедурність здійснення закупівель регламентуються Законом України «Про публічні закупівлі» [7].

Які ж саме закупівлі підпадають під дію Закону України «Про публічні закупівлі»? Аналіз законодавчого акту, дає підстави відносити такі [7]: закупівлі товарів та послуг вартістю 200 тис. грн (робіт – 1,5 млн грн) та більше; закупівлі товарів та послуг вартістю 1 млн (робіт – 5 млн грн) та більше для замовників, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання (рис. 1).

У частині виділення окремих сфер господарювання замовників можна віднести: розроблення, виготовлення, реалізацію, ремонт, модернізацію та утилізацію озброєння, військової техніки, військової зброї і боєприпасів до неї, організацію, координацію, а також безпосереднє постачання товарів, виконання робіт та надання послуг на виконання державного оборонного замовлення.

Систематизація процедур військових закупівель представлена в таблиці. Так, допороговими є такі закупівлі товарів та послуг, вартість яких є нижчою за порогові суми. При цьому замовник може здійснити конкурентну допорогову процедуру або обрати інший варіант проведення закупівлі зі звітуванням про укладений договір, якщо його очікувана вартість перевищує 50 тис. грн. Водночас надпорогові закупівлі здійснюються через конкурентні торги з допуском усіх охочих. Варто зазначити, що в разі обґрунтування неможливості чи недоцільності відкритих конкурентних торгів, замовник може укласти договір за переговорною процедурою.

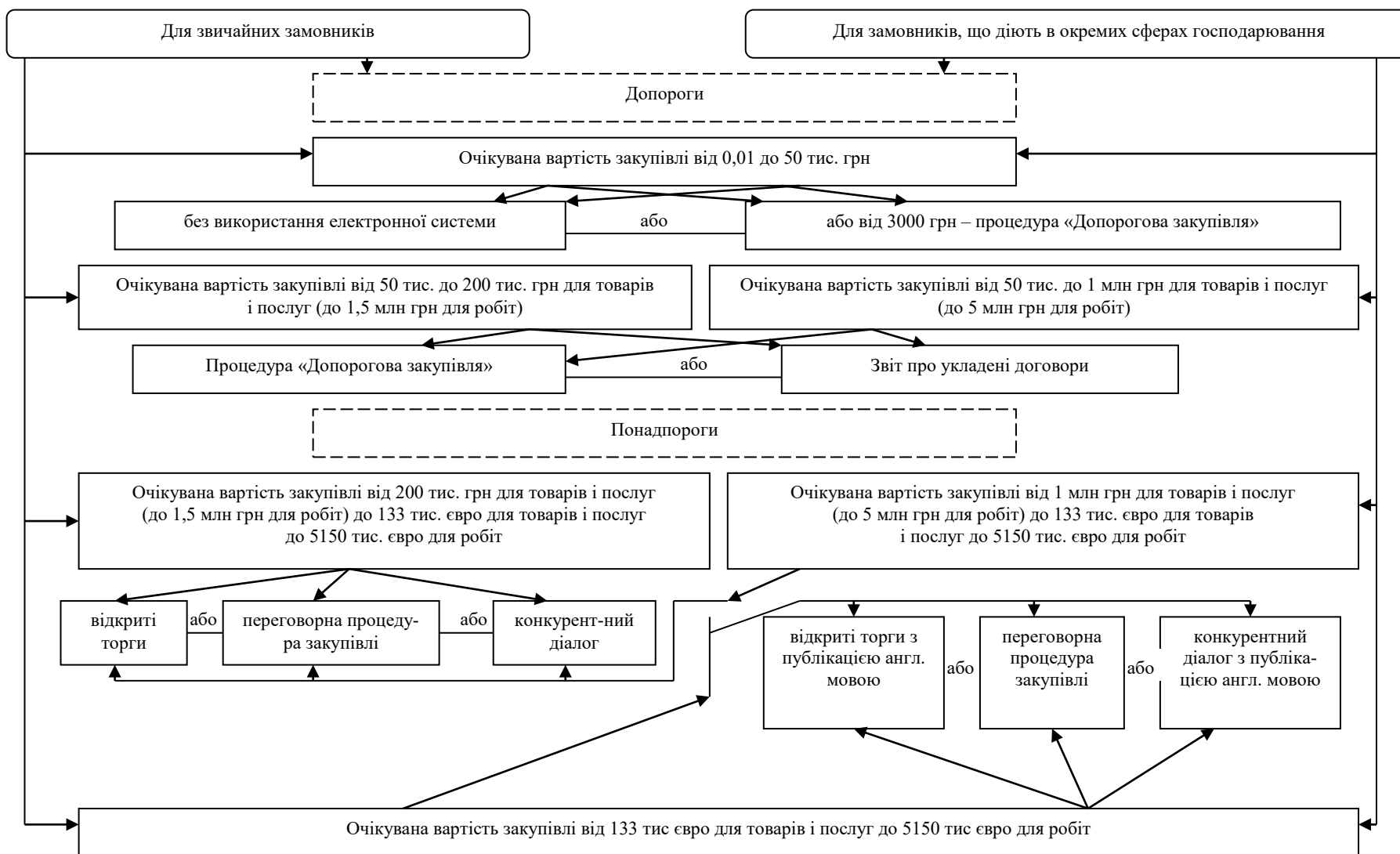

Рис. 1. Систематизація процедур публічних закупівель для «звичайних» замовників та замовників, що діють в окремих сферах господарювання

Джерело: побудовано автором.

Таблиця

Систематизація процедур військових закупівель

№ з/п	Назва процедури	Коротка характеристика
1.	Конкурентні процедури	свою пропозицію може подати будь-який охочий.
1.1	Допорогові закупівлі	закупівлі, які не регулюються Законом «Про публічні закупівлі», держава має обмежений вплив на перебіг таких процедур. Закупівлі відбуваються за спрощеною процедурою, в якій окремо виділений період уточнень та термін подання пропозицій
1.2	Понадпорогові закупівлі	закупівлі з очікуваною вартістю предмета закупівлі понад 200,000 грн для товарів і послуг або більше ніж 1,5 млн грн для робіт (1 млн та 5 млн грн відповідно - для замовників, які діють в окремих сферах господарювання), що потрапляють у сферу застосування Закону «Про публічні закупівлі»
1.2.1	Відкриті торги	основний вид конкурентних закупівель, передбачений Законом «Про публічні закупівлі». Мінімальний період подання пропозицій становить 15 календарних днів, закупівлі відбуваються в один етап – одразу після завершення періоду подання пропозицій проводиться аукціон, після якого розпочинається період кваліфікації учасників
1.2.2	Відкриті торги з публікацією англійською мовою	мають довший мінімальний період подання пропозицій (30 календарних днів) і кваліфікація учасників відбуваються у два етапи. Під час періоду подання пропозицій учасники зазначають ціну і розкладають свої пропозиції у два конверти, які умовно можна назвати «технічний опис пропозиції» і «цінова пропозиція». Після завершення прийому пропозицій, Prozorro автоматично розкриває «перший конверт» із технічною частиною кожної поданої пропозиції. На основі цієї інформації замовник приймає рішення про допуск учасників до аукціону або відмову. Після аукціону Prozorro розкриває вміст «другого конверту» і замовник остаточно визначає переможця
1.2.3	Переговорна процедура для потреб оборони	більш скорочені мінімальні терміни проведення процедури (мінімальна тривалість періоду подання пропозицій становить 6 робочих днів), дозволена оцінка зразків продукції та є правила формування «чорних списків» недобропорядних учасників. Цей тип процедури регулюється окремим законом «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони»
1.2.4	Конкурентний діалог	використовується у випадках складних закупівель, коли замовник на початку процедури не дуже розуміється на рішеннях, які можуть запропонувати учасники. Тому така процедура проводиться у два великі етапи. Перший етап є попереднім, на ньому потенційні учасники подають попередні пропозиції. На основі цього замовник може відібрати коло учасників, чії пропозиції йому здаються більш прийнятними, уточнити технічні вимоги своєї тендерної документації й оголосити другий етап конкурентного діалогу, який уже близький до процедури «Відкриті торги»
2.	Неконкурентні процедури	замовник сам знаходить постачальника, домовляється з ним і лише звітує в Prozorro про свої закупівлі
	Переговорна процедура	це процедура, відповідно до якої замовник укладає договір про закупівлю з учасником після проведення переговорів з одним або кількома учасниками
	Переговорна процедура скорочена	застосовується в разі нагальної потреби у здійсненні закупівлі у зв'язку з виникненням особливих економічних чи соціальних обставин, що унеможливають дотримання замовниками строків для проведення тендеру
	Звіт про укладений договір	оголошення, що містить інформацію про укладений договір

Джерело: складено автором за [7].

Разом із тим оборонні закупівлі за кордоном в обсягах понад 5 млн євро повинні здійснюватись шляхом укладання компенсаційних (офсетних) договорів [8]. Зокрема, це дозволяє отримувати від іноземних партнерів компенсації у вигляді інвестицій у національний оборонно-промисловий комплекс та інші економічні вигоди.

Варто зазначити, що в сучасних військово-політичних умовах у країні переговорна процедура є обмеженою до застосування, тому основною процедурою військових закупівель виступають відкриті торги. З метою прискорення здійснення закупівель, було ініційовано ухвалення Закону України «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт та послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони» [9]. За цим Законом запроваджено нову процедуру, так звану переговорну процедуру для потреб оборони. Змістовність останньої полягає у відборі постачальників за допомогою проведення аукціону. Така процедура, порівняно з відкритими торгами є, по-перше, пришвидшеною на всіх етапах, а, по-друге, надає деякі додаткові права як учаснику, так і замовнику. Зокрема, можливість участі навіть одного учасника і право донести документи, що вимагалися на торги, після завершення аукціону.

Зауважимо, що Закон не роз'яснює змістовну сутність поняття «забезпечення потреб оборони», тому виникають непоодинокі випадки закупівлі подібних товарів та послуг одним замовником із використанням різних процедур.

Структурно-логічна схема бюджетування військових закупівель представлена на рис. 2.

Науковий аналіз доводить, що основними проблемами бюджетування військових закупівель є завищення потреби в обсягах закупівлі військового майна, завищення ціни предмета закупівлі. Для економії бюджетних коштів державний замовник повинен неухильно дотримуватися принципу доцільності витрат, а це, у свою чергу, передбачає вибір мінімально можливої вартості закупівлі. На нашу думку, така ситуація зумовлена, зокрема й відсутністю затверджених методик визначення очікуваної вартості предмета закупівлі та порядку здійснення контролю за процедурою визначення очікуваної вартості предмета закупівлі.

Проблема полягає в тому, що визначення очікуваної вартості предмета закупівлі є досить складним завданням. Так, у випадку завищення розглядуваної вартості, можуть бути випадки свідомої участі в конкурсі лише одного постачальника з наступним розподілом різниці між завищеною початковою ціною та ринковою вартістю товарів, робіт чи послуг між замовником та виконавцем. Безумовно, не можна нівелювати той факт, що висока очікувана вартість закупівель може призвести до неефективного використання бюджетних коштів.

У разі завищення очікуваної вартості над ринковими цінами, постачальники можуть пропонувати ціну, максимально наближену до оціночної вартості закупівель. З іншого боку, низька очікувана вартість закупівель не дозволить провести результативний тендер, оскільки постачальникам буде не вигідно брати участь у ньому через відсутність економічної вигоди. Така ситуація сприятиме уповільненню процесу закупівлі необхідних для потреб оборони товарів.

Суспільна практика сформувала межі очікуваної вартості закупівель, а саме:

- нижня межа, що відображає мінімальний рівень витрат постачальника;
- верхня межа, – відповідає максимально можливому для замовника рівню закупівельної ціни.

При визначенні очікуваної вартості закупівель замовники Міністерства оборони України можуть використовувати такі методи: метод порівняння ринкових цін; нормативний метод; тарифний метод; проектно-кошторисний метод; витратний метод.

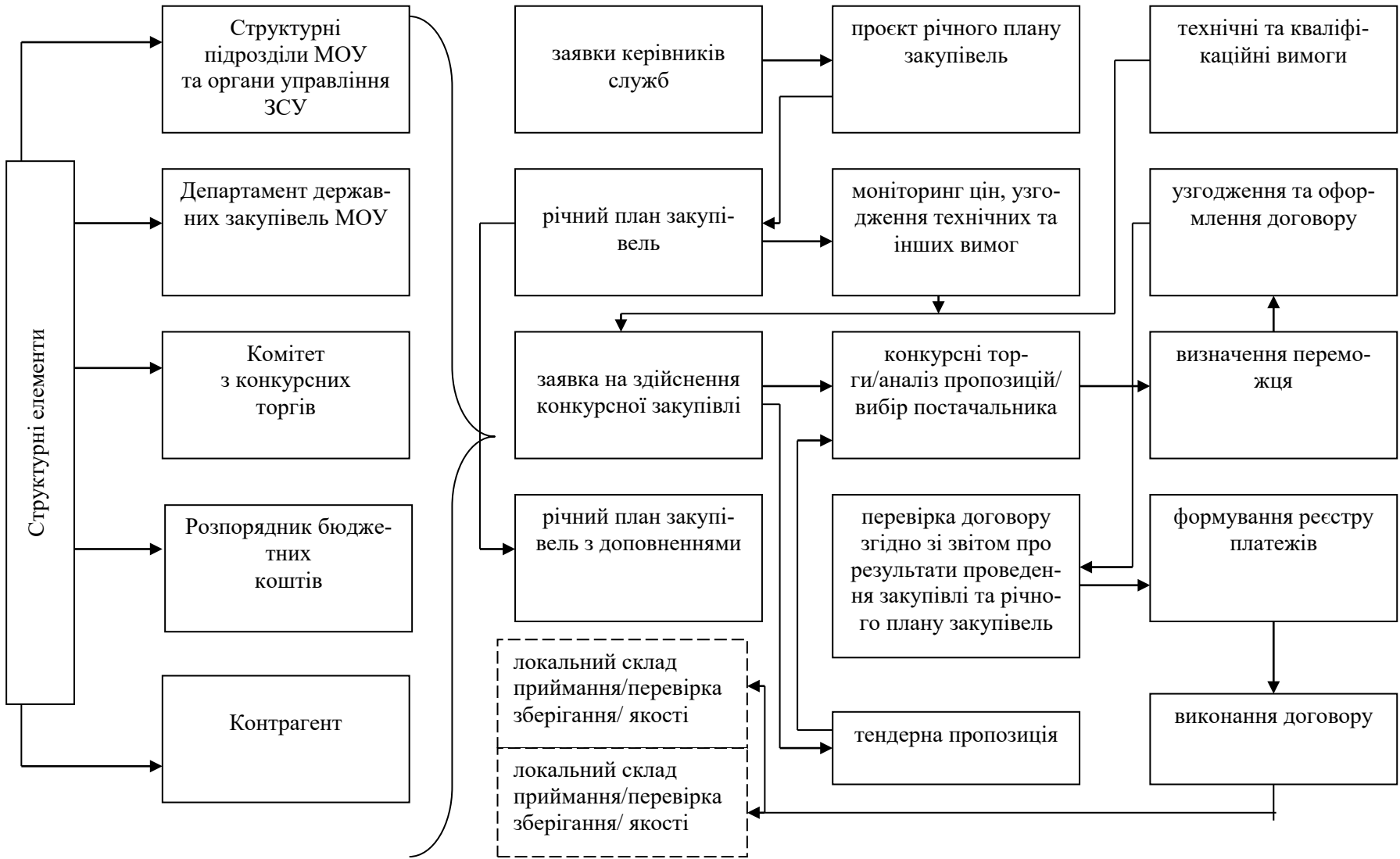

Рис. 2. Структурно-логічна схема бюджетування військових закупівель

Джерело: побудовано автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглянемо наведені методи більш детально.

Метод порівняння ринкових цін передбачає дослідження ринку для аналізу середньоринкової ціни на ідентичну або аналогову продукцію, крім цього, розрахунок очікуваної вартості з використанням зібраної інформації щодо цінової політики на товари-субститути. Далі за результатами дослідження середньоринкової цінової політики щодо предмета державного замовлення відбувається коригування середньої ціни на параметри конкретного замовлення.

За цим методом очікувана ціна за одиницю товару визначається як середньоарифметичне значення масиву отриманих даних [10]:

$$C_{od} = \frac{(C_1 + \dots + C_k)}{K},$$

де C_{od} – очікувана ціна за одиницю товару; C_1, C_k – ціни отримані з відкритих джерел інформації; K – кількість цін отриманих із відкритих джерел інформації.

При цьому очікувану вартість предмету закупівлі визначають як добуток очікуваної ціни за одиницю товару на кількість товару за такою формулою:

$$OB = C_{od} \cdot V,$$

де OB – очікувана вартість за методом ринкових цін; C_{od} – очікувана ціна за одиницю товару; V – кількість (обсяг) товару, що закуповується.

Основним недоліком розглядуваного методу є ризик виникнення в державного замовника складнощів з урахуванням цінових пропозицій, оскільки вони не завжди перебувають у реальних ринкових межах.

За використання *нормативного методу* передбачається, що очікувана вартість закупівель не повинна перевищувати верхню цінову межу, що встановлена державою для державних закупівель на певні види товарів, робіт та послуг. Тому згідно з нормативним методом для розрахунку максимальної цінової точки для конкретного контракту рекомендується використовувати формулу:

$$OB_{н.м.} = v \cdot C_{сп},$$

де $OB_{н.м.}$ – очікувана вартість за нормативним методом; v – кількість придбаного товару та/або обсяг виконаних робіт чи наданих послуг; $C_{сп}$ – гранична ціна одиниці товару, робіт, послуг, що встановлена згідно з нормуванням у сфері закупівель.

Тарифний метод визначення очікуваної вартості закупівель застосовується щодо таких товарів, робіт чи послуг, ціна за одиницю яких регулюється державними тарифами.

Формула для розрахунку цін аналогічна формулі розрахунку в межах нормативного методу:

$$НМЦ_{тариф} = v \cdot C_{тариф},$$

де $НМЦ_{тариф}$ – очікувана вартість за нормативним методом; v – кількість придбаного товару та/або обсяг виконаних робіт чи наданих послуг; $C_{тариф}$ – ціна (тариф) одиниці товару, роботи чи послуги, встановлена в межах державного регулювання цін і тарифів.

Відмінність нормативного методу від тарифного полягає в тому, що за першим фіксуються граничні ціни в межах нормування державних закупівель, а вже за другим – регулюються ціни на конкретні види товарів, роботи чи послуги, що є значно ширшим, ніж для сфери закупівель для потреб держави. Разом із тим як для нормативного, так і для тарифного методів визначення очікуваної вартості закупівель характерними є наявність ризиків ухилення замовника від проведення конкурсу й надання постачальником

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

продукції та послуг низької якості. Така ситуація пояснюється зазвичай нижчими державними тарифами від ринкових цін.

Проектно-кошторисний метод обчислення очікуваної вартості закупівель застосовується переважно щодо будівництва, реконструкції та/або капітального ремонту. Ідентифікування початкової максимальної ціни контракту в межах цього методу зводиться до визначення рівня бюджетних витрат відповідно до проектної документації, зокрема, вартості робіт згідно з кошторисом. Зважаючи на необхідність деталізування витрат на той чи інший об'єкт закупівель, то варто зауважити, що проектно-кошторисний метод вимагає з боку замовника достатньо високої кваліфікації в частині кошторисної оцінки. Зачасту це вимагає звернення державного замовника до послуг спеціалізованих організацій при складанні кошторисів.

Витратний метод розрахунку очікуваної вартості закупівель передбачає формування ціни предмету закупівлі з двох основних складових: здійснених витрат та прийнятної величини прибутку. З використанням витратного методу державний замовник здебільшого визначає прямі та накладні витрати, які в сукупності формують вартість виконуваних робіт. За такого випадку не виключається завищення замовником не лише очікуваної вартості закупівель через включення до неї так званих, не завжди зрозумілих, додаткових витрат, а також і завищення норми прибутку.

Отже, з досліджених методів визначення очікуваної вартості закупівель варто визнати, що метод порівняння ринкових цін використовується найчастіше. Не можна не погодитися з тим, що очікувана вартість закупівель повинна відповідати ринковому рівню цін на продукцію, яка закуповується, з урахуванням передбачуваної вартості її поставки. Проте, на наш погляд, цей метод потребує удосконалення.

По-перше, необхідно оцінювати ступінь однорідності цін товарів, робіт чи послуг, на основі застосування формули коефіцієнта варіації:

$$V = \frac{\sigma}{\langle u \rangle} \cdot 100,$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (u_i - \langle u \rangle)^2}{n-1}},$$

де V – коефіцієнт варіації; σ – середньоквадратичне відхилення; u_i – ціна i -тої одиниці товару, роботи чи послуги; $\langle u \rangle$ – середнє арифметичне ціни одиниці товару, роботи чи послуги, що розраховується, зважаючи на отримані результати аналізу ринку значень ціни декількох постачальників; n – кількість значень, що використовуються при розрахунку.

Вважаємо, що розрахунок очікуваної вартості закупівель за методом порівняння ринкових цін є можливим лише за наявності однорідної сукупності значень цін на об'єкт закупівель. До речі, значення коефіцієнта варіації при цьому не повинно перевищувати 33 %.

По-друге, ціни, що відображають статистику ринку за період, раніше ніж за 6 місяців від моменту розміщення державного замовлення, потрібно приводити до теперішнього моменту часу за формулою:

$$k^{mn} = \frac{100 + \sum_{t=t_f}^t (ICCI_t - 100)}{100},$$

де k^{mn} – коефіцієнт для перерахунку цін минулих періодів до поточного рівня цін; t_f – період формування цінової інформації, що використовується при розрахунку; t – місяць, в якому проводиться розрахунок; $ICCI_t$ – індекс споживчих цін на місяць у процентах до попереднього періоду, що відповідає місяцю в інтервалі від t_f до t включно.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

По-третє, замовник повинен мати можливість уточнення ціни предмета закупівлі порівняно із середньоринковою, але не більш ніж на 10 %.

Вважаємо також, що визначення очікуваної вартості предмета закупівлі є досить непростим завданням. Так, з одного боку, наявна висока очікувана вартість закупки може розцінюватися як нанесення збитків державі (в особі замовника), а, з іншого – низька очікувана вартість закупівлі не дозволить провести ефективний тендер, оскільки не буде учасників. Якщо очікувана вартість оцінки виявиться вище за ринкові ціни, то постачальники зазвичай запропонують ціну, що є максимально наближеною до оціночної вартості закупівель. І навпаки, якщо оцінка буде нижче ринкових цін, то добросовісні постачальники можуть відмовитися від участі в торгах.

Вважаємо за необхідне попереджати випадки, коли компанія, яка проводить закупівлі, може маніпулювати оціночною вартістю закупівель через штучне заниження їхньої вартості з метою обрати менш конкурентний тип закупівлі. З огляду на вищезазначене пропонуємо введення заборони на невиправдане дроблення закупівель. Це пояснюється тим, що оціночна вартість закупівель повинна визначатися на базі максимального сукупного вартісного обсягу договору про закупівлі, який укладений із постачальниками, впродовж усього терміну його дії з врахуванням усіх видів винагород.

Дуже необхідним є також проведення аудиторських перевірок результатів та процесу реалізації прийнятих рішень у сфері закупівель як з боку державних органів, так і з боку незалежних експертів (рис. 3).

Для залучення більшої кількості учасників торгів пропонуємо здійснювати подрібнення лотів, що дасть змогу брати участь у тендерах більшій кількості постачальників. У цьому разі потрібно приділити більше часу плануванню та виконанню договору, та розділяти в часі торги по одному предмету закупівлі. Також пропонуємо розширити перелік процедур для закупівель із низькою оціночною вартістю шляхом ведення торгів з обмеженою участю, запитів котирувань, електронних реверсивних аукціонів та рамових угод. Такі процедури є більш простими та можуть використовуватися більш оперативно, особливо в електронному форматі, ніж метод відкритих торгів.

Рис. 3. Органи державного регулювання та фінансового контролю військових закупівель
Джерело: побудовано автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, зазначимо, що в роботі удосконалено методику визначення очікуваної вартості військових закупівель за методом порівняння ринкових цін в частині оцінювання однорідності значень та компаундирування цін об'єкта закупівлі. Це допоможе більш точно розрахувати очікувану вартість закупівлі, що підвищить ефективність використання бюджетних коштів на фінансування військових витрат.

Список використаних джерел

1. Колотій В. М. Специфіка ринку державних закупівель. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2003. № 3. С. 24–27.
2. Критенко О. О. Теоретичні підходи до визначення поняття «державні закупівлі». *Вісник Академії митної служби України*. 2014. № 1. С. 19–26.
3. Кулак О. П. Розвиток системи державних закупівель в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2012. № 4(40). С. 31–37.
4. Науменко С. М. Система тендерних закупівель: теоретико-методологічні підходи до дефініції і класифікації. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2014. Вип. 1(2). С. 242–247.
5. Юдіцький О. Л. Соціальна сутність, мета та завдання інституту державних закупівель в Україні. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 430–435.
6. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 03.03.1999 № 464-XIV, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14>.
7. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
8. Про затвердження порядку укладення компенсаційних (офсетних) договорів та видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 432, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2011-%D0%BF>.
9. Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт та послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони: Закон України від 12.05.2016 № 1356-VIII, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19>.
10. Методика визначення очікуваної вартості предмету закупівлі. URL: http://cpb.org.ua/viznachennya_ochikuvanoi_vartosti.html.

References

1. Kolotii, V. M. (2003). Spetsyfyka rynku derzhavnykh zakupivel [Specificity of the public procurement market]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 3, 24–27 [in Ukrainian].
2. Krytenko, O. O. (2014). Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia «derzhavni zakupivli» [Theoretical approaches to defining the concept of "public procurement"]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine*, 1, 19–26 [in Ukrainian].
3. Kulak, O. P. (2012). Rozvytok systemy derzhavnykh zakupivel v Ukraini [Development of the public procurement system in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnia – State and regions. Series: Public Administration*, 4(40), 31–37 [in Ukrainian].
4. Naumenko, S. M. (2014). Systema tendernykh zakupivel: teoretyko-metodolohichni pidkhody do defynitsii i klasyfikatsii [Bidding system: theoretical and methodological approaches to definition and classification]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 1(2), 242–247 [in Ukrainian].
5. Yuditskyi, O. L. (2010). Sotsialna sutnist, meta ta zavdannia instytutu derzhavnykh zakupivel v Ukraini [Social nature, purpose and objectives of the Institute of Public Procurement in Ukraine]. *Derzhava i pravo – State and law*, 50, 430–435 [in Ukrainian].
6. Pro derzhavne oboronne zamovlennia [About the state defense order]. № 464-XIV (on March 3, 1999). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14>.
7. Pro publichni zakupivli [About public procurement]. № 922-VIII (on December 25, 2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. Pro zatverdzhennia poriadku ukladennia kompensatsiinykh (ofsetnykh) dohovoriv ta vydiv kompensatsii, shcho mozhut nadavatsia za kompensatsiiny my (ofsetny my) dohovoramy [On approval of the procedure for concluding compensation (offset) contracts and types of compensation that may be provided under compensation (offset) contracts]. № 432 (on April 20, 2011). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2011-%D0%BF>.

9. Pro osoblyvosti zdiisnennia zakupivel tovariv, robit ta posluh dlia harantovanoho zabezpechennia potreb oborony [On the peculiarities of procurement of goods, works and services to guarantee the defense needs]. № 1356-VIII (on May 12, 2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19> [in Ukrainian].

10. Metodyka vyznachennia ochikuvanoi vartosti predmetu zakupivli [Methodology for determining the expected value of the procurement item]. Retrieved from http://cpb.org.ua/viznachennya_ochikuvanoi_vartosti.html.

Жогіна Олена Володимирівна – здобувач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Жогіна Елена Владимировна – соискатель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zhohina Olena – candidate, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Забаштанський Максим Миколайович – доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту бізнесу, природокористування і туризму, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Забаштанский Максим Николаевич – доктор экономических наук, профессор, директор учебно-научного института бизнеса, природопользования и туризма (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zabashtanskyi Maksym – Doctor of Economics, Professor, Director Educational-Scientific Institute of Business, Environmental Management and Tourism, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mazani@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

ResearcherID: G-6145-2014

UDC 338.48:339.92

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-112-120

Svitlana Polkovnychenko, Alyona Murai

**STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF UKRAINE
IN THE EUROPEAN MARKET OF TOURIST SERVICES**

Світлана Полковниченко, Альона Мурай

**ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ
НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ**

Светлана Полковниченко, Алёна Мурай

**ИССЛЕДОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УКРАИНЫ
НА ЕВРОПЕЙСКОМ РЫНКЕ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ**

The article highlights the main approaches to assessment of a country's competitiveness in tourism sector. The assessment of Ukraine's competitiveness in the European market of tourist services is made using the indicators of the Travel and Tourism Competitiveness Index, the Registered Competitive Advantages ratio and the Ratio of Relative Foreign Trade Advantage of the tourism industry, its strengths and weaknesses are identified. The ways of increasing the competitiveness of Ukraine in the process of ensuring its integration into the European tourism market are substantiated, which include improvement of infrastructure, improvement of regulatory, marketing, investment, staffing support, etc.

Keywords: tourist service; market of tourist services; competitiveness; the Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI); the Registered Competitive Advantages ratio (RCA); the Ratio of Relative Foreign Trade Advantage of the tourism industry (RTA).

Fig.: 1. Table: 3. References: 19.

У статті виділено основні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності країни в туристичній сфері. За допомогою показників Індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму, коефіцієнта виявлених конкурентних переваг та коефіцієнта відносної зовнішньоторговельної переваги проведено оцінку конкурентоспроможності України на ринку туристичних послуг Європи, визначено її сильні та слабкі позиції. Обґрунтовано шляхи підвищення конкурентоспроможності України в процесі забезпечення її інтеграції до європейського туристичного ринку, серед яких покращення інфраструктури, вдосконалення нормативно-правового, маркетингового, інвестиційного, кадрового забезпечення тощо.

Ключові слова: туристична послуга; ринок туристичних послуг; конкурентоспроможність; Індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму (TTCI); коефіцієнт виявлених конкурентних переваг (RCA); коефіцієнт зовнішньоторговельної порівняльної переваги (RTA).

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 19.

В статье выделены основные подходы к оценке уровня конкурентоспособности страны в туристической сфере. С помощью показателей Индекса конкурентоспособности в сфере путешествий и туризма, коэффициента выявленных конкурентных преимуществ и коэффициента внешнеэкономического сравнительного преимущества проведена оценка конкурентоспособности Украины на рынке туристических услуг Европы, определены ее сильные и слабые позиции. Обоснованы пути повышения конкурентоспособности Украины в процессе обеспечения ее интеграции в европейский туристический рынок, среди которых улучшение инфраструктуры, совершенствование нормативно-правового, маркетингового, инвестиционного, кадрового обеспечения и т.д.

Ключевые слова: туристическая услуга; рынок туристических услуг; конкурентоспособность; Индекс конкурентоспособности стран в сфере путешествий и туризма (TTCI); коэффициент выявленных конкурентных преимуществ (RCA); коэффициент внешнеэкономического сравнительного преимущества (RTA).

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 19.

JEL Classification: L83

Target setting. In conditions of globalization, tourism has become one of the most important and promising economic sectors, which is developing rapidly and promotes not only satisfaction of people's needs for recreation and entertainment, but also economic growth and improvement of welfare of the citizens of a country.

Despite Ukraine's multi-vector cooperation in tourism sector, its geopolitical position and aspirations for European integration necessitate concentration of significant attention on the European vector of cooperation. An important task for Ukraine is to bring to the European market a competitive national tourist product that can make significant contribution to the formation of positive foreign trade balance and GDP growth. In this regard, the problem of studying the competitiveness of this state in the European market of tourist services and finding ways to increase it becomes relatively urgent.

Actual scientific researches and issues analysis. Problems of tourism development in Ukraine and its competitiveness are in the focus of domestic scientists. In particular, the article of S. P. Grabovenska [1] revealed competitive advantages that enhance Ukraine's competitiveness in the world market, and considered the main directions of improving the tourism industry. V. Y. Dubyk and O. B. Osidach [3] disclosed the marketing factors that influence the competitiveness of domestic tourism enterprises and suggested ways of forming a marketing strategy for achieving the competitiveness of Ukrainian enterprises in the international tourist services market. The article of N. O. Stepanenko [11] is devoted to the coverage of problems of the current state of Ukrainian tourism, its competitiveness, as well as the peculiarities of development in terms of European integration. The current state of Ukrainian tourism, as well as the peculiarities and perspective directions of its development are also studied in the article by E. V. Smyrnov and O. P. Smyrnova [8]. The study of I. G. Smyrnova [9] determines different approaches to assessing competitiveness of countries in the world tourism market and defines the place of Ukraine in the rating of the Travel and Tourism Competitiveness Index of 2015.

Uninvestigated parts of general matters defining. At the same time, despite existence of many scientific works on the development of tourism and its competitiveness, the problems of positioning of Ukraine in the European market of tourist services in domestic economic studies are considered mainly fragmentary. This issue has not been developed in detail yet.

The research objective. The purpose of the article is to study the theoretical and practical bases of Ukraine's competitiveness in the European market of tourist services and substantiate ways to increase it.

The statement of basic materials. We consider the competitiveness of a country in the market of tourist services as its ability to ensure the production of competitive tourist services, which is a prerequisite for the presence in a competitive market [5]. A competitive tourist service better, in comparison with competitors, corresponds to the needs and expectations of tourists at the least cost of its provision. Such service should reflect the optimal «price – quality» ratio.

Competitiveness of a country in the market of tourist services is characterized by such indicators as the amount of attracted tourist flow and the amount of cash receipts from it. As countries have different competitive advantages in the tourism sector, it is difficult to reliably assess the competitiveness of a particular direction with quantitative indicators. In this regard, a rating approach is used.

One of the key and authoritative rating indicators for assessing a country's competitiveness in the travel and tourism sector is the Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI), which is calculated by the World Economic Forum and shows the overall assessment of the factors contributing to the development of tourist business in individual countries.

In addition, economic literature addresses other approaches to assessing a country's competitiveness in the tourism sector. Thus, Russian scientist Ushakov D. S. [12, p. 181] proposed a method for calculating the Registered Competitive Advantages (RCA) ratio, which was supported by domestic scientists, in particular, by Smirnov I. G. [9, p. 38]. This technique allows to independently determine the level of competitiveness of a country in tourism sector for the years required, since it is based on the indicators available for analysis.

The competitiveness of Ukraine in the European market of tourist services means the capability of ensuring the production of such a tourist product that will be able to compete in the established environment of the European market [5]. In order to have competitive advantages in meeting consumer demands, the tourist product must be unique, innovative and high-quality, timely and quickly adapt to changes in the tourist market.

The European market of tourist services is currently one of the largest segments of the world market, both in terms of tourist arrivals and revenue from international tourism. In 2017, European countries were visited by 670.6 million tourists, which is 8 % more than in

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2016, 38 % more than in 2010, and 48% more than in 2005 [17]. In the overall structure of international tourist arrivals, the European continent accounted for 51 % in 2017, including the EU countries at 41 %. In 2017, international tourism brought European countries revenue of \$ 519.2 billion, which is 8 % more than in 2016 and 22.8% more than in 2010 [18]. In the total structure of revenue from international tourism, the share of European countries accounted for 39%, including the EU countries at 33%.

The European region is a leader in the rating by the Travel and Tourism Competitiveness Index, with six European countries being in top-10. This region holds the highest ranking due to the high level of development of tourist services, health care and hygiene infrastructure; especially thanks to the Schengen area, which provides a high degree of international openness and integration. The development of tourism in Europe is facilitated by geographical proximity of countries, developed network of transport communications, close economic, cultural and ethnic ties, unique tourist resources, and highly developed tourism industry [3, p. 67].

Most European countries are traditionally tourist, have a good tourist image, long-lasting tradition of high-quality tourist servicing, and are widely using marketing tools to promote travel services. However, there are still some problems in the European region, in particular, not all countries have cultural resources, give priority to tourism and respond to new trends.

At the end of the last century, new players appeared in the European market of tourist services, namely, the countries of Central and Eastern Europe, including Ukraine, which in 2005 obtained full membership in the European Tourism Commission. Being located in the center of Europe and possessing the potential of tourist attractiveness, Ukraine has every opportunity to become one of its leading tourist centers.

First of all, Ukraine's competitive advantages are ensured by its favorable geopolitical position, as this state stands on the European crossroads, being both part of the Central and Eastern and Southeastern Europe, which is favorable, in particular, for business tourism.

The natural-recreational and cultural-historical resources of Ukraine are attractive for European tourists. According to the level of possession of historical, natural, cultural resources, ethnographic heritage and architectural monuments that may be of interest for foreign tourists, this state takes one of the leading places in Europe [9, p. 31]. The development of cognitive, therapeutic and ecological tourism in Ukraine is facilitated by moderate climate, originality of natural landscapes, presence of a diverse sanatorium and resort basis, unique natural and medicinal objects, flora and fauna, historical and cultural monuments. Some architectural and artistic monuments of Ukraine are included in the UNESCO World Heritage List, which as of 2017 had 7 titles (approximately 0.65% of the total (1073) World Heritage sites) [10], which can be considered as an advertisement for attracting tourists.

However, in 2017, the share of Ukraine in the European market of inbound tourism was just 2.1 %, and in the all-European revenue from tourism activity only 0.25 %. Instead, in 2013, these figures were 4.4% and 1.0 % respectively. Significant differences in the structure of physical and cash flows indicate the low efficiency of Ukrainian tourism industry and the low level of use of available tourist resources. The unstable internal political and economic situation, the armed conflict in the east of Ukraine caused both the reduction of incoming tourists and the menacing decline in incomes in the industry.

In the rating of tourist competitiveness of the countries of the world Ukraine ranks rather low. Thus, in 2007, it ranked 78 (with the index of 3.89 out of 7 possible), in 2008-2009 - 77 (with the indexes of 3.76 and 3.84 respectively), in 2011 - 85 (with the index of 3.83), in 2013 - 76 (with the index of 3.98), in 2017 - 88 (with the index of 3.5) [6]. This state was not represented in the rating of 2015 as the study was not carried out. However, compared with the results of the 2013 study, we lost 12 positions.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

If we compare the position of Ukraine with the European countries, this state is beyond all the EU countries and is only ahead of Macedonia, Serbia, Albania, Bosnia and Herzegovina and Moldova. The development of tourism industry in Ukraine today is considerably inferior to the nearest neighboring countries of the European Union: Poland, Hungary, Czech Republic. For recent years, the European and world leaders in the travel and tourism sector have been Spain, France and Germany.

Today, Ukraine, in our opinion, can be attributed to countries with tourist product development of below average in the world and low in Europe, which does not sufficiently use the favorable preconditions for proper development of inbound tourism.

Ukraine has different rankings by the aggregated components of the Travel and Tourism Competitiveness Index. In particular, according to the TTCI-2017 [14], Ukraine's competitive advantages are health care and hygiene – 8th place (both in the world and in Europe); as well as (though with relatively worse positions) human resources and labor market (41 in the world and 25 in Europe); price competitiveness of tourism industry (45 in the world and 10 in Europe); cultural resources and business trips (51 in the world and 22 in Europe).

The worst rankings were held for such components of the TTCI as level of security in the country (127th place, the last among the European countries) and business environment (124th place, penultimate in Europe, behind was only Bosnia and Herzegovina).

For other components, Ukraine's rating is also low compared to European countries. For example, taking 81st place in the world in terms of infrastructure of information and communication technologies, this state is behind all European countries, except for Albania. In terms of environmental sustainability, with its 97th place, Ukraine has been ahead of only three European countries.

We also calculated the indicators of competitiveness of Ukraine in tourism sector under the method of Ushakov D.S., namely, the Registered Competitive Advantages ratio (Table 1). The calculations show a lower level of this ratio in 2017 compared to 2011, however, one can observe its growth compared to 2014. It should be noted that the RCA ratio in Ukraine is higher than the European average due to the significant share of the European region in global exports.

Table 1

*The Registered Competitive Advantages (RCA) ratio of Ukraine
in the European tourist market in 2011-2017*

Indicators	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Export of goods and services from Ukraine, bln USD	69,76	89,66	90,78	85,93	68,80	50,57	48,81
Export of goods and services from Europe, bln USD	8951,22	9031,74	9377,11	9489,0	8661,8	8326,27	8934,67
Share of Ukraine in the European export of goods and services, %	0,78	0,99	0,97	0,91	0,79	0,61	0,55
Arrivals of foreign tourists to Ukraine, mln persons	21,4	23,0	24,7	12,7	12,4	13,3	14,2
Arrivals of foreign tourists to Europe, mln persons	518,8	538,6	566,3	577,5	605,1	619,5	671,7
Share of Ukraine in the European arrivals of foreign tourists, %	4,12	4,27	4,36	2,20	2,05	2,15	2,11
Registered Competitive Advantages ratio, RCA	5,29	4,30	4,51	2,43	2,58	3,53	3,87

Source: calculated by authors based on the data [13; 18; 19].

Calculations of the foreign trade advantage of the tourism industry (Table 2) under the method of Volras T., presented in the scientific work of Illyasova Y.V. and Puchkova M.I. [4, p. 84], allow to conclude that in 2011-2012, Ukraine had minor relative advantages in foreign trade in tourist services (the RTA value was positive), and the negative values of the indicator in 2013-2017 indicate absence of advantages in Ukrainian foreign trade in tourist services.

Table 2

*Indicators of the foreign trade advantage of the tourism industry of Ukraine
in the European tourism market in 2011-2017*

Indicators	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Export of goods and services from Ukraine, bln USD	69,76	89,66	90,78	85,93	68,80	50,57	48,81
Export of goods and services from Europe, bln USD	8951,22	9031,74	9377,11	9489,0	8661,8	8326,27	8934,67
Export of tourist services from Ukraine, bln USD	4,29	4,84	5,08	1,60	1,08	1,08	1,26
Export of tourist services from Europe, bln USD	419,9	407,8	440,7	473,5	409,98	416,03	459,4
Relative export advantage, RXA	1,31	1,24	1,19	0,37	0,33	0,43	0,50
Import of goods and services to Ukraine, bln USD	95,99	99,25	93,11	54,39	48,87	51,21	62,76
Import of goods and services to Europe, bln USD	8861,01	8555,6	8833,91	8981,05	7828,80	7859,20	8603,81
Import of tourist services to Ukraine, bln USD	4,46	5,1	5,76	5,06	5,10	5,97	7,13
Import of tourist services to Europe, bln USD	407,55	405,08	440,25	486,54	417,42	415,76	447,98
Relative import advantage, RMA	1,01	1,09	1,24	1,83	1,97	2,22	2,20
Relative foreign trade advantage of the Ukraine's tourism industry, RTA	0,30	0,15	-0,05	-1,46	-1,64	-1,79	-1,7

Source: calculated by authors based on the data [13].

In assessing, the level of competitiveness of Ukraine in the European market of tourist services, its positive and negative factors are summarized (Table 3).

Thus, the level of competitiveness of Ukraine in the European market of tourist services is low. Despite the presence of positive factors, one can observe prevalence of negative factors that reduce the competitiveness of Ukraine's tourism industry.

Table 3

Factors of Ukraine's competitiveness in the European market of tourist services

Positive factors	Negative factors
advantageous geopolitical position	significant physical and moral depreciation of the material base of tourism
natural resources: moderate climate, originality of natural landscapes, presence of flora and fauna	insufficient number of hotels and other means of accommodation with modern level of comfort that meet European standards
recreational resources: availability of diverse sanatorium and resort base, unique natural and medical objects	insufficient advertising and information support or no information at all in European countries about different places of Ukraine
cultural and historical resources	unsatisfactory state of security
moderate prices for European tourists	low quality roads
health care and hygiene	weak tourism management culture
human resources and labor market	inefficiency of marketing policy to promote Ukrainian tourist product to the European market

Source: compiled by authors based on [8, p.32; 11; 14]

The signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union in the tourism sector envisaged increased access to the European Union tourist market; creation of incentives to ensure the conditions of the European model in Ukraine; increasing its competitiveness in the European market with increasing investments, etc. Unfortunately, it is not possible to realize the intentions fully, both for objective and subjective reasons.

The lack of popularization of Ukrainian tourist recreation in the European market by the state institutions (today Ukrainian tourism is mainly advertised by travel companies and public organizations), low financial support, improper quality of services hinders the development of the tourism industry. That is why the problems of state regulation are extremely important.

Ukraine will be able to increase its share in the European market of tourist services by: improving and updating own tourist product, its new positioning in the market; revival of traditional tourist routes; dissemination of information on national traditions, crafts, museums and exhibitions; search and presentation of new tourist products (types of tourism); application of a complex of marketing strategies. There is a need to expand the ways of realization of tourist product, involving European tourists to new discoveries, obtaining new impressions. In order to create sustainable pay-as-you-go demand for national tourist services and customer loyalty, it is necessary to examine the needs and requirements of a European tourist to the maximum extent. Hereby, it is important to take into account both the demand of the so-called «mature» segment of the tourist market and the youngest tourists born at the turn of the 21st century.

The analysis carried out provides an opportunity to determine the ways of improving the state policy of tourism development in the process of ensuring the European integration activity of Ukraine, among which the important place belongs to: formation of an attractive tourist image of this country and its regions; improvement of legal principles of regulation in the tourism sector; facilitation of enterprises to develop tourism infrastructure, create new jobs; increase in the range of tourist services; introduction of effective financial and economic mechanisms to stimulate tourism and attract the EU investments to the most visited places; increase of attention to foreign tourists; distribution of advertising of tourist places of Ukraine abroad; deepening cooperation with international tourist companies; increase of expenses on marketing policy of promotion of tourist product to the European market; dissemination of information through online communication; conducting open youth forums to find new ideas for improving the tourism industry; improvement of the ecological situation, etc.

Solving the tasks to increase the competitiveness of this country in the European market of tourist services requires joint and close cooperation between state authorities, representatives of business structures and society. The state and businesses should: define the forms and methods of stimulating the development of entrepreneurship in the tourism sector; create an effective model of investment policy in the industry; introduce effective mechanisms of financial and economic regulation of tourism development. One of the areas of capital attraction is creation of economic and tax incentives and privileges, the introduction of which is a sufficiently effective means of reorientation of internal and external capital flows towards the tourism industry.

At the same time, it should be noted that creation of an image of Ukraine as a country favorable to tourism is the sole task of the state, since private businesses cannot conduct a non-commercial image advertising campaign throughout the country, as they promote and sell only their own products.

The mechanisms to promote Ukraine as a tourist country in the European market, and attract more European tourists include: participation in the largest European tourist and other exhibitions with the single national booth for presentation of the tourist product with involvement of the executive authorities of Ukraine; preparation of non-commercial advertising and informational printed matter and other products for distribution at the largest European tourist exhibitions and through Ukrainian foreign representations; engagement of domestic and foreign experts in tourism sector in the creation of tourism development programs with the aim of using the best European experience; dissemination of information about Ukraine as an attractive tourist country in the Internet; information support of various events held in Ukraine; organization of informational tours for European and national mass media; holding international conferences, symposiums, congresses and other events devoted to the tourist attractiveness of Ukraine. The main ways of forming competitive advantages of Ukraine in the European market of tourist services are reflected in Fig. 1.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Fig. 1. Ways to increase Ukraine's competitiveness in the European market for tourist services
Source: systematized by authors based on [1; 2; 7; 8; 11].

Conclusions. The assessment of the competitiveness of Ukraine in the European market of tourist services (the Travel and Tourism Competitiveness Index, the Registered Competitive Advantages ratio and the Ratio of Relative Foreign Trade Advantage of the tourism industry) suggests that, despite the significant tourist potential, Ukraine today loses to European countries by many indicators of the competitiveness of tourist services and cannot compete with them. This is due to the fact that this state does not pay enough attention to this sector, does not rationally use its competitive advantages related to geopolitical position, existence of natural medical, historical and cultural resources that can attract foreign tourists. Ukraine is virtually non-competitive, primarily due to the lack of development of tourism and service infrastructure; inefficiency of state policy; absence of the formed attractive tourist image of the country.

Increasing the competitiveness of tourism sector is a key task of the economy of modern Ukraine. Achieving a high level of development of tourism and service infrastructure is possible only if sufficient investment is made into the most attractive tourist destinations of the country. It is important to direct efforts to create a positive image of Ukraine abroad as a country capable of providing tourists not only with the availability of cultural and natural objects for observance, but also with security, comfortable living and travelling conditions, reasonable pricing policy, and high standards of hospitality. At the same time, it is necessary to constantly work to improve own national tourist product, turning it into a competitive one, and promoting this product to the European and world markets of tourist services.

References

1. Grabovenska, S. P. (2013). Napriamy pidvyshhennia konkurentospromozhnosti Ukrainy u turystychnii sferi. [Improvement of competitiveness in the tourism sector Ukraine]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 22, 83–88 [in Ukrainian].
2. Dombrovska, S. M., Bilotil, O. M., Pomaza-Ponomarenko, A. L. (2016). *Derzhavne rehuliuвання turystychnoi galuzi Ukrainy [State regulation of the tourism industry of Ukraine]*. Kharkiv: NUTZU [in Ukrainian].
3. Dubyk, V. Ya., Osidach, O. B. (2016). Marketynhovyi pidkhyd do analizu konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv turystychnoho biznesu v umovakh yevrointegratsii [Marketing Approach to Competitiveness Analysis of Domestic Touristic Enterprises in Terms of European Integration]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of UNFU*, 26.2, 64–69 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Iliasova, Y. V., Puchkova, M. I. (2013). Porivnyalni perevagy ukrayinskoyi harchovoyi promyslovosti v yevrointegracijnomu prostori [Comparative advantages of Ukrainian food industry in the Euro-integration area]. *Aktualni problemy mizhnarodnyh vidnosyn – Actual problems of international relations*, 113 (II), 83–88 [in Ukrainian].

5. Polkovnychenko, S. O., Murai, A. O (2018). Otsinka konkurentospromozhnosti Ukrainy na yevropeiskomu rynku turystychnykh poslug [Assessment of Ukraine's competitiveness in the European market of tourist services]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6789>.

6. Reitynhovi otsinky konkurentospromozhnosti ukrainskoho turyzmu 2017 [Rating Assessments of the Competitiveness of Ukrainian Tourism 2017]. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analitika/reityngovi-ocinky-konkurentospromozhnosti-ukrayinskogo-turyzmu-2017>.

7. Sirik, A. Ye. (2017). Derzhavne reguluvannya rynku turystychnykh poslug Ukrainy [State regulation of tourist services Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbass*, 2 (48), 100-104 [in Ukrainian].

8. Smyrnov, I., Smyrnova, O. (2016). Stratehichni imperatyvy rozvytku turystychnoi galuzi Ukrainy [Strategic imperatives of development tourism in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 8, 28-34 [in Ukrainian].

9. Smyrnov, I. (2015). Vyznachennia rivniia konkurentospromozhnosti krain svitu v turyzmi: suchasni pidkhody [Definition of the world competitiveness in tourism: new approaches]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. Seriya: Ekonomichni nauky – Foreign trade: economics, finance, law. Series: Economic sciences*, 5-6 (82-83), 37-49 [in Ukrainian].

10. Spysok ob'ektiv Svitovoi spadshhyny YuNESKO v Ukraini – Vikipediia [UNESCO World Heritage List in Ukraine – Wikipedia]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Україні.

11. Stepanenko, N. O. (2017). Rozvytok turystychnoi diialnosti Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Development of tourism activity of Ukraine in terms of European integration]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya «Ekonomichni nauky» – International relations. Series «Economic Sciences»*, 10. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107.

12. Ushakov, D. S. (2010). *Ekonomika turistskoi otrasli [Economics of the tourism industry]*. Rostov-on-Don: SC «Mart», Phoenix [in Russian].

13. International Trade Centre (2019). International trade statistics 2001-2018. Retrieved from <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics/>.

14. World Economic Forum (2017). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017>.

15. World Economic Forum (2015). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf.

16. World Economic Forum (2013). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf.

17. Travel, Tourism & Hospitality (2019). Travel and tourism in Europe – Statistics & Facts. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/3848/travel-and-tourism-in-europe/>.

18. UNWTO (2019). UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>.

19. UNWTO (2019). UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416226>.

References (in language original)

1. Грабовенська С. П. Напрями підвищення конкурентоспроможності України в туристичній сфері. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 22. С. 83-88.

2. Домбровська С. М., Білотіл О. М., Помаза-Пономаренко А. Л. Державне регулювання туристичної галузі України. Харків, 2016. 196 с.

3. Дубик В. Я., Осідач О. Б. Маркетинговий підхід до аналізу конкурентоспроможності вітчизняних підприємств туристичного бізнесу в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 64–69.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Лясова Ю. В., Пучкова М. І. Порівняльні переваги української харчової промисловості в євроінтеграційному просторі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 113, ч. II. С. 83–88.
5. Полковниченко С. О., Мурай А. О. Оцінка конкурентоспроможності України на європейському ринку туристичних послуг. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6789>.
6. Рейтингові оцінки конкурентоспроможності українського туризму 2017. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-konkurentospromozhnosti-ukrayinskogo-turyzmu-2017>.
7. Сірик А. Є. Державне регулювання ринку туристичних послуг України. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 2 (48). С. 100–104.
8. Смирнов Є. В., Смирнова О. П. Стратегічні імперативи розвитку туристичної галузі України. *Економіка та держава*. 2016. № 8. С. 28-34.
9. Смирнов І. Г. Визначення рівня конкурентоспроможності країн світу в туризмі: сучасні підходи. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 5-6. С. 37–49.
10. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Україні.
11. Степаненко Н. О. Розвиток туристичної діяльності України в умовах євроінтеграції. *Міжнародні відносини Серія «Економічні науки»*. 2017. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ес_n/article/view/3107.
12. Ушаков Д. С. Экономика туристской отрасли: учебное пособие. Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ»; Феникс, 2010. 446 с.
13. International Trade Centre (2019). International trade statistics 2001-2018. URL: <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics/>.
14. World Economic Forum (2017). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017>.
15. World Economic Forum (2015). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015. URL: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf.
16. World Economic Forum (2013). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf.
17. Travel, Tourism & Hospitality (2019). Travel and tourism in Europe – Statistics & Facts. URL: <https://www.statista.com/topics/3848/travel-and-tourism-in-europe/>.
18. UNWTO (2019). UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>.
19. UNWTO (2019). UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416226>.

Polkovnychenko Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of marketing, PR technologies and logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Полковниченко Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Полковниченко Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: svetlana.polkovnichenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6177-1325>

ResearcherID: H-4091-2014

Murai Alyona – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Мурай Альона Олександрівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Мурай Алёна Александровна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: alyona.murai@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7155-8779>

УДК 303.732.4[364:332.122]

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-121-128

Альона Ревко

**СИСТЕМНО-СИНЕРГІЙНА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ В СИСТЕМІ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО
ПРОСТОРУ РЕГІОНУ**

Алена Ревко

**СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ
ИНФРАСТРУКТУРЫ В СИСТЕМЕ СОЦИОГУМАНИТАРНОГО
ПРОСТРАНСТВА РЕГИОНА**

Alona Revko

**SYSTEM-SYNERGETIC PARADIGM OF SOCIAL INFRASTRUCTURE
DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF THE SOCIO-HUMANITARIAN
SPACE OF THE REGION**

Стаття присвячена дослідженню системно-синергійної парадигми прояву соціальної інфраструктури в умовах формування та розвитку соціогуманітарного простору регіону. Доведено, що система соціальної інфраструктури регіону формується в триєдності матеріальної, інформаційної та синергійної основ. Встановлено, що в аспекті функціонування соціогуманітарного простору регіону система соціальної інфраструктури представлена такими підсистемами (компонентами), як культурологічна інфраструктура, освітня інфраструктура, медична інфраструктура, спортивно-фізкультурна інфраструктура та інформаційна інфраструктура. Визначено основні функції системи соціальної інфраструктури, які сприяють поєднанню державної та регіональної політики в напрямі розвитку системи соціальної інфраструктури регіону та підвищення якості життя населення.

Ключові слова: соціальна інфраструктура; соціогуманітарний простір; система; синергетичний феномен; функція.

Рис.: 2. Бібл.: 8.

Статья посвящена исследованию системно-синергетической парадигмы проявления социальной инфраструктуры в условиях формирования и развития социогуманитарного пространства региона. Доказано, что система социальной инфраструктуры региона формируется в триединстве материальной, информационной и синергетической основ. Установлено, что в аспекте функционирования социогуманитарного пространства региона система социальной инфраструктуры представлена такими подсистемами (компонентами), как культурологическая инфраструктура, образовательная инфраструктура, медицинская инфраструктура, спортивно-физкультурная инфраструктура и информационная инфраструктура. Определены основные функции системы социальной инфраструктуры, которые способствуют объединению государственной и региональной политики в направлении развития системы социальной инфраструктуры региона и повышения качества жизни населения.

Ключевые слова: социальная инфраструктура; социогуманитарное пространство; система; синергетический феномен; функция.

Рис.: 2. Библ.: 8.

The article is devoted to the study of the system-synergetic paradigm of the manifestation of the social infrastructure in the conditions of the formation and development of the socio-humanitarian space of the region. It is proved that the system of the social infrastructure of the region is formed in the trinity of material, informational and synergetic basis. It has been established that in the aspect of the functioning of the socio-humanitarian space of the region, the social infrastructure system is represented by such subsystems (components) as: cultural infrastructure, educational infrastructure, medical infrastructure, sports and physical culture infrastructure and information infrastructure. The main functions of the social infrastructure system, which contribute to the unification of state and regional policies in the direction of the development of the social infrastructure of the region and improving the quality of life of the population, are identified.

Keywords: social infrastructure; socio-humanitarian space; system; synergetic phenomenon; function.

Fig.: 2. References: 8.

JEL Classification: H54; P00; R1

Постановка проблеми. Гармонійний розвиток України, в якій людина відчуватиме себе соціально захищеною, економічно забезпеченою та інформаційно підготовленою, неможливий без ефективного та стабільного розвитку соціальної інфраструктури як невід'ємної складової соціогуманітарного простору регіону.

Серед актуальних проблем регіонального ландшафту України особливого значення набувають ті, що пов'язані з формуванням соціальної інфраструктури. Саме вона є матеріальною та організаційною основою задоволення багатьох життєвих потреб населення. Проте кризові процеси минулих років в економіці України негативно позначилися на соціальній інфраструктурі та соціальному самопочутті регіонів, зменшилася кількість підприємств, організацій, закладів та установ у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність особливостей просторового розвитку, формування системи соціальної інфраструктури регіону широко висвітлюється вітчизняними та закордонними вченими, серед яких необхідно відзначити: Р. Броля [7], М. Бутка [2], К. Вітковського [6], Л. Мельник [4], Т. Пепа [1], Л. Семів [3], Д. Старошчиць [6] та інших. Відзначаючи вагомість внеску вітчизняних та закордонних науковців у дослідження проблем формування соціальної інфраструктури потребує поглибленого дослідження саме системно-синергетична парадигма її розвитку як каталізатора модернізації соціогуманітарного простору регіонів України.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження системно-синергійної парадигми прояву соціальної інфраструктури в умовах формування та розвитку соціогуманітарного простору регіону.

Виклад основного матеріалу. У регіональному вимірі соціальну інфраструктуру трактують як сукупність територіальних функціональних систем, кожна з яких включає сфери та види діяльності, які забезпечують створення загальних умов для нормальної життєдіяльності населення. Вона сприяє відтворенню головної продуктивної сили суспільства - людини, її духовному й фізичному розвитку [1, с. 13].

Система (від грец. «система» - утворення, складення) – це: 1) будь-яка речовино-енергетична або концептуальна сукупність взаємопов'язаних складових, об'єднаних прямими і зворотними зв'язками в деяку єдність; 2) певним чином упорядкована матеріально-інформаційна сукупність, яка саморозвивається і саморегулюється, існує як відносно стійке єдине ціле за рахунок взаємодії, розподілу й перерозподілу речовин, енергії, інформації, які наявні, надходять ззовні або продукуються цієї сукупністю, і забезпечує переважання внутрішніх зв'язків (у тому числі переміщень речовини, енергії та передачі інформації) над зовнішніми [2, с. 7].

Згідно з Л. Фон Берталанфі, система – це сукупність елементів, що перебувають у постійній взаємодії один з одним [3, с. 28]. У загальному вигляді система являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів для виконання певного завдання. Крім того, система повинна обов'язково має мету функціонування. Головною метою функціонування системи соціальної інфраструктури є створення фундаменту для розвитку соціальної сфери регіонів, забезпечення і збереження доступності соціальних послуг, сприяння гармонійному та якісному людському розвитку.

Як справедливо зазначає Л. Г. Мельник, для розвитку система має вирішити дві проблеми – мати джерело енергії і бути внутрішньо структурованою (організованою). Ці проблеми вирішуються шляхом її відкритості, метаболізму (процесу перетворення, обміну речовиною та енергією із зовнішнім середовищем), стаціонарності (стану, за якого деякі суттєві величини не змінюються з часом), гомеостазу (того, що робить будь-яке ціле, складене з частин, самоорганізованою системою) [4, с. 77-78, 62].

На нашу думку, будь-яка система має матеріально-інформаційну природу, формується у триєдності матеріальної, інформаційної та синергетичної основ.

Матеріальна основа представлена сукупністю об'єднаних у системне ціле матеріальних елементів, що дозволяють здійснювати комплекс функцій, необхідних для існування і розвитку системи. Основне призначення матеріальної основи – силове, тобто виконання роботи щодо здійснення метаболізму. На рівні закладів та установ соціальної інфраструктури матеріальну основу формують матеріальні активи (будівлі, споруди, обладнання, інструменти, матеріали тощо). Крім того, функції матеріальної основи виконує кадровий потенціал інфраструктури, який одночасно є і носієм інформаційної основи. На рівні територіальних громад матеріальну основу утворюють матеріальні активи економічних суб'єктів, зокрема тих, які формують інфраструктуру регіону, а також об'єкти матеріальної природи.

Інформаційна основа є нематеріальною сутністю системи, яка об'єднує в системне ціле матеріальні елементи системи та забезпечує в просторі та часі впорядкованість системи (включаючи її стійкість і адекватну змінюваність). Це закріплений пам'яттю енергетичний потенціал системи, тобто її здатність змінюватися в просторі та часі за суворо визначеними програмами (здатність відтворювати відмінні властивості (певні стани) системи). Основне призначення інформаційної основи – управління процесами роботи, яку виконує система для здійснення метаболізму. Необхідно зазначити, що метаболізм (обмін), що відбувається між окремими підсистемами, а також між системою і зовнішнім середовищем, – це не лише обмін ресурсами та енергією, а й обмін інформацією. Він необхідний такою ж мірою, як і обмін матеріальними субстанціями. Інформаційний обмін відбувається як між системою і зовнішнім середовищем, так і між різними компонентами (підсистемами) всередині самої системи. Подібні інформаційні контакти можливі лише за умови, по-перше, наявності в підсистем певної пам'яті (тобто здатності фіксувати і відтворювати інформацію), а по-друге, використання ними певного інформаційного коду (тобто своєрідної мови), зрозумілого всім елементам системи. Без подібного «спілкування» окремих частин системи були б неможливі ані феномен відкритості з притаманними йому функціями метаболізму, ані феномен стаціонарності з притаманними йому функціями підтримання гомеостазу. На рівні регіону інформаційну основу формують законодавча база (і реальні традиції її виконання), інститути громадянського суспільства, соціально-економічні зв'язки, система організації та підпорядкування, мотиваційні інструменти тощо [2, с. 7-10]. Нині система соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіонів України формується в умовах децентралізованого управління, які передбачають передачу значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності від виконавчої влади до територіального самоврядування, а також партисипації територіальних громад та інститутів громадянського суспільства.

Слід зазначити, що інформаційна основа системи забезпечується функціонуванням комплексу матеріальних і нематеріальних засобів збирання, обробки, передачі, фіксації і відтворення інформації. Вона реалізує три найважливіші групи функцій: а) формує пам'ять системи та її підсистем; б) проводить збір, обробку та аналіз первинної інформації; в) здійснює продукування нової інформації. Крім того, інформаційна основа може функціонувати лише в єдності з матеріальними засобами (матеріальною основою), що забезпечують функції виконання необхідної роботи зі збирання та переробки інформації.

З 1970-х років у економічній науці все більше панує думка, що найважливішим чинником функціонування будь-якої системи є синергетичний феномен, який виявляється в кооперативній поведінці окремих компонентів, які об'єднуються в єдине ціле [5, с. 146–148]. Розвиток системи соціальної інфраструктури регіонів України, на наш погляд, повинен будуватися на поєднанні та узгодженні дій усіх рівнів влади та інститутів громадянського суспільства на принципах синергійності.

Синергійний феномен обумовлює взаємодію окремих частин системи між собою, у результаті чого вони починають діяти як єдине ціле [4, с. 83]. Наслідком явища синергії може бути виникнення системи, тобто цілого, яке більше за суму окремих частин, які його складають. Наслідком діяльності такого цілого є так званий синергетичний ефект, коли ресурсний потенціал системи в процесі спільної діяльності її компонентів, об'єднаних для досягнення спільної мети, виявляється більшим чи меншим за умовну суму ресурсного потенціалу окремих компонентів. При позитивному синергетичному ефекті спільна діяльність дозволяє окремим компонентам системи підвищити ефективність своєї діяльності. Символічно це записується формулою: « $2 + 2 = 5$ ». При негативному синергійному ефекті спільний потенціал виявляється нижчим за суму потенціалів окремих учасників ($2 + 2 < 4$). У цьому випадку можна стверджувати, що спільна діяльність починає заважати окремим елементам системи.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Синергійний ефект не є величиною сталою і залежить від стану системи (наприклад, обсягу та якості послуг, кадрового забезпечення, якості управління і т. ін.). Зокрема, при певному стані зазначених факторів, що залежать від внутрішніх і зовнішніх умов, буде спостерігатися позитивний синергетичний ефект, який може досягати екстремуму (тобто максимальної величини) за найбільш оптимальних умов. Однак існують і такі умови (внутрішній стан системи та параметри зовнішнього середовища), коли може наставати негативний синергійний ефект (негативна синергія).

Для того щоб явище синергетизму відбулося, необхідна наявність у елементів системи цілої низки важливих властивостей:

- здатності реагувати на зміни зовнішнього середовища;
- когерентності (узгодженості) окремих елементів системи, яка полягає в синхронності процесів змін стану різних елементів системи, що проявлялася б у просторі в короткострокові проміжки часу;
- коеволюції, яка передбачає синхронність у різних елементів системи трансформаційних циклів розвитку, що проявляється в довгострокові проміжки часу;
- взаємодоповнюваності, що передбачає зв'язки між елементами системи, побудовані на здатності елементів по-різному змінювати властивості речовинно-енергетично-інформаційних потоків;
- взаємозалежності, тобто такі взаємозв'язки між елементами системи, за яких зміна стану одних елементів викликає зміни в інших елементах;
- взаємовигоди, яка означає, що спільне функціонування елементів покращує їхній стан більшою мірою, ніж їх роздільне функціонування.

Саме зазначені властивості системи виникають і розвиваються за сучасних форм інтеграції економічних суб'єктів на території регіонів України. Прикладами є технопарки, технополіси, кластери. Основними механізмами реалізації явища синергізму є інтеграція і диференціація [5, с. 149-150].

На думку польських науковців К. Вітковського та Д. Старошчиця, соціальна інфраструктура визначається як система закладів і послуг, які задовольняють організованим способом людські потреби у сфері освіти, культури й охорони здоров'я. До них належать школи, лікарні, бібліотеки, музеї, театри, філармонії, клубні заклади, мистецькі та спортивні школи [6, с. 180].

Р. Броль справедливо зазначає, що людина є споживачем не тільки кількісних, але насамперед якісних результатів функціонування соціальної інфраструктури, яку потрібно розуміти як «...система, що складається із закладів і інституцій, які надають послуги невиробничого характеру (споживчого типу), в організований спосіб». Ця система включає в себе заклади й установи, зосереджені на певній території у сфері:

- науки, освіти і виховання;
- культури і мистецтва;
- охорони здоров'я і соціального забезпечення;
- рекреації [7, с. 115].

Нині розвиток соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіонів України неможливий без належного функціонування вітчизняного інформаційного простору та формування нової соціогуманітарної стратегії, яка має охоплювати знаннєво-освітній, культурний, духовно-інтелектуальний, оздоровчо-рекреаційний вектори життєдіяльності держави.

Соціогуманітарний простір – це гармонізоване суспільне середовище в сукупності з усіма сферами людської діяльності, для яких характерна континуальність поширення і водночас дискретність організації, що призводить до стабільного функціонування дистинацій різного таксономічного рангу [8, с. 32].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

В аспекті функціонування соціогуманітарного простору регіону система соціальної інфраструктури, на нашу думку, представлена такими підсистемами (компонентами), як (рис. 1):

- культурологічна інфраструктура, яка включає бібліотеки, клубні заклади, театри, кіно, концертні організації, музеї та мистецькі школи;
- освітня інфраструктура, яка складається з дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх навчальних закладів, професійно-технічних навчальних закладів та закладів вищої освіти;
- медична інфраструктура, яка представлена лікарськими амбулаторно-поліклінічними закладами, медичними центрами, аптеками та рекреаційними ресурсами;
- спортивно-фізкультурна інфраструктура, яка включає стадіони, спортивні зали, спортивні школи, фітнес-клуби та фізкультурні центри;
- інформаційна інфраструктура, яка представлена місцевим радіомовленням, місцевим телебаченням, виданням газет і журналів, комп'ютерними центрами та ІТ компаніями.

Рис. 1. Компоненти системи соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіону

Джерело: розроблено автором.

Взаємодія окремих компонентів соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіону залежить переважно від їхнього характеру, простору обслуговування та рівня доступності. Визначені компоненти соціальної інфраструктури функціонують для задоволення людських потреб та вказують на їх взаємозв'язок із конкретними інфраструктурними функціями, які, на наше переконання, найбільш повно розкриваються сутність системи соціальної інфраструктури. Треба зазначити, що соціальна інфраструктура виконує свої функції не тільки щодо людей, споживачів послуг, а також з огляду на соціогуманітарний простір, в якому соціальна інфраструктура діє.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Згідно з К. Вітковським, функціями соціальної інфраструктури є основні види діяльності, які здійснюються мешканцями або для мешканців для створення належних умов життєдіяльності населення конкретної таксономічної одиниці. Відповідно до цього визначення, населенні пункти, в яких головним видом діяльності, а отже, головною функцією є культурний розвиток території, можемо говорити про культурні центри або простори.

Таким чином, функціями системи соціальної інфраструктури є елементи, з яких вона складається, а саме (рис. 2):

- функція виховання, освіти і культури, пов'язана з освітнім сегментом. Також її можна назвати *культурно-просвітницька функція*, тому що вона пов'язана з розвитком освітньої, культурної і наукової сфер, а також підвищення рівня освіти та поширення культури в суспільстві та передачі знань і вмінь споживачу на індивідуальному і колективному рівні;

- *функція здоров'я*, пов'язана з функціонуванням закладів і центрів здоров'я. Ця функція може мати назву соціальної функції, оскільки частіше всього вона пов'язана з послугами, які надаються через установи соціального забезпечення, охорони здоров'я або фізичного виховання;

- *профілактична функція* полягає в запобіганні негативним соціальним явищам, таких як бідність, маргіналізація, поганий стан здоров'я (наприклад, фізична обмеженість) і пов'язана із соціальним забезпеченням [6, с. 188–189].

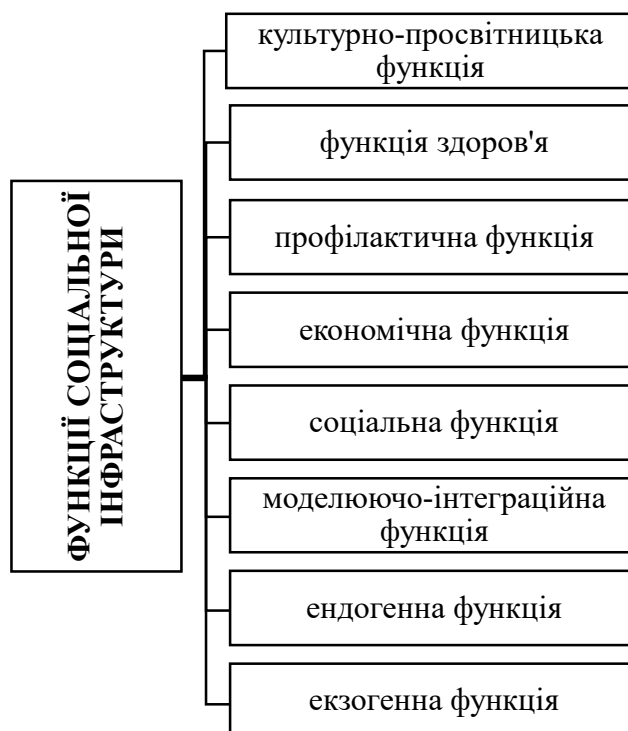

Рис. 2. Функції соціальної інфраструктури в системі соціогуманітарного простору регіону

Джерело: складено автором.

Як зауважує Р. Броль, між різними функціями існують зв'язки, які визначають відносини між ними на конкретній території. Дисбаланс між функціями викликає порушення у функціонуванні соціальної інфраструктури як системи, це означає, що, наприклад, місто або громада може втратити свій статус, якщо зменшиться кількість закладів і інституцій соціальної інфраструктури, оскільки громада не зможе виконати свою роль. З огляду на це Р. Броль, крім вищезазначених функцій соціальної інфраструктури, виділяє функцію активізації. Вона зорієнтована на економічний розвиток конкретної

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

території, а також на значний зв'язок між розвитком соціальної інфраструктури й економічним розвитком [7, с. 23].

По-іншому функцію активізації, яка виражається через вплив послуг соціальної інфраструктури на економічне зростання регіону, називає польський учений А. Кубув. На його думку, це *економічна функція*, основою якої є людина зі своїми навичками та компетенціями, які підвищуються під впливом соціальної інфраструктури. Крім того, ця функція може бути розглянута в репродуктивному аспекті, як інвестиції в людину і розширення її можливостей в інтелектуальному й мотиваційному аспектах, а також активізація прагнень людей до більш інтенсивної праці та підприємництва.

Ще однією функцією соціальної інфраструктури є *соціальна функція*, яка має велике значення як для економічного зростання, так і для поліпшення якості життя населення конкретної території. Вона відповідає наявним потребам, а також створює і популяризує формування нового, якісно кращого суспільства. Соціальна функція досліджуваної інфраструктури реалізуються через такі елементи, як збільшення задоволеністю від життя, шляхом задоволення потреб у знаннях, інформації, розвагах, через пропагування активного та здорового способу життя, результатом чого є формування добробуту населення різних вікових груп.

Наступна функція соціальної інфраструктури пов'язана з територією і чисельністю та структурою населення, які обслуговуються установами та інституціями соціальної інфраструктури. Це *моделюючо-інтеграційна функція*, яка впливає на створення і розвиток різних типів зв'язків, наприклад, доїзду до школи, культурних закладів, лікарні. Ці зв'язки виникають у результаті диференційованого розміщення інфраструктурних закладів, моделюють та інтегрують існуючі елементи системи соціальної інфраструктури.

Зв'язок із територією та населенням, яке обслуговується закладами і інституціями соціальної інфраструктури є необхідною умовою виділення двох функцій: екзогенної та ендогенної. *Ендогенна функція* спрямована на обслуговування мешканців конкретної територіальної одиниці і визначає умови життя в ній, стосується внутрішніх (місцевих) послуг, які включають передусім послуги початкових шкіл, дитячих садків і первинної медичної допомоги. У той час як *екзогенна функція* орієнтується на зовнішній ринок послуг, розпоряджаючись, деякою мірою його доходами й динамікою зростання, особливо в галузі суспільних послуг на рівні регіону [6, с. 190-191].

Дотримання зазначених функцій сприяє поєднанню державної та регіональної політики в напрямку розвитку системи соціальної інфраструктури регіону, підвищення якості життя населення.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження доводять, що соціальна інфраструктура соціогуманітарного простору є складною динамічною системою, яка складається з ряду функціонально пов'язаних і взаємодоповнюючих інфраструктурних закладів (освіти, культури, охорони здоров'я), розташованих на певній території та які сприяють всебічному задоволенню потреб населення певного регіону у відповідних послугах.

Крім того, соціальна інфраструктура як система пов'язана із соціальним розвитком, покращенням якості життя населення регіону та розвитком людського потенціалу. Її територіальна організація повинна відповідати просторовому розміщенню населення та максимальному забезпеченню їхніх потреб.

Необхідно зазначити, що однією з ключових проблем досягнення стійкості соціальної інфраструктури регіонів є модернізація соціогуманітарного простору України, створення умов для розвитку людського потенціалу через знання, етнокультурні, соціальні та духовні цінності. Пріоритетними напрямками модернізації системи соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіону в умовах євроінтеграційного вибору країни мають бути:

- створення комфортних умов для життєдіяльності населення;
- підвищення добробуту населення;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- виконання розподілу та обміну матеріальних благ на певній території;
- формування громадської свідомості та наукового світогляду.

Список використаних джерел

1. Пепа Т. В., Чернюк Л. Г. Інфраструктурне забезпечення соціального розвитку регіонів України (методолого-організаційний аспект): монографія. Вінниця, 2015. 280 с.
2. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальні імперативи якісного розвитку продуктивних сил регіонів України : монографія / за заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Чернігів: Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. 276 с.
3. Регіональні суспільні системи / відп. ред. Л. К. Семів. Львів, 2007. 496 с.
4. Устойчивое развитие: теория, методология, практика: учебник / под ред. проф. Л. Г. Мельника. Сумы: Университетская книга, 2009. 1216 с.
5. Місцевий розвиток за участі громади: монографія: у 2 т. Суми: Університетська книга, 2013. Том 1: Теоретичні основи сталого місцевого розвитку, орієнтованого на громаду / [за заг. ред. Ю. М. Петрушенка]. 352 с.
6. Witkowski K., Starościc D. System infrastruktury społecznej w gminie. *PWSZ IPIA STUDIA LUBUSKIE*. 2008. T. IV, Sulechów. S. 177–194.
7. *Ekonomika i zarządzanie miastem* / red. R. Brol. Wrocław, 2004.
8. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальна інфраструктура як каталізатор модернізації соціо-гуманітарного простору регіонів України. *Регіональна економіка*. 2017. № 4 (86). С. 28–37.

References

1. Pepa, T. V., Cherniuk, L. H. (2015). *Infrastrukturne zabezpechennia sotsialnoho rozvytku rehioniv Ukrainy (metodoloho-orhanizatsiinyi aspekt) [Infrastructure provision of social development of the regions of Ukraine (methodological and organizational aspect)]*. Vinnytsia. [in Ukrainian].
2. Butko, M. P., Revko, A. M. (2016). *Sotsialni imperatyvy yakisnoho rozvytku produktyvnykh syl rehioniv Ukrainy [Social imperatives of qualitative development of productive forces of the regions of Ukraine]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
3. Semiv, L. K. (Ed.) (2007). *Rehionalni suspilni systemy [Regional social systems]*. Lviv [in Ukrainian].
4. Melnik, L. G. (Ed.) (2009). *Ustoichivoe razvitie teoriia metodologiiia praktika [Sustainable development: theory, methodology, practice]*. Sumy: Universitetskaia kniga [in Russian].
5. *Mistsevyi rozvytok za uchasti hromady [Local community development]* (2013). (Vols. 2). Yu. M. Petrusenko (Ed.). Vol. 1: *Teoretychni osnovy staloho mistsevoho rozvytku, orientovanoho na hromadu*. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
6. Witkowski, K., Starościc, D. (2008). System infrastruktury społecznej w gminie [The social infrastructure system in the commune]. *PWSZ IPIA STUDIA LUBUSKIE*, IV, Sulechów, 177–194 [in Poland].
7. Brol, R. (Ed.) (2004). *Ekonomika i zarządzanie miastem [Economics and city management]*. Wrocław [in Poland].
8. Butko, M. P., Revko, A. M. (2017). Sotsialna infrastruktura yak katalizator modernizatsii sotsiohumanitarnoho prostoru rehioniv Ukrainy [Social infrastructure as a catalyst for the modernization of the socio-humanitarian space of Ukraine's regions]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 4 (86), 28–37 [in Ukrainian].

Ревко Альона Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ревко Алена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры социальной работы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Revko Alona – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alohaha19@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7888-3657>

ResearcherID: J-1377-2016

УДК 330.4

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-129-136

*Наталія Шадура-Никипорець, Юлія Никипорець***ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МАСШТАБІВ ВИРОБНИЦТВА НА ЕКОЛОГІЧНІ
ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ СТОХАСТИЧНОГО
ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ***Наталія Шадура-Никипорець, Юлія Никипорець***ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ МАСШТАБОВ ПРОИЗВОДСТВА
НА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕГИОНА
НА ОСНОВЕ СТОХАСТИЧЕСКОГО ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА***Nataliia Shadura-Nykyporets, Yuliia Nykyporets***INVESTIGATION OF THE IMPACT OF SCALE OF PRODUCTION
ON THE ECOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE REGION
ON THE BASIS OF STOCHASTIC FACTOR ANALYSIS**

Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку економічних та екологічних параметрів функціонування регіональної господарської системи на основі використання прийомів кореляційно-регресійного аналізу. На прикладі Чернігівської області розроблено стохастичні моделі прямого зв'язку в системі відносин «виробництво – довкілля», які дозволяють математично описати залежність екологічних характеристик регіону від рівня валового регіонального продукту.

Ключові слова: кореляційно-регресивний аналіз; стохастична модель; регіон; коефіцієнт еластичності; поле кореляції; еколого-економічний аналіз.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 7.

Статья посвящена исследованию взаимосвязи экономических и экологических параметров функционирования региональной хозяйственной системы на основе использования приемов корреляционно-регрессионного анализа. На примере Черниговской области разработаны стохастические модели прямой связи в системе отношений «производство – окружающая среда», которые позволяют математически описать зависимость экологических характеристик региона от уровня валового регионального продукта.

Ключевые слова: корреляционно-регрессионный анализ; стохастическая модель; регион; коэффициент эластичности; поле корреляции; эколого-экономический анализ.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 7.

The article is devoted to the study of the interconnection of economic and environmental parameters of the functioning of a regional economic system on the basis of the use of correlation-regression analysis techniques. On the example of the Chernihiv region, stochastic models of direct communication in the system of relations “production – environment” were developed, which allow mathematically to describe the dependence of the ecological characteristics of the region on the level of gross regional product.

Keywords: correlation-regression analysis; stochastic model; region; coefficient of elasticity; correlation field; ecological-economic analysis.

Fig.: 1. Table: 2. References: 7.

JEL Classification: C50; R11

Постановка проблеми. Еколого-економічний аналіз являє собою сучасну модернізаційну компоненту традиційного економічного аналізу, що сформувалася протягом останніх десятиліть відповідно до вимог парадигми сталого розвитку. Сферою реалізації такого аналізу можуть бути всі сторони господарської діяльності у взаємозв'язку з її екологічними інтер- та екстерналіями (прямий зв'язок «виробництво – довкілля») чи причинно-наслідкові зв'язки між станом довкілля та економічними умовами й результатами діяльності господарюючих суб'єктів (зворотний зв'язок «довкілля – виробництво») на мікро-, мезо- чи макрорівнях. Така еколого-економічна оцінка суспільних явищ і процесів передбачає використання різноманітного методичного інструментарію, важливим компонентом котрого є стохастичні факторні моделі, розроблені з використанням кореляційно-регресійного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стохастичний аналіз являє собою узагальнену назву цілого комплексу методів дослідження (дисперсійний, регресійний, кореляційний, компонентний, багатовимірний тощо) взаємозалежностей результативного показника від одного чи кількох факторів. Стохастичні моделі відрізняються невизна-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ченістю, адже на відміну від детермінованого аналізу, де взаємозв'язок «причина – результат» описується функціональною залежністю, одному набору факторів можуть відповідати різні значення результативного показника, і навпаки. Найбільш затребуваними в математичному ймовірнісному моделюванні економічних процесів є кореляційний та регресійний методи.

Термін «кореляція» вперше застосував Ж. Кюв'є у праці «Лекції з порівняльної анатомії» (1800-1805), а математичні основи методу кореляції були викладені О. Браве у 1846 р. («кореляція» – від латинського *correlation* відношення, що означає співвідношення, відповідність предметів або понять) [3]. Однак у дослідженнях важливо вивчати не стільки міру кореляції, скільки її форму і характер зміни одного показника (результативного) залежно від зміни іншого (факторного). Такі завдання вирішуються методами регресійного аналізу. Перші спроби застосування цього методу в економіці були зроблені наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття: у Росії – роботи Е. Е. Слуцького, А. А. Чупрова, на Заході – роботи В. Парето, Гукера та ін. [3].

Використання кореляційно-регресійного аналізу дозволяє встановити характер і тісноту зв'язку між досліджуваними явищами; визначити і кількісно виміряти ступінь впливу окремих факторів (чи їх сукупності) на рівень досліджуваного явища; на підставі фактичних даних моделі залежності розраховувати кількісні зміни аналізованого явища [3; 4].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Методичний інструментарій стохастичного факторного аналізу на сьогодні є детально розробленим, однак поява нових сфер наукових інтересів та проблем прикладного характеру, що спричинені тенденціями міждисциплінарних досліджень, орієнтацією на багатоаспектність у вивченні явищ і процесів, вимогами щодо гармонізації складових розвитку суб'єктів на мікро-, мезо- чи макрорівнях, актуалізує питання вивчення можливостей використання традиційних прийомів кореляційно-регресійного аналізу у вирішенні питань нової сучасної проблематики. Однією з таких сфер є еколого-економічний аналіз, що передбачає дослідження економічних та екологічних характеристик у своїй холистичній залежності та зумовленості.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження можливостей застосування стохастичних моделей аналізу на прикладі оцінки взаємозв'язків економічних та екологічних параметрів функціонування регіональної господарської системи.

Виклад основного матеріалу. Скориставшись методом кореляційно-регресійного аналізу проведемо дослідження прямих еколого-економічних зв'язків («виробництво – довілля») між економічними (валовий регіональний продукт (ВРП)) та екологічними (викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, утворення та утилізація відходів, капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (ОНПС)) характеристиками на прикладі Чернігівської області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка економіко-екологічних характеристик Чернігівської області

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т	47,4	49,5	45,8	43,7	41,9	33,9	37,1	31,6
Утворення відходів, тис. т	410,2	539,2	740,6	674,7	848,3	867,3	720,6	732,7
Утилізація відходів, тис. т	83,2	87,3	103,1	233,4	107,3	133,5	104,3	130,6
Капітальні інвестиції на ОНПС, млн грн	27,16	46,86	43,82	51,82	24,47	30,87	23,01	47,43
Поточні витрати на ОНПС, млн грн	174,3	204,8	192,7	166,9	198,7	219,0	235,3	285,5
ВРП, млрд грн	17,01	21,17	23,93	24,24	28,16	36,97	43,36	43,23

Джерело: [1; 5; 7].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Початковим етапом нашого дослідження є визначення форми зв'язку між результативними (екологічними) та факторним (економічним) параметрами. Skorиставшись графічним методом можемо виявити параметри, тенденції зміни яких носять синхронізований характер, тобто можуть бути описані рівнянням регресії. Серед досліджуваних екологічних характеристик (табл. 1) зміна обсягів утилізації відходів та капітальних інвестицій характеризуються динамікою, що не узгоджується з варіюванням ВРП.

Для отримання кращого попереднього уявлення про наявність кореляційних залежностей та математичну форму зв'язку між досліджуваними показниками еколого-економічного розвитку чернігівського регіону доцільно скористатися графічним прийомом побудови поля кореляції, яке являє собою «точкову діаграму двовимірного розсіювання об'єктів спостереження в системі координат $x; y$ » [2].

Побудова поля кореляції ведеться за такими правилами:

– градація осей y і x не обов'язково розпочинається з нуля, вона повинна узгоджуватися з абсолютним розмахом варіації: початок і кінець шкал на осях повинен включати відповідно y_{\min} і y_{\max} та x_{\min} і x_{\max} , порожніх областей на діаграмі не повинно бути;

– співвідношення сторін поля кореляції (довжини шкал на осях) повинне приблизно відповідати співвідношенню коефіцієнтів варіації змінних. Ці вимоги необхідні для бачення розсіювання об'єктів спостереження на діаграмі таким, яким воно є в дійсності [2].

Візуальний аналіз побудованих полів кореляції (рис. 1) дає підстави для проведення подальших досліджень для трьох екологічних характеристик: викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (рис. 1, а), поточні витрати на ОНПС (рис. 1, б) та обсяги утворення відходів (рис. 1, д).

Що ж стосується показників обсягів утилізації відходів та капітальних інвестицій на ОНПС, то як і за попереднім порівнянням характеристик динамічного ряду, можна констатувати відсутність кореляційних залежностей, що зумовлено наявністю аномальних об'єктів спостереження та розшаруванням полів кореляції як прояву неоднорідності об'єктів спостереження.

Виявлені кореляційні залежності доцільно описати аналітичними формами лінійного (рис. 1, а та б), та параболічного (рис. 1, д) типу.

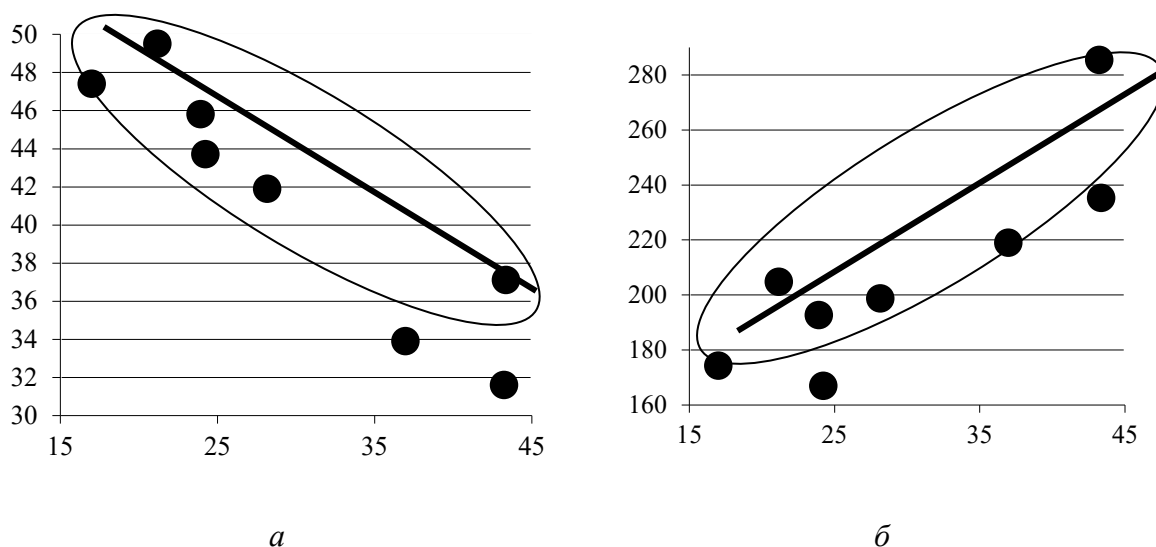

Рис. 1. Поля кореляції ВРП з екологічними параметрами регіону:
 а – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; б – поточні витрати на ОНПС;
 в – утилізація відходів; г – капітальні інвестиції на ОНПС; д – утворення відходів

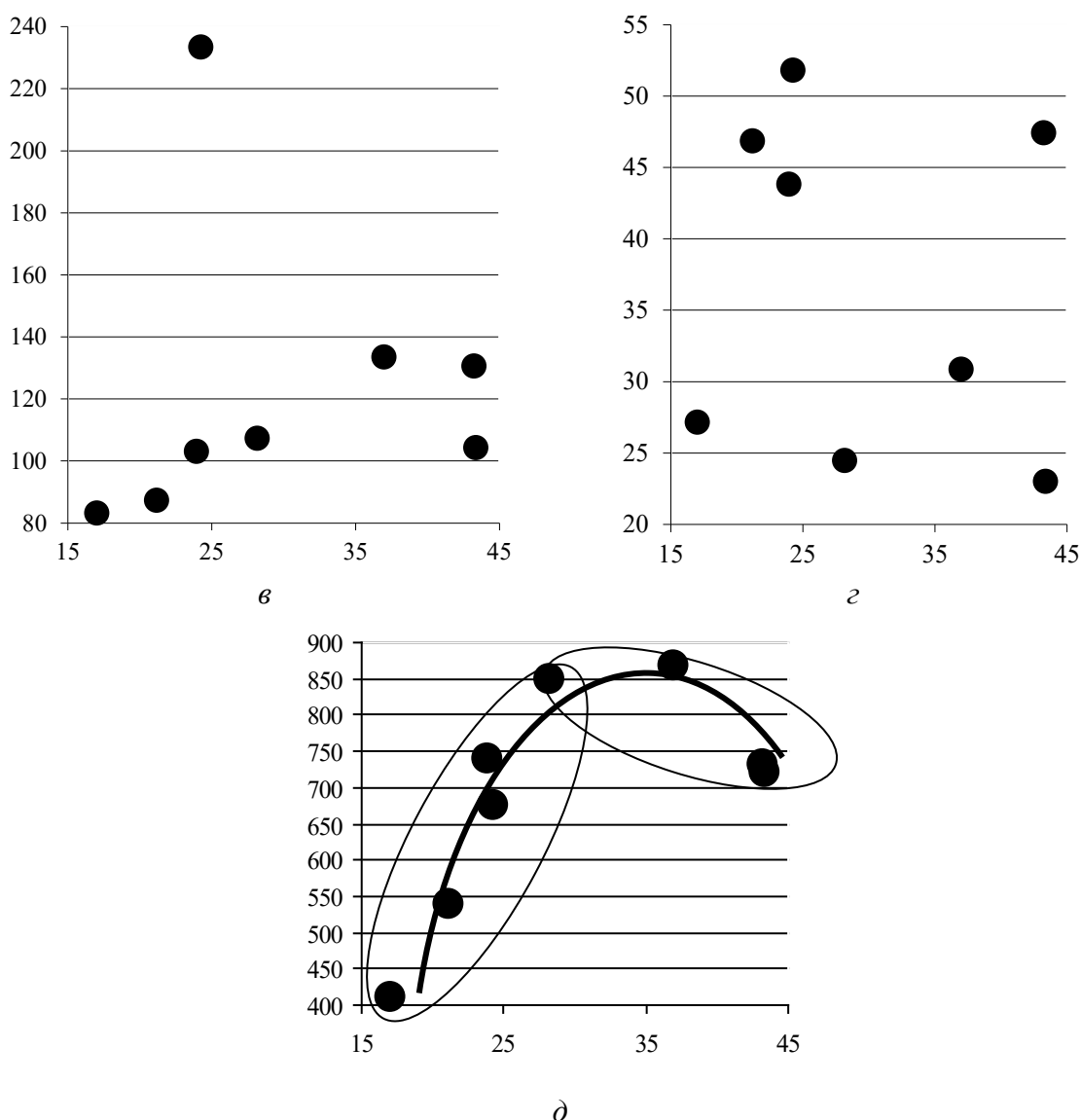

Рис. 1, аркуш 2

Розпочнемо розрахунки з парних лінійних моделей регресії. Для кількісного вимірювання щільності лінійної залежності використовують коефіцієнт лінійної парної кореляції (correlation coefficient) [2; 6]:

$$r_{yx} = \frac{\overline{x \cdot y} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{\sigma_x \cdot \sigma_y}, \quad (1)$$

де r – коефіцієнт лінійної парної кореляції;

\bar{x}, \bar{y} – середні значення факторного та результативного показників;

σ_x, σ_y – середні квадратичні відхилення відповідних величин.

Розраховані значення коефіцієнтів кореляції (табл. 2) дозволяють нам виявити, з якими екологічними показниками існує найвища щільність зв'язку динаміки ВРП лінійного типу: викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (-0,93) та поточні витрати на ОНПС (0,85).

Для показника обсягів утворення відходів коефіцієнт кореляції набуває достатньо високого значення (0,61), однак зважаючи на попередні висновки, зроблені на основі поля кореляції, для цього індикатора використовуємо криволінійну модель.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції екологічних характеристик Чернігівської області з ВРП

Показник	Середнє значення	Середньоквадратичне відхилення	Коефіцієнт кореляції
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т	41,3625	6,0958	-0,9278
Утворення відходів, тис. т	691,7	142,7646	0,6147
Утилізація відходів, тис. т	122,8375	45,0093	0,0788
Капітальні інвестиції на ОНПС, млн грн	36,93163	10,949	-0,1859
Поточні витрати на ОНПС, млн грн	209,6689	35,3721	0,8497
ВРП, млрд грн	29,7575	9,4996	–

Джерело: розраховано автором за даними [1; 5; 7].

Враховуючи, що для лінійної регресії коефіцієнт кореляції (r) є не лише критерієм тісноти зв'язку, але і критерієм точності апроксимації (підбору формули, що виражає залежність), можна за спрощеною схемою визначити параметри лінійного парного рівняння регресії [4, с. 240]:

$$Y_x = a + b \cdot x, \quad (2)$$

де Y_x – значення результативного показника (екологічний параметр);

a, b – параметри прямої;

x – значення факторного показника (економічний параметр, ВРП).

Зважаючи на функціональний зв'язок між лінійним коефіцієнтом кореляції (r) і коефіцієнтом повної регресії (b) визначимо його величину для двох обраних екологічних параметрів за формулою [4, с. 241]:

$$b = r \cdot \frac{\sigma_y}{\sigma_x}. \quad (3)$$

Так, для показника поточних витрат на ОНПС коефіцієнт лінійної регресії становить: $b = 0,8497 \cdot \frac{35,372}{9,499} = 3,1638$ грн / тис. грн, тобто збільшення ВРП на одну тисячу

гривень спричиняє в середньому приріст суми поточних витрат на ОНПС у регіоні на 3,1638 грн. Це вказує на той факт, що розширення регіональних масштабів виробництва стимулює фінансування витрат на заходи з охорони навколишнього природного середовища, сприяючи балансуванню його еколого-економічних характеристик.

Наступним кроком проведемо розрахунок екзогенного параметра (a) лінійного парного рівняння регресії, який характеризує вплив на обсяг поточних витрат на ОНПС не внесених до моделі факторів:

$$a = \bar{y} - b \cdot \bar{x}. \quad (4)$$

Підставивши всі відомі значення до формули (4) проведемо розрахунки: $a = 209,6697 - 3,1638 \cdot 29,7575 \Rightarrow a = 115,522$ млн грн, тобто за відсутності регіонального виробництва (ВРП = 0) на поточні витрати на ОНПС буде спрямована сума 115,522 млн грн.

Функція залежності розміру поточних витрат на ОНПС від ВРП для Чернігівської області набуває вигляду:

$$ПВ_{ОНПС} = 115,522 + 3,1638 \cdot ВРП.$$

Для показника викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря коефіцієнт лінійної регресії становить: $b = -0,9278 \cdot \frac{6,096}{9,499} = -0,5954$ тис. т / млрд грн, тобто при збільшенні ВРП на один мільярд гривень обсяг викидів забруднюючих речовин в атмос-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ферне повітря в регіоні зменшиться в середньому на 0,5954 тис. т. Це вказує на той факт, що нарощення масштабів національного виробництва відбувається через залучення екологічно досконаліших технологій.

Екзогенний параметр (а) лінійного парного рівняння регресії, що характеризує вплив на обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, не внесених до моделі факторів, становить: $a = 41,3625 + 0,5954 \cdot 29,7575 \Rightarrow a = 59,0792$ тис. т. Це означає, що за відсутності регіонального виробництва ($ВРП = 0$) обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря становить 59,0792 тис. т, тобто забруднення повітря спричиняє не лише господарська діяльність регіону.

Регіональна функція залежності викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від ВРП набула вигляду:

$$V_{\text{забр. реч.}} = 59,0792 - 0,5954 \cdot \text{ВРП}.$$

Достовірність розрахованих моделей підтверджує коефіцієнт детермінації, що показує, яка частка загальної варіації результативної ознаки визначається досліджуваним фактором. Коефіцієнт детермінації визначимо за формулою [6]:

$$R^2 = \frac{\sigma_y^2 - \sigma_{y_{\text{Теор}}}^2}{\sigma_y^2}, \quad (5)$$

де показники визначаються за формулами:

$$\sigma_y^2 = \frac{\sum (y_i - \bar{y})^2}{n}; \quad (6)$$

$$\sigma_{y_{\text{Теор}}}^2 = \frac{\sum (y_i - y_{\text{Теор}})^2}{n}, \quad (7)$$

де y_i – поточні (фактичні) значення залежної змінної;

$y_{\text{Теор}}$ – теоретичні значення;

\bar{y} – середні значення;

Для моделі залежності викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від ВРП коефіцієнт детермінації дорівнює:

$$\sigma_y^2 = \frac{297,278}{8} = 37,16, \quad \sigma_{y_{\text{Теор}}}^2 = \frac{41,417}{8} = 5,18.$$

$$R^2 = \frac{37,16 - 5,18}{37,16} = 0,8607.$$

Для моделі залежності розміру поточних витрат на ОНПС від ВРП для Чернігівської області коефіцієнт детермінації дорівнює:

$$\sigma_y^2 = \frac{10006,47}{8} = 1250,81, \quad \sigma_{y_{\text{Теор}}}^2 = \frac{2787,22}{8} = 348,40.$$

$$R^2 = \frac{1250,81 - 348,4}{1250,81} = 0,7215.$$

Це свідчить про те, що обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря на 86 %, а розмір поточних витрат на ОНПС на 72 % залежать від розміру ВРП, тобто зв'язок між результативними та факторною ознакою є суттєвим і розраховані лінійні моделі є достовірними.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

З метою виявлення порівняльної сили впливу обраного економічного фактора (ВРП) на екологічні характеристики регіону обчислимо часткові коефіцієнти еластичності за формулою [3]:

$$E_x = b \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}}. \quad (8)$$

Коефіцієнт еластичності поточних витрат на ОНПС за ВРП становить: $E_{\text{ВРП}}^{\text{ПВ}} = 3,1638 \cdot \frac{29,7575}{209,669} = 0,85$, тобто зростання ВРП на 1 % призводить до прирощення поточних витрат на ОНПС на 0,85 %.

Коефіцієнт еластичності викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за ВРП становить: $E_{\text{ВРП}}^{\text{В}} = -0,5954 \cdot \frac{29,7575}{41,3625} = -0,428$, тобто зростання ВРП на 1 % призводить до скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря на 0,428 %.

Продовжимо розрахунки для криволінійної моделі регресії. Оскільки зі збільшенням економічного показника (ВРП) значення екологічного параметра (утворення відходів) зростають до певного рівня, а потім починають знижуватися (рис. 1, д), то для опису такої залежності найбільше підходить парабола другого порядку:

$$Y_x = a + b \cdot x + c \cdot x^2. \quad (9)$$

Відповідно до вимог методу найменших квадратів для визначення параметрів a , b , c необхідно розв'язати наступну систему рівнянь [4, С. 242; 6]:

$$\begin{cases} n \cdot a + b \cdot \sum x + c \cdot \sum x^2 = \sum y \\ a \cdot \sum x + b \cdot \sum x^2 + c \cdot \sum x^3 = \sum x \cdot y \\ a \cdot \sum x^2 + b \cdot \sum x^3 + c \cdot \sum x^4 = \sum x^2 \cdot y \end{cases}, \quad (10)$$

яка з урахуванням вихідних та розрахункових даних набуває виду:

$$\begin{cases} 8 \cdot a + b \cdot 238,06 + c \cdot 7806,012 = 5533,6 \\ a \cdot 238,06 + b \cdot 7806,012 + c \cdot 277516,0881 = 171335,16 \\ a \cdot 7806,012 + b \cdot 277516,0881 + c \cdot 10481884,56 = 5762769,403 \end{cases}.$$

Розв'язавши систему рівнянь, отримаємо рівняння зв'язку, що описує залежність обсягу утворення відходів від ВРП для Чернігівської області:

$$Q_{\text{від}}^{\text{УТВОР}} = -1112,492 + 117,068 \cdot \text{ВРП} - 1,721 \cdot \text{ВРП}^2.$$

Підставивши в рівняння регресії відповідні значення ВРП, можна визначити теоретичні значення обсягу утворення відходів для кожного спостереження досліджуваної вибірки. Наявність рівняння регресії і розрахунок за ним теоретичних значень результативного показника дозволяють розрахувати кореляційне відношення (η), що вимірює щільність зв'язку при криволінійній формі залежності [2; 6]:

$$\eta = \sqrt{\frac{\sigma_y^2 - \sigma_{y\text{теор}}^2}{\sigma_y^2}}. \quad (11)$$

$$\sigma_y^2 = \frac{163053,84}{8} = 20381,73, \quad \sigma_{y\text{теор}}^2 = \frac{7721,90}{8} = 965,24.$$

$$\eta = \sqrt{\frac{20381,73 - 965,24}{20381,73}} = \sqrt{0,9526} = 0,976.$$

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Порівнявши значення кореляційного відношення ($\eta = 0,976$) та коефіцієнта кореляції ($r = 0,6147$), можемо чітко зазначити, що крива точніше апроксимує залежність, ніж пряма. Про повноту рівняння зв'язку можна судити за індексом детермінації, значення котрого ($R^2 = 0,9526$) свідчить, що розрахована модель є достовірною, оскільки обсяг утворення відходів на 95 % визначається варіацією ВРП.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження вказує, що масштаби регіонального виробництва тісно пов'язані з формування регіональних екологічних характеристик, що вимагає при плануванні динаміки ВРП урахування прогнозів їх зміни. Використання методів кореляційно-регресійного аналізу виявляється дієвим інструментом у процесі проведення еколого-економічного аналізу як прямих («виробництво – довкілля»), так і обернених («довкілля – виробництво») зв'язків на мікро-, мезо- чи макрорівнях і може використовуватися як у теоретичних наукових дослідженнях, так і дослідженнях прикладного характеру, зокрема під час проведення стратегічного екологічного оцінювання.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Чернігівській області. URL: <http://www.chernigivstat.gov.ua/books/silgosp.php>.
2. Доля В. Т. Економетрія: навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2009. 208 с.
3. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу: навчальний посібник. Київ, 2008. 639 с.
4. Опря А. Т. Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань). Київ: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Приймак В. І. Математичні методи економічного аналізу. Київ: Центр учбової літ., 2009. 296 с.
7. Статистичний збірник «Довкілля України» за 2017 рік / за ред. О. М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 225 с.

References

1. *Holovne upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti [Main Department of Statistics in Chernihiv region]*. Retrieved from <http://www.chernigivstat.gov.ua/books/silgosp.php>.
2. Dolia, V. T. (2009). *Ekonometriia [Econometrics]*. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].
3. Kupalova, H. I. (2008). *Teoriia ekonomichnoho analizu [The theory of economic analysis]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Opra, A. T. (2012). *Statystyka (modulnyi variant z prohramovanoi formoiu kontroliu znan) [Statistics (modular version with programmable knowledge control form)]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Pryimak, V. I. (2009). *Matematychni metody ekonomichnoho analizu [Mathematical methods of economic analysis]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
7. Prokopenko, O. M. (2018). *Statystychnyi zbirnyk «Dovkillia Ukrainy» za 2017 rik [Environmental Statistics for 2017]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

Шадура-Никипорець Наталія Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шадура-Никипорець Наталія Тимофеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shadura-Nykyporets Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nikiporetc@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

ResearcherID: H-1176-2016

Никипорець Юлія Ігорівна – студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна).

Никипорець Юлія Игоревна – студентка, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина).

Nykyporets Yuliia – student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (60 Volodymyrska Str., 01033 Kyiv, Ukraine).

E-mail: Nikiporetc78@gmail.com

Шадура-Никипорець Н., Никипорець Ю. Дослідження впливу масштабів виробництва на екологічні характеристики регіону на основі стохастичного факторного аналізу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18). С. 129-136.

УДК 338.24

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-137-145

Таїсія Бондарук, Олег Бондарук, Ірина Ігнатова

**ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

Таисия Бондарук, Олег Бондарук, Ирина Игнатова

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Taisiia Bondaruk, Oleg Bondaruk, Iryna Ignatova

**ECONOMIC NATURE OF COVERAGE MECHANISM
OF INVESTMENT-INNOVATIVE SECURITY**

У статті проведено ідентифікацію сутнісних характеристик та складових механізмів забезпечення економічної безпеки. Дано авторське визначення механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки як системи організаційних, фінансових, інституційних та правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення та ліквідацію загроз інвестиційно-інноваційній безпеці держави, а також зумовленої тривимірною характеристикою об'єкта безпеки: статичністю, динамічністю та реальністю стану економічного середовища внаслідок дії внутрішніх і зовнішніх загроз. Обґрунтовано, що для ефективного функціонування механізму інвестиційно-інноваційної безпеки необхідно створити умови для стану захищеності економічного середовища, що характеризує дослідження його функціонування у статичному стані в минулому. Механізм забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки передбачає необхідність мобілізації ресурсів для усунення або нейтралізації до допустимого рівня ризиків і загроз, які існують у теперішній період, а також розробки необхідних заходів щодо їх зниження.

Ключові слова: економічна безпека; інвестиційно-інноваційна безпека; загрози; об'єкт безпеки; економічне середовище.

Табл.: 1. Рис.: 1. Бібл.: 19.

В статье проведена идентификация существенных характеристик и составляющих механизмов обеспечения экономической безопасности. Дано авторское определение механизма обеспечения инвестиционно-инновационной безопасности как системы организационных, финансовых, институциональных и правовых мер воздействия, направленных на своевременное выявление и ликвидацию угроз инвестиционно-инновационной безопасности государства, а также обусловленной трехмерной характеристикой объекта безопасности: статичностью, динамичностью и реальностью состояния экономической среды вследствие действия внутренних и внешних угроз. Обосновано, что для эффективного функционирования механизма инвестиционно-инновационной безопасности необходимо создать условия для состояния защищенности экономической среды, характеризующий исследования его функционирования в статическом состоянии в прошлом. Механизм обеспечения инвестиционно-инновационной безопасности предполагает необходимость мобилизации ресурсов для устранения или нейтрализации до допустимого уровня рисков и угроз, которые существуют в настоящий период, а также разработки необходимых мер по их снижению.

Ключевые слова: экономическая безопасность; инвестиционно-инновационная безопасность; угрозы; объект безопасности; экономическая среда.

Табл.: 1. Рис.: 1. Библ.: 19.

The article has identified the particular characteristics and constituent mechanisms of economic security coverage. The author has given the own definition of coverage mechanism of investment-innovative security. It is the system of organizational, financial, institutional and legal measures of influence. These measures are oriented to timely identification and elimination of dangers that appealed to investment-innovative security of the state. It is also the system that comprises three-dimensional characteristics of the security object: static character, dynamic character, the real condition of economic environment as the result of the actions of inner and outer dangers. It has proved that for the effective functioning of investment-innovative security mechanism it is necessarily to build up conditions for protected economic environment. Consequently, all these characterize the investigation of its functioning in the statistic condition in the past. Coverage mechanism of investment-innovative security provides the necessity to mobilize resources for eliminating or neutralizing risks and dangers to the admissible level in the current period, as well as for developing necessary measures for their reduction.

Keywords: economic security; investment-innovative security; dangers; security object; economic environment.

Table: 1. Fig.: 1. References: 19.

JEL Classification: O310

Постановка проблеми. На гарантування економічної безпеки держави великий вплив має сприятливе інвестиційне середовище та відповідне забезпечення економіки інвестиційними ресурсами. У сучасних умовах зростає роль інвестиційно-інноваційної безпеки у вирішенні економічних проблем, що потребує відповідного механізму її забезпечення. Проте нині в умовах соціально-економічної та політичної нестабільності вимагають вирішення проблеми активізації інвестиційного процесу та формування відповідного механізму для забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній економічній науці теоретичним і практичним проблемам економічної безпеки приділено достатньо уваги. Наукові дослідження з проблем економічної безпеки представлені у працях таких вчених, як В. Маргасова, М. Єрмошенко та ін. Однак оцінка інвестиційної та інноваційної складової економічної безпеки розглядається ними опосередковано.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження економічної природи механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки України на сучасному етапі реалізації реформ набуває актуальності, оскільки її гарантування є одним із ключових завдань держави у процесі реалізації економічної політики. Незважаючи на увагу науковців до проблем економічної безпеки держави, питання подальших шляхів розвитку механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки все ще залишаються далекими від вирішення. Важливість проблем, пов'язаних з інвестиційно-інноваційною безпекою, яка є необхідною умовою забезпечення позитивних зрушень у національній економіці, зумовлює актуальність і необхідність подальшого розгляду питань стосовно дослідження механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки та його особливостей.

Метою статті є дослідження питань теоретичного та прикладного характеру щодо економічної природи механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення поняття «механізм забезпечення економічної безпеки» та його складових. Найбільшої уваги заслуговують такі підходи до розуміння його суті.

Традиційно під механізмом забезпечення економічної безпеки розуміють сукупність організаційних форм і методів. Ґрунтовне визначення механізму забезпечення економічної безпеки наведено в економічній енциклопедії під редакцією С. Мочерного, в якій він визначається як сукупність інституційних та організаційних структур і комплекс використуваних ними форм і методів з метою послаблення та усунення внутрішніх та зовнішніх загроз існуванню країни в економічній сфері [1, с. 362]. У свою чергу, А. Сундук звертає увагу на те, що формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки ґрунтується на засадах функціонування інституціональних структур державного та приватного рівня, протидії ризикам і загрозам, розмежування повноважень центральних і місцевих органів влади [2].

Досліджуючи організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки, Р. Покотиленко звертає увагу на його складові, зазначаючи, що він містить підсистеми фінансового, правового, кадрового та інформаційного забезпечення [3] та включає відповідні заходи. На наш погляд, визначаючи механізм забезпечення економічної безпеки, Р. Покотиленко дає досить спрощену характеристику його складових, не згадуючи мету, суб'єкти, об'єкти, загрози і навіть про саму економічну безпеку.

В економічній літературі сформовано визначальні принципи формування механізмів: цілісну або системну єдність, розвиток, складність, динамізм, організованість, стандартизацію та регламентацію, оптимізацію, гласність, обмеження, трапляються і досить детальні характеристики механізмів забезпечення керованості будь-якої системи [4, с. 23]:

- наявність об'єкта діяльності, об'єкта управління діяльністю як безліччю підоб'єктів; наявність об'єкта – користувача механізму;
- наявність мети, завдань, стратегії, які визначають відносини користувача й об'єкта та є критеріями, за якими здійснюється відбір об'єкта та його властивостей;
- наявність прямих і зворотних зв'язків між елементами об'єкта, між суб'єктом і об'єктом, цілями, завданнями, стратегіями, взаємопов'язаними зовнішніми та внутрішніми механізмами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Наступний підхід ґрунтується на визначенні механізму забезпечення економічної безпеки підприємства. Треба зазначити, що серед українських дослідників є чітка позиція щодо визначення механізму забезпечення економічної безпеки підприємства та його складових. На думку А. Кірієнко, формування механізму досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства потребує систематичного оцінювання якості використання наявного економічного потенціалу з метою усунення можливості порушення безпеки й появи кризових ситуацій, а також визначення змоги підприємства протистояти негативним впливам з боку зовнішнього середовища [5].

Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства І. Нагорна трактує як сукупність методів і засобів, здатних впливати на збалансованість інтересів суб'єктів господарювання. На її думку, механізм складається із шести етапів: збір інформації, обробка одержаної інформації за напрямками, визначення рівня економічної безпеки, розрахунок прогнозних значень показників та індикаторів, розробка заходів щодо системного збалансування інтересів підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, аналіз результатів реалізації заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства [6]. Вважаємо, що автор дає характеристику етапам забезпечення економічної безпеки підприємства, а не його складовим.

Третій підхід ґрунтується на визначенні механізму забезпечення складової економічної безпеки – продовольчої безпеки. Б. Агаєв вважає, що механізм забезпечення продовольчої безпеки містить державне регулювання продовольчих ринків, управління зовнішньоекономічними факторами продовольчої безпеки, інституційне та кадрове забезпечення продовольчої безпеки [7]. Дещо схоже визначення організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки пропонує і А. Емірґазмаєв, який характеризує його як цілісну систему продовольчої політики держави, спрямовану на захист інтересів вітчизняних виробників і національного ринку продовольства [8]. Основним елементом такого механізму, на його погляд, є втручання держави в економічні процеси для захисту національного ринку продуктів харчування і регулювання зовнішньоекономічної діяльності [8]. На наше переконання, таке визначення характеризує лише процес державного регулювання у сфері ринку продовольства, а не організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки.

Наступний підхід характеризує механізм забезпечення соціальної безпеки як складової економічної безпеки держави, який розглядають у широкому і вузькому розумінні. Широкий підхід розкриває механізм функціонування соціальної безпеки як «підсистему господарського механізму, що повинна реалізувати за допомогою активізації соціальних процесів ряд його завдань» [10, с. 4]. У вузькому розумінні – це «комплексна діяльність, що виражається в побудові функціональної системи взаємозв'язків і залежностей між динамікою соціальних процесів і станом безпеки будь-якої соціально-економічної системи» [10, с. 5]. Також вважається, що механізм функціонування соціальної безпеки як система організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання соціально-економічних загроз має включати в себе такі елементи [10, с. 110]: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки й суспільства з метою виявлення та прогнозування соціальних загроз економічній безпеці; визначення гранично допустимих значень соціально-економічних показників, недотримання яких призводить до нестабільності й соціальних конфліктів; діяльність держави щодо виявлення та попередження соціальних загроз економічній безпеці.

Т. Поснова, досліджуючи соціальний механізм економічної безпеки, правомірно визначає його як функціональний та інституціональний спосіб організації взаємодії елементів соціальної та економічної системи для координації та управління соціально-економічними процесами для забезпечення реалізації національних економічних інтере-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сів, запобігання соціальним загрозам економічної безпеки, ліквідації їх наслідків і досягнення на цій основі такого рівня економічної безпеки, який би сприяв ефективному досягненню загальноекономічних і соціальних цілей [11, с. 5]. На наше переконання, Т. Поснова наводить детальне визначення, в якому звертає увагу на запобігання загрозам економічній безпеці та ліквідацію їхніх наслідків і досягнення відповідного рівня економічної безпеки, проте не відображає суб'єктів механізму економічної безпеки.

Грунтовна характеристика механізму забезпечення фінансової безпеки держави як системи організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави [12, с. 484], наведена в підручнику «Фінанси» під редакцією С. Юрія та В. Федосова. Звертається увага на те, що «механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізовуватися на основі розробки відповідних наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки» [12, с. 484]. Д. Забавін у процесі дослідження механізму забезпечення фінансової безпеки звертає увагу на те, що він містить заходи протидії правопорушенням у сфері страхування, до яких відносять: класифікацію правопорушень у сфері страхування, застосування системи скорингової оцінки ризику проведення незаконних операцій, пов'язаних із правопорушеннями на етапі укладення договору страхування [13]. Вважаємо, що автор таким чином лише характеризує заходи протидії правопорушенням і аж ніяк не механізм забезпечення фінансової безпеки.

Розглядаючи механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій, А. Єрмошенко зауважував, що до його складу віднесено: об'єкт та суб'єкт управління; сукупність фінансових інтересів страховика; функції, принципи та методи управління; інструментарій управління (організаційне та кадрове забезпечення; фінансове забезпечення; інформаційно-аналітичне забезпечення); критерії та індикатори оцінки рівня фінансової безпеки страхових організацій; техніку і технологію управління [14]. Виділяють такі етапи функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки страхових організацій: вчасне виявлення та аналіз зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці страховика; оцінювання поточного стану фінансової безпеки та запровадження заходів моніторингу; вчасна реалізація запланованих заходів забезпечення фінансової безпеки страхових організацій [14]. На нашу думку, це одне з найбільш ємних визначень механізму забезпечення фінансової безпеки, у ньому відображено об'єкт, суб'єкт управління, сукупність фінансових інтересів; функції, принципи та методи, інструментарій, критерії та індикатори оцінки рівня фінансової безпеки.

Ми не ставили за мету розглянути механізм забезпечення всіх складових економічної безпеки. Незважаючи на існування перелічених основних підходів до суті визначення механізму забезпечення економічної безпеки (таблиця), у науковій літературі до цього часу чіткого визначення цього поняття немає.

Досліджуючи механізм забезпечення економічної безпеки, вітчизняні та західні вчені не виділяють його як відокремлений об'єкт дослідження, але ґрунтовно вивчають різні методи впливу на суспільство, підприємство, державу. Відзначимо, що прихильники використання того або іншого варіанта аналізованого поняття з різних позицій розглядають механізм забезпечення економічної безпеки. Крім того, у відомих нам дослідженнях нам не траплялось визначення, яке б характеризувало механізм забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки.

Таблиця

Ідентифікація сутнісних характеристик та складових механізмів забезпечення економічної безпеки

Механізм	Сутнісні характеристики	Складові механізму
Механізм забезпечення економічної безпеки	сукупність організаційних форм і методів	підсистеми фінансового, правового, кадрового та інформаційного забезпечення
Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства	сукупність методів і засобів, здатних впливати на збалансованість інтересів суб'єктів господарювання	наявність: об'єкта діяльності; об'єкта – користувача механізму; мети, завдань, стратегії; прямих і зворотних зв'язків між формівними елементами об'єкта, між суб'єктом і об'єктом, цілями, завданнями, стратегіями, взаємопов'язаними зовнішніми та внутрішніми механізмами
Механізм забезпечення соціальної безпеки	комплексна діяльність, що виражається в побудові функціональної системи взаємозв'язків і залежностей між динамікою соціальних процесів і станом безпеки будь-якої соціально-економічної системи	містить елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки й суспільства з метою виявлення та прогнозування соціальних загроз економічній безпеці; визначення гранично допустимих значень соціально-економічних показників, недотримання яких призводить до нестабільності й соціальних конфліктів; діяльність держави щодо виявлення та попередження соціальних загроз економічній безпеці
Механізм забезпечення фінансової безпеки	система організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави	об'єкт та суб'єкт управління; сукупність фінансових інтересів; функції, принципи та методи управління; інструментарій управління (організаційне, кадрове, фінансове, інформаційно-аналітичне забезпечення); критерії та індикатори оцінки рівня фінансової безпеки; техніку і технологію управління

Джерело: узагальнено авторами на основі [1; 2; 3; 5; 6; 7; 10–15; 16; 19].

Треба зазначити, що проведений аналітичний огляд літературних джерел показав, що термін «механізм забезпечення інвестиційної безпеки» у вітчизняній економічній науці не використовувався як узагальнююче поняття. Визначаючи роль механізму забезпечення інвестиційної безпеки, доцільно насамперед розкрити його сутність та розглянути його структуру.

Оскільки «інвестиційно-інноваційна безпека – це стан економічного середовища в державі, що стимулює вітчизняних та закордонних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості» [16], то система гарантування інвестиційно-інвестиційної безпеки передбачає формування механізму її забезпечення в часовому та організаційному просторі в їх єдності, підпорядкованості та взаємозв'язку.

По-перше, необхідне створення умов стану захищеності економічного середовища, що стимулює надходження національних та іноземних інвестицій, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів, що характеризує дослідження її функціонування в минулому періоді і встановлення її базового, початкового (статичного) стану на теперішній період.

По-друге, формування механізму передбачається і з позицій динамічності інноваційної інфраструктури, змін її якісних параметрів, показників і очікуваних тенденцій, що відповідає її стану в майбутньому періоді під впливом факторів зростання й розвитку [17].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

По-третє, механізм забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки передбачає необхідність мобілізації ресурсів для усунення, нейтралізації до допустимого рівня ризиків і загроз, які існують у теперішній період, і розробки активних заходів щодо зниження, мінімізації фактичних збитків і втрат. Допустимий рівень ризиків і загроз означає наявність методів, засобів і способів оцінки, виявлення та усунення різних форм і видів небезпек, що існують у цих організаційно-технічних і фінансово-економічних умовах [18, с. 55].

У результаті такого комплексного методологічного підходу до формування механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки виявлена трьохмірна їх організаційно-економічна основа [19, с. 24], яка повністю обумовлена тривимірною характеристикою об'єкта безпеки, тобто статичністю, динамічністю і реальністю стану економічного середовища внаслідок дії внутрішніх і зовнішніх загроз (рис. 1).

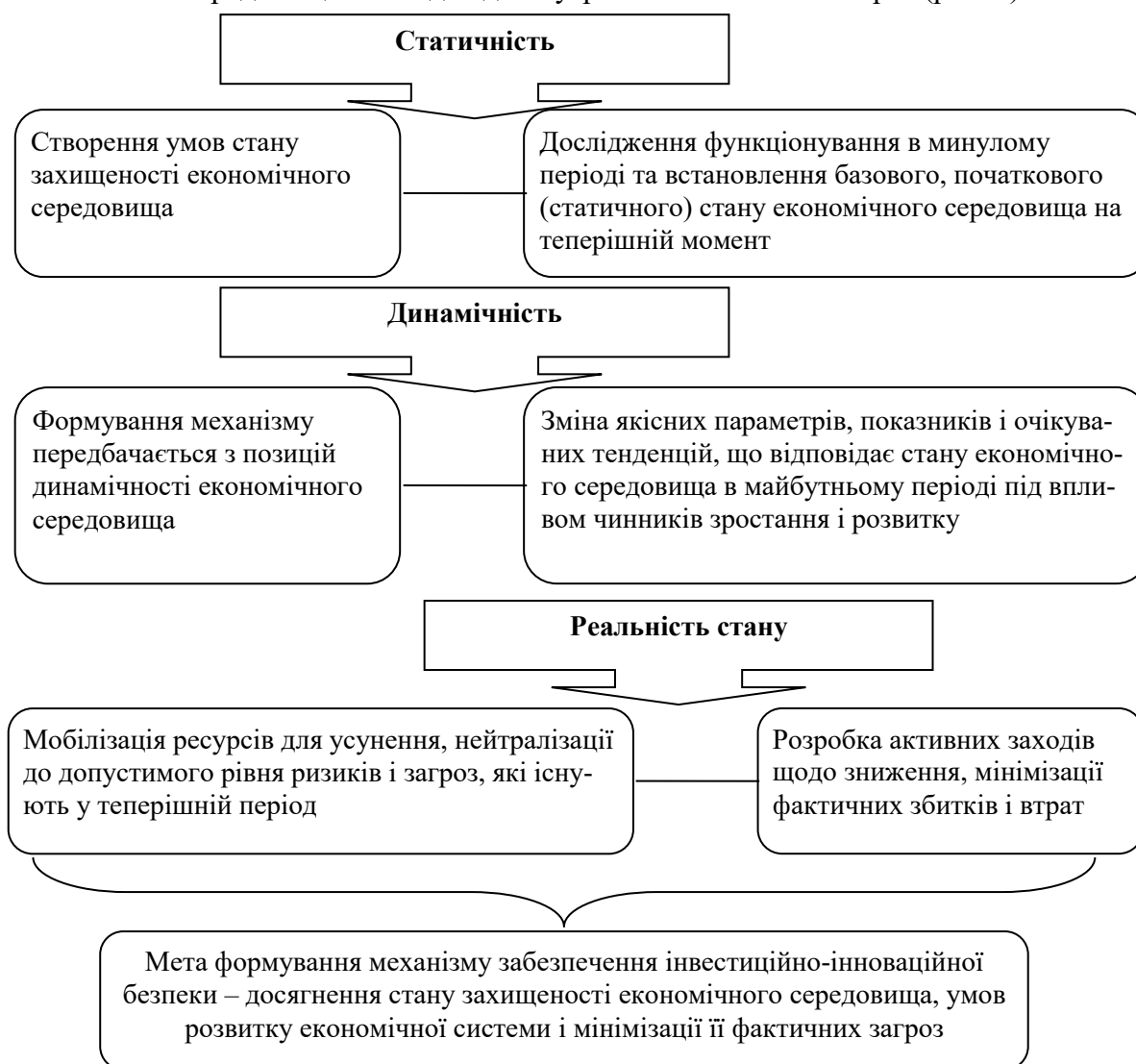

Рис. 1. Особливості механізму гарантування інвестиційно-інноваційної безпеки
Джерело: складено авторами.

Отже, механізм забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки – це система організаційних, фінансових, інституційних та правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення та ліквідацію загроз інвестиційно-інноваційній безпеці держави, а також зумовлена тривимірною характеристикою об'єкта безпеки: статичністю, динамічністю і реальністю стану економічного середовища внаслідок дії внутрішніх і зовнішніх загроз.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Звідси можливе визначення і цілей формування механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки – це досягнення стану захищеності, умов розвитку економічного середовища й мінімізації його фактичних загроз. При цьому такі поняття, як «умови», «фактори», «захищеність» характеризують економічну безпеку з різних поглядів. Так, умовою є середовище, в якому забезпечується інвестиційно-інноваційна безпека. Фактор виступає причиною економічної безпеки як з позицій її посилення, так і з погляду її зниження, ослаблення і переходу системи в небезпечний стан. Захищеність характеризує рівень реалізації заходів безпеки і прийнятний у цих умовах ступінь ризику функціонування системи.

Висновки і пропозиції. Обґрунтовано, що організаційно-економічна основа механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки зумовлена характеристикою об'єкта безпеки у статичності, динамічності та реальності стану економічного середовища внаслідок дії внутрішніх і зовнішніх загроз. Для ефективного функціонування механізму інвестиційно-інноваційної безпеки необхідно створити умови для стану захищеності економічного середовища, що характеризує дослідження його функціонування у статичному стані в минулому. Формування механізму передбачається також з позицій динамічності економічного середовища, змін його якісних показників і очікуваних тенденцій, що, у свою чергу, відповідає його стану в майбутньому. Механізм забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки передбачає необхідність мобілізації ресурсів для усунення або нейтралізації до допустимого рівня ризиків і загроз, які існують у теперішній період, а також розробки необхідних заходів щодо їх зниження.

Список використаних джерел

1. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 848 с.
2. Сундук А. М. Економічна безпека України в регіональному вимірі: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.10.01 / НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. Київ, 2006. 20 с.
3. Покотиленко Р. В. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.02.03 / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2003. 20 с.
4. Менеджмент трудової активності працівників підприємства: навчальний посібник / І. І. Грузунов та ін. Нова Каховка: КП «Новокаховська міська друкарня», 2005. 288 с.
5. Кірієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Київ. нац. екон. ун-т. Київ, 2000. 19 с.
6. Нагорна І. І. Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса, 2008. 20 с.
7. Агаєв Б. В. Организационно-экономический механизм обеспечения продовольственной безопасности. Москва: МСХА, 2000. 177 с.
8. Эмиргамзаев А. Г. Организационно-экономический механизм обеспечения продовольственной безопасности национальной экономики России. Москва: Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова, 2002. С. 12.
9. Аникин Л. С., Дыльнов И. В., Новичков И. В. Экономическая безопасность России в условиях социальной модернизации: (методологический аспект). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. 17 с.
10. Социальный механизм преобразования российского общества / ред. В. К. Потемкин. Санкт-Петербург: РАН, Ин-т социолого-экономических проблем, 1997. 291 с.
11. Поснова Т. В. Зміст та цілі реалізації соціального механізму економічної безпеки. *Економіка та підприємництво*. 2004. Вип. 12. С. 3–8.
12. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 617 с.
13. Сахирова Н. П. Методология формирования механизмов обеспечения экономической безопасности промышленности России. *Управление экономическими системами*. 2012. № 7 (43).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

14. Сахирова Н. П. Взаимодействие механизмов страхования и экономической безопасности функционирующих систем. *Финансы*. 2010. № 10. С. 55–58.

15. Забавин Д. В. Формирование механизма обеспечения финансовой безопасности в сфере страхования (на примере автострахования). Москва, 2009. 25 с.

16. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2001. 309 с.

17. Бондарук Т. Г. Теоретичні аспекти організаційно-економічного механізму забезпечення бюджетної безпеки. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*: матеріали науково-практичної конференції (17 листопада 2018 р.). Київ: Інформ.-аналіт. агентство, 2018. С. 164–169.

18. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://www.nau.kiev.ua/index.php?page=hotline&file=449309-29102013-0.htm>.

19. Bondaruk T. G., Bondaruk O. S., Bondaruk I. S. Conceptual basis of mechanism of ensuring budget security. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 21–28.

References

1. Mochernyi, S. V. (2000). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].

2. Sunduk, A. M. (2006). *Ekonomichna bezpeka Ukrayiny v rehionalnomu vymiri [Economic security of Ukraine in the regional dimension]*. (Candidate's thesis). NAS of Ukraine. Council for the Study of Productive Forces of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

3. Pokotylenko, R. V. (2003). *Mekhanizm formuvannya ta zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky [Mechanism of formation and maintenance of economic safety]*. (Candidate's thesis). NAS of Ukraine. Institute of Industrial Economics, Donetsk [in Ukrainian].

4. Hruzunov, I. I., Kovalenko, M. A., Protsenko, V. Ya. et al. (2005). *Menedzhment trudovoi aktyvnosti pratsivnykiv pidpriemstva [Management of labor activity of employees of the enterprise]*. Nova Kakhovka: KP «Novokakhovska miska drukarnia» [in Ukrainian].

5. Kiriienko, A. V. (2000). *Mekhanizm dosiahnennia i pidtrymky ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Mechanism of achievement and maintenance of economic security of the enterprise]*. (Candidate's thesis). Kyiv National Economic University, Kyiv [in Ukrainian].

6. Nahorna, I. I. (2008). *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm u zabezpechenni stiykoyi ekonomichnoyi bezpeky promyslovykh pidpriyemstv [Organizational and Economic Mechanism in Ensuring Sustainable Economic Security of Industrial Enterprises]*. (Candidate's thesis). Institut problem rynku ta ekonomichno-ekologichnykh doslidzhen, Odesa [in Ukrainian].

7. Agaiev, B. (2000). *Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm obespecheniia prodovolstvennoi bezopasnosti [Organizational and economic mechanism for ensuring food security]*. Moscow: MSKhA [in Russian].

8. Emirgamzayev, A. G. (2002). *Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm obespecheniia prodovolstvennoi bezopasnosti natsionalnoi ekonomiki Rossii [Organizational and economic mechanism for ensuring the food security of the national economy of Russia]*. (Candidate's thesis). Rossiiskii ekonomicheskii universitet imeni G. V. Plekhanova, Moscow [in Russian].

9. Anikin, L. S., Dylnov, I. V., Novichkov, I. V. (1999). *Ekonomicheskaiia bezopasnost Rossii v usloviakh sotsialnoi modernizatsii: (metodologicheskii aspekt) [Economic security of Russia in the context of social modernization]*. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta [in Russian].

10. Potemkin, V. K. (Ed.). (1997). *Sotsialnyi mekhanizm preobrazovaniia rossiiskogo obshchestva [The social mechanism of transformation of the Russian society]*. St. Petersburg: RAN, Institute of Socio-Economic Problems [in Russian].

11. Posnova, T. V. (2004). Zmist ta tsili realizatsiyi sotsial'noho mekhanizmu ekonomichnoyi bezpeky [The content and goals of implementing the social mechanism of economic security]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo – Economics and entrepreneurship*, 12, 3–8 [in Ukrainian].

12. Yurii, S. I., Fedosov, V. M. (Eds.) (2008). *Finansy [Finances]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

13. Sakhirava, N. P. (2012). Metodologiiia formirovaniia mekhanizmov obespecheniia ekonomicheskoi bezopasnosti promyshlennosti Rossii [Methodology of formation of mechanisms for ensuring the economic security of Russian industry]. *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami – Management of Economic Systems*, 7 (43) [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

14. Sakhirova, N. P. (2010). Vzaimodeistvie mekhanizmov strakhovaniia i ekonomicheskoi bezopasnosti funktsioniruiushchikh system [The interaction mechanisms of insurance and economic security of functioning systems]. *Finansy – Finances*, 10, 55–58 [in Russian].

15. Zabavin, D. V. (2009). *Formirovanie mekhanizma obespecheniia finansovoi bezopasnosti v sfere strakhovaniia (na primere avtostrakhovaniia)* [Formation of a mechanism to ensure financial security in the insurance industry (using auto insurance as an example)]. Moscow [in Russian].

16. Yermoshenko, M. M. (2001). *Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia* [Financial security of the state: national interests, real threats, strategy of providing]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovo-ekonomichnyi universytet [in Ukrainian]

17. Bondaruk, T. H. (2018). Teoretychni aspekty orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennya byudzhethoyi bezpeky. Stratehiia rozvytku Ukrainy: finansovo-ekonomichnyi ta humanitarnyi aspekty [Theoretical aspects of the organizational and economic mechanism of ensuring budget security. Strategy of development of Ukraine: financial, economic and humanitarian aspects]. *Stratehiya rozvytku Ukrainy: finansovo-ekonomichnyy ta humanitarnyy aspekty: materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi – Ukraine's Development Strategy: Financial, Economic and Humanitarian Aspects: Proceedings of a Scientific and Practical Conference* (November 17, 2018). Kyiv: Inform.-analit. ahentstvo [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine]. № 1277 (29.10.2013). URL: <http://www.nau.kiev.ua/index.php?page=hotline&file=449309-29102013-0.htm>.

19. Bondaruk, T. G., Bondaruk, O. S., Bondaruk, I. S. (2017). Conceptual basis of mechanism of ensuring budget security. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (3 (11)), 21–28 [in Ukrainian].

Бондарук Таїсія Григорівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національна академія статистики, обліку та аудиту (вул. Підгірна, 1, м. Київ, 04107, Україна).

Бондарук Таїсія Григорівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансов, банківського дела и страхования, Национальная академия статистики, учета и аудита (ул. Подгорная, 1, г. Киев, 04107, Украина).

Bondaruk Taisiia – Doctor of Economic Sciences, Professor, Acting Head of the Chair of Finances, Banking and Insurance, National Academy of Statistics, Accounting and Audit (1 Pidgirna Str., 04107 Kyiv, Ukraine).

E-mail: bondaruk55@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9410-6428>

ResearcherID: Q-5166-2016

Бондарук Олег Сергійович – кандидат економічних наук, науковий співробітник науково-дослідного центру, Національна академія статистики, обліку та аудиту (вул. Підгірна, 1, м. Київ, 04107, Україна).

Бондарук Олег Сергеевич – кандидат экономических наук, научный сотрудник научно-исследовательского центра, Национальная академия статистики, учета и аудита (ул. Подгорная, 1, г. Киев, 04107, Украина).

Bondaruk Oleg – Candidate of Economic Sciences, Research Fellow at the Research Center, National Academy of Statistics, Accounting and Audit (1 Pidgirna Str., 04107 Kyiv, Ukraine).

E-mail: bondaruk55@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3472-9516>

ResearcherID: H-7703-2017

Ігнатова Ірина Сергіївна – старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національна академія статистики, обліку та аудиту (вул. Підгірна, 1, м. Київ, 04107, Україна).

Ігнатова Ирина Сергеевна – старший преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования, Национальная академия статистики, учета и аудита (ул. Подгорная, 1, г. Киев, 04107, Украина).

Ignatova Iryna – Senior Lecturer of the Chair of Finances, Banking and Insurance, National Academy of Statistics, Accounting and Audit (1 Pidgirna Str., 04107 Kyiv, Ukraine).

E-mail: koskai79@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1568-7098>

ResearcherID: K-6234-2018

УДК 37.014.3:37.014.543

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-146-153

*Тетяна Гоголь, Катерина Гнедіна***НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ ТА ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТИ***Татьяна Гоголь, Екатерина Гнедина***НАПРАВЛЕНИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: ПРАВОВОЙ И ФИНАНСОВЫЙ АСПЕКТЫ***Tatiana Gogol, Kateryna Hnedina***DIRECTIONS OF REFORMATION OF THE QUALITY ASSURANCE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: LEGAL AND FINANCIAL ASPECTS**

У статті досліджено основні напрями реформування системи вищої освіти з урахуванням європейських стандартів та рекомендацій. Здійснено огляд нових підходів до формування системи забезпечення якості та реалізації практичних заходів системи реформування з метою покращення якості вищої освіти в Україні. Проаналізовано тенденції формування внутрішньої системи забезпечення якості та впровадження інструментів дотримання принципів академічної доброчесності закладами вищої освіти, а також зміни у процедурі акредитації освітніх програм. Зроблено висновки про те, що поряд із позитивними зрушеннями в забезпеченні якості необхідним є реформування механізму державного фінансування вищої освіти в Україні. Зокрема, доцільним є фінансування закладів вищої освіти на основі принципу ефективності діяльності.

Ключові слова: заклади вищої школи, якість освіти; реформування системи освіти; Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти; внутрішня система забезпечення якості; фінансування вищої освіти; академічна доброчесність.

Бібл.: 9.

В статье исследованы основные направления реформирования системы высшего образования с учётом европейских стандартов и рекомендаций. Осуществлён обзор новых подходов к формированию системы обеспечения качества и реализации практических мероприятий системы реформирования с целью улучшения качества высшего образования в Украине. Проанализированы тенденции формирования внутренней системы обеспечения качества и внедрения инструментов соблюдения принципов академической добросовестности учреждениями высшего образования, а также изменения в процедуре аккредитации образовательных программ. Сделаны выводы о том, что вместе с положительными изменениями в обеспечении качества необходимо реформирование механизма государственного финансирования высшего образования в Украине. В частности, целесообразным является финансирование заведений высшего образования на основе принципа эффективности деятельности.

Ключевые слова: учреждения высшей школы; качество образования; реформирование системы образования; Национальное агентство по обеспечению качества высшего образования; внутренняя система обеспечения качества; финансирование высшего образования; академическая добросовестность.

Библ.: 9.

The main directions of reformation of the higher education system with taking into account European standards and recommendations are investigated in the article. The review of new approaches to the formation of a quality assurance system and the implementation of practical measures of the reforming system in order to improve the quality of higher education in Ukraine is carried out. The tendencies of formation of internal quality assurance system and introduction of instruments of following the principles of academic integrity by higher education institutions, as well as changes in the procedure of accreditation of educational programs are analyzed. It is concluded that, together with positive changes in quality assurance, it is necessary to reform the mechanism of public financing of higher education in Ukraine. In particular, it is reasonable to finance the higher education institutions on the basis of the performance principle.

Keywords: higher education institutions; quality of education; reformation of the education system; National Agency for Higher Education Quality Assurance; internal quality assurance system; financing of higher education; academic integrity.

References: 9.

Постановка проблеми. Зростання якості надання освітніх послуг з метою забезпечення конкурентоспроможності української освіти вимагає проведення реформування системи вищої освіти в Україні з урахуванням європейських стандартів якості. В умовах необхідності гармонізації системи вищої освіти України із системами вищої освіти країн Європи проблема забезпечення якості набуває дедалі більшої актуальності, вимагає дослідження напрямів та ідентифікації шляхів реформування національної освіти й системи забезпечення її якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тенденцій розвитку та визначенню ключових напрямів реформування системи вищої освіти в Україні присвячені наукові праці широкого кола вітчизняних дослідників, серед яких: І. І. Бабин, В. Є. Бахрушин, Н. В. Житник, В. І. Ковальчук, Г. П. Клімова, С. В. Курбатов, І. О. Линьова, С. В. Майстро, І. Коладій, Л. Л. Сушенцева та інші. Більшість науковців дотримується думки щодо необхідності модернізації системи забезпечення якості для зростання конкурентоспроможності національної системи освіти в європейському освітньому просторі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сучасній науковій літературі питання реформування системи вищої освіти та забезпечення її якості систематично розглядаються різними дослідниками. Водночас протягом останніх років процес реформування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні реалізується швидшими темпами, що зумовлює необхідність подальших досліджень у сфері управління якістю освітньої системи.

Метою статті є дослідження основних напрямів реформування системи вищої освіти та огляд нових підходів до формування системи забезпечення її якості в Україні.

З огляду на мету статті було поставлено та вирішено такі **завдання**:

- досліджено основні напрями реформування системи вищої освіти в Україні з урахуванням європейських стандартів;
- здійснено огляд нових підходів до формування системи забезпечення якості вищої освіти;
- проведено аналіз практичних заходів з реформування системи вищої освіти в Україні;
- досліджено тенденції та напрями діяльності закладів вищої освіти у сфері формування внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти;
- проаналізовано можливість фінансування вищих навчальних закладів на основі принципу ефективності, що передбачає їх фінансування за результатами роботи.

Виклад основного матеріалу. Протягом останнього десятиріччя мають місце такі тенденції розвитку системи вищої освіти в Україні, які негативно позначаються на якості освітнього процесу:

- зменшується кількість аудиторних годин та збільшується кількість годин на самостійне опрацювання, що не завжди є раціональним, оскільки вивчення фахових дисциплін передбачає напрацювання практичних навичок на практичних заняттях, що неможливо реалізувати під час самостійного вивчення дисципліни;
- зменшується кількість зацікавлених до навчання здобувачів вищої освіти в умовах застосування викладачами застарілих методів викладання, надання студентам неактуальної інформації;
- здобувачі вищої освіти практично не мають можливості вибору дисциплін, що також знижує їхню зацікавленість у навчанні, позбавляє формування індивідуальної траєкторії навчання та погіршує якість освіти загалом;
- збільшується кількість часу, що витрачається на організаційну роботу викладачами, написання ними низки звітів (особливо наприкінці календарного та навчального років), що зменшує їхню зацікавленість у викладацькій роботі та зменшенні часу на підготовку до аудиторної роботи та індивідуальної роботи зі студентами, позбавляє часу на вдосконалення професійних навичок.

Сучасні реалії української освіти вимагають дослідження та аналізу найкращих західних систем освіти (від дитячого садка до вищої школи), визначення основних напрямів та шляхів реформування національної освіти з урахуванням найкращих світових досягнень і українських традицій та проведення низки практичних заходів, що сприятиме покращенню якості освіти в Україні.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Ключові орієнтири щодо реформування системи освіти через управління якістю та її вдосконалення в європейському освітньому просторі висвітлено у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) [1], прийнятих у 2005 році та востаннє відредагованих у 2015 році.

Основними принципами забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, на яких ґрунтуються ESG є такі принципи [1]:

- заклади вищої освіти несуть первинну відповідальність за якість вищої освіти, що надається;
- забезпечення якості відповідає різноманітності систем вищої освіти, закладів вищої освіти, програм і студентів;
- забезпечення якості сприяє розвитку культури якості;
- забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших стейкхолдерів та суспільства.

Вищенаведені принципи свідчать про те, що формування системи забезпечення якості у закладах вищої освіти має відбуватися з урахуванням інтересів усіх стейкхолдерів, а відповідальність за якість освітніх послуг несуть насамперед самі заклади вищої освіти, які повинні ретельно та комплексно підходити до розробки політик та процедур забезпечення якості освітніх послуг.

ESG включають рекомендації щодо [1]:

- внутрішнього забезпечення якості;
- зовнішнього забезпечення якості;
- діяльності агентств забезпечення якості.

Європейську практику у сфері реформування вищої освіти та управління якістю було враховано при розробці нормативно-правових актів, які регулюють функціонування системи вищої освіти в Україні та забезпечення її якості.

У період 2014-2017 років прийнято два важливі закони: Закон України «Про освіту» [2] та «Про вищу освіту» [3], у яких задекларовано формування системи забезпечення якості освіти, у тому числі в закладах вищої освіти в Україні.

Відповідно до статті 41 Закону «Про освіту» [2] та статті 16 «Про вищу освіту» [3] складовими системи забезпечення якості освіти, у тому числі вищої освіти, є [2; 3]:

- системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);
- системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;
- системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти й незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Внутрішня система забезпечення якості освіти повинна включати [3]:

- стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти;
- систему та механізми забезпечення академічної доброчесності;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти;
- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування;

- інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти.

У 2018 році було проведено ґрунтовне дослідження щодо формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти в українських університетах, у якому взяли участь понад 120 університетів України. Дослідження здійснено в межах проекту «Простір освітніх ініціатив» Українського католицького університету [4]. За даними дослідження [4]:

- 88 % ЗВО мають сформовану внутрішню систему забезпечення якості освіти, однак більшість закладів вищої освіти не мають цілісного уявлення про сутність такої системи та її основні елементи;

- більша частина університетів не мають сертифіката відповідності своїх систем управління якістю вимогам міжнародного стандарту ISO 9001, лише 45 % університетів здійснюють перші кроки до його отримання;

- сучасна європейська практика засвідчує, що для належного виконання функцій управління якістю освіти є необхідність створення окремого структурного підрозділу в навчальних закладах, результати анкетування доводять, що лише у 47 % українських університетів є такий підрозділ, інші ЗВО передали виконання цих функцій уже наявним структурним підрозділам.

Тому можна констатувати, що на практиці деякі заклади вищої освіти в Україні вже почали реалізовувати окремі заходи реформування та здійснюють основні кроки до розробки внутрішньої системи забезпечення якості освіти, а саме:

- у вищих навчальних закладах України формуються структурні підрозділи, які забезпечують якість та розробляють внутрішню політику управління якістю вищої освіти;

- освітні програми розробляються та оновлюються із залученням до цього процесу роботодавців з метою врахування сучасних тенденцій розвитку та потреб ринку праці;

- освітні програми вдосконалюються з урахуванням інтересів здобувачів вищої освіти;

- активізується міжнародна діяльність закладів вищої освіти та надається можливість проходження міжнародних стажувань викладачами та здобувачами вищої освіти;

- впроваджується рейтингова система оцінювання результатів роботи науково-педагогічного персоналу;

- формується механізм забезпечення академічної доброчесності та запобігання академічному плагіату.

Невід’ємним та важливим компонентом системи забезпечення якості освітньої діяльності є механізм забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності всіма без винятку учасниками освітнього процесу. Відповідно до положень «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)» внутрішня політика щодо забезпечення якості підтримує «академічну доброчесність і свободу та застерігає проти академічного шахрайства (плагіату)» [1, с. 10].

Згідно зі статтею 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність – «це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [1]. Одним із ключових заходів, спрямованих на формування культури академічної доброчесності у вищому навчальному закладі, є впровадження системи запобігання та виявлення академічного плагіату.

За рекомендаціями Міністерства освіти і науки України у внутрішню систему забезпечення якості мають бути включені процедури та заходи для реалізації принципів академічної доброчесності [5]. Крім того, у закладі вищої освіти треба розробити коде-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

кси, положення, пам'ятки щодо дотримання принципів академічної доброчесності, а також можуть бути створені структурні підрозділи для організації та контролю за додержанням таких принципів (зокрема, група сприяння академічній доброчесності, комісія з питань етики та академічної доброчесності тощо) [5].

Позитивною тенденцією у сфері формування культури академічної доброчесності та забезпечення дотримання етичних принципів є розробка та затвердження Кодексів академічної доброчесності (Кодексів академічної честі) низкою вищих навчальних закладів України. При цьому частина закладів вищої освіти має кодекс академічної доброчесності окремо для студентів та окремо для викладачів, решта – кодекс академічної доброчесності для всіх представників академічної спільноти або ж аналоги таких документів.

Кодекси академічної доброчесності сприяють зростанню обізнаності учасників освітнього процесу щодо принципів академічної доброчесності, шляхів забезпечення їх дотримання та наслідків їх порушень, проте, як зазначає Є. Стадний, «...не можуть гарантувати вирішення всіх проблем, пов'язаних із неетичною поведінкою в освіті» [6] та «...навіть чи здатні самотужки забезпечити дотримання етичних принципів та вирішити проблему академічної недоброчесності» [6]. Дієвість кодексів як інструментів забезпечення дотримання етичних принципів в освітньому середовищі залежить від багатьох факторів та передусім від усвідомлення всіма учасниками освітнього процесу ролі академічної доброчесності в забезпеченні якості вищої освіти в Україні. Отримання здобувачами вищої освіти знань та навичок доброчесним шляхом є запорукою підготовки конкурентоспроможних та затребуваних на ринку праці молодих спеціалістів.

Для поширення культури академічної доброчесності у закладі вищої освіти доцільним є проведення тренінгових курсів з академічної доброчесності для працівників закладів вищої освіти та здобувачів вищої освіти. Ознайомленню здобувачів вищої освіти з принципами академічної доброчесності, відповідальністю за їх порушення та формуванню у них навичок з академічного письма сприятиме обов'язкове вивчення дисципліни «Основи академічного письма та доброчесності».

Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) оцінюється створеним постійним колегіальним органом – Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [3].

Для якісного проведення акредитації закладів вищої освіти та освітніх програм у Національному агентстві проводиться відбір кандидатів до галузевих експертних рад та реєстру експертів.

Національне агентство визначило перелік документів та критерії відбору кандидатів до членів експертних рад та кандидатів до пулу експертів. Члени галузевих експертних рад обираються з представників роботодавців, професійних асоціацій, закладів вищої освіти всіх форм власності, наукових установ, представників органів студентського самоврядування, міжнародних експертів (стаття 21 Закону «Про вищу освіту») та формуються галузеві експертні ради у складі 9-15 осіб на строк не більше ніж три роки (стаття 25 Закону «Про вищу освіту») [3].

Крім того, нині Національне агентство здійснює відбір галузевих експертів, які будуть здійснювати незалежне оцінювання якості освітніх програм у закладах вищої освіти на підставі складання експертного висновку. До складу експертної комісії будуть входити представники експертної комісії з науково-педагогічних працівників та студентів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Процедура акредитації освітньої програми регулюється «Положенням про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [7], а також Законом України «Про вищу освіту» [3]. Отже, акредитації освітніх програм, які не є обов'язковими, а відбуватимуться за ініціативою закладу вищої навчального, будуть здійснюватися за «новими правилами».

Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів [3]:

- 1) забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 2) забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 3) забезпечення незалежності в діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти й незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;
- 4) підзвітність;
- 5) інших процедур і заходів.

Наступним та необхідним кроком на шляху до забезпечення якості вищої освіти в Україні є реформування системи її фінансування. З одного боку, значні обсяги фінансування не можуть гарантувати високу якість освітніх послуг, з іншого – для забезпечення якості освіти необхідним є створення відповідних умов для реалізації навчального процесу (зокрема, оновлення матеріально-технічної бази, впровадження та застосування інноваційних технологій, включаючи інформаційні та комунікаційні технології тощо) [8]. У процесі реформування системи фінансування вищої освіти доцільно врахувати досвід зарубіжних країн у цій сфері. Так, заслуговує на увагу принцип фінансування вищих навчальних закладів на основі ефективності, що передбачає фінансування закладів вищої освіти за результатами їхньої роботи та використовується в багатьох європейських країнах [9].

При реформуванні системи фінансування вищої освіти в Україні необхідно враховувати ефективність функціонування, результати роботи закладів вищої освіти, якість освітніх послуг, що надаються, а також рейтингові позиції закладів вищої освіти за результатами багатокритеріального оцінювання їхньої діяльності. Пріоритетне фінансування закладів вищої освіти, які демонструють кращі результати роботи, сприятимуть мотивації інших навчальних закладів вдосконалювати свою діяльність, покращувати результати за різними напрямками функціонування та підвищувати якість освітнього процесу.

Висновки та пропозиції. Нині в реформуванні вищої освіти та системи забезпечення її якості вже здійснено такі кроки, а саме:

- введено в дію нові Закони «Про освіту» та «Про вищу освіту», у яких забезпеченню якості освіти (ЗЯО) присвячено окремі розділи;
- здійснюється побудова сучасної системи забезпечення якості вищої освіти;
- формується внутрішня система забезпечення якості освіти на рівні університетів;
- створено новий структурний підрозділ, який займається забезпеченням якості освіти та сприяє формуванню культури якості у вищій освіті (НАЗЯВО);
- проводиться прозорий відбір членів галузевих експертних рад (ГЕР) та експертів для акредитації освітніх програм за новими європейськими стандартами та відповідно до чітко визначених процедур відбору;
- розроблено та впроваджено нові підходи до акредитації освітніх програм;
- визначено напрями формування високої академічної культури та забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності науковими, науково-педагогічними працівниками та здобувачами освіти;
- задекларовано зміни у фінансових відносинах між експертами та закладами вищої освіти, які проходять акредитацію.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, з метою гармонізації системи вищої освіти України з європейськими стандартами та забезпечення її якості при організації освітнього процесу необхідно враховувати необхідність отримання здобувачами вищої освіти якісних знань та формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачами вищої освіти; потреби професорсько-викладацького складу університетів щодо можливості вибору індивідуального підходу до викладання дисциплін та потреби роботодавців у висококваліфікованих кадрах. Ці заходи, у свою чергу, дозволять здійснити реформування системи освіти в Україні через управління якістю та її вдосконалення в межах європейського освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Впровадження локальних систем управління якістю в українських університетах: Аналітичний звіт / за заг. ред. Т. В. Фінікова, В. І. Терещука; Міжнарод. благод. Фонд «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики». Київ: Таксон, 2018. 88 с. URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/assets/images/Analit18ua_08-5mm.pdf.
5. Лист МОН України «Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти» від 24.10.2017 № 1/9-565. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/npa/5a1fe9d9b7112.pdf>.
6. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні SAIUP. URL: <https://drive.google.com/file/d/0ByYt3wkv0LOAd282OEtWaTJwX1U/view>.
7. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року № 977. URL: <https://naqa.gov.ua/%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
8. Hnedina K. V. The reformation of higher education system in Ukraine as a factor of innovative development of national economy. *Scientific bulletin of Polissia*. Vol. 1, № 4(8). P. 106-117.
9. Claeys-Kulik, A. L., Estermann, T. (2015). Define thematic report: performance-based funding of universities in Europe. European University Association. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/define%20thematic%20report%20performance-based%20funding%20of%20universities%20in%20europe.pdf>.

References

1. *Standarti i rekomendaciyi shodo zabezpechennya yakosti v Yevropejskomu prostori vishoyi osviti (ESG) [Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)]* (2015). Kyiv: TOV «CS». Retrieved from http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.
2. Pro osvitu [On Education]. № 2145-VIII (on September 5, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Pro vishu osvitu [On Higher Education]. № 1556-VII (on July 1, 2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Finikov, T. V., Tereshuk, V. I. (2018). *Vprovadzhennya lokalnih sistem upravlinnya yakisty v ukrayinskih universitetah: Analitichnij zvit [Implementation of Local Quality Management Systems in Ukrainian Universities: An Analytical Report]*. Kyiv: Takson. Retrieved from http://www.edupolicy.org.ua/_dx/assets/images/Analit18ua_08-5mm.pdf.
5. List MON Ukrayini «Shodo zabezpechennya akademichnoyi dobrochesnosti u zakladah vishoyi osviti» [Letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine “On ensuring academic integrity in higher education institutions”]. № 1/9-565 (24.10.2017). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/npa/5a1fe9d9b7112.pdf>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Stadnii, Ye. (n.d.). Deiaki rekomendatsii shodo vprovadzhennia etichnykh kodeksiv v ukrain-skyhh vishchykh navchalnykh zakladakh. Proekt spriyannia akademichnii dobrochesnosti v Ukraini SAIUP [Some recommendations on the implementation of codes of ethics in Ukrainian higher education institutions. SAIUP Academic Integrity Promotion Project in Ukraine]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/0ByYt3wkv0LOAd282OEtWaTJwX1U/view>.

7. Polozhennia pro akreditatsiiu osvitynykh program, za yakymy zdiisniuietsia pidgotovka zdobuvachiv vishoyi osviti, zatv. nakazom Ministerstva osviti i nauki Ukraini [Regulations on the accreditation of educational programs for the preparation of higher education applicants]. № 977 (on July 11, 2019). URL: <https://naqa.gov.ua/%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.

8. Hnedina, K. V. (2016). The reformation of higher education system in Ukraine as a factor of innovative development of national economy. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (4 (8)), 106-117 [in English].

9. Claeys-Kulik, A. L., Estermann, T. (2015). Define thematic report: performance-based funding of universities in Europe. European University Association. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/define%20thematic%20report%20performance-based%20funding%20of%20universities%20in%20europe.pdf>.

Гоголь Тетяна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гоголь Татьяна Анатольевна - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Gogol Tetiana - Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tatyana.gogol@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0885-6271>

ResearcherID: F-6030-2016

Гнедіна Катерина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гнедина Екатерина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Hnedina Kateryna – PhD in Economics, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: gkv2015oa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9471-0932>

ResearcherID: F-1707-2014

УДК 336.71:004

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-154-162

*Максим Дубина, Ольга Шеремет***РОЗВИТОК E-BANKING: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД***Максим Дубина, Ольга Шеремет***РАЗВИТИЕ E-BANKING: МИРОВОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ***Maksym Dubyna, Olha Sheremet***E-BANKING DEVELOPMENT: WORLD AND DOMESTIC EXPERIENCE**

Сучасні інформаційні технології вже пронизують більшу частину сфер життєдіяльності людини, особливо швидко розвиваються у фінансовій системі, зокрема, у банківському секторі. Нині банківські установи зацікавлені в інвестуванні власних коштів у розробку передових фінансових технологій, до яких можна віднести й електронний банкінг (e-banking), з метою збереження своєї частки на ринку та забезпечення конкурентоспроможності. У статті розкрито сутність поняття «електронний банкінг» та його форм, виявлено стан та перспективи розвитку електронного банкінгу в європейських країнах та в Україні.

Ключові слова: електронний банкінг; інтернет-банкінг; мобільний банкінг; Інтернет, мобільні додатки.

Табл.: 4. Бібл.: 27.

Современные информационные технологии уже пронизывают большую часть сфер жизнедеятельности человека, особенно быстро развиваются в финансовой системе, в частности, в банковском секторе. На сегодня банковские учреждения заинтересованы в инвестировании собственных средств в разработку передовых финансовых технологий, к числу которых можно отнести и электронный банкинг (e-banking), с целью сохранения своей доли на рынке и обеспечения конкурентоспособности. В статье раскрыта сущность понятия «электронный банкинг» и его форм, выявлено состояние и перспективы развития электронного банкинга в европейских странах и в Украине.

Ключевые слова: электронный банкинг; интернет-банкинг; мобильный банкинг; Интернет; мобильные приложения.

Табл.: 4. Библ.: 27.

Modern information technologies have already permeated most of the spheres of human life, especially are rapidly developing in the financial system, in particular, in the banking sector. At present, banking institutions are interested in investing their own funds in the development of advanced financial technologies, which include e-banking, in order to maintain their market share and ensure competitiveness. The article describes the essence of the concept of «electronic banking» and its forms, reveals the status and prospects of the electronic banking development in European countries and Ukraine.

Keywords: e-banking; internet banking; mobile banking; the Internet; mobile applications.

Table: 4. References: 27.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Нині питання використання інформаційних технологій стають дуже актуальними та важливими для подальшого розвитку економіки країни. Уряди держав намагаються створити якомога більш сприятливі умови для продукування інновацій у різних сферах господарства. Це загалом сприяє побудові нового типу економіки – інформаційної економіки.

Інформаційні технології вже пронизують більшу частину сфер життєдіяльності людини, активно вони розвиваються й у фінансовій системі, зокрема, у банківському секторі. Комерційні банки відіграють ключову роль у розвитку економіки України. На сьогодні в банківській сфері спостерігається високий рівень конкуренції між окресленими установами, оскільки спектр їхніх послуг є досить однотипним, і вони можуть конкурувати між собою лише через підвищення якості надання фінансових послуг, впровадження нових технологій обслуговування клієнтів. Така ситуація й зумовлює значну зацікавленість банків у розробці та впровадженні нових технологій, які б сприяли як підвищенню ефективності роботи самих установ, так і забезпечували зростання якості обслуговування клієнтів. На сьогодні ці установи активно інвестують власні кошти в розробку передових фінансових технологій, до яких можна віднести й e-banking (електронний банкінг).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності та розвитку електронного банкінгу розглядаються вже із середини ХХ ст. Цій темі присвятили свої дослідження українські науковці, серед яких можна відзначити І. В. Домінова, Л. В. Капінус, Н. П. Скригун, О. Д. Вовчак, І. В. Пасічник та інші. Окремі аспекти розвитку фінансових інновацій досліджуються в роботах таких учених: М. Залеска, Дж. Еванс, С. Голден, С. Муту, Д. Вілсон, Д. Паун.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження розвитку e-banking, враховуючи постійну трансформацію цього виду послуг у швидкозмінному цифровому суспільстві, поглиблення вимагають теоретичні та прикладні аспекти подальшої активізації e-banking в Україні, визначення трендів майбутньої зміни надання цих послуг клієнтам банківських установ.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сутності послуги e-banking, аналіз світового та вітчизняного досвіду їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження розпочнемо з визначення сутності e-banking. Зауважимо, що в науковій літературі вже сформовано певну сукупність трактувань цієї категорії. Зокрема, О. М. Томашевський, Г. Г. Цегелик, М. Б. Вітер, В. І. Дудук зазначають, що електронний банкінг є складовою системи електронної комерції, яка виникла з появою механізмів здійснення безготівкових операцій із віддаленим доступом до систем оплати [11]. У законодавчому полі нині немає чіткого визначення змісту категорії e-banking. У табл. 1 представлено декілька концепцій розгляду цієї дефініції.

Таблиця 1

Підходи до трактування сутності категорії «електронний банкінг»

Зміст трактування категорії	Автор, джерело
Електронний банкінг – інноваційний спосіб здійснення банківських бізнес-процесів, сутність якого полягає у здійсненні банківських операцій та наданні широкого спектра послуг комерційних банків за допомогою електронних мереж [2]	Домінова І. В. <i>Форми електронного банкінгу: еволюція, переваги та недоліки. Облік і фінанси.</i> 2016. № 2. С. 104-109.
Електронний банкінг – це повністю автоматичний сервіс для традиційних продуктів клієнтів банку на основі платформ інформаційних технологій [13]	Bojan Daniela & Mutu Simona & Paun Dragos. <i>Electronic Banking – Advantages For Financial Services Delivery.</i> December 2010. Vol. 1(2), p. 672-677.
Електронний банкінг – послуга банку, що передбачає дистанційне керування рухом фінансових коштів на картковому рахунку за допомогою електронних мереж і обладнання [19]	Kapinus L. V., Skryhun N. P. <i>Development of electronic banking technologies in Ukraine. Economic Annals-XXI.</i> 2014. № 3-4 (1). P. 55-58.
Електронний банкінг – процес заміни традиційної моделі обслуговування споживачів у відділенні банку шляхом дистанційних форм надання банківських послуг [27]	Zaleska M. <i>Bankowość.</i> Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2013. 20 s.

Джерело: складено авторами на основі [2; 13; 19; 27].

Узагальнюючи дані табл. 1, можна зауважити, що загалом електронний банкінг є діяльністю з надання сукупності банківських, небанківських послуг, продажу продуктів клієнтам із використанням електронних каналів та телекомунікаційних технологій. Для клієнтів електронний банкінг є способом отримання фінансових послуг, оскільки в цьому випадку відбувається здійснення електронних платежів, переказу коштів та інших розрахунково-касових операцій онлайн, тобто без особового відвідування фізичними особами відділень банківських та небанківських фінансових установ. Також уже нині значна кількість банків за допомогою e-banking продають кредитні та депозитні продукти, пропонують послуги обміну валюти та інші можливості придбання товарів та послуг.

Історія розвитку e-banking тісно пов'язана із загальними трансформаційними процесами у функціонуванні платіжних систем країн, що спостерігалось в середині ХХ ст. Винайдення перших комп'ютерів та створення нових обчислювальних машин сприяло пошуку нових способів взаємодії між фінансовими установами та їхніми клієнтами для підвищення якості надання фінансових послуг. У зв'язку з цим у 1967 р. найбільшим британським банком Barclays був встановлений перший банкомат, за допомогою якого можна було отримати готівку лише в обмін на ваучер. Через два роки в США був представлений банкомат «Docuteller», який був встановлений американським банком Chemical Bank у Нью-Йорку. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та конкуренція між банками сприяли вдосконаленню банкоматів. У 1972 р. британський

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

банк Lloyds у партнерстві з одним із лідерів у сфері високих технологій – компанією IBM, розробили власний банкомат «Cashpoint», що став сучасним банкоматом із використанням пластикової картки з магнітною смугою [18]. Такі нововведення були швидко впроваджені іншими банківськими установами в інших країнах, що значно спростило для клієнтів процес отримання готівки.

Запровадження дистанційного електронного банківського обслуговування розпочалося на початку 1980-х рр. У 1981 р. чотирма американськими банками – Citibank, Chase Manhattan, Chemical, Manufacturers Hanover було запропоновано послугу домашнього банкінгу – home-banking з використанням системи videotex. Ця система давала змогу клієнту перевіряти свої рахунки дистанційно за допомогою клавіатури, екрана й телефонного зв'язку. У 1983 р. британський банк Bank of Scotland запустив таку першу послугу, отримавши назву Homelink, для клієнтів будівельного товариства Nottingham Building Society (NBS), що значно розширило можливості та дозволило клієнтам переглядати свої банківські виписки, погоджувати кредити та здійснювати покупки дистанційно [26].

Наприкінці 1980-х рр. банки почали пропонувати телебанкінг із використанням телефонів. Першим проєкспериментував послугу телефонного банкінгу Telescare – британський банк Girobank у 1986 р., який до 1993 р. налічував більше як 1 млн клієнтів, що здійснювали близько 100 тис. дзвінків на тиждень: від загальних запитів до домовленості про позику. Аби зберегти свою частку на ринку інші банки також почали впроваджувати телефонний банкінг. Уперше як виключно телефонний банк почав свою роботу британський банк FirstDirect у 1989 році. Це комп'ютеризована система телефонного банкінгу, яка не мала філій та дозволяла клієнтам спілкуватися з персоналом цілодобово. Операції проводились телефоном, а документи надсилались поштою, грошові операції здійснювались через відділення банку Midland Bank [25]. У Швеції банк Nordbanken запропонував телефонний банк – Plus Direkt (Nordbanken Direkt) як персональну автоматичну систему на телефоні, яка дозволяла ідентифікувати клієнта. Після набору номера Plus Direkt клієнт вводить свій особистий номер, що був номером поточного рахунку в банку та чотиризначний PIN-код. Це давало доступ для перевірки балансу на банківському рахунку, переказу коштів між власними рахунками та інших банківських послуг [24].

Із появою Глобальної мережі в 1990-х роках банки почали розширяти спектр своїх послуг. Розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій сприяло активізації банківськими установами продажу власних послуг через мережу Інтернет. Таким чином виник інтернет-банкінг. У 1994 р. у США Stanford Federal Credit Union стала першою фінансовою установою, яка почала надавати такі послуги своїм членам, а через рік американський банк Wells Fargo запропонував своїм клієнтам доступ до своїх рахунків через мережу Інтернет [16]. У Швеції інтернет-банкінг почав розвиватися у 1995 році, коли ощадний банк Sparbanken Finn запропонував послуги електронного банкінгу, запровадивши інтернет-банкінг для приватних клієнтів [15]. Потреба серед клієнтів у інтернет-банкінгу почала зростати особливо після початку діяльності віртуальних банків. У 1995 р. в США був створений перший у світі такий банк – Security First Network Bank (SFNB), що частково було зумовлено обмеженнями на відкриття банками філій в інших штатах США. В Європі першим віртуальним банком був Advance Bank, дочірня структура Dresdner Bank. Такий банк розпочав свою діяльність у 1996 р. [20]. Нині у світі функціонує значна кількість монобанків (віртуальних банків), які, використовуючи можливості швидкісного Інтернету, наявність фактично в кожній людині смартфона, запропонували нові механізми здійснення платежів, отримання інших банківських послуг.

З кінця 1990-х років бере свій початок мобільний-банкінг. В 1999 р. німецька компанія Paybox у співпраці з Deutsche Bank розробили перші послугу, а пізніше вони були запроваджені на ринках інших розвинутих країн (Німеччині, Австрії, Великобританії, Швеції та Іспанії) [3]. У 1999 р. фінський банк Nordea запустив портал WAP Solo, за допомогою якого клієнти мали змогу платити рахунки, перевіряти залишки або торгу-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вати акціями зі своїх мобільних телефонів [15]. Виникнення так званих «розумних телефонів» – смартфонів на основі використання систем Android та Ios сприяло розвитку мобільного банкінгу за допомогою спеціально розроблених мобільних додатків. Такий механізм надання банківських послуг лише спростив доступ клієнтів до власних рахунків, дозволив значно спростити сам процес розрахунку.

Історично у процесі розвитку сфери фінансових послуг сформувались окремі форми електронного банкінгу. Зокрема: 1) послуги, що пов'язані з розрахунками за допомогою банківських карток (використання банкоматів, терміналів самообслуговування, POS-терміналів); 2) послуги, що надаються за допомогою використання мережі Інтернет (internet-banking); 3) послуги, що надаються за допомогою мобільних пристроїв.

На сьогодні e-banking вже є невід'ємною складовою розвитку всієї сфери фінансових послуг, оскільки для цієї послуги притаманна значна кількість переваг, яких не мають традиційні способи продажу банківських і небанківських продуктів. З іншого боку, існує також сукупність і загроз, що стримують подальшу активну розбудову e-banking як в Україні, так і у світі (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки e-banking для клієнтів та банків

	Переваги	Недоліки
3 позиції клієнтів	Економія часу, здійснення операцій не вимагає прямої взаємодії з банками Зручність використання за допомогою комп'ютера чи смартфона. Швидкість проведення транзакцій Постійний доступ до інформації про операції. Скорочення витрат на обслуговування Багатофункціональність у використанні	Ризик перенавантаження системи та наявності технічних складнощів здійснення платежів. Залежність від якісної мережі Інтернет Неможливість здійснення платежів без комп'ютера або інших гаджетів Незаконне отримання власних персональних даних іншими особами Ризик стати жертвою шахрайства Ризик втратити грошей
3 позиції банків	Скорочення витрат на утримання персоналу, що не вимагає розширення кількості відділень Зростання операційних доходів Зростання різних видів послуг. Підвищення рівня конкурентоспроможності	Вимагає постійного фінансового забезпечення для оновлення та підтримки програмного забезпечення Вимагає кваліфікованих спеціалістів в IT-сфері Ризики шахрайства та кібератак, що можуть зашкодити системі Залежність від інтернет-провайдерів та якості мережі Інтернет

Джерело: складено авторами на основі [12; 21; 22, 23].

Фінансові установи досить швидко опанували сучасні інновації й засоби комунікації, тому сьогодні складно уявити роботу будь-якого банку без мережі Інтернет. Нині перспективним напрямом діяльності для фінансових установ є інтернет-банкінг та мобільний банкінг у смартфоні, що став невід'ємним засобом комунікації в житті людей. Розглянемо динаміку частки населення ЄС, які користуються internet-banking. Відповідні дані представлені в табл. 3.

Відповідно до табл. 3 більше ніж половина жителів ЄС (54 %), використовують інтернет-банкінг і за останні роки цей показник постійно зростає. Серед країн-учасниць Європейського Союзу інтернет-банкінг найбільш поширений у Данії та Нідерландах, у північній частині Європи першість посідають Фінляндія, Швеція. Серед країн Балтії ця послуга найбільш поширена в Естонії, де уряд пропонує громадянам значний спектр різних електронних послуг. Найменша частка користувачів інтернет-банкінгу в Болгарії та Румунії. Високий рівень використання e-banking обумовлюється, насамперед, активним розвитком цифрових інновацій та інформаційних технологій. Зокрема, це підтверджується даними індексу цифрової економіки й суспільства (DESI). Для таких країн, як Данія, Швеція, Фінляндія та Нідерланди притаманний більш високий рівень розвитку цифрових технологій, ніж для Греції, Румунії та Болгарії [14].

Таблиця 3

*Динаміка частки населення ЄС,
які користувалися internet-banking протягом 2008-2018 рр., %*

Країна	Рік										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ЄС: 28 країн	29	32	36	36	40	42	44	46	49	51	54
Бельгія	39	46	51	54	56	58	61	62	64	67	69
Болгарія	2	2	2	3	4	5	5	5	4	5	7
Чехія	14	18	23	30	35	41	46	48	51	57	62
Данія	61	66	71	75	79	82	84	85	88	90	89
Німеччина	38	41	43	45	45	47	49	51	53	56	59
Естонія	55	62	65	68	68	72	77	81	79	79	80
Франція	40	43	50	51	54	58	58	58	59	62	63
Нідерланди	69	73	77	79	80	82	83	85	85	89	89
Австрія	34	35	38	44	45	49	48	51	53	57	58
Польща	17	21	25	27	32	32	33	31	39	40	44
Румунія	2	2	3	4	3	4	4	5	5	7	7
Фінляндія	72	72	76	79	82	84	86	86	86	87	89
Швеція	65	71	75	78	79	82	82	80	83	86	84
Великобританія	38	45	45	45	52	54	57	58	64	68	74

Джерело: складено автором на основі [17].

На ринку фінансових послуг України провідні банки досить швидко почали запроваджувати послуги дистанційного обслуговування. У 2002 р. була введена банком «Приватбанк» система віддаленого банкінгу – Приват24 [9]. На сьогодні цей банк випускає найбільшу кількість платіжних карток і кожному клієнту пропонує безкоштовно інтернет-банкінг та мобільний банкінг. Іншими найбільшими емітентами платіжних карток, які також пропонують інтернет-банкінг своїм клієнтам, є «Ощадбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Альфа-банк» та інші (табл. 4). Успішною інновацією в Україні стало створення першого необанку – «Monobank», що вже налічує понад 1 млн клієнтів. Відповідно, всі операції здійснюються через мобільний додаток у смартфоні, служба підтримки дозволяє отримувати консультації в режимі телефонного зв'язку [7]. За дослідженнями GfK Ukraine 2018 р., 15 % населення користується інтернет-банкінгом веб-версії, а 11 % користується мобільною версією, до того ж 47 % використовує інтернет-банкінг кількох банків. До найбільш популярних операцій, що здійснюються клієнтами у цій сфері, можна віднести такі: оплата комунальних послуг, мобільного зв'язку, переказ грошових коштів та оплата товарів і послуг [1]. Також банківські установи активно використовують власні онлайн-платформи для надання інших фінансових послуг, зокрема, продажу кредитних та депозитних продуктів.

Таблиця 4

Перелік послуг internet-banking, що пропонують банки України та банки інших країн

Банк	Назва системи	Деякі особливості
1	2	3
ПРИВАТБАНК Україна	Приват24 (мобільний додаток, веб-версія)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Виписки за картками та рахунками ▪ Оформлення депозиту ▪ Оформлення страхового полісу ▪ Погашення кредиту ▪ Купівля білетів ▪ Обмін валюти ▪ Оплата комунальних послуг, зв'язку ▪ Переказ коштів ▪ Онлайн-консультація ▪ Замовлення додаткових платіжних карт та закриття рахунку

Закінчення табл. 4

1	2	3
УНІВЕРСАЛ БАНК Україна	Monobank (мобільний дода- ток, веб-версія)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Надання виписки за картою ▪ Довідка про поточний стан ▪ Довідка про стан заборгованості за картою ▪ Переказ з картки на картку або поточний рахунок ▪ Закриття та блокування картки ▪ Оплата комунальних, бюджетних платежів, податків та штрафів за порушення ПДР ▪ Технологія Ruypass ▪ Кешбек
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	Raiffeisen Online (мобільний дода- ток, веб-версія)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Контроль та управління рахунками ▪ Блокування картки та розблокування картки ▪ Здійснення переказів та платежів у тому числі комунальних, Інтернету ▪ Оплата мобільного зв'язку ▪ Інформація щодо розташування відділень та банкоматів ▪ Погашення кредитів ▪ Поповнення депозитів ▪ Управління картковими лімітами
АЛЬФА БАНК	My Alfa-Bank (мобільний дода- ток, веб-версія)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Інформація про найближчі термінали та банкомати, новини ▪ Перегляд стану рахунку та виписок по рахунках ▪ Оформлення депозиту ▪ Погашення кредиту ▪ Оплата комунальних послуг та поповнення мобільного зв'язку ▪ Купівля білетів на розважальні заходи ▪ Переказ коштів ▪ Оформлення додаткових платіжних карт ▪ Курси валют та обмін валюти
HSBC Великобританія	FIRST DIRECT (мобільний дода- ток, веб-версія)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Вхід до особистого кабінету за допомогою відбитка пальця або біометричного обличчя, цифрового пароля-ключа. ▪ Перегляд інформації про залишки, виписки. ▪ Подача заявки на кредити, кредитні картки, ощадний рахунок ▪ Реєстрація для Paym, Fpay та SiriPayments ▪ Оплата рахунків, здійснення платежів та переказів, встановлення постійних доручень ▪ Завантажити midata -урядову схему, яка дозволяє порівнювати поточні рахунки та визначати найкращі ціни
ABN AMRO Нідерланди	ABN AMRO Mobiel Bankieren (мобільний дода- ток, веб-версія)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Перевірка балансу, стану рахунків ▪ Переказ грошей між рахунками / картами ▪ Оплата iDEAL ▪ Оформлення та блокування платіжних карток ▪ Подача заявки на кредити, кредитні картки, ощадний рахунок
NORDEA Фінляндія	NORDEA Mobile (мобільний дода- ток, веб-версія)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Інформація про стан рахунків і платіжний ліміт карти ▪ Перекази між рахунками / картами ▪ Перегляд останніх операцій по рахунках / картками ▪ Послуга аналізу витрат: система автоматично розподіляє здійснені операції за категоріями й відображає їх на діаграмі ▪ Провести безготівкові конверсійні операції ▪ Блокування і розблокувати карту ▪ Поповнення вкладу або переведення грошей на інші рахунки ▪ Закриття поточних рахунків, рахунків строкових вкладів і вкладів до запитання

Джерело: складено автором на основі [4-10].

Висновки і пропозиції. Цифрові технології є на сьогодні важливою складовою розвитку всієї сфери фінансових послуг. Вагому роль вони відіграють у функціонуванні банківських установ. Для забезпечення належного рівня власної конкурентоспроможності банківські установи вже не мають змоги ігнорувати сучасні тренди процесів цифровізації суспільства та фінансової системи загалом.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Важливу роль у розвитку банківських установ на сьогодні відіграє e-banking, серед способів надання послуг якого прийнято виділяти три форми: 1) послуги, що пов'язані з розрахунками за допомогою банківських карток; 2) internet-banking; 3) mobile-banking. На сьогодні інтернет-банкінг, мобільний банкінг є найпопулярнішими та доступними формами електронного банкінгу. Це насамперед зумовлено, високою часткою безготівкових розрахунків та бажанням клієнтів швидко та надійно здійснювати фінансові операції.

Світовий досвід також свідчить, що у розвитку e-banking важливу роль відіграють небанки (монобанки, віртуальні банки), поява яких пов'язана з розвитком сучасних інформаційних технологій. Ці фінансові установи не мають окремих фізичних відділень і надають свої послуги виключно через інтернет-банкінг та мобільний банкінг. Такі комерційні банки, будучи інноваційними за своєю природою, дуже часто стають каталізаторами нових змін у розвитку всієї банківської системи країни, що змушує інші фінансові установи також активно розвиватися та підвищувати якість надання фінансових послуг.

Останні дослідження також засвідчують поступове зростання розрахунків клієнтів за допомогою смартфонів, у тому числі й на українському ринку банківських послуг. Активізації інших небанківських способів отримання фінансових послуг, що надаються фінансовими установами, окремими інноваційними компаніями, FinTech установами, спонукає банки постійно підвищувати власний рівень інноваційності, змінювати моделі функціонування. Інформаційні інновації та нові способи взаємодії з клієнтами вже змінюють усі традиційні сфери економічного розвитку підприємства, зокрема й банківських установ: маркетинг, менеджмент, аналіз, інжиніринг. Такі тенденції будуть відбуватися і у подальшому, а, отже і популярність e-banking буде постійно зростати.

Список використаних джерел

1. Для чого українці використовують інтернет-банкінг (інфографіка). URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/440612/dlya-chego-ukraintsy-ispolzuyut-internet-banking-infografika>.
2. Домінова І. В. Форми електронного банкінгу: еволюція, переваги та недоліки. *Облік і фінанси*. 2016. № 2. С. 104–109.
3. Назаренко В. А., Бочкова Е. В. Интернет-банкинг за рубежом: история и современное состояние. *Экономика, управление, финансы: материалы IV Междунар. науч. конф.* (г. Пермь, апрель 2015 г.). Пермь: Меркурий, 2015. С. 84-87.
4. Офіційний сайт «ABN AMRO». URL: <https://www.abnamro.com/en/index.html>.
5. Офіційний сайт «First direct». URL: <https://www1.firstdirect.com>.
6. Офіційний сайт «Nordea Bank AB». URL: <https://www.nordea.com/en>.
7. Офіційний сайт Monobank. URL: <https://www.monobank.ua/?lang=ru>.
8. Офіційний сайт ПАТ «АльфаБанк». URL: <https://alfabank.ua/ru>.
9. Офіційний сайт ПАТ «ПриватБанк». URL: <https://privatbank.ua/ru>.
10. Офіційний сайт ПАТ «Райффайзен банк Аваль». URL: <https://www.aval.ua>.
11. Томашевський О. М., Цегелик Г. Г., Вітер М. Б., Дудук В. І. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
12. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Жук О. С. Теоретичні аспекти визначення сутності категорії «FinTech». *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 1 (17). С. 148-157.
13. Bojan Daniela & Mutu Simona & Paun Dragos. *Electronic Banking – Advantages For Financial Services Delivery*. December 2010. Vol. 1(2). P. 672-677.
14. Digital Economy and Society Index 2018. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.
15. E-banking in the Nordic countries - its emergence and perspectives M Suominen Handbook eBanking. Stuttgart, Germany, 2001. URL: <https://www.aalto.fi/sites/g/files/flghsv161/files/2019-01/ebanking.pdf>.
16. Golden, S. A. R. Recent Research in Social Sciences & Humanities. *EduPedia Publications (P) Ltd*. 2017. Vol. 1. P. 1-91.
17. Individuals using the internet for internet banking. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00099&plugin=1>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

18. Jay D. Wilson, Jr. Creating Strategic Value through Financial Technology. *Finance & Investments Special Topics*. June 2017. 288 p.
19. Kapinus L. V., Skryhun N. P. Development of electronic banking technologies in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2014. № 3-4 (1). P. 55-58.
20. Shaikh A., Karjaluocto, H. Mobile banking adoption: A literature review. *Telematics and Informatics*. 2015. Vol. 32. P. 129-142.
21. Sheremet O. M., Dubyna M. V., Lytvyn S. V. Global and domestic experience in the development of e-banking. *Youth science – 2019: socio-economic and humanitarian aspects of society development: International Scientific-Practical Conference of Students and Young Scientists (April 17-18, 2019)*. Chernihiv, 2019. Part 1. P. 114–117.
22. Shkarlet S., Dubyna M., Vovk V., Noga M. Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI*. 2019. № 176(3-4). P. 26-37.
23. Shkarlet S., Prokopenko V., Dubyna M. Directions of development of the financial services market of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, no. 5. P. 412-420.
24. Technology, Knowledge and the Firm. Implications for Strategy and Industrial Change. Edited by Ken Green, Marcela Miozzo and Paul Dewick. 2008.
25. The Way We Bank Now: It's in your hands June 2014. URL: https://www.bba.org.uk/wp-content/uploads/2014/07/BBA_TWWEBN_WEB.pdf.
26. UK's first online banking service Homelink hits 30. 2013. URL: <https://www.finextra.com/newsarticle/25443/uks-first-online-banking-service-homelink-hits-30>.
27. Zaleska M. Bankowość. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2013. 20 s.

References

1. Dlia chogo ukrayinci vikoristovuyut internet-banking (infografika) [Why Ukrainians use Internet banking (infographics)]. Retrieved from <https://news.finance.ua/ru/news/-/440612/dlya-chego-ukrayintsy-ispolzuyut-internet-banking-infografika>.
2. Dominova, I. V. (2016). Formi elektronnoho bankingu: evolyuciya, perevagi ta nedoliki [Forms of electronic banking: evolution, advantages and disadvantages]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 2, 104-109 [in Ukrainian].
3. Nazarenko, V. A. Bochkova, E. V. (2015). Internet-banking za rubezhom istoriia i sovremennoe sostoianie [Internet banking abroad: history and current state]. Proceeding from *Ekonomika upravlenie finansy: materialy IV Mezhdunar. nauch. konf. – Economics, management, finance: materials of the IV Intern. scientific conf.* (Perm, April 2015) (pp. 84-87). Perm Merkurii [in Russian].
4. Ofitsiinii sait «ABN AMRO» [Official site «ABN AMRO»]. Retrieved from <https://www.abnamro.com/en/index.html>.
5. Ofitsiinii sait «First direct» [Official site «First direct»]. Retrieved from <https://www1.firstdirect.com>.
6. Ofitsiinii sait «Nordea Bank AB» [Official site «Nordea Bank AB»]. Retrieved from <https://www.nordea.com/en>.
7. Ofitsiinii sait Monobank [Official site Monobank]. Retrieved from <https://www.monobank.ua/?lang=ru>.
8. Ofitsiinii sait PAT «AlfaBank» [Official site «AlfaBank»]. Retrieved from <https://alfabank.ua/ru>.
9. Ofitsiinii sait PAT «PrivatBank» [Official site «PrivatBank»]. Retrieved from <https://privatbank.ua/ru>.
10. Ofitsiinii sait PAT «Raiffaizen bank Aval» [Official site «Raiffaizen bank Aval»]. Retrieved from <https://www.aval.ua>.
11. Tomashevskiy, O. M., Tsehelyk, H. H., Viter, M. B., Duduk, V. I. (2012). *Informatsiini tekhnologii ta modeliuvannia biznes-protsesiv [Information technology and business process modeling]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
12. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Zhuk, O. S. (2019). Teoretychni aspekty vyznachennia sutnosti katehorii «FinTech» [Theoretical aspects of determining the essence of the category «FinTech»]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (17), 148-157 [in Ukrainian].
13. Bojan, Daniela & Mutu, Simona & Paun, Dragos (December 2010). *Electronic Banking – Advantages For Financial Services Delivery*, 1(2), 672-677.
14. Digital Economy and Society Index 2018. Retrieved from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. E-banking in the Nordic countries - its emergence and perspectives M Suominen Handbook eBanking. Stuttgart, Germany, 2001. Retrieved from <https://www.aalto.fi/sites/g/files/flghsv161/files/2019-01/ebanking.pdf>.
16. Golden, S. A. R. (2017). Recent Research in Social Sciences & Humanities. *EduPedia Publications (P) Ltd.*, 1, 1-91 [in English].
17. Individuals using the internet for internet banking. European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00099&plugin=1>.
18. Jay D. Wilson, Jr. (2017, June) Creating Strategic Value through Financial Technology. *Finance & Investments Special Topics*. 288 p.
19. Kapinus, L. V., Skryhun, N. P. (2014). Development of electronic banking technologies in Ukraine. *Economic Annals-XXI*, 3-4 (1), 55-58 [in English].
20. Shaikh A., Karjaluo, H. (2015). Mobile banking adoption: A literature review. *Telematics and Informatics*, 32, 129-142 [in English].
21. Sheremet, O. M., Dubyna, M. V., Lytvyn, S. V. (2019). Global and domestic experience in the development of e-banking. Proceeding from *Youth science – 2019: socio-economic and humanitarian aspects of society development: International Scientific-Practical Conference of Students and Young Scientists (April 17-18, 2019) (Part 1. pp. 114–117)*. Chernihiv [in English].
22. Shkarlet, S., Dubyna, M., Vovk, V., & Noga, M. (2019). Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI*, 176(3-4), 26-37 [in English].
23. Shkarlet S., Prokopenko V., Dubyna M. (2018). Directions of development of the financial services market of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4 (5), 412-420 [in English].
24. Technology, Knowledge and the Firm. Implications for Strategy and Industrial Change. Edited by Ken Green, Marcela Miozzo and Paul Dewick (2008).
25. The Way We Bank Now: It's in your hands June 2014. Retrieved from https://www.bba.org.uk/wp-content/uploads/2014/07/BBA_TWWEBN_WEB.pdf.
26. UK's first online banking service Homelink hits 30. 2013. Retrieved from <https://www.finextra.com/newsarticle/25443/uks-first-online-banking-service-homelink-hits-30>.
27. Zaleska, M. (2013). *Bankowość*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансов, банківського дела и страхування, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Scopus Author ID: 56912277800

Шеремет Ольга Миколаївна – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шеремет Ольга Николаевна – магістр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Sheremet Olha – master, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

УДК 316.42/.43[330.322:330.341.1]

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-163-173

Володимир Савченко

**РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ
ЧЕРЕЗ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ВАЖЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТИ**

Владимир Савченко

**РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ ПУТЁМ
ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННЫХ РЫЧАГОВ И ИНСТРУМЕНТОВ**

Volodymyr Savchenko

**REGULATION OF SOCIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE THROUGH
INVESTMENT-INNOVATION LEVERS AND INSTRUMENTS**

У статті визначено сутність поняття та основні характеристики соціальної сфери України на етапі її трансформаційного поступу в умовах посилення глобалізації та європейського вектора зростання. З'ясовано роль матеріально-технічної бази як основи становлення соціальної моделі розвитку нашої держави, що має динамічний характер і відображає зміни в соціальній сфері, які повинні відповідати сьогоденним та майбутнім потребам. Проаналізовано ситуацію на сучасному етапі, коли в результаті подій на Сході країни, економічного спаду, політичних конфліктів, відсутності стабільності зростає чисельність громадян, які потребують допомоги від держави й можуть зберегти життєдіяльність тільки через отримання субсидій. Запропоновані заходи для покращення становища в соціальній сфері, які охоплюють збільшення повноважень об'єднаних територіальних громад, посилення ролі малих підприємств, діяльність на рівні регіонів і приміських територій, вирішення соціальних проблем села, реалізацію стратегії соціальної відповідальності бізнесу, розвиток соціального підприємництва.

Ключові слова: матеріально-технічна база; соціальні послуги; стратегічне реформування; інфраструктура; трансферт; місцеве самоврядування; соціальна відповідальність.

Рис.: 2. Бібл.: 22.

В статье определены сущность понятия и основные характеристики социальной сферы Украины на этапе её трансформационных преобразований в условиях усиления глобализации и европейского вектора движения. Определена роль материально-технической базы как фундамента становления социальной модели развития нашего государства, имеющей динамический характер и отображающей изменения в социальной сфере, соответствующие настоящим и будущим потребностям. Проанализирована ситуация на современном этапе, когда в результате событий на Востоке страны, падения экономики, политических конфликтов, отсутствия стабильности увеличивается численность населения, которому необходима помощь от государства и они могут сберечь жизнеспособность только в результате получения субсидий. Предложены мероприятия по улучшению ситуации в социальной сфере, которые охватывают увеличение полномочий объединенных территориальных общин, усиление роли малых предприятий, деятельность на уровне регионов и пригородных территорий, решение социальных проблем села, реализацию стратегии социальной ответственности бизнеса, развитие социального предпринимательства.

Ключевые слова: материально-техническая база; социальные услуги; стратегическое реформирование; инфраструктура; трансферт; местное самоуправление; социальная ответственность.

Рис.: 2. Библ.: 22.

The essence of the concept and main characteristics of the social sphere of Ukraine at the stage of its transformational advancement in the conditions of strengthening of globalization and European growth vector is determined in the article. The role of the material and technical base as the basis for the formation of a social model of the development of our state, which has a dynamic character and reflects changes in the social sphere, which should correspond to present and future needs, has been clarified. The situation is analyzed at the present stage, when as a result of events in the East of the country, economic recession, political conflicts, lack of stability, the number of citizens who need help from the state and can save livelihoods only through subsidies increases. Proposed measures to improve the social situation, which include increasing the powers of the joint territorial communities, strengthening the role of small enterprises, activities at the level of regions and suburban areas, solving social problems of the village, implementation of the strategy of social responsibility of business, development of social entrepreneurship.

Keywords: material and technical base; social services; strategic reform; infrastructure; transfer; local self-government; social responsibility.

Fig.: 2. References: 22.

JEL Classification: O10; O32; E22

Постановка проблеми. У сучасній ситуації незавершеного й непослідовного реформування, військових дій на Сході країни, корупції в усіх ешелонах влади, розвалу економічної діяльності в місті й на селі рівень життя людей, їх працевлаштування, користування послугами та купівельна спроможність дуже низькі й дедалі погіршуються. Необхідні зважені та продумані дії на програмній основі щодо регулювання соціального розвитку, інвестицій у соціальну інфраструктуру, інноваційності економіки на інклюзивній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади та прикладні проблеми соціальної сфери на цьому етапі досліджувалися у працях таких вчених, як А. Бержанір, О. Булавка, О. Безпалько, П. Гайдуцький, А. Гриценко, О. Пасхавер, В. Рябоконт, П. Саблук, В. Чекіна, В. Юрчишин.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Недостатні комплексна розробленість питань соціального розвитку країни, їх взаємозв'язок з економічним зростанням, розвитком пріоритетних галузей, інвестиційним забезпеченням, інноваційністю та креативністю господарювання і мислення, слабе теоретичне обґрунтування значених проблем та невдалі спроби їх вирішення на практичному рівні обумовлюють перспективи подальших наукових розробок і реальну діяльність представників держави та бізнесових кіл.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення аналізу ситуації в соціальній сфері України з визначенням проблем, які заважають її розвитку, та надання та обґрунтування пропозицій щодо покращення становища, забезпечення прийнятної якості продукції і послуг, досягнення оптимального рівня життя соціуму.

Виклад основного матеріалу. Вихід із кризи й подальший розвиток України має в обов'язковому порядку включати соціальні питання, які повинні вирішуватися на основі реконструкції економіки, тобто зміни її несучих конструкцій, відповідно до модернізованої економічної системи у світовому просторі.

Поняття реконструкції широко застосовується в науці та практиці й означає корінну перебудову, організацію за новими принципами. Починаючи з кінця першого десятиріччя ХХІ століття реконструкція, а також економічне зростання, стали тісно пов'язуватися з інклюзивним розвитком.

Інклюзивний розвиток набуває дедалі більш широкого й системного значення. Так, на засіданні Боаоського азіатського форуму (не варто забувати про роль азіатських країн в інноваційному розвитку) були обговорені такі питання, як визначення терміну «інклюзивний розвиток», а також основні положення чергового п'ятирічного плану розвитку Китаю та планів інших азіатських країн.

На форумі проголошено, що «інклюзивний розвиток дає змогу всім країнам і регіонам світу користуватися результатами глобалізації, інтеграції та економічного зростання. Для окремо взятого суб'єкта інклюзивний розвиток має на меті максимально створити можливості працевлаштування за рахунок високих темпів економічного зростання..., а також забезпечити громадянам рівний доступ до соціальних гарантій...» [2].

Подібний підхід до глобалізації, яка в обов'язковому порядку спирається на соціальний розвиток, у прийнятих ними документах підтримують держави БРІКС. Наприклад, у декларації саміту в китайському місті Санья вони заявили, що «ХХІ століття має характеризуватися миром, гармонією, співробітництвом і науково обґрунтованим розвитком» [1, с. 80–81].

Проблема інклюзивності знайшла позитивні відгуки в Програмі ООН, присвяченій цілям розвитку тисячоліття, документах Організації економічного співробітництва і розвитку, була однією з головних на зустрічі лідерів двадцятки в Ханчжоу у вересні 2016 року [2].

Підсумовуючи, інклюзивний розвиток – це розвиток країн у світовому просторі, що розкриває їхній внутрішній потенціал і забезпечує збалансоване, включаючи соціальне, зростання. Це розвиток, спрямований на вирішення внутрішніх проблем країни для забезпечення гідного рівня життя її населення через перебудову структури економіки, використання потенціалу у взаємодії із зовнішнім середовищем [3, с. 16–17].

Важливе місце в регулюючому впливі держави на забезпечення інклюзивного розвитку посідають бюджетні проблеми, а для їх вирішення ефективно функціонування податкової системи. Розглянемо, як це відбувається в нашій державі.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Згідно з даними, наведеними Рахунковою палатою України, за 2014–2016 рр. заборгованість по податках, зборах і платежах до державного бюджету зросла у 3,8 раза і на 1 січня 2017 року становила 59 млрд грн. У подальшому, на нашу думку, вона тільки збільшувалася. При цьому не виключено, що далеко не все враховується. Тому дуже необхідні більш суворі заходи щодо сплати податків за прикладом країн Європейського Союзу, а особливо Сполучених Штатів Америки, де несплата податків – тяжкий злочин, який суворо карається.

У нашій країні у 2015 році було зареєстровано 1665 кримінальних проваджень, а до суду дійшли 64 справи, з яких 15 – звинувачувальні. При цьому статистика замовчує, у скількох випадках суд підтримав претензії щодо несплати податків.

Несплата податків та виплата заробітних плат у «конвертах», що продовжують практикуватися, – це складові тінізації економіки. Рівень її тінізації не знижується – за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» Міністерство економічного розвитку і торгівлі України оприлюднило рівень тіншової економіки у 2016 р. – 51 % [5].

При цьому в тіншовому доході населення близько 40 % належить найбільш заможній групі, частка якої істотно перевищує відповідні показники за загальними доходами. Тому реальна нерівність у розподілі доходів набагато більша, ніж це показує офіційна статистика [6, с. 140; 7, с. 132].

Матеріальне становище людей, їхній життєвий рівень, враховуючи недостатнє забезпечення, у нашій країні повинні бути в центрі уваги. Разом з тим основою становлення соціальної моделі розвитку України є матеріально-технічна база, що перебуває в незадовільному стані. Криза вдарила практично по всіх її складових. Зміни в матеріально-технічній базі соціальної сфери держави повинні співвідноситися із сучасними та майбутніми потребами, мати динамічний характер (рис. 1).

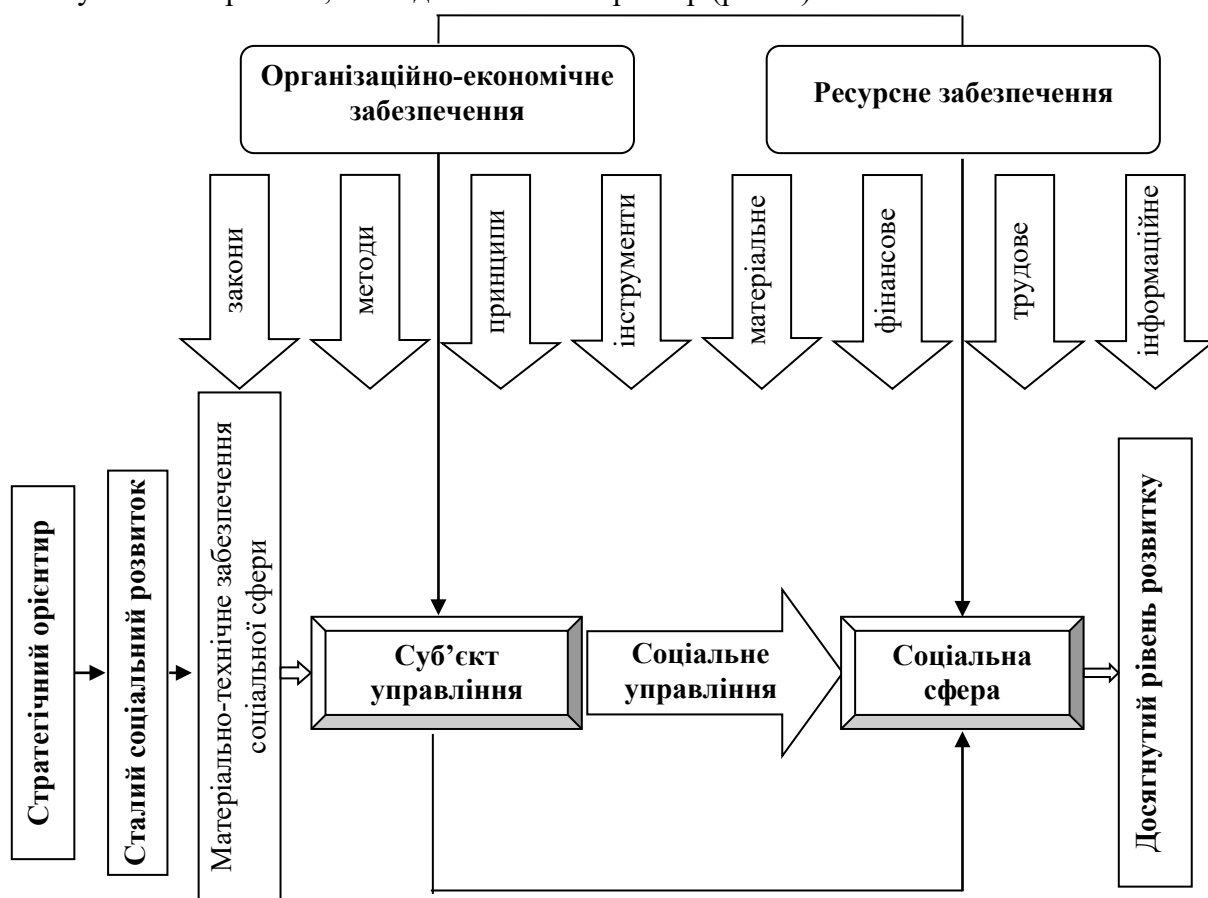

Рис. 1. Модель управління матеріально-технічною базою соціальної сфери України
Джерело: [8, с. 226], доопрацьовано автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Соціальна сфера працює для задоволення потреб населення. Динамічні зміни потреб призводять до суперечностей у розвитку й ускладнюють управління нею. Модель управління виступає інструментом, орієнтованим на вдосконалення регулюючих дій. При цьому забезпечується реалізація таких функцій:

- визначення основних орієнтирів управління;
- застосування законів, принципів, методів та інструментів управління;
- поглиблення науковості в регулюванні [8, с. 225–227].

Сфера соціальних послуг – важлива складова формування якості життя, що відіграє провідну роль у розвитку людського капіталу. Вдосконалення соціально орієнтованої ринкової економіки пов'язане з покращенням процесів, які взаємодіють з метою виробництва соціальних послуг та задоволення життєво необхідних потреб населення.

У результаті подій на Сході країни, економічного спаду, політичних конфліктів, відсутності стабільності відбувається розшарування населення за рівнем життя, зростає чисельність громадян, які потребують допомоги від держави й можуть зберегти життєздатність тільки через отримання субсидій.

Кредити МВФ і пов'язані з ними вимоги, намагання жити згідно з європейськими стандартами, водночас корупційні дії, економічна криза дуже гостро поставили питання реформування соціальної сфери. Було розроблено «Стратегію реформування системи надання соціальних послуг», затверджено План заходів на 2013–2016 рр. щодо реалізації стратегії, розроблено 15 нормативно-правових актів із питань соціальної сфери.

Зазначені заходи проводилися з метою створення ефективної системи соціальних послуг, оптимізації моделі установ та закладів, що надають послуги, впровадження інноваційних послуг. Проте більшість проблем не було вирішено в силу таких чинників:

- розробка нових технологій і методик вимагала професійних управлінських навичок, часто перекваліфікації та навчання новим професіям;
- ключовим фактором на шляху модернізації повинна стати організаційна культура;
- переорієнтація діяльності державних структур змінює тип управлінців, провокує впровадження сервісного менеджменту.

Державним структурам важко переорієнтуватися на сервісну модель та інноваційні підходи у сфері управління. Разом з тим впровадження управлінських інновацій стимулюватиме ефективність у соціальній сфері.

Після внесення змін до законодавства функції з надання соціальних послуг делегуються на місцевий рівень, створивши ринок з участю приватних структур. Таким чином, система надання соціальних послуг стає конкурентним середовищем, в якому споживачі отримують право вибору.

Сервісний підхід до суб'єкта соціального забезпечення пов'язаний із розвитком недержавних форм управлінської взаємодії (електронна черга, онлайн-послуги, зворотний зв'язок), комунікативних технологій планування і контролю, формуванням контактів, які дозволяють населенню напряму вирішувати питання з представниками державних органів соціального захисту [9, с. 61–63].

Створюючись із використанням польського досвіду адміністративної реформи, вітчизняна територіальна організація соціальної сфери вибудовується за схемою «громада – район – область». На першому етапі реалізації нововведення право вирішення стратегічних і поточних питань функціонування місцевої соціальної інфраструктури отримали ради об'єднаних територіальних громад і районні ради.

Головним у вирішенні проблем реалізації соціальних повноважень об'єднаних громад залишається відтворення: економічної спроможності об'єктів; професійно-кваліфікаційного потенціалу; стартових умов розвитку; соціальної мобільності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проте в багатьох поселеннях та адміністративних районах продовжують працювати локалізовані соціальні комплекси, інфраструктура яких у подальшому органічно інтегруватиметься з новоствореними з урахуванням інноваційних підходів об'єктами, отримуючи від них сучасні технології та креативність у вирішенні питань.

У мережах об'єднаних громад на першому етапі в задоволенні соціальних потреб населення важливу роль відіграватимуть: рівень ресурсного забезпечення; кадровий потенціал; перспективи техніко-технологічної модернізації; рівень оплати праці персоналу.

Посилення ефективності та вдосконалення механізму функціонування комунальної і соціально-культурної складових найбільш реальні через впровадження відповідних заходів у обласних та місцевих програмах соціально-економічного розвитку територіальних громад. При цьому пріоритетними напрямками повинні стати: стимулювання індустрії високотехнологічних послуг; капіталізація інноваційних активів; участь у кластерній діяльності; рекреація і туризм [10, с. 182].

Прагнення громад до тісної співпраці з потужними підприємствами не викликає сумніву. Водночас це не завжди реально й логічно в силу такого: зменшення кількості та ефективності діяльності великих підприємств загалом; значна вірогідність потрапити під повний контроль і стати безправним придатком зазначеного гіганта.

Роль малих підприємств і підприємців недооцінюється, оскільки вони не здатні забезпечити достатню кількість робочих місць та грошових оборотів. Водночас у розвинутих країнах у середньому одне із шести домогосподарств займається таким бізнесом, наймаючи місцевих жителів, що покращує економічне становище в громаді.

Часто саме малі підприємства являються чинником економічного зростання громади, оскільки більш гнучкі до мінливих умов зовнішнього середовища, ніж великий бізнес.

Фактори, що гальмують розвиток малого підприємництва на макроекономічному рівні, можна поділити на два напрями:

- недостатня підтримка і надмірне податкове навантаження держави;
- нестабільність і непередбачуваність умов функціонування.

Розглянемо досвід країн трансформаційної економіки в цьому питанні. У зв'язку з реструктуризацією великих підприємств там різко піднялося безробіття, а як наслідок, відбулися падіння доходів населення, зростання соціальної напруги. Як вихід із такого становища на державному рівні почали заохочувати малий бізнес.

У Польщі, Угорщині, Чехії та інших країнах різке збільшення кількості малих підприємств дозволило зберегти зайнятість на прийнятному рівні, уникнути падіння рівня життя, дотриматись вимог соціальних стандартів ЄС.

Розвиток малого бізнесу необхідно розглядати не тільки як складову економічного зростання, а і як «соціальний амортизатор», що дозволяє працевлаштувати значну частину вивільненої в результаті структурної перебудови та інноваційних перетворень робочої сили [11, с. 26–27].

Розглянемо платежі до бюджету, які можуть підвищити рівень забезпечення вимог соціальних стандартів. Розпочнемо з майнового податку. Зростання надходжень від нього малоімовірно в силу економічної нестабільності, неможливості підвищення реальної заробітної плати і пенсії. Водночас прогнозується збільшення обсягів таких надходжень у подальшому, оскільки неоподатковуваний мінімум знижено, а нормативна база з формування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно постійно конкретизується.

Перелік неподаткових платежів до місцевих бюджетів досить великий, але вони найнижчі з доходів самоврядування. Це доходи від власності, оренди тощо і їхня частка в Україні становить від 6 до 7 % всіх платежів.

Частка місцевих доходів від операцій із капіталом та цільових фондів мізерна. Наприклад, у 2015 р. вони дорівнювали відповідно 0,6 і 0,1 % загальних обсягів місцевих бюджетних надходжень. Доцільно вивчити досвід країн Європи в цьому виді фінансування – там цифра становить 10 % і навіть вище.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Більша частина видатків на місцях формуються за рахунок трансфертів із Державного бюджету. Зростання обсягів трансфертів за останні роки до 60 % загальної суми йде врозріз із реалізацією програми фіскальної децентралізації в Україні, послаблює мотивацію органів місцевої влади щодо розвитку видів діяльності, які нададуть кошти з власних джерел. З іншого боку, в умовах слабких місцевих податків трансферти необхідні для реалізації державних програм соціального захисту, фінансування освіти й охорони здоров'я.

При цьому потрібно зазначити, що зміни Податкового кодексу України, проведені для надання місцевої фінансової самостійності, не привели до зростання податкових надходжень у загальних обсягах місцевих доходів. Навпаки, спостерігається тенденція щодо їх скорочення.

В інших європейських країнах трансферти не виступають інструментом прямого фінансування місцевих потреб, а використовуються з метою зближення позицій країн ЄС, інвестиційного забезпечення, компенсації зменшення податкових надходжень до місцевих бюджетів тощо. Проте їхня частка в бюджетах більшості європейських країн дуже висока, досягає 70 % і навіть вище – Австрія, Естонія, Литва, Румунія. Приблизно такий самий чи трохи нижчий рівень трансфертної допомоги в Болгарії, Великобританії, Греції, Данії, Нідерландах, Польщі і Словаччині [12, с. 60–61].

Формування соціальної політики у приміських територіях – досить нове явище, оскільки вони не виступають самостійним носієм соціально-економічних відносин та суб'єктом регіональної економіки і політики. Проте ці проблеми існували завжди й на рівні регіону вирішувалися в законодавчо-нормативному порядку. В умовах продекларованих і частково впроваджених змін у результаті адміністративної реформи органи державної влади й управління територій стали головними суб'єктами соціальної політики.

Сучасний соціально-економічний розвиток приміських та регіональних економік характеризується неефективністю механізмів реалізації і слабкими результатами діяльності. Витрати на них досить значні, але суттєвого ефекту не приносять. Вони фактично перетворились у систему соціального захисту, яка працює тільки в напрямку надання допомоги малозабезпеченим. Регуляторні механізми для управління соціальними процесами недостатні.

Методологічна база щодо управління соціальним розвитком з урахуванням ринкової кон'юнктури відсутня. Обсяг наданих повноважень слабкий для регулювання розвитку систем приміських територій як складових об'єднаних територіальних громад. В їх управлінні залишаються:

- переведення соціальної сфери на комерційну основу зі зростанням якості освітніх, медичних, побутових, спортивно-оздоровчих послуг;
- дозвільна система;
- стимулювання регіональної економіки через збільшення робочих місць.

У перспективі стратегічною ціллю приміських територій є перетворення їх економік у самодостатню систему гарантування соціального розвитку [13, с. 74–79].

Соціальна інфраструктура є одним із чинників якості та рівня життя сільського населення і предметом дослідження відомих вітчизняних науковців [14; 15; 16; 17]. Її стан значною мірою виступає похідною від рівня сільськогосподарського виробництва. Водночас існує і зворотний зв'язок – вона також впливає на обсяги вироблення основних видів продукції.

Зниження ролі держави у вирішенні соціальних проблем села, передача соціальної сфери на баланс органів місцевого самоврядування, які не мали коштів на її утримання, неналежний контроль за виконанням законодавства з питань соціального розвитку призвели до занепаду сільських територій.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Узагальнення напрацювань українських і закордонних учених, практичних результатів у аграрній сфері дозволило визначити напрями розвитку сільських територій (рис. 2).

Рис. 2. Напрями розвитку сільських територій

Джерело: [18, с. 63], доопрацьовано автором.

Згідно з Державною цільовою програмою сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, подолання деградації може відбутися в результаті оптимізації їхньої соціально-економічної інфраструктури, що забезпечить такі зміни: зниження безробіття і трудової міграції сільського населення; підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва; збільшення обсягів, якості й асортименту продукції; поліпшення екології навколишнього середовища. Потрібні практичні кроки щодо впровадження напрацювань програми в життя [18, с. 63-64].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

При певному переході до ринкової економіки частина відповідальності за рівень життя населення, яку раніше несла держава, переходить до бізнесу. Інститут соціальної відповідальності бізнесу поки що перебуває на початковій стадії формування, що не дозволяє вирішити багато життєво важливих проблем. Ключовими питаннями в таких умовах виступають:

- раціональний розподіл соціальних турбот між державою і бізнесом;
- формування в суспільстві реальних очікувань від держави й бізнесу;
- вирішення частини особистих проблем індивідуально кожною людиною.

В Україні відсутні фахові бізнес-асоціації із соціальної відповідальності бізнесу, створені й керовані приватними бізнесовими структурами на загальноприйнятих і прозорих умовах. Більшість компаній не мають визначеної стратегії, обмежуються точковими доброчинними проектами [19].

Основними складовими реалізації стратегії соціальної відповідальності бізнесу мають стати: удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази; контрольоване фінансування; соціальна звітність; державно-приватне партнерство [20, с. 128; 21, с. 12–14].

Поява соціального підприємництва в Україні відноситься до початку 2000-х років. Нині воно перебуває в стадії впровадження. Проблеми, що заважають його прискореному розвитку, здебільшого характерні для всіх пострадянських держав:

- слабкість теоретичної бази;
- відсутність нормативно-правового забезпечення;
- сприйняття соціальних питань у суспільстві, за аналогом із СРСР, як виключно державних;
- недостатня інформованість населення;
- невідповідність самих підприємців.

Якісні зрушення в розвитку соціального підприємництва, що сприятимуть покращенню соціальних послуг загалом: впровадження освітніх програм, включаючи навчальні дисципліни у закладах вищої освіти, інформацію в Інтернеті (модульне навчання), практичну підготовку; деталізація правової бази шляхом зміни законодавства; активне використання краудсорсингових та краудфандингових модельних підходів [22, с. 255–257].

Висновки і пропозиції.

1. Сфера соціальних послуг – важлива складова формування якості життя, що відіграє провідну роль у розвитку людського капіталу.

2. Основою становлення соціальної моделі розвитку України є матеріально-технічна база, яка нині перебуває в незадовільному стані по всіх своїх складових.

3. У результаті подій на Сході країни, економічного спаду, політичних конфліктів, відсутності стабільності відбувається розшарування населення за рівнем життя, зростає чисельність громадян, які потребують допомоги від держави й можуть зберегти життєздатність тільки через отримання субсидій.

4. Кредити МВФ і пов'язані з ними вимоги, намагання жити згідно з європейськими стандартами, водночас корупційні дії, економічна криза дуже гостро поставили питання реформування соціальної сфери. Заходи, що приймаються державою, недостатні й неефективні.

5. Необхідні цілеспрямовані, адаптовані до сучасних умов глобалізації і ситуації в Україні, з урахуванням світового досвіду і власних минулих напрацювань, заходи, які охоплюють: збільшення повноважень об'єднаних територіальних громад; посилення ролі малого бізнесу; діяльність на рівні регіонів і приміських територій; вирішення соціальних проблем села; реалізацію стратегії соціальної відповідальності бізнесу; розвиток соціального підприємництва та інше. При цьому робота повинна спиратися на конструктивну структурну перебудову і економічне зростання в Україні.

Список використаних джерел

1. Бирюков А. Инклюзивное развитие в контексте глобальных революций. *Экономические стратегии*. 2011. № 12. С. 80–81.
2. A New Starting for China's Development A New Blueprint for Global Growth. *Keynote Speech by H.E. Xi Jinping, President of the People's Republic of China, at the Opening Ceremony of the G20 Summit*. URL: http://www.g20.org/English/Dynamic/201609/t2016_0909_3414.html.
3. Гриценко А. Реконструктивний економічний розвиток: зміст, основні напрями і вектори соціальної справедливості. *Економічна теорія*. 2016. № 4. С. 5–18.
4. Статистика щодо кримінальних проваджень за ст. 212 КК України. URL: <http://kmp.ua/ua/analitics/infoletters/statistics-of-criminal-proceedings-under-art-212-of-the-criminal-code-of-ukraine>.
5. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні, 9 міс. 2016 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoiEkonomiki>.
6. Мизес Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории. Челябинск: Социум, 2007. 878 с.
7. Онищенко В. П. Соціальні передумови економічного розвитку України. *Економіка України*. 2017. № 9. С. 19–37.
8. Кінаш І. Формування моделі управління розвитком матеріально-технічної бази соціальної сфери України. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 225–230.
9. Коновалова М. В. Фактори розвитку конкурентної державної системи надання соціальних послуг. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 10. С. 61–64.
10. Богущ Л. Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 172–183.
11. Міца В. В. Роль малого підприємництва у економічному і соціальному розвитку громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 15. С. 23–27.
12. Чекіна В. Д. Податково-бюджетні інструменти розвитку соціальної сфери України в умовах децентралізації: аналіз та пропозиції щодо їх удосконалення. *Фінанси України*. 2017. № 3. С. 51–69.
13. Сотнікова О. В. Соціальний розвиток приміських територій: стратегія та механізм реалізації. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. № 4. С. 74–80.
14. Булавка О. Г. Соціальна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 78.
15. Гайдучий П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільських територій. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ, 2005. С. 85–93.
16. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 23–24.
17. Юрчишин В. В. Сучасні аграрні перетворення в Україні. Київ, 2013. 424 с.
18. Рябоконт В. П., Рарок Л. А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 56–65.
19. Воробей В., Журовська І. Соціальна відповідальність бізнесу. Українські реалії та перспективи. Київ: Проект СВБ, 2012. 56 с. URL: http://www.svb.ua/sites/default/files/Analitichniy_Material.pdf.
20. Пасхавер О. Й., Верховодова Л. Т., Агеева К. М. Великий український капітал: взаємовідносини з владою і суспільством. Київ: Дух і літера, 2007. 130 с.
21. Бержанір А. Л. Інституційна підтримка соціальної відповідальності бізнесу як необхідна передумова його розвитку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 1. С. 12–14.
22. Кисельова Л. С., Ніньо-Амезкуїта Х. Л., Вейнбендер Т. Л., Дубровський В. Ж. Соціальне підприємництво як економічне явище: інновації і індикатори розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 4. С. 250–259.

References

1. Biryukov, A. (2011). Inklyuzivnoe razvitie v kontekste globalnykh revolyutsii [Inclusive development in the context of global revolutions]. *Ekonomicheskie strategii – Economic Strategies*, 12, 80–81 [in Russian].
2. A New Starting for China's Development A New Blueprint for Global Growth. *Keynote Speech by H.E. Xi Jinping, President of the People's Republic of China, at the Opening Ceremony of the G20 Summit*. Retrieved from http://www.g20.org/English/Dynamic/201609/t20160909_3414.html.
3. Hrytsenko, A. (2016). Rekonstruktyvnyi ekonomichnyi rozvytok: zmist, osnovni napriamy i vektory sotsialnoi spravedlyvosti [Reconstructive economic development: content, main directions and vectors of social justice]. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 4, 5-18 [in Ukrainian].
4. *Statystyka shchodo kryminalnykh provadzen za st. 212 KK Ukrainy [Statistics on criminal proceedings under Art. 212 of the Criminal Code of Ukraine]*. Retrieved from <http://kmp.ua/ua/analustics/infoletters/statistics-of-criminal-proceedings-under-art-212-of-the-criminal-code-of-kraine>.
5. Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini, 9 mis. 2016 r. [General tendencies of the shadow economy in Ukraine, 9 months. 2016]. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=en-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
6. Mizes, L. (2007). *Chelovecheskaya deyatel'nost: traktat po ekonomicheskoy teorii [Human activity: treatise on economic theory]*. Cheliabinsk: Sotsium [in Russian].
7. Onyshchenko, V. P. (2017). Sotsialni peredumovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Social preconditions of economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 9, 19–37 [in Ukrainian].
8. Kinash, I. (2016). Formuvannia modeli upravlinnia rozvytkom materialno-tekhnichnoi bazy sotsialnoi sfery Ukrainy [Formation of the model for managing the development of material and technical basis of the social sphere of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 1, 225–230 [in Ukrainian].
9. Konovalova, M. V. (2016). Faktory rozvytku konkurentnoi derzhavnoi systemy nadання sotsialnykh posluh [Factors for the development of a competitive state system for providing social services]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 10, 61–64 [in Ukrainian].
10. Bohush, L. H. (2016). Sotsialna infrastruktura obiednanykh hromad Ukrainy: pidkhody do rozvytku [Social infrastructure of Ukraine's united communities: approaches to development]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 9, 172–183 [in Ukrainian].
11. Mitsa, V. V. (2016). Rol maloho pidpriemnytstva u ekonomichnomu i sotsialnomu rozvytku hromad [The role of small business in the economic and social development of communities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid Investments: practice and experience*, 15, 23–27 [in Ukrainian].
12. Chekina, V. D. (2017). Podatkovo-biudzhetni instrumenty rozvytku sotsialnoi sfery Ukrainy v umovakh detsentralizatsii: analiz ta propozytsii shchodo yikh udoskonalennia [Tax Budget Tools for the Development of the Social Sphere of Ukraine under Decentralization: An Analysis and Proposals for their Improvement]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 3, 51–69 [in Ukrainian].
13. Sotnikova, O. V. (2017). Sotsialnyi rozvytok prymiskykh terytorii: stratehiia ta mekhanizm realizatsii [Social development of suburban territories: strategy and mechanism of realization]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння – Labor market and employment of the population*, 4, 74–80 [in Ukrainian].
14. Bulavka, O. H. (2013). Sotsialna pasportyzatsiia sil Ukrainy – osnova rozvytku silskykh terytorii [Social certification of villages in Ukraine is the basis for the development of rural areas]. *Ekonomika APK – Economy of the agroindustrial complex*, 2, 78 [in Ukrainian].
15. Haidutskyi, P. I. (2005). Pro osnovni zasady reformuvannia systemy derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii [On the Basic Principles of Reforming the System of State Support to Agriculture and Rural Areas]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukr. konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv – Socio-economic problems of the Ukrainian village and rural areas: materials of the seventh annual meeting Allukr. Congress of Scientists of Economists-Agrarians* (pp. 85-93). Kyiv [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

16. Sabluk, P. T. (2006). Rozvytok silskykh terytorii – zaporuka vidrodzhennia ahrarnoi Ukrainy [The development of rural areas is the key to the revival of agrarian Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky – Bulletin of Agricultural Science*, 5, 23–24 [in Ukrainian].
17. Yurchyshyn, V. V. (2013). Suchasni ahrarni peretvorennia v Ukraini [Modern Agrarian Transformation in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
18. Riabokon, V. P., Rarok, L. A. (2016). Rozvytok sotsialnoi infrastruktury silskykh terytorii [Development of social infrastructure of rural areas]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 4, 56–65 [in Ukrainian].
19. Vorobei, V., Zhurovska, I. (2012). *Sotsialna vidpovidalnist biznesu. Ukrainski realii ta perspektyvy [Social responsibility of business. Ukrainian realities and prospects]*. Kyiv: Proekt SVB. Retrieved from http://www.svb.ua/sites/default/files/Analitichniy_Material.pdf.
20. Pashkaver, O. Y., Verkhovodova, L. T., Aheieva, K. M. (2007). *Velykyi ukraïnskyi kapital: vzaïmovïdnosyny z vladoiu i suspilstvom [Great Ukrainian Capital: Relations with Power and Society]*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
21. Berzhanir, A. L. (2017). Instytutsiina pidtrymka sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu yak neobkhidna peredumova yoho rozvytku [Institutional support for social responsibility of business as a prerequisite for its development]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finances. Right*, 1, 12–14 [in Ukrainian].
22. Kyselova, L. S., Nino-Amezquita, Kh. L., Veinbender, T. L., Dubrovskiy, V. Zh. (2017). Sotsialne pidpriemnytstvo yak ekonomichne yavyshe: innovatsii i indykatory rozvytku [Social entrepreneurship as an economic phenomenon: innovations and development indicators]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Innovation Management*, 4, 250–259 [in Ukrainian].

Савченко Володимир Федорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління персоналом і економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Савченко Владимир Фёдорович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Savchenko Volodymyr – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Personnel Management and Labor Economics, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: laws.inst.312@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3538-6997>

ResearcherID: H-3603-2014

УДК 378.31

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-174-180

Наталія Ткаченко

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Наталія Ткаченко

**ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ФОРМ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАВЕДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ**

Nataliia Tkachenko

**DIFFERENTIATION OF FORMS OF FINANCIAL SUPPORT OF ACTIVITIES
OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE**

Досліджено державні та приватні джерела фінансування закладів вищої освіти. Проведено порівняльний аналіз, виявлено позитивні та негативні сторони кошторисного та нормативно-подушового фінансування закладів вищої освіти. Ідентифіковані та охарактеризовані проблеми диференціації форм фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти в сучасних умовах. Визначено критерії оцінювання ефективності бюджетних витрат на вищу освіту. Запропоновано запровадження коригуючих коефіцієнтів нормативно-подушового фінансування закладів вищої освіти. Обґрунтовано необхідність стимулювання банківських установ щодо надання пільгового кредитування громадян на здобуття вищої освіти.

Ключові слова: заклад вищої освіти; фінансове забезпечення; кошторисне фінансування; нормативно-подушове фінансування; пільгове кредитування.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Исследованы государственные и частные источники финансирования заведений высшего образования. Проведен сравнительный анализ, выявлены положительные и отрицательные стороны сметного и нормативно-подушевого финансирования заведений высшего образования. Идентифицированы и охарактеризованы проблемы дифференциации форм финансового обеспечения деятельности заведений высшего образования в современных условиях. Определены критерии оценивания эффективности бюджетных затрат на высшее образование. Предложено введение корректирующих коэффициентов нормативно-подушевого финансирования заведений высшего образования. Обоснована необходимость стимулирования банковских учреждений относительно предоставления льготного кредитования граждан на получение высшего образования.

Ключевые слова: заведение высшего образования; финансовое обеспечение; сметное финансирование; нормативно-подушное финансирование; льготное кредитование.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 8.

Public and private sources of funding for higher education institutions are studied. A comparative analysis has been carried out, the positive and negative sides of the estimated and normative-per capita financing of higher educational institutions have been identified. The problems of differentiation of forms of financial support for the activities of higher educational institutions in modern conditions have been identified and characterized. Criteria for assessing the effectiveness of budget costs for higher education are defined. The introduction of correcting coefficients of normative per capita financing of higher education institutions is proposed. The necessity of stimulating banking institutions regarding the provision of preferential loans to citizens for higher education is justified.

Keywords: higher education institution; financial support; estimated financing; normative per capita financing; soft loans.

Fig.: 1. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: I220

Постановка проблеми. У сучасному світі значення освіти як найважливішого чинника формування людського капіталу постійно зростає. Українська система освіти здатна конкурувати із системами освіти передових країн, проте її сучасний стан характеризується проблемою недостатнього рівня фінансування. Внаслідок цього відбувається поступове погіршення якості надання освітніх послуг та виникає невідповідність рівня підготовки фахівців вимогам сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різносторонні питання, пов'язані з фінансовим забезпеченням діяльності закладів вищої освіти, висвітлені в працях багатьох учених-економістів, серед яких треба відзначити Ю. Бенедик, Т. Боголіб, М. Дмитришин, О. Куклін, В. Сафонова, І. Грищенко, О. Ткачук [1-7] тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак поза увагою вчених залишилося дослідження переваг та недоліків нормативно-подушової форми фінансування порівняно з кошторисною формою фінансування закладів вищої освіти, проблема-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тика обґрунтування необхідності запровадження регіонального коригуючого коефіцієнта нормативно-подушного фінансування, формування сукупності показників для оцінювання ефективності функціонування закладів вищої освіти, державної підтримки розвитку освітнього кредитування тощо. Викладене зумовлює необхідність поглибленого дослідження нових форм фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти.

Метою статті є ідентифікація напрямів диверсифікації форм фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основна освіта в Україні охоплює дошкільну освіту, початкову освіту, загальну базову освіту, загальну середню освіту, професійно-технічну освіту, середню спеціальну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту. Додаткова освіта включає позашкільне виховання і навчання, а також підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів.

У 2018/19 навчальному році в Україні функціонувало 652 заклади вищої освіти, в яких навчалося 1,5 млн осіб. Протягом останніх 10 років відбулось суттєве скорочення як кількості закладів вищої освіти, так і їхнього контингенту (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості закладів вищої освіти та чисельності студентів в Україні впродовж 2010-2019 років

Показники	Навчальний рік								
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Кількість закладів - усього, од.	813	805	785	767	664	659	657	661	652
у державній та комунальній власності	637	633	619	609	520	525	527	533	529
у приватній власності	176	172	166	158	144	134	130	128	123
Чисельність студентів - усього, млн осіб	2,42	2,25	2,11	1,99	1,69	1,61	1,59	1,54	1,52

Джерело: [8].

Основним джерелом фінансових ресурсів закладів вищої освіти є бюджетні кошти, які доповнюються надходженнями з позабюджетних джерел. Бюджетне фінансування освітніх організацій в Україні здійснюється у формі кошторисного фінансування, коли держава виділяє освітнім організаціям бюджетні кошти, розподіляючи їх за видами витрат. При цьому органи управління освітою затверджують підвідомчим їм освітнім установам кошторис доходів і витрат. Фінансові кошти плануються і виділяються їхньому одержувачу за статтями економічної класифікації бюджетних витрат. Розмір фінансових коштів розраховується залежно від категорії та пропускної спроможності навчального закладу. Планування коштів, що виділяються з кожної статті, проводиться на основі фактичних витрат минулого періоду й нормативів (нормативи штатного розкладу та оплати праці, витрат на навчальне обладнання та інвентар і т. ін.), які встановлюються в розрахунку на показники пропускної спроможності й диференціюються залежно від виду установи. Навчальні заклади не мають права використовувати бюджетні кошти для витрат, не передбачених кошторисом, або перевищувати витрати з тих чи інших статей без санкції вищого органу управління. Бюджетні кошти перераховуються установам з урахуванням фактичного використання виділених раніше коштів за кожною статтею. Отже, економія будь-якого виду витрат невігідна установі, оскільки вона в цьому випадку недоотримає бюджетних коштів у майбутньому. Кошторисна фінансування дозволяє фінансовим органам контролювати використання бюджетних ресурсів, але воно не створює в установ стимулів порівнювати витрати з досягнутими результатами й оптимізувати їх співвідношення.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Основні недоліки кошторисного порядку фінансування видатків закладів вищої освіти в умовах казначейської системи виконання державного бюджету полягають в обмеженні їхніх прав при складанні та виконанні кошторисів доходів і видатків, зокрема:

- затвердження кошторису доходів і видатків головним розпорядником бюджетних коштів у межах лімітів бюджетних витрат, а не на основі нормативно обґрунтованої потреби в коштах;

- зайвої деталізації бюджетних витрат за кодами бюджетної класифікації, що виключає можливість оперативного перерозподілу коштів між статтями кошторису;

- обмеження у використанні коштів за кошторисом доходів і витрат не тільки рамками фінансового року, а і кварталом, на який вони виділені;

- виключення можливості самостійного внесення змін до кошторису доходів і витрат у процесі його виконання керівником закладу вищої освіти (зміна бюджетних призначень можливо тільки за погодженням із головним розпорядником бюджетних коштів у строки, що встановлюються Міністерством фінансів України);

- виконання кошторису доходів і витрат через особові рахунки, відкриті в органах державного казначейства.

Таким чином, у межах кошторисного фінансування зберігається високий ступінь централізації при прийнятті рішень у частині визначення напрямів та обсягів використання коштів, наданих закладам вищої освіти з бюджету, відсутній тісний взаємозв'язок обсягів бюджетного фінансування з результатами діяльності закладу вищої освіти. Фінансова автономність керівників закладів вищої освіти обмежена обов'язковими штатними розкладами, ускладнене перенесення коштів між статтями бюджетної класифікації. Це негативно позначається на мотивації керівників до ефективного та розумного використання виділених коштів, а також істотно обмежує їхні можливості витратити зекономлені кошти на підвищення якості надання освітніх послуг.

Вирішенню вказаних проблем може сприяти застосування нормативів подушового фінансування закладів вищої освіти, коли виділення освітнім установам бюджетних коштів проводиться за нормативом, розрахованим на одного студента. Також держава встановлює вимоги до якості (матеріально-технічного і кадрового забезпечень) та до результатів освітнього процесу. Виконання цих вимог при наданні освітніх послуг вимагає певних фінансових витрат. Тож, проводиться калькуляція цих витрат, а отримана сума ділиться на кількість студентів, що навчаються в межах певної територіальної громади. Ця величина і є нормативом подушового фінансування. Суми коштів, що виділяються, визначається як добуток нормативу на чисельність студентів закладу вищої освіти.

Представлена форма фінансування передбачає право студентів на вибір місця навчання та повинна стимулювати конкуренцію між освітніми закладами. Заклади вищої освіти зацікавлені в тому, щоб у них навчалася якомога більше студентів, а тому вони приділяють значну увагу поліпшенню свого іміджу та підвищенню конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, тим самим сприяючи покращенню рівня освіти в країні загалом. Освітнім установам потрібно демонструвати свої конкурентні переваги для отримання від держави якомога більшого обсягу фінансових коштів.

У нормативно-подушової форми фінансування діяльності навчальних закладів, що передбачає застосування показників результативності бюджетних витрат, є як певні переваги, так і недоліки. Можна виділити такі позитивні сторони цієї форми фінансування:

- стимулювання більш раціонального використання бюджетних коштів;
- удосконалення механізмів моніторингу та рейтингування різних установ за уніфікованими показниками;
- відкритість звітності навчальних закладів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

До недоліків нормативно-подушової форми фінансування належить:

- отримання фінансових переваг установами, орієнтованими на поліпшення кількісних показників, а не якісних;
- виникнення зацікавленості в поданні недостовірних даних про результати діяльності;
- існування труднощів вимірювання якості освіти.

Концептуальною основою нормативного подушового фінансування закладів вищої освіти є установка про те, що держава повинна фінансувати надання освітньої послуги однакової якості всім студентам, без будь-якої дискримінації, незалежно від соціального походження, майнового стану, стану здоров'я, або будь-яких інших обставин, у тому числі місця проживання. Це означає, що всі студенти повинні мати доступ до освітніх послуг однакової якості.

Водночас вважаємо, що витрати на надання освітніх послуг не можуть бути однако-вими для всіх студентів. Вартість надання освітньої послуги стандартної якості в різних географічних і соціальних умовах повинна відрізнятися. Тому пропонуємо ввести коригуючі коефіцієнти в систему нормативно-подушного фінансування. Такі коефіцієнти можна застосувати до окремих складових базових нормативних витрат, вони дозволяють враховувати об'єктивні фактори, що визначають відмінності у вартості освітніх послуг вищих навчальних закладів. Так, територіальний коригуючий коефіцієнт може враховувати середній рівень заробітної плати в регіоні, ціни на комунальні послуги. Додаткові коригуючі коефіцієнти можуть відображати специфіку надання освітніх послуг з урахуванням форми, технології, місця навчання, категорії студентів.

Для моніторингу ефективності діяльності закладів вищої освіти пропонуємо використовувати показники:

- освітньої діяльності – середній бал успішності навчання студентів, питома вага студентів, які освоїли повну освітню програму, і т. ін.;
- науково-дослідної діяльності – число публікацій, грантів, доходи від науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та ін.;
- міжнародної діяльності – чисельність іноземних студентів, обсяг коштів від освітньої діяльності, отриманих від іноземних громадян та юридичних осіб;
- інфраструктурного забезпечення – технічне оснащення освітнього процесу (площа навчально-лабораторних приміщень, кількість друкованих навчальних видань і т. ін.);
- конкурентоспроможність випускників на ринку праці – питома вага випускників, які працевлаштувалися протягом календарного року після закінчення ЗВО;
- рівня кадрового складу – чисельність науково-педагогічних працівників із науковим ступенем на 100 студентів тощо;
- соціокультурної активності студентів – кількість студентів, які беруть участь у суспільних заходах.

Безпосередніми результатами діяльності закладів вищої освіти є надання освітніх послуг певної якості та обсягу. Такі показники включають в себе кількість студентів, які навчені за певними програмами, відсоток випускників, які працевлаштувалися за фахом, кар'єрне зростання випускників за фахом, доходи випускників, задоволеність роботодавців якістю підготовки фахівців.

Якщо проаналізувати кількість студентів закладів вищої освіти в Україні за джерелами фінансування їх навчання (табл. 2), то треба зазначити, що близько 40 % студентів навчаються за рахунок бюджетних коштів (39,2 % у 2018/19 навчальному році).

Таблиця 2

Кількість студентів у закладах вищої освіти за джерелами фінансування їх навчання

Показники	Усього		
	2010/11	2015/16	2018/19
Кількість студентів - усього, осіб	2 418 111	1 605 270	1 522 250
у тому числі навчаються за рахунок коштів:			
державного бюджету	926 396	732 018	597 053
місцевих бюджетів	91 006	79 446	118 011
юридичних осіб	8624	10 236	6875
фізичних осіб	1 392 085	783 570	800 311
Питома вага студентів (%), які навчаються за кошти:			
державного бюджету	38,3	45,6	39,2
місцевих бюджетів	3,8	4,9	7,7
юридичних осіб	0,4	0,6	0,5
фізичних осіб	57,5	48,9	52,6

Джерело: [8].

На наш погляд, в Україні досі не використані можливості залучення додаткових фінансових ресурсів для фінансування закладів вищої освіти за рахунок надання освітніх кредитів – грошових коштів, що надаються позичальнику банком з метою оплати освітніх послуг закладу вищої освіти. Різновиди освітніх кредитів представлені на рис. 1.

Рис. 1. Різновиди освітніх кредитів

Джерело: побудовано автором.

Освітні кредити можуть надаватися державою, самими закладами вищої освіти, приватними організаціями. У двох останніх випадках держава може виступати гарантом повернення кредитів. Здебільшого встановлюється пільговий період користування освітнім кредитом, протягом якого позичальник не погашає кредитну заборгованість та не виплачує банку відсотки за користування кредитом. Цей період дорівнює терміну навчання позичальника у ЗВО. Для стимулювання банків до надання освітніх кредитів державі необхідні запровадити відповідні податкові пільги для банківських установ.

Розширення практики освітнього кредитування громадян дозволить зменшити дефіцит фінансових ресурсів закладів вищої освіти в умовах обмеженості обсягів бюджетного фінансування та низького платоспроможного попиту населення. До того ж відомо, що студенти, які навчаються за кредитні кошти, відповідальніше підходять до вибору майбутньої професії та до навчання, оскільки обрана спеціальність та отримані знання повинні забезпечити такий рівень оплати праці, який дозволить розплатитися з банком за кредит.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, зазначимо, що державна політика у сфері фінансового забезпечення закладів вищої освіти повинна бути спрямована на вирішення двох завдань: вдосконалення бюджетного фінансування та розширення джерел фінансування галузі вищої освіти. Останнє завдання вимагає використання різних інструментів державного фінансового стимулювання залучення коштів недержавних організацій та громадян: бюджетних субсидій, субвенцій, дотацій, державних і місцевих гарантій, податкових пільг та ін. Для того щоб відповідати потребам економіки, що розвивається, освітнім організаціям треба надати можливість самостійно визначати основні характеристики освітнього процесу, методи і технології навчання, структуру кадрів, джерела доходів, напрями витрачання коштів. Інформаційне суспільство висуває до освітніх установ вимоги гнучкості в організації їхньої діяльності, розвитку освітніх програм і форм навчання, що можливе лише за рахунок розширення джерел фінансування вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Бенедик Ю. Ю. Стан і тенденції фінансування вищої освіти в Україні. *Науковий Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, Економічні науки*. 2013. Вип. 7. С. 11–17.
2. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 506 с.
3. Дмитришин М. В. Формування та ефективність фінансового механізму вищих навчальних закладів: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 164 с.
4. Куклін О. Концептуальні засади фінансово-економічного управління системою вищої освіти. *Банківська справа*. 2012. № 5. С. 51–59.
5. Сафонова В. Є. Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти. *Стратегічні пріоритети: зб. наук. праць Національного інституту стратегічних досліджень*. Київ, 2009. № 2 (11). С. 102–109.
6. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи: монографія / за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук, проф. І. М. Грищенко. Київ, 2015. 260 с.
7. Ткачук О. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. *Освітня аналітика України*. 2018. Вип. 1. С. 56–62.
8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2018/19 навчального року: статистичний бюлетень. Київ, 2019. 204 с.

References

1. Benedyk, Yu. Yu. (2013). Stan i tendentsii finansuvannia vyshchoi osvity v Ukraini [Status and trends of higher education funding in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Ekonomichni nauki – Scientific Bulletin of Volyn National University of Lesia Ukrainka. Economic sciences*, 7, 11–17 [in Ukrainian].
2. Boholib, T. M. (2006). *Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v transformatsiynyi period* [Financial support for the development of higher education and science in the transformation period]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
3. Dmytryshyn, M. V. (2014). *Formuvannia ta efektyvnist finansovoho mekhanizmu vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Formation and efficiency of financial mechanism of higher education institutions]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
4. Kuklin, O. (2012). *Kontseptualni zasady finansovo-ekonomichnoho upravlinnia systemoiu vyshchoi osvity* [Conceptual principles of financial and economic management of the higher education system]. *Bankivska sprava – Banking*, 5, 51–59 [in Ukrainian].
5. Safonova, V. Ie. (2009). *Udoskonalennia finansovo-ekonomichnoho mekhanizmu funktsionuvannia zakladiv vyshchoi osvity* [Improvement of financial and economic mechanism of functioning of higher education institutions]. *Stratehichni priorytety: zb. nauk. prats Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen – Strategic Priorities: Coll. Sciences. Proceedings of the National Institute for Strategic Studies*, 2(11), 102–109 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Hryshchenko, I. M. (Ed.) (2015). *Teoretyko-metodolohichne obhruntuvannia efektyvnykh finansovo-ekonomichnykh modelei rozvytku vyshchoi shkoly [Theoretical and methodological substantiation of effective financial and economic models of higher education development]*. Kyiv: Instytut vyshchoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian].

7. Tkachuk, O. (2018). Finansove zabezpechennia vyshchoi osvity v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Financial Support for Higher Education in Ukraine: Challenges and Prospects]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*, 1, 56–62 [in Ukrainian].

8. *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2018/19 navchalnoho roku: statystychnyi biuletyn [Key performance indicators of Ukrainian higher education institutions at the beginning of the 2018/19 academic year: statistical bulletin]* (2019). Kyiv [in Ukrainian].

Ткаченко Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Васильківська, 36, м. Київ, 03022, Україна).

Ткаченко Наталія Владимировна – доктор економічних наук, професор, Інститут последипломного образования Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (ул. Васильковская, 36, г. Киев, 03022, Украина).

Tkachenko Nataliia – Doctor of Economics, Professor, Institute of Postgraduate Education of Taras Shevchenko Kyiv National University (36 Vasilkovska Str., 03022 Kyiv, Ukraine).

E-mail: tkachenko_nt@ukr.net

ORDIC: <https://orcid.org/0000-0001-6312-4586>

УДК 336.717

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-181-189

*Алла Абрамова, Максим Марич, Любов Попова***КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ
БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ В УКРАЇНІ***Алла Абрамова, Максим Марич, Любов Попова***КРЕДИТНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИКИ БАНКОВСКИМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ В УКРАИНЕ***Alla Abramova, Maksym Marych, Liubov Popova***CREDIT PROVISION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF ECONOMY TO BANKING INSTITUTIONS IN UKRAINE**

У статті проведено дослідження стану кредитного забезпечення комерційними банками інноваційного розвитку економіки України, а саме: проаналізовано динаміку кредитного забезпечення інноваційних змін, встановлено залежність ВВП України від обсягу банківських кредитів під час фінансування інноваційної діяльності, а також вплив окремих тарифних, облікових, нормативних факторів на показники кредитування інновацій. Представлено банки-лідери у сфері фінансування інновацій у країні. У результаті проведеного дослідження встановлено основні тенденції банківського кредитування інновацій в Україні та запропоновано авторське бачення грошово-кредитних, фіскальних, законодавчих, адміністративних та інших заходів сприяння та активізації банківського кредитного забезпечення цього напрямку розвитку економічної активності в Україні.

Ключові слова: інновація; фінансове забезпечення; банківський кредит; активи; облікова ставка; ВВП.

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 9.

В ст ат ь проведено исследование состояния кредитного обеспечения коммерческими банками инновационного развития экономики Украины, а именно: проанализирована динамика кредитного обеспечения инновационных изменений, установлена зависимость ВВП Украины от объема банковских кредитов при финансировании инновационной деятельности, а также влияние отдельных тарифных, учетных, нормативных факторов на показатели кредитования инноваций. Представлены банки-лидеры в сфере финансирования инноваций в стране. В результате проведенного исследования установлены основные тенденции банковского кредитования инноваций в Украине и предложено авторское видение денежно-кредитных, фискальных, законодательных, административных и других мер содействия и активизации банковского кредитного обеспечения данного направления развития экономической активности в Украине.

Ключевые слова: инновация; финансовое обеспечение; банковский кредит; активы; учетная ставка; ВВП.

Рис.: 3. Табл.: 3. Библ.: 9.

The article studies the state of credit provision by commercial banks of innovative development of the Ukrainian economy, namely: the dynamics of credit support of innovative changes is analyzed, the dependence of the GDP of Ukraine on the volume of bank loans during the financing of innovative activity is determined, as well as the influence of certain tariff, accounting and regulatory factors on the indicators. lending to innovation. The leading banks in the field of innovation financing in the country are presented. As a result of the conducted research, the main tendencies of bank lending of innovations in Ukraine are established and the author's vision of monetary, fiscal, legislative, administrative and other measures of promotion and activation of bank credit providing of the given direction of development of economic activity in Ukraine is offered.

Keywords: innovation; financial security; bank credit; assets; discount rate; GDP.

Fig.: 3. Table: 3. References: 9.

JEL Classification: G21; G24

Постановка проблеми. Загальний низький рівень економічної ефективності інвестиційного потенціалу України нині зумовлює сповільнення темпів розвитку інноваційної діяльності як функціонального напрямку, гальмує, а подекуди й нівелює наявні інноваційні можливості та перспективи розвитку країни і, у кінцевому підсумку, знаходить відображення в умовах та стандартах соціально-економічного рівня життя та майбутньої ділової активності. Неможливість завершення ринкових перетворень та результативного функціонування ринкового механізму посилюють руйнівну дію на процес інноваційного розвитку економіки в Україні.

Пріоритетним інструментом подолання труднощів та перешкод інноваційних змін у країні може лише стати ефективний, науково підкріплений та практично обґрунтований підхід до організації та провадження діяльності щодо активізації пошуку та розширення джерел фінансово-кредитного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Ключовим механізмом подолання вказаних проблем сьогодні виступає банківський кредит та механізм його впровадження в інноваційній сфері.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічного змісту кредитування, його впливу на стан ділової активності суб'єктів господарювання та розвиток економіки країни загалом лягли в основу дослідження таких закордонних вчених, як А. Сміт, А. Й. Шумпетер та Дж. М. Кейнс. Аспектам кредитних відносин та фінансового забезпечення інноваційної діяльності присвячено роботи: З. М. Васильченко, О. В. Васюренко, О. В. Дзяд, О. В. Красовська, А. Я. Кузнєцова, О. О. Лапко, В. Д. Лагутін, Б. Л. Луців, Т. В. Майорова, П. В. Матвієнко, В. Л. Осецький, А. А. Пересада, Б. І. Пшик, Ю. М. Уманців, С. А. Циганов, Н. І. Чухрай та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Закріплення стійких конкурентоспроможних позицій вітчизняної економіки зумовило вирішення складних питань та мінімізацію дії багатьох негативних факторів. Важливим вектором державного управління залишається достатній рівень фінансово-кредитного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності. Питання терміновості та прискорення інноваційних змін економічних умов діяльності вимагає пошук дієвих важелів та інструментів залучення кредитних ресурсів комерційних банків як основних постачальників кредиту в сучасних умовах, а також налагодження співпраці з міжнародними фінансово-кредитними установами – донорами інвестиційних фінансових ресурсів. Цінність наукових пропозицій цього напрямку створить можливості формування та функціонування цілісної системи фінансово-кредитного забезпечення економічного розвитку та наступного збільшення можливостей залучення до співпраці небанківських фінансово-кредитних організацій для нарощування обсягів національного доходу. Тому актуальність вказаних питань, їхня практична значущість і недостатній рівень подолання в країні аргументували тему наукового дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження ролі кредиту комерційних банків у процесах інноваційних перетворень економіки України та встановлення ключових їх тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток економіки потребує високої концентрації фінансових і людських ресурсів у певних галузях національної економіки, тобто галузях, які можуть бути інноваційним провідником або каталізатором науково-технічного прогресу. Саме за таких умов одним із основних інструментів соціально-економічного розвитку є кредит, завдяки якому економічні суб'єкти отримують кошти для фінансування поточної та перспективної господарської діяльності.

Банківська система є невід'ємною частиною фінансової системи України й незамінним елементом механізму інноваційно-інвестиційних процесів. За останні десять років в Україні сформувалася банківська інфраструктура, яка, за умови ефективності її функціонування при прийнятних ризиків, могла б сприяти переходу від сировинної спрямованості розвитку економіки до інноваційної, шляхом активної участі комерційних банків у кредитуванні інноваційно-інвестиційних процесів.

З метою проведення оцінювання кредитного забезпечення інноваційного розвитку економіки України банківськими установами проведемо аналіз обсягів фінансування інноваційної діяльності (табл. 1).

Згідно з даними, представленими в табл. 1, на фоні зниження загальних обсягів фінансування інноваційного розвитку економіки в Україні помічено позитивну тенденцію зростання ролі банківського кредитування цієї сфери. Зокрема, за підсумками 2017 року інноваційна діяльність суб'єктів господарювання в Україні профінансована за інструментом кредиту на загальну суму 594,4 млн грн, що в порівнянні із 2015 та 2016 роками більше ніж на 480,72 млн грн та 290,76 млн грн, або на 522,6 та на 195,7 % відповідно.

Таблиця 1

Аналіз динаміки кредитного забезпечення інноваційного розвитку економіки України банківськими установами за 2015-2017 роки

Показник	2015	2016	2017	Відхилення 2017 до	
				2015	2016
Всього обсяги фінансування, млн грн, з них:	13 813,67	11 248,21	9117,53	-4696,14	-2130,68
Кредити, млн грн	113,74	303,70	594,46	480,72	290,76
Кредити, %	0,8	2,7	6,5	5,7	3,8

Джерело: розроблено на основі опрацювання [5].

За критерієм регіонального розподілу споживачами кредитних коштів у звітному році були Львівська та Харківська області на загальні суми 38,41 млн грн (6,5 %) та 28,41 млн грн (4,8 %) відповідно. Треба зазначити, що такі області, як Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Черкаська та м. Київ були основними реципієнтами вказаних банківських кредитів (527,64 млн грн, або 88,7 %) [5].

Актуальним щодо сприяння економічному розвитку в Україні за інноваційною діяльністю є галузева структура кредитування, яка протягом тривалого часу є неефективною. Ключовим питанням залишається місце банківського кредиту у фінансовому забезпеченні пріоритетних видів економічної діяльності, нарощування значень показників соціально-економічних гарантій у країні, тобто для відновлення позитивної динаміки української економіки активізація інноваційної діяльності, пошук додаткових джерел фінансового забезпечення та економічного зростання повинні стати головними мотиваторами розвитку кредитних відносин в Україні. Кредит має створювати сприятливі умови для розвитку всіх сфер і галузей національної економіки України та створювати мультиплікативні ефекти.

Зауважимо, що помітне збільшення частки банківських кредитів спостерігалось у секторі середньонизько- та середньовисокотехнологічного виробництва – на 16,6 та 35,8 % відповідно за рахунок кредитного фінансування виробництва гумових і пластмасових виробів (у сумі 107,4 млн грн) та електричного устаткування (213,1 млн грн). У високотехнологічному секторі кредитні кошти отримали лише підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, але у 10 разів менше порівняно з 2015 роком – 3,1 млн грн.

Аналізуючи досліджувані показники, вважаємо за необхідне зазначити, що за підсумками 2017 року за видами економічної діяльності суб'єктів господарювання переробна промисловість залучила кредитів на загальну суму 593,61 млн грн (99,8 % загальної суми), зокрема, у виробництво харчової промисловості 113,29 млн грн (19,1 % загальної суми) та виробництво продукції деревообробної промисловості 108,52 млн грн (18,3 % загальної суми) [5].

Для визначення суспільної ролі банківського кредиту інноваційному розвитку економіки проаналізовано його вплив на ключові показники, у результаті чого побудовано модель залежності обсягу інновацій від обсягу їх фінансування за рахунок банківських кредитів (рис. 1).

Згідно з даними рис. 1, обсяги інноваційної діяльності в Україні у 2015–2017 роках не корелюють з обсягами кредитних ресурсів, що підтверджують від'ємним значення коефіцієнтів детермінації ($R^2 = -1,567$).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

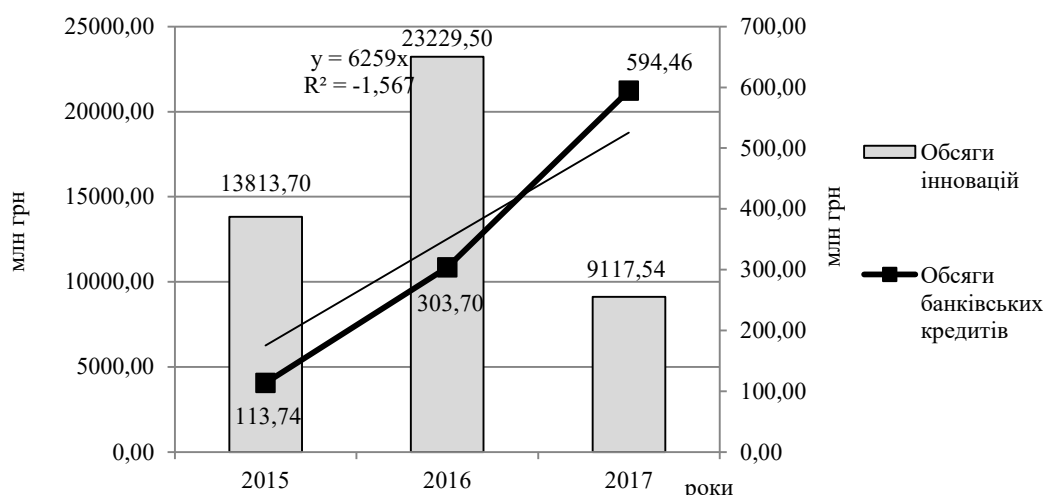

Рис. 1. Динаміка частки банківських кредитів у загальній структурі джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні

Джерело: розроблено на основі опрацювання [5; 6].

Про пряму залежність між змінними свідчить додатний множник x у рівнянні моделі. Так, зі зростанням обсягів банківських кредитів збільшуватимуться, хоч і незначно, й обсяги інноваційної діяльності в країні. Також банківські кредити впливають на зростання ВВП. Це підтверджується побудованою кореляційною моделлю залежності обсягів ВВП країни від обсягів банківських позик, де коефіцієнт детермінації ($R^2 = -0,83$) (рис. 2).

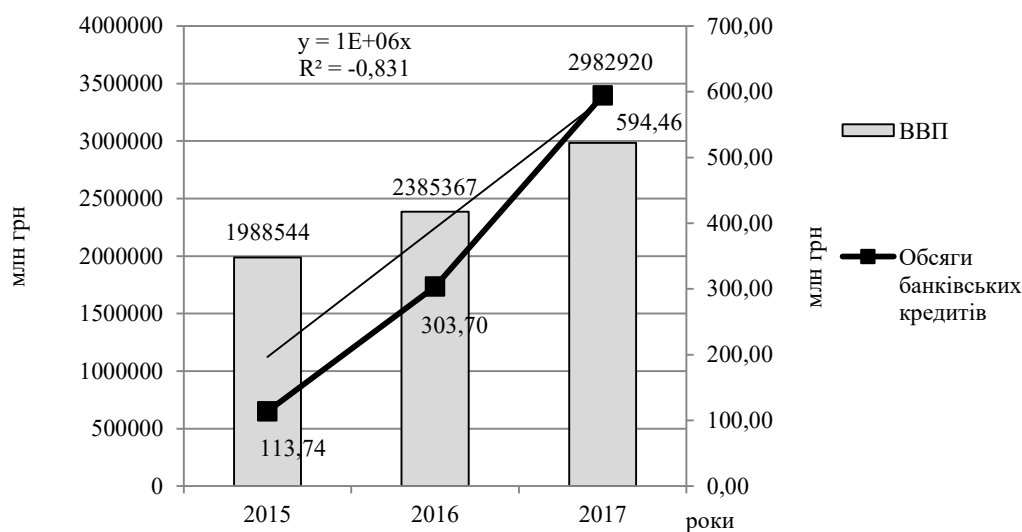

Рис. 2. Залежність ВВП України від обсягу банківських кредитів під час фінансування інноваційної діяльності

Джерело: розроблено на основі опрацювання [5; 6].

Такий стан свідчить про мінімальну роль такого джерела фінансування інноваційної діяльності як банківського кредитування і можна з впевненістю стверджувати, що незважаючи на значний потенціал банківського кредитування в соціально-економічному зростанні суспільства, суб'єкти господарювання його активно не використовують, а віддають перевагу іншим джерелам фінансування інноваційної діяльності в Україні. За досліджуванний період кредити вітчизняних банків надходили здебільшого на фінансування поточної діяльності суб'єктів господарювання і не мали конкретної інноваційної спрямованості.

Результати аналізу частки кредитів інноваційної діяльності банків у системі загального банківського кредитування у 2015-2017 роках представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз динаміки питомої ваги інноваційного банківського кредиту в системі загального банківського кредитування за 2015-2017 роки

Показник	2015	2016	2017	Відхилення 2017 до	
				2015	2016
Обсяги кредитування, млн грн, з них:	713 974,26	554 637,26	561 131,96	-152 842,30	6494,70
Кредити, надані юридичним особам, млн грн, з них:	616 420,87	480 295,41	469 175,18	-147 245,69	-11 120,23
Кредити для інновацій, млн грн	113,74	303,70	594,46	480,72	290,76
Частка кредитів для інновацій у загальному обсязі банківського кредитування, %	0,02	0,05	0,11	0,09	0,05
Частка кредитів для інновацій у кредитах, наданих юридичним особам, %	0,02	0,06	0,13	0,11	0,06

Джерело: розроблено на основі опрацювання [5; 6].

Зважаючи на представлені дані, протягом досліджуваного періоду стан та загальні обсяги кредитування економічно активних суб'єктів в Україні характеризується неоднозначними тенденціями, що знайшли свій прояв у зниженні рівня наданих кредитів у 2016 році в порівнянні з 2015 на 22,32 %, однак уже у 2017 році вказаний показник збільшився у порівнянні з попереднім роком на 101,17 %. Як бачимо, банківськими установами посилено контроль та дослідження стану платоспроможності позичальника не лише на етапі видачі кредитних коштів, а і протягом усього періоду виконання кредитних зобов'язань.

Відповідні тенденції характерні і для кредитів, які були адресовані юридичним особам: у 2016 році їх видано в загальній сумі на 22,09 % менше за обсяги 2015 року, а у 2017 – на 23,89 % менше за 2015 рік і на 2,32 % менше за показник 2016 року.

Стосовно банківських кредитів, які були видані на користь суб'єктів інноваційної діяльності щодо загальних обсягів кредитування в Україні, то їхня частка протягом досліджуваного періоду характеризується позитивними тенденціями до зростання: з 0,02 % у 2015 році до 0,11 % у 2017. Відповідно, частка кредитів для інновацій у кредитах, які надані юридичним особам, у 2017 році становила 0,13 %, що на 0,11 % більше за 2015 рік та на 0,06 % більше за показник 2016 року. Таким чином, на фоні абсолютного зростання обсягів банківського кредитування інноваційної діяльності в Україні їхні обсяги є досить незначні, а темпи приросту помірні.

Отже, розвиток інноваційних процесів та механізмів в Україні не відповідає законам ринкових умов господарювання, тому такі висновки зумовлюють необхідність пильної уваги до негайного вирішення питання підвищення роль банківського кредитування в економічному зростанні України, зокрема, виникає потреба в розробці дієвих інструментів стимулювання зростання ролі кредиту в економічному відтворенні країни.

Досліджуючи питання участі банківського кредитування в економічному зростанні країни, доцільно відзначити, що слабка кредитна активність промислових підприємств зумовлена високою вартістю кредитних ресурсів як наслідку дії такого фактора, як висока облікова ставка НБУ, навіть незважаючи на її зменшення у 2017 році (у середньому вона становила 12,5 %) (рис. 3).

Такий фактор значно ускладнює їх залучення до фінансування інноваційних проєктів, особливо для низькорентабельних підприємств, які потребують технологічної модернізації, неспроможні залучати довгострокові кредити на здійснення інновацій. Як наслідок, величина облікової ставки НБУ протягом періоду дослідження зумовлювали низьку частку довгострокових кредитів, спрямованих в інвестиційну діяльність (у межах 22,0-19,5 % у 2015-2017 роках) і високу вартість кредитних коштів (середньозважена відсоткова ставка у 2015 році становила 21,81 %, у 2016 році – 17,14 %, а у 2017 – знизилася до 12,8 %), адже фактична ставка процента кредитування перебуває на рівні 20 % річних та має тенденцію до зростання.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

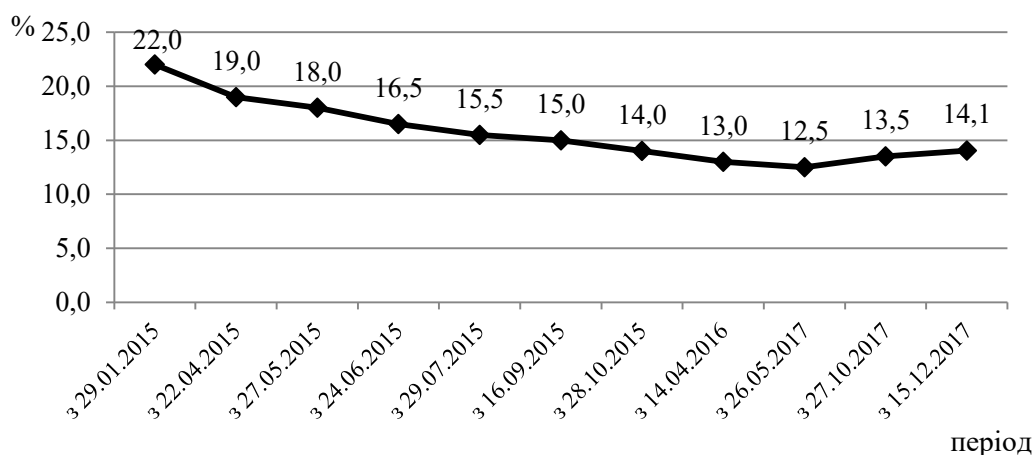

Рис. 3. Динаміка облікової ставки НБУ у 2015–2017 роках

Джерело: розроблено на основі опрацювання [6].

Головними причинами зниження рівня зацікавленості інвестиційних проєктів у використанні такого джерела фінансування, як банківський кредит через високу вартість таких ресурсів є значний розмір процентних ставок, а також ставок за депозитними вкладками.

Ще одним фактором високої вартості інноваційних кредитів була нестійка ситуація на ринку міжбанківських кредитів. Так, наприклад, спостерігалася різка зміна розмірів середньозваженої ставки на міжбанківському ринку – з 17,93 % наприкінці 2015 року зменшення до 10,83 % на кінець 2016 року та наступне зростання до 13,17 % – наприкінці 2017 року. Найгірша ситуація склалася з кредитами на міжбанківському ринку в національній валюті.

Фактором високої вартості кредитних коштів є значний розмір ставки рефінансування НБУ та складність отримання доступу до такого рефінансування. Складність встановлення рівноваги попиту та пропозиції кредитних ресурсів для інноваційної діяльності, зумовленої кількісним та якісним складом ресурсної бази, аргументує факт відповідного співвідношення активних ресурсів комерційних банків та реального ВВП, а фактичні показники за досліджуваний період коливаються в межах 62,99 % у 2015 році до 62,61 % у 2017 році (табл. 3), проте й у звітному році рівень банківських активів є недостатнім.

Вагомим гальмівним фактором у розвитку інноваційного банківського кредитування є обмежений обсяг довгострокових ресурсів. Вітчизняні банківські установи на сьогодні не є повністю фінансово спроможними генерувати достатній обсяг кредитного забезпечення і відповідним чином обслуговувати інноваційний процес в Україні.

Водночас відбулося значне зменшення обсягів довгострокових ресурсів банку в період 2015-2016 років через вплив депозитів та скорочення терміну їх розміщення. Так, за 2015-2017 роки питома вага довгострокових депозитів у їх загальному складі нарощувалася повільними темпами і перебувала на рівні 37,2 % за підсумками 2017 року. Понад 24 % вкладень з 2015 до 2017 року були представлені короткотерміновими депозитами. Усе це зумовило використання кредитних ресурсів не на кредитування довгострокових інноваційних проєктів, а на поповнення обігових коштів підприємств.

Таблиця 3

Аналіз динаміки показника співвідношення обсягу банківських активів та ВВП за 2015-2017 роки

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Відхилення звітної періоду (+,-) до	
				2015 року	2016 року
ВВП, млн грн	1 988 544	2 385 367	2 982 920	994 376	597 553
Активи банків, млн грн	1 252 570	1 258 644	1 867 663	615 092,09	609 018,9
% банківських активів у ВВП	62,99	52,77	62,61	-0,38	9,85

Джерело: розроблено на основі опрацювання [6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз досліджуваного питання дає підстави стверджувати про високу вартість інноваційного банківського кредитування в порівнянні з іншими кредитними напрямками комерційних банків і, у підсумку, вимагає активного пошуку додаткових джерел самофінансування. Іншим фактором, який знижує обсяги кредитування інноваційних проєктів суб'єктів господарювання у вітчизняній економіці, виступає відсутність прямої підтримки у вигляді знижених ставок за кредитами для фінансування вказаних підприємств. При цьому значна частка суб'єктів господарювання – потенційних позичальників характеризується низьким рівнем ліквідності, фінансової стійкості, прибутковості, має незадовільний рівень кредитоспроможності тощо.

Певні стримуючі фактори розвитку кредитування інноваційної діяльності притаманні й банківській системі загалом, а саме: низька дохідність інноваційних кредитів та підвищена ризикованість на відміну від інших напрямів діяльності кредитної установи; проблемність та відсутність достатнього обсягу даних для встановлення належного рівня платоспроможності боржника та кредитних ризиків інвестиційних проєктів; відсутність у більшості банків ефективних механізмів та інструментів управління ризиками кредитування інноваційної діяльності, планування та стратегії розвитку; низький рівень банківського менеджменту й корпоративного управління тощо.

Зауважимо, що в сучасних умовах ведення бізнесу роль банків посилиться і розшириться за межі традиційного кредитування суб'єктів господарювання, які реалізують інноваційну діяльність, опосередковуючи зв'язок між усіма учасниками – державою, інвестиційно-інноваційними фондами, науково-технічними установами та споживачами інноваційних процесів, функціонуючи у трьох напрямках: обслуговування руху коштів, що належать клієнтам та призначені для інновацій; акумуляція заощаджень та спрямування їх на ринок цінних паперів; вкладання в інноваційні проєкти як власних, так і залучених коштів.

Лідерами у сфері банківського фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності в Україні в сучасних умовах господарювання є ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Приватбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль» [6]. Однак провести кількісну оцінку досягнутих ними результатів складно і практично неможливо в силу недоступності інформації. В опублікованій звітності вітчизняні банки не виділяють в окрему групу показників результатів діяльності в частині надання кредитів на реалізацію інноваційних проєктів.

У результаті ситуації, що склалася, вважаємо за необхідне запропонувати орієнтовні заходи стимулювання банківської кредитної діяльності в інноваційній сфері в Україні шляхом: запровадження пільгового оподаткування банків, які кредитують інновації, знизити норми обов'язкового резервування ресурсів, які залучаються на термін від одного року з метою збільшення ресурсної бази інноваційного кредитування та зменшення кінцевої вартості цих кредитів, надати банкам права на включення вартості майнових прав позичальника в розрахунок розміру резерву для відшкодування можливих втрат за наданими інноваційними кредитами в розмірі не менш як 50 % ринкової вартості застави, надати банкам права за ресурсами у вільно конвертованій валюті в короткостроковій перспективі, до одного року для цілей інноваційного кредитування, формувати обов'язкові резерви у вільно конвертованій валюті, забезпечити міцність національної валюти для ефективного прогнозування результатів інноваційних капіталовкладень у майбутньому, запровадити механізму довгострокового рефінансування НБУ комерційних банків, які кредитують високоефективні інноваційні проєкти, ввести механізм державних дотацій процентних ставок за інноваційними кредитами, організувати державне страхування інноваційних кредитів і надати державні гарантії за стратегічно пріоритетними напрямками інноваційного фінансування, ввести механізм обліку НБУ цінних паперів банків, емітованих у рахунок сек'юритизації банківських активів, вкладених в інноваційні проєкти, з дисконтною ставкою, нижчою від офіційно оголошеної НБУ, а також збільшити розмір гарантування за вкладками фізичних осіб.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Незважаючи на масштабні трансформації, реалізовані в економічній та геополітичній структурі України за останні роки, фактичні досягнення науки та інноваційної діяльності не повністю відповідає потребам, яких вимагає нова ситуація. Сьогодні банківська система країни не виконує роль прискорювача розвитку національної економіки, зокрема, інноваційного. Недостатніми є власні кошти комерційних банків, нестабільні пасивні операції, що відповідно обмежує пропозицію кредитних ресурсів. Банківські установи майже не залучають ресурси на довгостроковій основі. Негативний вплив на кредитні операції банківського сектору має і соціально-політична та економічна нестабільність, волатильність валютного ринку, дефіцит державного бюджету і зростання державного боргу, накопичені проблемні кредити, різке зниження кредитоспроможності суб'єктів господарювання. Практично відсутня практика надання кредитів банками під виробничі програми довгострокового характеру та проєктного фінансування. Галузева й регіональна структури кредитування характеризується асиметричністю та відсутністю державної політики щодо її оптимізації в контексті забезпечення соціально-економічного добробуту.

Якщо інноваційним змінам не буде приділено максимальної уваги та підтримки з боку держави та інших зацікавлених сторін, дуже ймовірно, що Україна залишиться на узбіччі міжнародного шляху до прогресу у сфері розвитку інновацій. Вважаємо, що протягом наступних років необхідно посилити фінансово-кредитне забезпечення за рахунок вітчизняних, міжнародних джерел та від приватних осіб для залучення стратегічних кредитних коштів у пріоритетні напрямки інноваційної діяльності, починаючи від моменту наукових досліджень та розробок проєктно-технічної документації, аж до кінцевого задоволення попиту замовників.

Запропоновані заходи, які вимагають узгоджених і виважених дій усіх гілок влади, мають бути спрямовані на досягнення довгострокового економічного ефекту у сфері інноваційної діяльності України.

Список використаних джерел

1. Волкович Л. Ю., Жеребятіна І. В. Актуальні питання систематизації інвестиційного законодавства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 187–189.
2. Давидович І. Д. Вплив банківського кредиту на розвиток національної економіки України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2017. Т. 16. Вип. 3 (37). С. 255–265.
3. Інструмент політичної підтримки програми «Горизонт 2020». Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України. URL: <http://h2020.com.ua/uk/заклучний-звіт-незалежного-європейс>.
4. Манаєнко І. М., Кравець А. І. Фінансування інноваційної діяльності підприємств: Українські реалії та досвід ЄС. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 15. С. 109–115.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
7. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т. В. Писаренко та ін. Київ: УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
8. Швець Ю. О., Горбачов О. Є. Сучасний стан банківського кредитування в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 793–798.
9. Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>.

References

1. Volkovych, L. Yu., Zherebyatina, I. V. (2016). Aktualni pytannya systematyzaciyi investytsijnogo zakonodavstva [Topical issues of systematization of investment legislation]. *Porivnyalno-analitychne pravo – Comparative and analytical law*, 5, 187–189 [in Ukrainian].
2. Davydovych, I. D. (2017). Vplyv bankivskoho kredytu na rozvytok natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Impact of bank credit on the development of the national economy of Ukraine]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia – Market Economics: Modern Management Theory and Practice*, 16 (3 (37)), 255–265 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. *Instrument politychnoi pidtrymky prohramy «Horyzont 2020». Zakliuchnyi zvit nezalezhnogo yevropeiskoho audytu natsionalnoi systemy doslidzhen ta innovatsii Ukrainy [Horizon 2020 Political Support Tool]*. Retrieved from <http://h2020.com.ua/uk/zaklyuchnyj-zvit-nezalezhnogo-yevropejs>.

4. Manaenko, I. M., Kravec, A. I. (2018). Finansuvannia innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv: Ukrainski realii ta dosvid YeS [Financing enterprise innovation activity: Ukrainian realities and EU experience]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 15, 109–115 [in Ukrainian].

5. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. *Ofitsiyni sait Natsionalnogo banku Ukrainy [The official site of the National Bank of Ukraine]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua>.

7. Pysarenko T. V., Kvasha T. K., Rozhkova L. V., Paladchenko O. F., Molchanova I. V. (2018). *Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2017 rotsi: analitychna dovidka [State of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2017: analytical report]*. Kyiv: UkrINTEI [in Ukrainian].

8. Shvecz, Yu. O., Horbachov, O. Ye. (2018). Suchasnyi stan bankivskoho kredytuvannia v Ukraini: problemy ta perspektyvy [The current state of bank lending in Ukraine: problems and prospects]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 15, 793–798 [in Ukrainian].

9. Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation. Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>.

Абрамова Алла Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Абрамова Алла Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Abramova Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: alla11abramova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3364-8316>

Publons: <https://www.publons.com/researcher/W-2085-2017/>

Марич Максим Григорович – кандидат економічних наук, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Марич Максим Григорьевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Marych Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: maxmarych1987@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5400-0503>

Publons: <http://www.publons.com/researcher/S-7758-2016>

Попова Любов Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Попова Любовь Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Popova Liubov – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: rusulliubov@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7015-5567>

Publons: <https://www.publons.com/researcher/S-1477-2016>

УДК 336.71

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-190-201

*Марина Бричко, Ольга Кузьменко***МОДЕЛЮВАННЯ ЦИКЛІЧНОСТІ (НЕЛІНІЙНОСТІ) СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ
ДО ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ
ТА ЙОГО ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ***Марина Бричко, Ольга Кузьменко***МОДЕЛИРОВАНИЕ ЦИКЛИЧНОСТИ (НЕЛИНЕЙНОСТИ)
ОБЩЕСТВЕННОГО ДОВЕРИЯ К ФИНАНСОВОМУ СЕКТОРУ ЭКОНОМИКИ
И ЕГО ОСНОВНЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ***Maryna Brychko, Olha Kuzmenko***MODELING THE CYCLICALITY (NONLINEARITY) OF PUBLIC TRUST
IN THE FINANCIAL SECTOR OF THE ECONOMY
AND ITS MAIN COMPONENTS**

У статті представлені результати дослідження характеристик нелінійної динаміки суспільної довіри до фінансового сектору економіки загалом та її основних компонент (суспільної довіри до банківської і небанківської фінансово-кредитної систем), що ілюструється перехідною економікою України за період – 1 квартал 2009 – 1 квартал 2018 р. З цією метою був розроблений алгоритм, який дає змогу вивчити циклічний характер суспільної довіри до фінансового сектору. Для виділення циклічної складової часового ряду використовувалася гармонічний аналіз за допомогою швидких перетворень Фур'є. Фільтрація виявила значну волатильність довіри до фінансового сектору економіки та банківської системи зокрема, що свідчить про чуттєвість суспільної довіри до будь-яких інформаційних сигналів, змін і, як наслідок, дезорганізацію фінансового сектору та зростання соціальної напруженості. Також виявлено наростання кризи суспільної довіри до небанківських фінансово-кредитних установ через їх нездатність виконувати свої зобов'язання.

Ключові слова: суспільна довіра; цикл довіри до фінансового сектору; довіра до банківської системи; довіра до небанківської фінансово-кредитної системи; швидкі перетворення Фур'є.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 31.

В статті представлені результати дослідження характеристик нелінійної динаміки суспільного довіря к фінансовому сектору економіки в цілому та її основних компонент (суспільного довіря к банківській і небанківській фінансово-кредитній системі), що ілюструється перехідною економікою України за період 1 квартал 2009 – 1 квартал 2018. С цією метою був розроблений алгоритм, який дозволяє вивчити циклічний характер суспільного довіря к фінансовому сектору. Для виділення циклічної складової часового ряду використовувалася гармонічний аналіз з допомогою швидких перетворень Фур'є. Фільтрація виявила значну волатильність довіря к фінансовому сектору економіки та банківській системі, що свідчить про чуттєвість суспільного довіря к любым інформаційним сигналам, змінам, і, як наслідок, дезорганізації фінансового сектора і росту соціальної напруженості. Також виявлено наростання кризи суспільного довіря к небанківським фінансово-кредитним установам через їх нездатність виконувати свої зобов'язання.

Ключевые слова: общественное доверие; цикл доверия к фінансовому сектору; доверие к банківській системі; доверие к небанківській фінансово-кредитній системі; быстрые преобразования Фурье.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 31.

The article presents the results of research on the characteristics of the nonlinear dynamics of public trust in the financial sector of the economy as a whole and its main components (public trust in banking and non-bank financial and credit systems), illustrated by Ukraine's transitional economy for the period - 1 quarter 2009 - 1 quarter 2018. To this end, an algorithm has been developed that allows us to study the cyclical nature of public trust in the financial sector. Harmonic analysis with the help of Fourier transformations was used to allocate the cyclic component of the time series. The filtering revealed a significant trust volatility in the financial sector of the economy and the banking system in particular, indicating the sensitivity of public trust to any information signals, changes, and, as a consequence, the financial sector disruption and the social tension growth. In addition, an increase in the crisis of public trust in non-bank financial and credit institutions was revealed due to their inability to fulfill their obligations.

Keywords: public trust; cycle of trust in the financial sector; trust in the banking system; trust in a non-bank financial and credit system; Fourier Transform.

Fig.: 2. Table: 1. References: 31.

JEL Classification: E320; E710; G41; O160

Постановка проблеми. Ділові та фінансові цикли дуже корелюються, особливо в країнах, які є членами певного економічного союзу, оскільки вони пов'язані торговими зв'язками [1] або фінансовою інтеграцією [2; 3]. Роль поведінкової сторони фінансової системи економіки для макроекономічної динаміки також була добре задокументована

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

емпірично та теоретично. Досягнення фінансового буму, як і настання фінансової кризи, зазвичай обумовлені поведінковими упередженнями, які можуть виникнути внаслідок індивідуальних помилок, колективних упереджень (наприклад, ефекту зараження, стадної поведінки), або ж загальної неефективності ринку [4; 5; 6]. Таким чином, прийняття фінансових рішень під дією «духів тварин» (оригінальна назва «animal spirits»), серед яких надмірна самовпевненість та оптимізм є найпоширенішими упередженнями, провокують фінансові бульбашки та перебої, які супроводжуються економічною кризою.

Одне з основних теоретичних напрямлень, яке домінує в цій сфері досліджень протягом багатьох років, стосується поведінкових упереджень як наслідку фінансових обмежень, невизначеності або періодів стабільності та їхньої ролі в майбутньому економічному розвитку країни. Беверідж (Beveridge) [7], Кларк (Clark) [8], Пігу (Pigou) [9] і Кейнс (Keynes) [10] були одними з перших, хто визначали очікування економічних агентів основними детермінантами бізнес-циклу та економічного розвитку. Ці очікування є основою для сукупної економічної поведінки, оскільки саме вони пов'язані з довірою, сподіваннями або впевненістю і відображають участь агентів у економіці країни через зміну споживчого попиту та інвестиційної діяльності. Отже, економічний розвиток можна пояснити посиленням суспільної довіри хвилями оптимізму та песимізму у фінансовому секторі. Таким чином, можна стверджувати, що бізнес-цикл можна досліджувати через цикл довіри враховуючи їх синхронізацію, але з певною затримкою в часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова криза 2008 року викликала нову хвилю значних досліджень у сфері фінансового циклу та його взаємозв'язку з економічним циклом з метою розробки ефективних інструментів фінансової політики провідних країн світу. Боріо (Borio) [11] наводить якісний огляд теоретичних та практичних напрацювань у цьому спектрі досліджень. Проблема дослідження та синхронізації фінансової, кредитної, ділової та інших видів економічної циклічності, у тому числі застосування різних методів економіко-математичного моделювання, присвячено праці закордонних дослідників, зокрема: П. Де Граув (P. De Grauwe), Й. Джи (Ji Y.), С. Дес (S. Déés), С. Цимич (S. Zimic), С. Г. Ді Белла (C. G. Di Bella), Ф. Григолі (F. Grigoli), О. Гомес (O. Gomes), Дж. С. Спротт (J. C. Sprott), О. Ю. Гриндерслев (O. J. Grinderslev), П. Л. Крамп (P. L. Kramp), А. Ф. Кронборг (A. F. Kronborg), Ю. Педерсен (J. Pedersen), И. Кржнар (I. Krznar), Т. Матесон (T. Matheson) [12–17]. Серед вітчизняних науковців, які досліджували питання економічної циклічності, зокрема циклічності фіскальної та монетарної політики, можна відзначити: А. М. Вдовиченко, Л. Ю. Возна, Я. А. Жаліло, О. А. Лактіонова [18–20]. Особливої уваги заслуговують праці Л. П. Якімової [21; 22], спрямовані на ідентифікацію та дослідження детермінант нелінійної динаміки розвитку пенсійного забезпечення, зокрема довіри населення до системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Однак, незважаючи на велику кількість наукових публікацій як вітчизняних, так і закордонних учених у галузі соціально-економічної циклічності, проблема циклічності суспільної довіри до фінансового сектору економіки залишається малодослідженою.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Характеристика циклу довіри до фінансового сектору економіки є важливою для нашого поглибленого розуміння причин коливань економік країн та визначення характеру криз з метою формування ефективного портфеля інструментів та заходів грошово-кредитної та фіскальної політики для згладжування або пом'якшення відповідних циклічних коливань. Незважаючи на активізацію досліджень у сфері біхевіористичних фінансів та економіки загалом, аналіз циклу довіри до фінансового сектору загалом та його основних компонент – банківської і небанківської фінансово-кредитної систем – не дістав достатнього відображення у вітчизняних та закордонних дослідженнях.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Метою статті є лонгітюдний аналіз циклу довіри до фінансового сектору економіки та його основних складових - банківської і небанківської фінансово-кредитної систем.

Виклад основного матеріалу. Довіра до фінансової системи визначається ступенем (мірою) участі економічних агентів у фінансовому секторі економіки шляхом здійснення різного роду кредитно-депозитних операцій. Виокремлюють такі варіанти участі економічних агентів: не довіряють; довіряють, проте не беруть участі; довіряють та беруть участь. Зазвичай, неможливість участі у фінансовій системі пов'язана з обмеженістю наявного доходу економічних агентів. Довіряючи власні грошові кошти різним фінансовим корпораціям з метою їх збереження та примноження, суспільство демонструє довіру до вітчизняного фінансового сектору економіки. Збереження коштів за межами централізованого фінансового сектору економіки у вигляді готівкових гривневих накопичень або у вигляді валюти свідчить про ерозію довіри на інституційному (до національної валюти, фінансових корпорацій) та системному рівнях.

Оскільки інформація щодо очікувань економічних агентів менш надійна, ніж фактологічні дані, у дослідженні пропонується використовувати формальну міру довіри населення до фінансового сектору економіки загалом та її основних складових (банківської і небанківської фінансово-кредитної системи) у вигляді відносного показника:

$$AT_{FS} = \frac{D_{DC}}{DI}, \quad (1)$$

де AT_{FS} – середня довіра до фінансового сектору економіки;

D_{DC} – сума внесків у фінансові корпорації;

DI – наявний дохід.

Отже, позитивна динаміка зростання середньої довіри до фінансового сектору досягається шляхом перевищення динаміки зростання вкладів у фінансові корпорації над наявним доходом. У нестабільному стані економіки країни, турбулентностей на фінансовому ринку та ринку фінансових послуг, незахищеності вкладів від інфляції економічні агенти застосовують стратегію вичікування, оминаючи фінансові корпорації шляхом придбання нерухомості, ювелірних виробів, автівок тощо, які виступають альтернативою фінансовим активам.

Додатково розраховується граничне значення довіри до фінансового сектору економіки:

$$MT_{FS} = \frac{\Delta D_{DC}}{\Delta DI}, \quad (2)$$

де MT_{FS} – граничне значення довіри до фінансового сектору економіки;

ΔD_{DC} – приріст внесків у фінансові корпорації;

ΔDI – приріст наявного доходу.

Таким чином, MT_{FS} – це відношення будь-якої зміни у вкладах суспільства у фінансові корпорації до зміни у величині наявного доходу, яке призвело до відповідної зміни у вкладах. Іншими словами, граничні значення довіри дозволяють зрозуміти приріст довіри до фінансового сектору економіки від вкладання у фінансові корпорації кожної додаткової гривні наявного доходу. Як показує практика, граничне значення довіри, як і граничних схильностей до споживання та заощадження, не підлягає швидкій зміні в короткостроковому періоді та розглядається як постійна величина в довгостроковому періоді. Саме тому з метою моделювання циклічності (нелінійності) суспільної довіри до фінансового сектору економіки та його основних складових (банківської і небанківської фінансово-кредитної системи) будуть використовуватись середні значення довіри.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналогічно визначається значення довіри до складових фінансового сектору економіки – банківської системи та небанківської фінансово-кредитної системи – як співвідношення внесків у депозитні корпорації та інші фінансові корпорації до наявного доходу. Наявний дохід для розрахунку показників суспільної довіри вибрано з метою відображення поведінки економічних агентів (на основі раціональних та ірраціональних мотивів) у частині розподілу особистого доходу після сплати всіх обов'язкових податків та внесків у державний бюджет країни. Розрахунок середніх та граничних значень довіри побудований на постулатах теорії Кейнса [10].

Циклічність довіри до фінансового сектору економіки описується як періодично повторювані фази (піки та спади) довіри протягом довгострокового періоду під дією об'єктивних (раціональних) та суб'єктивних (зумовлених емоціональним походженням) детермінантів. При цьому такі коливання можуть відрізнитись природою походження, тривалістю та амплітудою коливань. Тривалість циклу довіри до фінансового сектору визначається тривалістю стабільності фінансової системи та економіки загалом. Так, чим довші періоди нестабільності фінансової системи, тим більша волотильність суспільної довіри до цієї системи та економіки взагалі. Амплітуда циклічних коливань довіри не є сталою характеристикою та залежить від глибини фінансово-економічних криз та масштабів потрясінь економічних агентів. Це означає, чим більші втрати домогосподарств та бізнесу внаслідок негативного впливу дисбалансів фінансового сектору, тим довше проходить процес відновлення довіри і, відповідно, досягнення її максимального значення [23].

Моделювання циклічної (нелінійної) динаміки суспільної довіри до фінансового сектору економіки та його основних складових (банківської і небанківської фінансово-кредитної системи) здійснюється за таким алгоритмом:

- 1) ідентифікація та вибір довгострокового тренду;
- 2) виділення та розрахунок періодичної (циклічної) компоненти;
- 3) визначення поворотних точок часового ряду;
- 4) нормалізація трендових та циклічних компонент часових рядів;
- 5) аналіз змін довгострокових трендів.

Виділення та вибір довгострокового тренду проводиться шляхом застосування інструментарію «Лінія тренду» MS Excel за допомогою коефіцієнта детермінації. Ідентифікація тренду проводиться шляхом попередньої лінеаризації шуканої функції тренду та оцінювання її коефіцієнтів на основі використання інструментарію «Дані, Аналіз даних, Регресія» MS Excel методом найменших квадратів. Розрахунок періодичної (циклічної) компоненти проводиться за допомогою гармонічного аналізу методом швидкого перетворення Фур'є.

Гармонічний аналіз заснований на тому положенні, що будь-який динамічний ряд можна представити як суму гармонійних складових (гармонік). У загальному випадку їх кількість не обмежено, проте, задаючи певний ступінь точності, можна скоротити кількість обчислених гармонійних складових. Як правило, знаходять лише ті гармоніки, які визначають основні закономірності динамічного ряду. Природно, що для гармонійного аналізу неважливою є причина сезонних коливань. Важливе лише те, що ряд містить циклічну складову. Методика оцінки циклічної складової, що наводиться нижче, може бути застосована для вивчення будь-яких періодичних процесів, а не тільки пов'язаних із цим циклічними коливаннями.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Необхідною умовою для проведення оцінювання періодичної складової є виключення з ряду Y_t регулярної компоненти U_t (тренда). Представимо тоді ряд Y_t , у вигляді

$$Y_t = U_t + V_t + E_t, \quad (3)$$

де E_t – випадкова складова з нульовим математичним очікуванням;

V_t – періодична (циклічна) компонента.

Розкладемо функцію V_t , в ряд Фур'є:

$$V_t = \frac{1}{2}a_0 + \sum_{k=1}^{\infty} (a_k \cos k\omega t + b_k \sin k\omega t), \quad (4)$$

$$\omega = \frac{2\pi}{T}, \quad (5)$$

де ω – частота функції;

T – її період;

k – індекс поточної гармоніки;

a_k, b_k – коефіцієнти ряду Фур'є.

Загалом для функції Y_t можна записати такий вираз (теорема Парсеваля):

$$\hat{Y}_t = R_0 + 2 \sum_{k=1}^{n-1} R_k \cos \left(2\pi k \frac{t}{T} + \varphi_k \right) + R_k \cos 2\pi k \frac{t}{T}, \quad (6)$$

де n – кількість гармонік;

$$R_k = \sqrt{A_k^2 + B_k^2}, \varphi_k = \arctg \left(-\frac{B_k}{A_k} \right), A_k = R_k \cos \varphi_k, B_k = -R_k \sin \varphi_k.$$

Вихідними даними емпіричного аналізу виступили квартальні значення загальної суми та приросту внесків до фінансових, депозитних та інших фінансових корпорацій [24], загальної суми та приросту наявного доходу [25] за період з IV кварталу 2008 року по I квартал 2018 року.

У результаті фільтрації виявлено, що довіра до фінансового сектору економіки та банківської системи не має рівноприскореного зростання або рівноприскореного зниження їхніх рівнів. Оскільки довіра до фінансового сектору економіки та банківської системи представлена поліномом 3 ступеня, можна дійти висновку, що протягом досліджуваного періоду (з IV кварталу 2008 року по I квартал 2018 року) тренд двічі змінив свій напрямок (2 вигини кривої) під дією декількох процесів (рис. 1, а та 1, б).

Це свідчить про те, що збільшення довіри до фінансового сектору економіки та банківської системи змінювалося двічі, тобто за аналізований період просліджувалась як криза довіри, так і її відновлення. Причому найбільшого падіння рівня довіри до фінансового сектору економіки загалом та банківської системи зокрема спостерігалось у III кварталі 2012 року, що відповідає загальноекономічному спаду в країні. Також можна відзначити нестабільний характер довіри до фінансового сектору економіки, який простежувався протягом аналізованого періоду.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

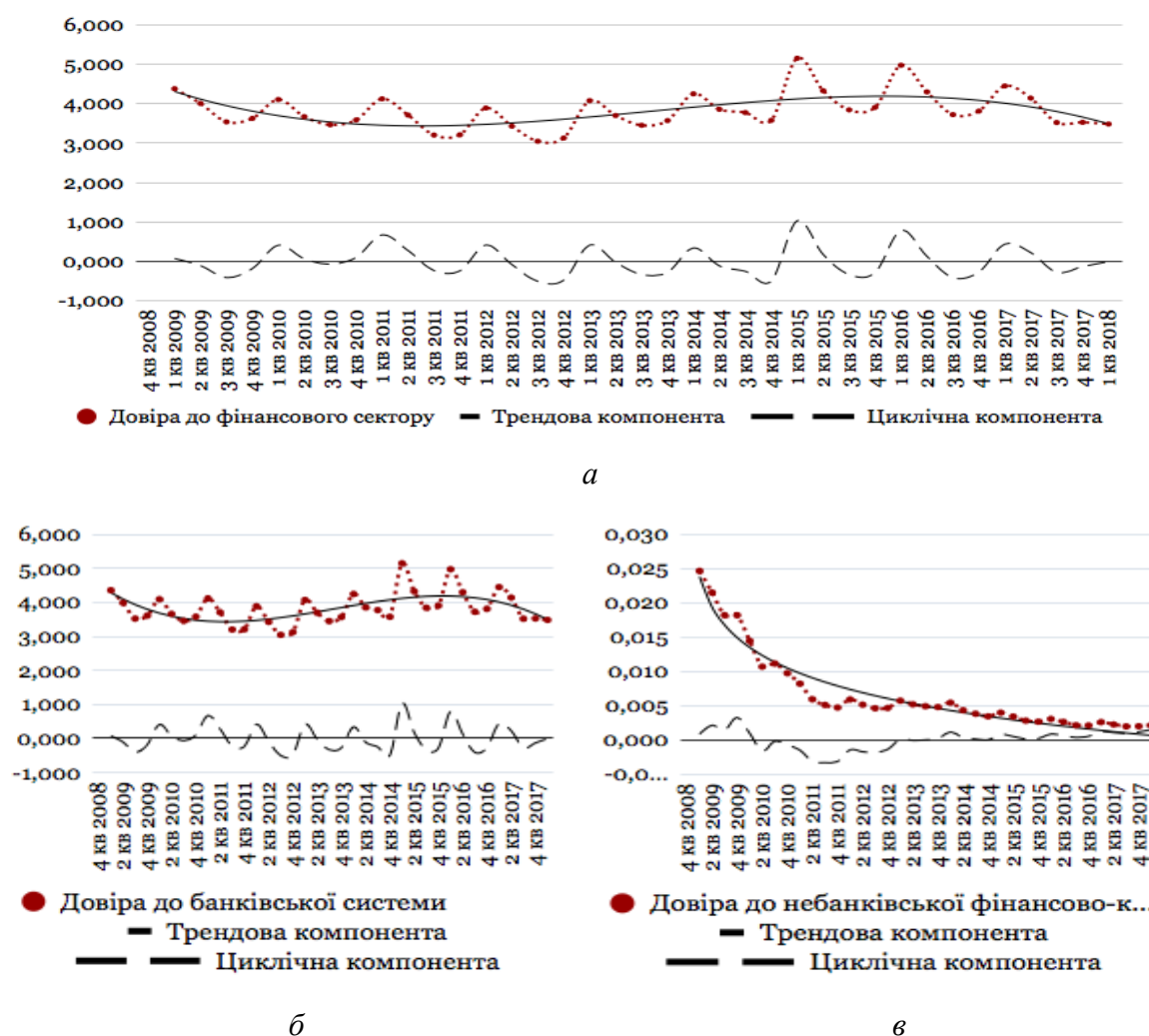

Рис. 1. Фактичне значення, трендова та циклічна компоненти довіри до фінансового сектору економіки України (а), банківської системи (б), небанківської фінансово-кредитної системи (в)

Проведений аналіз також свідчить про спадний довгостроковий тренд суспільної довіри до небанківської фінансово-кредитної системи з нестійкими циклічними коливаннями навколо нього (рис. 1, в), що свідчить про загострення кризи довіри населення до небанківських фінансово-кредитних установ унаслідок їхньої неспроможності виконувати взяті на себе зобов'язання і, як результат, дезорганізацію фінансової сфери та зростання соціальної напруги. Необхідно зазначити, що за аналізований період IV квартал 2008 – I квартал 2018 рр., найбільше значення рівня довіри до небанківської фінансово-кредитної системи досягло у IV кварталі 2008 року, а починаючи з I кварталу 2009 року відбувається спад, який відповідає загальному спаду економіки України та світу внаслідок негативного впливу фінансової кризи 2008 року. Така тенденція характерна для більшості економічних та фінансових явищ і процесів, яку відмічають науковці [26; 27]. Проте, на відміну від економічного пожвавлення у 2010-2011 рр., довіра до небанківських фінансово-кредитних установ не відновилась, а продовжувала спадну тенденцію та починаючи з II кварталу 2016 року сягає свого мінімального значення. Отже, під впливом кризисних явищ і процесів 2008 року довіра до небанківських фінансово-кредитних установ у порівнянні з довірою до банківської системи зазнала великих втрат, що може бути пояснено недостатньою ліквідністю та незахищеністю страхових

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

накопичень та інших фінансових інструментів у порівнянні з депозитними вкладеннями. Враховуючи відсутність великого досвіду роботи економічних агентів зі страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами, інвестиційними компаніями, без суттєвих змін у регуляторній політиці щодо покращення функціонування зазначених інститутів, рівень довіри до небанківської фінансово-кредитної системи залишатиметься на дуже низькому рівні.

Первинний аналіз параметрів циклу довіри до фінансового сектору економіки та її структурних складових (банківської і небанківської фінансово-кредитної систем) з метою подальшого дослідження підходів до формування ефективної державної антициклічної політики у сфері регулювання очікувань економічних агентів потрібно розпочинати з визначення локальних мінімумів і максимумів кривих циклічних компонент, середньої амплітуди та кумулятивного зміщення фази (таблиця).

Таблиця

Результати моделювання циклу довіри до фінансового сектору економіки на основі квартальних даних

Показники	Довіра до фінансового сектору	Довіра до банківської системи	Довіра до небанківської фінансово-кредитної системи
Кількість піків	9 за весь період дослідження, 1 кожні 4 квартали	9 за весь період дослідження, 1 кожні 4 квартали	9 за весь період дослідження
Середня амплітуда фази:			
- росту	0,076	0,07	$1,436 \cdot 10^{-3}$
- спаду	0,203	0,196	$1,089 \cdot 10^{-3}$
Середнє кумулятивне зміщення фази:			
- росту	-2,071	2,989	-0,779
- спаду	-2,813	-3,023	0,825

Використовуючи аналіз Фур'є встановлено, що протягом аналізованого періоду як довіра до фінансового сектору економіки загалом, так і до її окремих складових мала 9 поворотних точок, що свідчить про високу волатильність досліджуваного явища. Це пояснюється частою зміною (від сповільнення до прискорення і навпаки) довіри до фінансового сектору економіки під дією цілого комплексу факторів.

У таблиці наведені розраховані значення двох показників амплітуди фаз циклу: середнє значення за всіма періодами спаду та середнє значення за всіма періодами зростання. Середня амплітуда фази характеризує процентну зміну рівня довіри до фінансового сектору економіки від найнижчої точки до піку або навпаки. Отже, серед розрахованих показників довіри найбільші амплітуди фаз зростання та спаду має довіра до фінансового сектору економіки, а найменші – довіра до небанківської фінансово-кредитної системи.

Середнє кумулятивне зміщення фази розраховувалось окремо для піку та спаду як процентна зміна значень довіри до фінансового сектору економіки (довіри до банківської системи та небанківської фінансово-кредитної системи) за усіма піками або спадами, поділена на кількість елементів ряду, з яких видалено шуми. Значні коливальні процеси спостерігаються в довірі до фінансового сектору економіки загалом та банківської системи зокрема. Найбільше кумулятивне зміщення фази зростання та спаду характерне для довіри до банківської системи, що свідчить про різкі скачки в її зростанні та зміні спаду. Аналіз зміни тенденції швидкості, крутості та тривалості хвилі здійснюється за допомогою середнього кумулятивного зміщення фази. Так, невеликі значення цього показника для довіри до небанківської фінансово-кредитної системи дає підстави стверджувати про плавний перехід між двома фазами, і, навпаки, найбільші значення для довіри до фінансового сектору економіки загалом та банківської системи зокрема про різкі скачки.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З метою порівняння циклів довіри до фінансового сектору економіки, банківської системи та небанківської фінансово-кредитної системи здійснюється нормалізація циклічних компонент [21; 28-31].

Нормалізація здійснювалась за допомогою такого показника:

$$c_t^{norm} = \frac{c_t - \underline{c}}{MAD_c} + 100, \quad (7)$$

де c_t^{norm} – нормалізована циклічна компонента c_t^{norm} ;

\underline{c} – середнє ряду циклічних компонент;

MAD_c – середнє абсолютне відхилення ряду.

Рівень у 100 одиниць відповідає рівню довготривалого тренду (long-term trend = 100), $c_t^{norm} \geq 100$ свідчить про додатне відхилення від довгострокового тренду, $c_t^{norm} \leq 100$ – про від'ємне. Динаміка нормалізованих циклічних компонент довіри до фінансового сектору економіки, банківської системи та небанківської фінансово-кредитної системи наведена на рис. 2.

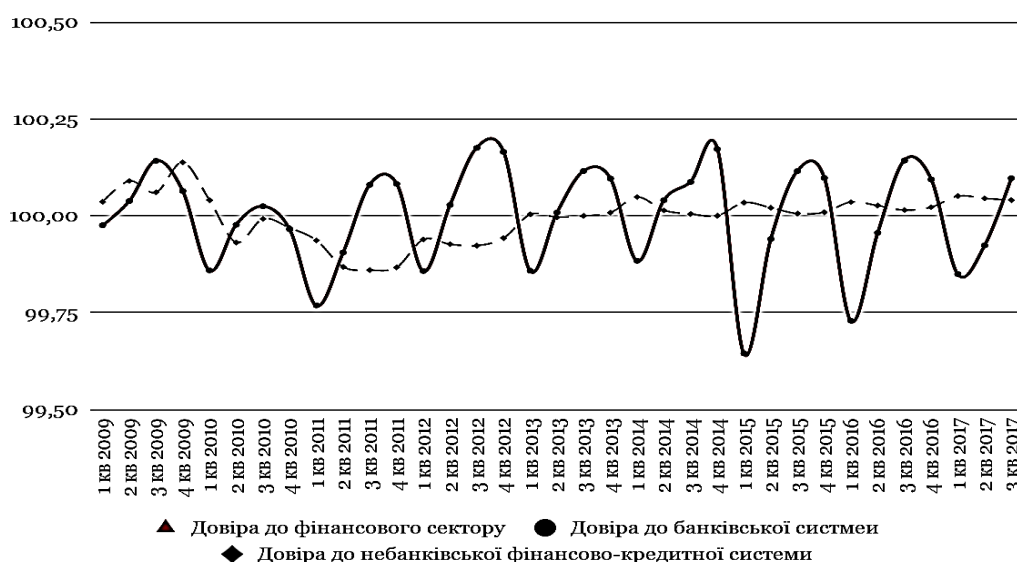

Рис. 2. Динаміка нормалізованих циклічних компонент довіри до фінансового сектору економіки, банківської системи та небанківської фінансово-кредитної системи

Візуальний аналіз динаміки циклічних компонент (рис. 2) дає підставу для таких емпіричних висновків:

1. Довіра до небанківської фінансово-кредитної системи протягом II кварталу 2010 року по IV квартал 2013 року має від'ємне відхилення від довгострокового тренду, а починаючи з I кварталу 2014 року повністю відповідає йому. У той час як довіра до фінансового сектору економіки та банківської системи характеризується нестійкою динамікою змін.

2. Нормалізовані циклічні компоненти довіри до фінансового сектору економіки та довіри до банківської системи мають тісну пряму кореляційну залежність їх циклів. Позитивна кореляція між двома циклами є свідченням їх синхронізації. При цьому високе значення коефіцієнта кореляції (0,990) підтверджує значну синхронізацію двох циклів. Це може бути пояснено тим, що значну частку фінансового сектору економіки займають саме депозитні корпорації.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Нормалізовані циклічні компоненти довіри до фінансового сектору економіки та довіри до небанківської фінансово-кредитної системи мають обернену залежність. Особливо показовими в цьому аспекті є досягнення максимального рівня довіри до фінансового сектору економіки (пік циклу) та відповідного мінімального рівня довіри до небанківської фінансово-кредитної системи (дно циклу) у кризові періоди розвитку економіки. Цей факт може свідчити про те, що з погляду розміщення фінансових ресурсів депозитні корпорації та інші фінансові корпорації виступають субститутами, а, відповідно, падіння довіри до небанківської фінансово-кредитної системи компенсується зростанням довіри до банківських установ. І, навпаки, дисбаланси в розвитку банківської системи пропагують зростання довіри до інших фінансових корпорацій, які економічні агенти розглядають як альтернативу розміщенню фінансових ресурсів.

Висновки та пропозиції. Фільтрація виявила, що довіра до фінансового сектору економіки та банківської системи не має рівномірно прискороеного зростання або зниження їх рівнів. Результати цього дослідження підтверджують думку про те, що довіра до фінансового сектору економіки за своєю суттю є крихкою та нестабільною. Результати цього дослідження також свідчать про наростання кризи суспільної довіри до небанківських фінансово-кредитних установ через їхню нездатність виконати свої зобов'язання і, як наслідок, дезорганізацію фінансового сектору та зростання соціальної напруженості. Практичні наслідки таких результатів показали, що з огляду на відсутність великого досвіду роботи економічних агентів зі страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами, інвестиційними компаніями в Україні, без суттєвих змін у регуляторній політиці у сфері поліпшення функціонування цих установ, рівень довіри до небанківської фінансово-кредитної системи залишатиметься на надзвичайно низькому рівні.

Зважаючи на нормалізовані циклічні коливання довіри до фінансового сектору економіки та довіри до банківської системи, у цьому дослідженні виявлено істотну синхронізацію цих циклів. Тому всі пропозиції та рекомендації щодо зміни фінансової політики матимуть рівний вплив на відновлення довіри населення до фінансового сектору економіки загалом та банківської системи зокрема. Натомість досягнення максимального рівня довіри до банківського сектору економіки відповідає мінімальному рівню довіри до небанківської фінансово-кредитної системи. З цієї причини різні інструменти та засоби монетарної політики, спрямовані на регулювання дисбалансів у розвитку банківської системи, не сприяють зростанню довіри до інших фінансових корпорацій, які економічні агенти розглядають як альтернативу розподілу фінансових ресурсів.

Статтю підготовлено в межах виконання науково-дослідної роботи молодих науковців на тему «Економіко-математичне моделювання механізму відновлення суспільної довіри до фінансового сектору: запорука економічної безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U003924).

Список використаних джерел

1. Charemza W., Makarova S., Prytula Ya., Raskina J., Vymyatnina Yu. A Small Forward-Looking Inter-Country Model (Belarus, Russia and Ukraine). *Economic Modelling*. 2009. Vol. 26 (6). P. 1172–1183.
2. Stremmel H., Zsomboki B. The Relationship between Structural and Cyclical Features of the EU Financial Sector. *ECB Working Paper*. 2015. No. 1812.
3. Kaminsky G., Reinhart C. On Crises, Contagion, and Confusion. *Journal of International Economics*. 2000. Vol. 51(1). P. 145–168.
4. Kahneman D., Tversky A. Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. P. 263–291.
5. Kaminsky G., Reinhart C., Vegh C. The Unholy Trinity of Financial Contagion. *Journal of Economic Perspectives*. 2003. Vol. 17 (4). P. 51–74.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Calvo G., Mendoza E. Rational contagion and the globalization of securities markets. *Journal of International Economics*. 2000. Vol. 51 (1). P. 79–113.
7. Beveridge W. H. Unemployment: A Problem of Industry. London: Longmans Green, 1909. 405 p.
8. Clark J. M. Business Acceleration and the Law of Demand: A Technical Factor in Economic Cycles. *Journal of Political Economy*. 1917. Vol. 25 (1). P. 217–235.
9. Pigou A. C. Industrial Fluctuations. London: MacMillan, 1927. 397 p.
10. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. London: Palgrave Macmillan, 1936. 472 p.
11. Borio C. The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt? *Journal of Banking and Finance*. 2014. Vol. 45. P. 182–198.
12. De Grauwe P., Ji Y. The International Synchronisation of Business Cycles: the Role of Animal Spirits. *Open Economies Review*. 2017. Vol. 28 (3). P. 383–412.
13. Dées S., Zimic S. Animal spirits, fundamental factors and business cycle fluctuations. *Working paper series European Central Bank*. 2016.
14. Di Bella C. G., Grigoli F. Optimism, Pessimism, and Short-Term Fluctuations. *Working Paper IMF*. 2018. No. 18/1.
15. Gomes O., Sprott J. C. Sentiment-driven limit cycles and chaos. *Journal of Evolutionary Economics*. 2017. Vol. 2 (74). P. 729–760.
16. Grinderslev O. J., Kramp P.L., Kronborg A. F., Pedersen J. Financial cycles: What are they and what do they look like in Denmark? *Danmarks Nationalbank Working Papers*. 2017. No. 115.
17. Krznar I., Matheson T. Financial and Business Cycles in Brazil. *IMF Working Papers*. 2017. Vol. 17 (12). P. 1–27.
18. Вдовиченко А. М. Циклічність фіскальної та монетарної політики в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 2. С. 55–67.
19. Возна Л. Ю. Бізнес-цикл як феномен української економіки: передумови формування та висновки для політиків. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2 (31). С. 23–34.
20. Лактіонова О. А. Гнучкість фіскальної політики в умовах циклічного розвитку економіки. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 308–319.
21. Якимова Л. П. Исследование бизнес-циклов пенсионной динамики. *Економіка розвитку*. 2015. № 3 (75). С. 28–37.
22. Yakimova L. The determinants of the cyclic recurrence of public trust in the non-state pension provision. *Economics of Development*. 2016. No. 79 (3). P. 86–95.
23. Брычко М. М. Довіра як засіб синхронізації фінансового та бізнес-циклів. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5. С. 281–286.
24. Національний банк України: офіційна веб-сторінка. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>.
25. Державна служба статистики України: офіційна веб-сторінка. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
26. Савченко Т. Г. Циклічність економічних процесів та вплив Національного банку України на фази економічних циклів. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 6. С. 38–45.
27. Лопатин А. К., Черненко О. Б. Системный анализ экономических циклов Украины, России, Германии, США на фоне мирового финансового кризиса 2007–2009 гг. (статистические аспекты). *Искусственный интеллект*. 2010. № 3. С. 494–500.
28. Никифорова О. В., Ястребова Г. С. Подходы к моделированию и прогнозированию циклических индикаторов развития СЭС. *Бизнес Информ*. 2011. № 10. С. 9–13.
29. Жениш Н. Бизнес-циклы в Центральной Азии и Российской Федерации / Университет Центральной Азии. Институт государственной политики и управления. 2013. 36 с.
30. OECD system of composite leading indicators / OECD, April 2012. 18 p. URL: <http://www.oecd.org/std/leading-indicators/41629509.pdf>.
31. Bry G. Cyclical analysis of time series: selected procedures and computer programs. *NBER Technical Paper*. 1971. No. 20. 230 p.

References

1. Charemza, W., Makarova, S., Prytula, Ya., Raskina, J., Vymyatnina, Yu. (2009). A Small Forward-Looking Inter-Country Model (Belarus, Russia and Ukraine). *Economic Modelling*, 26 (6), 1172–1183 [in English].
2. Stremmel, H., Zsomboki, B. (2015). The Relationship between Structural and Cyclical Features of the EU Financial Sector. *ECB Working Paper*, 1812 [in English].
3. Kaminsky, G., Reinhart, C. (2000). On Crises, Contagion, and Confusion. *Journal of International Economics*, 51(1), 145–168 [in English].
4. Kahneman, D., Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47, 263–291 [in English].
5. Kaminsky, G., Reinhart, C., Vegh, C. (2003). The Unholy Trinity of Financial Contagion. *Journal of Economic Perspectives*, 17 (4), 51–74 [in English].
6. Calvo, G., Mendoza, E. (2000). Rational contagion and the globalization of securities markets. *Journal of International Economics*, 51 (1), 79–113 [in English].
7. Beveridge, W. H. (1909). *Unemployment: A Problem of Industry*. London: Longmans Green [in English].
8. Clark, J. M. (1917). Business Acceleration and the Law of Demand: A Technical Factor in Economic Cycles. *Journal of Political Economy*, 25 (1), 217–235 [in English].
9. Pigou, A. C. (1927). *Industrial Fluctuations*. London: MacMillan [in English].
10. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. London: Palgrave Macmillan [in English].
11. Borio, C. (2014). The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt? *Journal of Banking and Finance*, 45, 182–198 [in English].
12. De Grauwe, P., Ji Y. (2017). The International Synchronisation of Business Cycles: the Role of Animal Spirits. *Open Economies Review*, 28 (3), 383–412 [in English].
13. Dées, S., Zimic, S. (2016). Animal spirits, fundamental factors and business cycle fluctuations. *Working paper series European Central Bank* [in English].
14. Di Bella, C. G., Grigoli, F. (2018). Optimism, Pessimism, and Short-Term Fluctuations. *Working Paper IMF*, No. 18/1 [in English].
15. Gomes, O., Sprott, J. C. (2017). Sentiment-driven limit cycles and chaos. *Journal of Evolutionary Economics*, 2 (74), 729–760 [in English].
16. Grinderslev, O. J., Kramp, P.L., Kronborg, A. F., Pedersen, J. (2017). Financial cycles: What are they and what do they look like in Denmark? *Danmarks Nationalbank Working Papers*, 115 [in English].
17. Krznar, I., Matheson, T. (2017). Financial and Business Cycles in Brazil. *IMF Working Papers*, 17 (12), 1-27 [in English].
18. Vdovychenko, A. M. (2013). Tsyklichnist fiskalnoi ta monetarnoi polityky v Ukraini [The cyclicity of fiscal and monetary policy in Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting*, 2, 55–67 [in Ukrainian].
19. Vozna, L. Yu., Zhalilo, Ya. A. (2014). Biznes-tsykl yak fenomen ukraïnskoi ekonomiky: peredumovy formuvannia ta vysnovky dlia politykiv [Business cycle as a phenomenon of Ukrainian economy: preconditions of the formation and findings for politicians]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 2 (31), 23–34 [in Ukrainian].
20. Laktionova, O. A. (2014). Hnuchkist fiskalnoi polityky v umovakh tsyklichnoho rozvytku ekonomiky [Flexibility of Fiscal Policy in the Context of Cyclical Development of the Economy]. *Biznes Inform – Business Inform*, 6, 308–319 [in Ukrainian].
21. Yakimova, L. P. (2015). Issledovanie biznes-tsiklov pensionnoi dinamiki [Study of business cycles of pension dynamics]. *Ekonomika rozvytku – Economics of Development*, 3 (75), 28–37 [in Russian].
22. Yakimova, L. (2016). The determinants of the cyclic recurrence of public trust in the non-state pension provision. *Economics of Development*, 79 (3), 86–95 [in Russian].
23. Brychko, M. M. (2018). Dovira yak zasib synkhronizatsii finansovoho ta biznes-tsykliv [Confidence as a Way to Synchronize Both the Financial and the Business Cycles]. *Biznes Inform – Business Inform*, 5, 281–286 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

24. Natsionalnyi bank Ukrainy [The National Bank of Ukraine]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/control/uk/index>.

25. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

26. Savchenko, T. H. (2011). Tsyklichnist ekonomichnykh protsesiv ta vplyv Natsionalnoho banku Ukrainy na fazy ekonomichnykh tsykliv [Cyclicalities of economic processes and influence of the National Bank of Ukraine on the phases of economic cycles]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 6, 38–45 [in Ukrainian].

27. Lopatin, A. K., Chernenko, O. B. (2010). Sistemnyi analiz ekonomicheskikh tsiklov Ukrainy, Rossii, Germanii, SSHA na fone mirovogo finansovogo krizisa 2007-2009 gg. (statisticheskie aspekty) [System analysis of the economic cycles of Ukraine, Russia, Germany, the USA against the backdrop of the global financial crisis of 2007-2009 (statistical aspects)]. *Iskusstvennyi intellekt – Artificial Intelligence*, 3, 494–500 [in Russian].

28. Nikiforova, O. V., Iastrebova, G. S. (2011). Podkhody k modelirovaniu i prognozirovaniu tsiklicheskikh indikatorov razvitiia SES [Approaches to Modeling and Forecasting of Cyclic Indicators of Development of Socio-Economic System]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, 9–13 [in Russian].

29. Zhenish, N. (2013). *Biznes-tsikly v Tsentralnoi Azii i Rossiiskoi Federatsii* [Business Cycles in Central Asia and the Russian Federation]. Universitet Tsentralnoi Azii. Institut gosudarstvennoi politiki i upravleniia [in Russian].

30. OECD system of composite leading indicators / OECD, April 2012. Retrieved from <http://www.oecd.org/std/leading-indicators/41629509.pdf>.

31. Bry, G. (1971). Cyclical analysis of time series: selected procedures and computer programs. *NBER Technical Paper*, 20 [in English].

Бричко Марина Михайлівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Бричко Марина Михайлівна – кандидат економічних наук, старший преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Brychko Maryna – PhD in Economics, Senior Lecturer of Department of Finance, Banking and Insurance, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: m.brychko@uabs.sumdu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9351-3280>

ResearcherID: P-4841-2014

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56088197000>

Кузьменко Ольга Віталіївна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Кузьменко Ольга Віталіївна – доктор економічних наук, доцент, заведуючий кафедрой экономической кибернетики, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Kuzmenko Olha – Doctor of Sciences, associate professor, Head of the Department of Economic Cybernetics, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: o.kuzmenko@uabs.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8575-5725>

ResearcherID: P-3202-2014

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=40761703300>

УДК 336.717

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-202-215

*Артур Жаворонок, Майя Федішин, Наталія Ковальчук***ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ***Artur Zhavoronok, Maiia Fedyshyn, Natalia Kovalchuk***ТРАНСФОРМАЦИЯ БАНКОВСКИХ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ***Artur Zhavoronok, Maiia Fedyshyn, Natalia Kovalchuk***TRANSFORMATION OF BANKING PRODUCTS AND SERVICES
IN MODERN CONDITIONS**

У статті проведено дослідження трансформації банківських продуктів і послуг в Україні, а саме: проаналізовано трансформацію банківських продуктів і послуг у забезпеченні ефективної діяльності комерційних банків та досліджено ефективність інновацій у сфері банківських технологій, продуктів і послуг. На цій основі визначено, що набувають популярності мобільні додатки та їхні функціонали, спрощується процес підключення до онлайн-банкінгу та дедалі більше використовуються для платежів новітні технології, наприклад, соціальні боти Facebook Messenger. Обґрунтовано, що основним пріоритетом розвитку ринку банківських послуг повинні стати такі послуги і продукти, які забезпечать: поділ ризиків між банком і клієнтом; достатніми для угоди матеріальними активами; спрямованість діяльності банку на потреби клієнта; прозорість операцій; взаємне стимулювання розвитку банку і клієнта.

Ключові слова: банківський продукт; банківська послуга; інновації; банківські технології; трансформація; дистанційні послуги; банківська система.

Рис.: 8. Табл.: 4. Бібл.: 15.

В статье проведено исследование трансформации банковских продуктов и услуг в Украине, а именно: проанализированы трансформацию банковских продуктов и услуг в обеспечении эффективной деятельности коммерческих банков и исследована эффективность инноваций в сфере банковских технологий, продуктов и услуг. На этой основе определено, что приобретают популярность мобильные приложения и их функционалы, упрощается процесс подключения к онлайн-банкингу и все больше используются для платежей новейшие технологии, например, социальные боты Facebook Messenger. Обосновано, что основным приоритетом развития рынка банковских услуг должны стать такие услуги и продукты, которые обеспечат: разделение рисков между банком и клиентом; достаточными для сделки материальными активами; направленность деятельности банка на потребности клиента; прозрачность операций; взаимное стимулирование развития банка и клиента.

Ключевые слова: банковский продукт; банковская услуга; инновации; банковские технологии; трансформация; дистанционные услуги; банковская система.

Рис.: 8. Табл.: 4. Библ.: 15.

The article examines transformation of banking products and services in Ukraine, namely: the analysis of the transformation of banking products and services in ensuring the effective operation of commercial banks and investigates the effectiveness of innovations in the field of banking technologies, products and services. On this basis, mobile applications and their functionality are becoming more popular, the process of connecting to online banking is being simplified and new technologies such as Facebook Messenger social bots are increasingly used for payments. It is substantiated that the main priority for the development of the banking services market should be the following services and products, which will ensure: risk sharing between the bank and the client; sufficient tangible assets for the transaction; the focus of the Bank's activities on customer needs; transparency of operations; mutual promotion of bank and client development.

Keywords: banking product; banking service; innovation; banking technology; transformation; remote services; banking system.

Fig.: 8. Table: 4. References: 15.

JEL Classification: G51; G21

Постановка проблеми. Одним із важливих чинників успіху українських банків є їхня здатність керувати витратами й можливість знижувати їх шляхом трансформації банківський послуг, технологій і методів обслуговування клієнтів в умовах зростаючої конкуренції на ринку. Банківська система втрачає свою стійкість у тому випадку, якщо вона не здатна повноцінно виконувати свої функції і ефективно надавати клієнтам банківські продукти, що б відповідали сучасним вимогам розвитку технологій. На рівні банківської системи діє безліч кредитних організацій, що конкурують між собою за залучення нових клієнтів і збереження стабільної клієнтської бази. У результаті конкуренція на ринку банківських послуг може впливати на стійкість банківської системи країни як негативно, так і позитивно.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Позитивний вплив полягає в тому, що конкурентна боротьба у сфері створення нових банківських продуктів та послуг дозволяє збільшити ефективність функціонування і міцність банківського сектору, впливаючи на зростання банківського прибутку, ефективності витрат, а також на здатності до максимального задоволення потреб клієнтів.

Негативний вплив полягає в тому, що в разі збільшення конкурентного середовища знижується стійкість банківської системи. Підсумком стає те, що для збереження високого рівня прибутку банки змушені брати на себе надмірні ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження проблем трансформації банківських продуктів та послуг були досліджені у працях таких закордонних учених, як Т. Майєр, П. Роуз, Б. Едвардс, Р. Сміт, Р. Алігер, Ж. Ламбен, К. Барлтруп, Р. Колі, Е. Рід, Є. Брігхем, Р. Гоні, Ф. Форд, Дж. Дюсенбері, Х. Кауфман, Р. Котгер, Д. Полферман, К. Редхед, С. Х'юс, Дж. Сінкі та інших. Серед вітчизняних науковців, які вивчали окремі аспекти трансформації продуктового ряду банківських установ, варто відзначити роботи А. Мороза, Т. Майорової, Ю. Заруби, Л. Примостки, В. Міщенко, О. Васюренка, З. Васильченко, М. Алексеєнка, В. Вітлінського, О. Вовчак, О. Гаманкової, Б. Луціва, О. Солодкої, І. Лютого, С. Науменкової, А. Пересади, В. Пелішенка, О. Пилипченка, М. Савлука та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження трансформації банківських продуктів та послуг в Україні зумовлена проблемою, що складається на стику двох аспектів: по-перше, потенціал практично не сформованого трансформаційного напрямку в банківській діяльності дуже високий завдяки тому, що ця ніша продовжує залишатися вільною і являє істотний інтерес з погляду ефективного розширення банківських послуг; по-друге, відсутні комплексні дослідження українських особливостей створення нових банківських продуктів та послуг, які дозволяють сформуванню ефективної концепції і маркетингову стратегію впровадження інноваційних технологій в українських умовах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей трансформації банківських продуктів та послуг на банківському ринку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Ринок банківських продуктів та послуг в останній час переживає істотні зміни у зв'язку з макроекономічними умовами та кризовими явищами. В умовах жорсткої конкуренції в банківській сфері українські банки повинні прикладати великих зусиль для завоювання довіри клієнтів. Банкам потрібно не тільки задовольняти потреби наявних клієнтів, а й залучати нових, а також постаратися на максимально довгий час продовжити і встановити найбільш міцні відносини з потенційно вигідними для себе клієнтами. Проводячи моніторинг попиту на банківські продукти і послуги, необхідно проаналізувати й динаміку кількості діючих банків в Україні, а також порівняти їх із небанківськими кредитними організаціями, прямими конкурентами банків (рис. 1) [13].

З рис. 1 видно, що з кожним роком чисельність банків скорочується. Якщо станом на 1 січня 2014 року діяло 163 банківські установи, то на початок 2019 р. їх чисельність становила 77 одиниць. Скорочення відбулося на 86 одиниць, або в 2,1 раза. Серед основних причин відкликання ліцензій можна виділити такі: надання завідомо неправдивої і недостовірної звітності; неподання щомісячної звітності у встановлені терміни із затримкою більше ніж на 15 днів; невиконання законів, що регулюють банківську діяльність; нездатність задовольняти вимоги кредиторів.

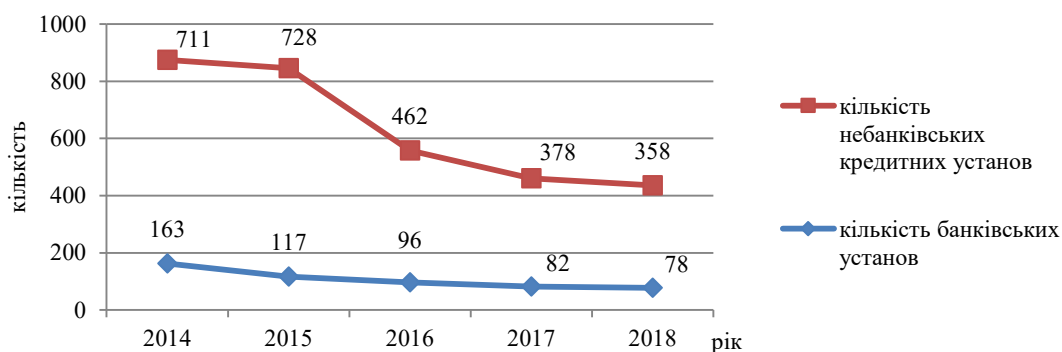

Рис. 1. Динаміка кількості діючих банківських установ та небанківських фінансово-кредитних установ

Значна частина ліквідацій ліцензій стала підсумком, на наш погляд, накопичених банками фінансових проблем і, як наслідок, втрати капіталу і (або) стійкої неплатоспроможності. За даними НБУ, вони становлять близько 38 % від загальної кількості кредитних організацій, у яких відкликані ліцензії. Треба зауважити, що серед них є ті, які не показували реальних показників свого фінансового стану. Іншими словами, представляли свідомо недостовірну інформацію у вигляді звітності.

Одними з найголовніших послуг, що надає банківська установа є кредитні послуги банків – операції з видачі кредитів фізичним та юридичним особам. Тому проведемо моніторинг затребуваності кредитних послуг. Спочатку проаналізуємо динаміку видач кредитів за останні п'ять років.

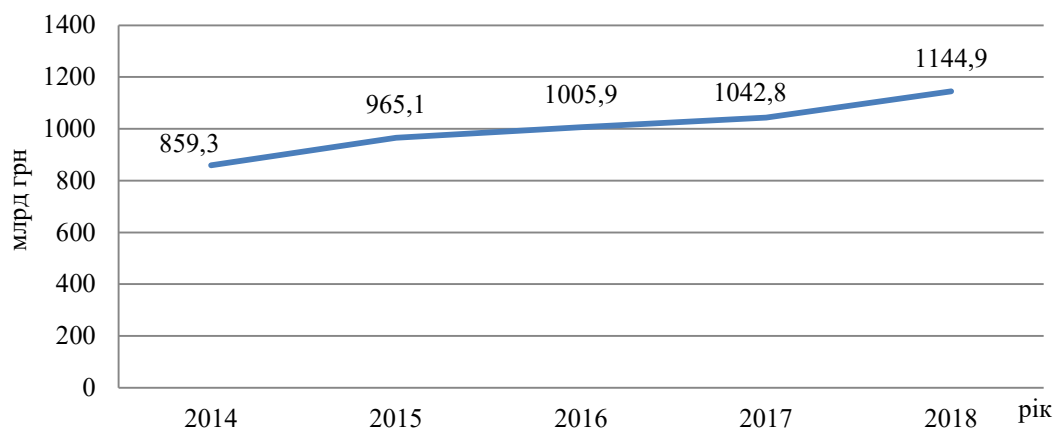

Рис. 2. Динаміка обсягу виданих кредитів банківськими установами України
Джерело: складено за даними [5].

З рис. 2 видно, що обсяг виданих кредитів у період з 2014 по 2018 р. стрімко збільшувався. Зростання становило 285,6 млрд грн, або в 1,3 рази.

Далі розглянемо депозитні послуги комерційних банків. До них можна віднести термінові депозити, вклади до запитання, строкові вклади. На рис. 3 наочно представлена динаміка залучених коштів фізичних і юридичних осіб.

Як видно з рис. 3, обсяги внесків фізичних осіб більші, ніж обсяги депозитів юридичних осіб. Якщо внески фізичних осіб у 2014 р. становили 416 млрд грн, то в 2018 р. 504 млрд грн. Зростання становило 88 млрд грн, або 1,2 рази. Обсяг депозитів юридичних осіб у 2014 р. становив 261 млрд грн, а в 2018 р. – 372 млрд грн. Спостерігається зростання на 111 млрд грн, або у 1,4 рази. На нашу думку, збільшення внесків фізичних осіб перевищує зростання депозитів юридичних осіб тому, що внески фізичних осіб застраховані.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

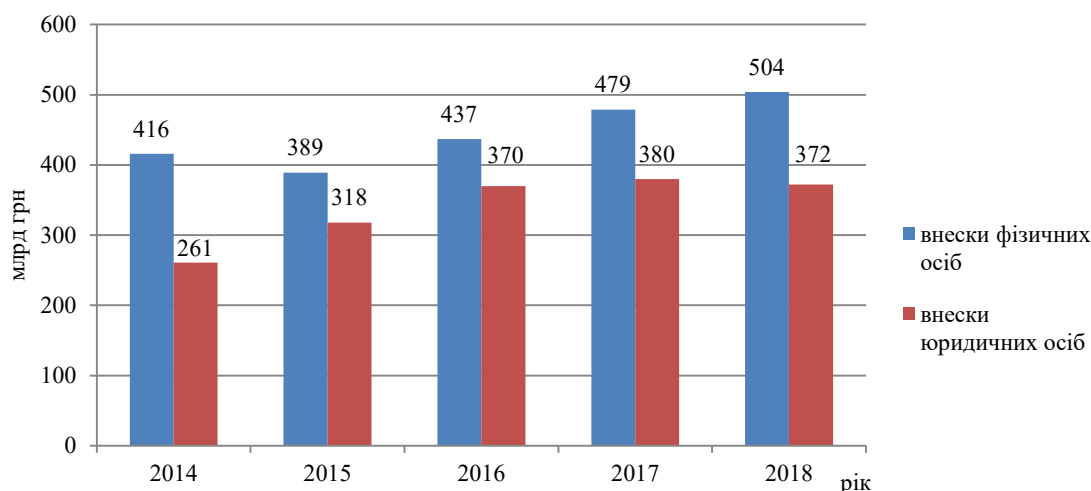

Рис. 3. Структура залучених коштів банківськими установами від юридичних та фізичних осіб

Джерело: розроблено на основі [4].

Протягом 2018 року сукупний обсяг клієнтського портфеля БСУ збільшився на 5,2 % та станом на 01.01.2019 р. відповідав 1 205 114 млн грн. Одним із видів кредитування є випуск кредитних пластикових карток, що значно спрощують механізм та час отримання кредитних коштів клієнтом. Так, клієнту необхідно лише один раз прийти до відділення банку, щоб укласти договір і відкрити кредитну лінію, якою така особа зможе користуватися в майбутньому в межах обумовленого ліміту без відвідування відділення банку.

Згідно з даними НБУ, кожного року зменшується випуск банківських карток. Наочно це представлено на рис. 4.

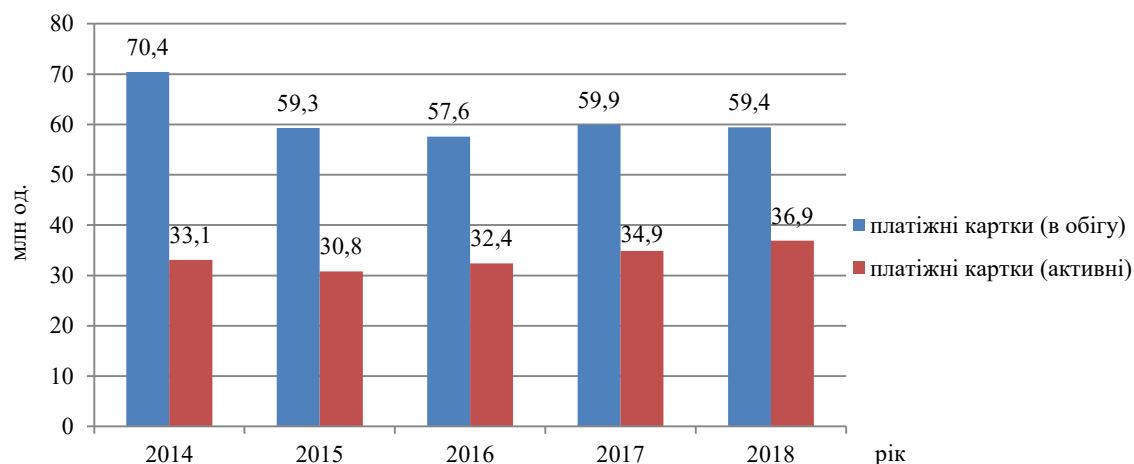

Рис. 4. Динаміка випущених банківських карток

Джерело: розроблено на основі опрацювання [13].

Таким чином, у 2014 році було випущено 70 551 тис. банківських карток. У 2018 році їх випуск був зменшений у 0,8 раза, або на 11 161 тис. одиниць і становив 59 390 тис. одиниць.

Моніторинг кредитних, депозитних і розрахунково-касових послуг дозволяє зробити висновок про те, що вони, як і раніше, затребувані як серед фізичних, так і серед юридичних осіб. Незважаючи на дещо уповільнені темпи зростання зазначених послуг в останні два роки, тенденція їхнього розвитку позитивна і не викликає серйозного побоювання.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, для того щоб банку бути більш конкурентоспроможним, йому потрібно вивчати попит на банківські продукти послуги. Для розвитку банківської установи, менеджер банку повинен інформувати клієнтів як про вже наявні, так і про нові продукти та послуги.

Для забезпечення аналізу щодо стану дистанційного банківського обслуговування в Україні треба проаналізувати, якою карткою якого банку найчастіше користуються клієнти для операцій онлайн, що дає змогу виявити банки, які намагаються просувати свої банківські послуги в режимі реального часу. Рівень онлайн-розрахунків картками українських банків представлений на рис. 5 [13].

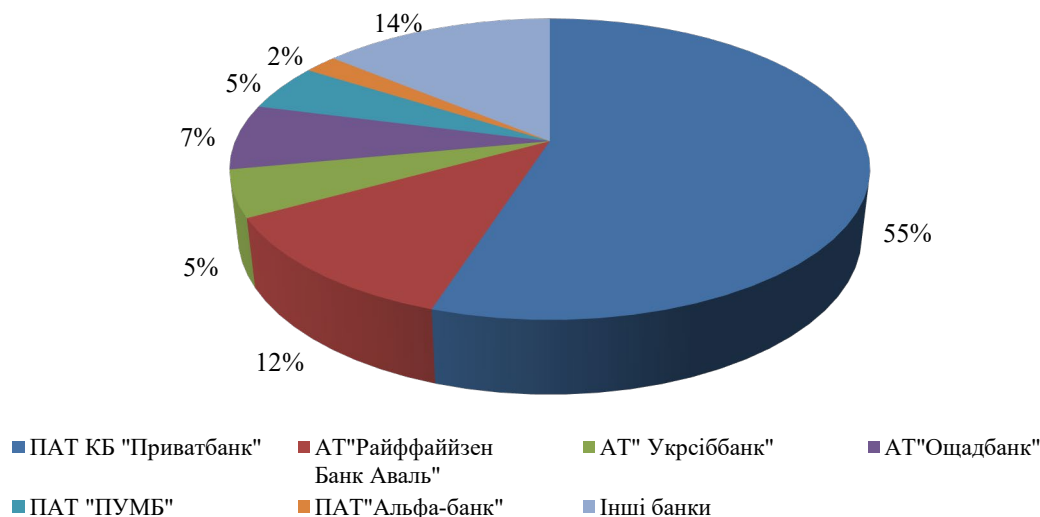

Рис. 5. Рівень онлайн-розрахунків картками українських банків за 2018 рік

Отже, до «електронних» банків України, платіжними картами яких користуються онлайн, можна віднести насамперед ПАТ КБ «ПриватБанк» – розрахунки онлайн карткою саме цього банку використовують близько 55 % користувачів. На другому місці – АТ «Райффайзен Банк Аваль» (12 % користувачів), на третьому – АТ «УкрСиббанк» (близько 5 % розрахунків картками). У 2018 році значного розмаху набирають оплати картками АТ «ОщадБанк», що становить 4 % користувачів і має значні перспективи в подальшому розвитку.

Такі провідні позиції «ПриватБанку» на ринку платіжних карток багато в чому можна пояснити добре розвинутою ним інфраструктурою їх обслуговування. Підкреслимо, що попит на використання сервісів дистанційного банківського обслуговування збільшується з кожним роком. На наше переконання, така тенденція зумовлена багатьма причинами, серед яких можна виділити збільшення кількості користувачів мережі Інтернет; зменшення витрат з боку банків на утримання персоналу і часу на обробку запитів користувачів; надання можливості клієнтам скоротити свій час на обслуговування в офісі банку.

Не так давно в банках з'явилися електронні черги. Тепер можна зайняти місце в черзі на певну банківську операцію і просто стежити за табло, на якому буде висвітлюватися номер. Така система дуже зручна у використанні. Це дозволяє економити час клієнтів, розподіляючи операції по обслуговуючому персоналу [9, с. 80]. Так само за такою системою можна зрозуміти, яка операція найбільш затребувана в той чи інший час, що дозволяє розподілити співробітників.

У подальшому мобільний та інтернет-банкінг в Україні неминуче будуть розвиватися. У середовищі ІТ-фахівців популярно висловлювання, що точно відображає найближче майбутнє: «Якщо раніше, виходячи з дому, людина брала з собою три необхідні речі - ключі, гаманець і телефон, то скоро досить буде одного смартфона».

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Порівняльний аналіз споживчих переваг та каналів проведення платежів фізичними особами України та інших зарубіжних країн представлений у табл. 1.

Таблиця 1

Структура роздрібних платежів та переказів фізичних осіб, %

Способи оплати	Україна	Росія	Польща	США	ЄС	Великобританія
Інтернет і мобільний банкінг	40	43	96	88	92	90
Відділення	37	10	3	9	7	7
Банкомати і термінали	22	46	0	1	1	1
Call-центр	1	0	0	2	0	1

Джерело: розроблено на основі опрацювання [8].

Досліджуючи структуру клієнтів ринку електронних банківських послуг, експерти відзначають не повну готовність клієнтів до заміни традиційного обслуговування віртуальним. Серед найбільш активних користувачів електронних банківських послуг, за оцінкою «Фідобанку», є люди віком 25–34 років, серед них активних юзерів – 43 %. У решті вікових категорій їхня частка не перевищує 22 %. Подібна тенденція характерна для більшості банківських установ в Україні. При цьому гендерний розподіл клієнтів також нерівномірний: майже 56,7 % приходить на чоловіків і 43,3 % – на жінок.

Що стосується цінкових параметрів обслуговування в системах інтернет-банкінгу для фізичних осіб у банках України, то станом на 01.08.2018 37 організацій із 40 (або 92,5 %) не стягували плату за підключення до сервісу, до них належать: «Ощадбанк», «ПриватБанк», «ПУМБ», «УкрСиббанк» та ін. (табл. 2), тоді як деякі фінансові установи (7,5 %) заробляли на цій послугі, а саме: UniversalBank (100 грн), «Сбербанк Росії» (10 грн) «Банк інвестицій та збережень» (100 грн).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика вартості послуг дистанційного обслуговування банків

Послуга	Назва банку					
	«Ощадбанк» Ошад 24/7	«Альфабанк» My alpha bank	«УкрСиббанк» Star24	«Приват Банк» Приват24	«ПУМБ» online	«Укрсоцбанк» Ukrsozbank online
Вартість підключення та обслуговування	0	0	0	0	0	0
Вартість переказу на інші рахунки всередині банку	0,10 %	0	0	0	0	0
Вартість переказу в інші банки	0,7 %	0	8 грн	1 %	1 %+5 грн	0,30 % 1 %+5 грн

Джерело: розроблено на основі [11, с. 140].

Аналізуючи спектр послуг, що надають банки України за допомогою технології інтернет-банкінгу, можна зробити висновок, що він постійно зростає та набуває нових можливостей та сфер використання.

Для виявлення суперечливих аспектів інтернет-банкінгу було б доцільно провести SWOT-аналіз, результати якого дозволяють розширити розуміння цієї форми обслуговування та зробити відповідні висновки щодо можливостей та перспектив її впровадження (табл. 3).

Таблиця 3

SWOT-аналіз інтернет-банкінгу

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – мінімізація витрат на обслуговування (зниження вартості послуг); – економія часу; – зручність та ефективність; – доступність; – керованість [12, с. 785]. 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність можливості «живого» спілкування з клієнтом; – необхідність додаткових витрат на підтримку платформи; – наявність помилок у роботі системи, що можуть призвести до втрати коштів; – можливість шахрайських дій [12, с. 785].
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – розширення переліку послуг; – впровадження результатів розвитку інформаційних технологій для кращої взаємодії з клієнтами; – залучення нових інвесторів; – нові напрями розвитку банківських послуг; – підвищення комп'ютерної грамотності населення [12, с. 785]. 	<ul style="list-style-type: none"> – порушення банківської таємниці внаслідок несанкціонованого доступу; – звільнення працівників унаслідок зменшення потреби в робочих місцях; – втрата частини клієнтів, що віддають перевагу традиційному обслуговуванню; – можливість втрати даних через кібератаки [12, с. 785].

Результати SWOT-аналізу демонструють наявність значних переваг та широких можливостей, пов'язаних із подальшим розвитком цієї технології.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що трансформація – це позитивний процес на українському ринку банківських послуг, що набирає дедалі більшого поширення. Адже банківські установи в умовах поглиблення конкуренції на ринку не можуть як раніше надавати лише кредитні та депозитні послуги і при цьому посідати провідні позиції. Кредитним установам потрібно вдосконалювати асортимент продукції за допомогою процесу трансформації та новітніх технологій. Необхідно міняти форми й методи обслуговування, розширювати сервісні можливості, надавати комплексний банківський сервіс. Іншими словами, інноваційні банківські продукти і послуги повинні мати більш високі споживчі якості в порівнянні з наявними аналогами, бути більш привабливими для клієнтів банку та задовольняти потенційний попит нових споживачів. Менш успішним у цьому напрямку банкам варто намагатися не відставати від більш активних конкурентів, оскільки економія на розвитку може мати погані наслідки: клієнти люблять успішних.

Останнім часом банківський ринок розробляє інновації, які допоможуть установі втримати діючого клієнта та залучити нових. За сучасних умов інформаційного суспільства дедалі частіше йдеться не про окремі трансформаційні процеси, а про інноваційну діяльність банків як цілеспрямований постійний процес аналізу трансформаційних можливостей, пошуку нових ідей і впровадження їх у конкретні нові та більш доступні продукти, послуги та технології. В інформаційному суспільстві особливу роль відіграють інновації, пов'язані з розвитком електронних сервісів, управлінням ризиками, впровадженням інформаційно-комп'ютерних технологій [14, с. 195]. Відбувається активна технологічна модернізація банків України, зокрема шляхом впровадження дистанційного обслуговування клієнтів, яке належить до комбінаторних, а в окремих випадках і до базисних інновацій, урахувавши їхній трансформаційний потенціал і вплив на конкурентоспроможність та ефективність банківської діяльності.

Відповідно до дослідження, що проводиться компанією Infosys «Інновації в роздрібному банкінгу», за останні роки інтерес роздрібних банків до інновацій значно виріс. Так, у 2018 р. 80 % банків дотримуються інноваційної стратегії, для порівняння – у 2014 р. – 47 % банків. Увага саме роздрібного блоку пояснюється просто – дохід забезпечується великою кількістю в середньому дрібних транзакцій, тобто необхідні потужні, оперативні рішення. Стратегічний пріоритет розробки нових продуктів приводить до збільшення бюджету. Згідно з даними Infosys, 77 % банків збільшують бюджет на інновації і лише 5 % зменшують його.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Однак в управлінні трансформаційними процесами простежується відставання вітчизняних банків від зарубіжних. У більшості українських банків процес управління зорієнтований лише на вирішення поточних завдань, а його якість не відповідає світовому рівню та загальнонаціональним потребам розвитку банківської системи – підвищення ефективності та конкурентоспроможності, забезпечення стабільного розвитку банків і посилення їхнього впливу на інноваційні процеси в економіці. Україна за загальним інноваційним індексом європейського інноваційного табло (ЄІТ) посідає останню позицію за рівнем інновативності – четвертій групі «країн, що наздоганяють» і відстає від країн-лідерів приблизно у 3 рази, від «країн-послідовників» – у 2 рази, від країн «помірні інноватори» – у 1,6 рази [10, с. 115]. Значне відставання трансформаційного розвитку України, безперечно, впливає і на інноваційну діяльність банків та її ефективність. У зв'язку з цим важливого значення набуває розроблення теоретичних і практичних аспектів забезпечення ефективної діяльності щодо розробки нових або вдосконалення наявних продуктів банків, спрямованих не тільки на підвищення дохідності установи, а й на формування стратегій трансформаційного розвитку банків, які позитивно впливають загалом на розвиток банків, підвищення їхньої ефективності та конкурентоспроможності, забезпечують побудову банку майбутнього завдяки ефективному управлінню трансформаційними процесами сьогодні. Трансформаційна організація діяльності банків прийшла на зміну разовим нововведенням в епоху постіндустріального розвитку. Забезпечення ефективної інноваційної діяльності банків можливе за умови розгляду його як цілеспрямованого складного, комплексного процесу, що ґрунтується на базових принципах, зорієнтованих на досягнення економічного, соціального і стратегічного ефектів, що виявляються в зростанні клієнтської бази, поліпшенні якості та доступності банківських послуг.

Нині в банках найбільш поширеною послугою є дистанційне обслуговування, що дозволяє банківським установам, використовуючи різні канали взаємодії з клієнтами (телефон, Інтернет), за допомогою різних засобів надавати не тільки традиційні банківські послуги, що реалізуються в будь-якому відділенні банку, але й нові продукти, які дають можливість на абсолютно іншому рівні якості задовольняти фінансові потреби клієнтів.

Нині жоден банк не може вважати себе конкурентоспроможним за відсутності ефективних систем дистанційного банківського обслуговування. У зв'язку з цим важливого значення набуває об'єктивна оцінка ефективності впровадження та використання технологій дистанційного обслуговування в банку. Дистанційну роботу банків регулюють Закони України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» [7]. До 2017 року на території України не функціонувало ні однієї банківської установи, яка б обслуговувала власних клієнтів лише віддалено, хоча протягом 2013–2015 рр. чотири віртуальні банки (BitBank, CrystalBank, MoresiseBank та TouchBank) планували здійснити стартап на вітчизняному ринку. Однак діяльність цих структур так і не набула популярності серед населення та інвесторів, що спровокувало їх зникнення.

У 2017 році було створено український інтернет-банк – Monobank, який не має відділень, а всі послуги надаються за допомогою мобільного додатку. Клієнтами можуть стати власники пристроїв Apple на iOS 10 і Android версії 4.4 і новіших. Відповіді на запитання клієнтів надаються в месенджерах (Viber, Facebook або Telegram).

Випускаються картки Debit Mastercard World. Дозволяється відкрити рахунки у гривні, євро й доларах США, а також депозити по цих валютах. Перекази між картками цього банку і на картки інших банків України, а також оплата комунальних послуг та поповнення мобільного рахунку з власних коштів відбуваються без комісії. Якщо переказувати і знімати кредитні кошти, то комісія становить 4 %.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Однією з особливостей банку є кешбек – повернення частини коштів (грошей), витрачених на придбання, оплату товарів або послуг. Клієнт щомісяця обирає 2 категорії, від покупок з яких матиме кешбек [11, с. 136]. Його відсоток коливається від 1 до 20 %.

Надійність банківської діяльності, що здійснюється через такий простір, безпосередньо залежить від того, наскільки банк здатний управляти ризиками, що виникають під час використання дистанційних форм обслуговування. Нині системи електронного банкінгу використовують багато українських фінансових установ, і найпопулярнішою серед них є система інтернет-банкінгу.

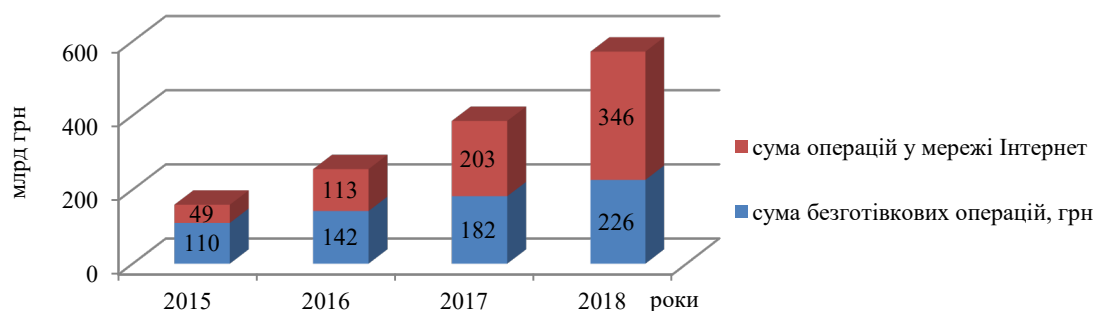

Рис. 6. Обсяги безготівкових операцій і в Інтернеті за картками, що емітуються українськими банками

Джерело: розроблено на основі опрацювання [4].

Найбільшими й найбільш технологічними учасники ринку вважають інтернет-сервіси «ПриватБанку», «Альфа-Банку», «ВТБ Банку», «ПУМБ», «Райффайзен Банку Аваль», «УкрСиббанку», «Укрсоцбанку» та «Ощадбанку». Проте лідером на ринку інтернет-банкінгу традиційно залишається «ПриватБанк», онлайн-послугами якого користується максимальна кількість клієнтів. Останнє посилюється тим, що цей банк є єдиним банком, у банкоматах якого можливе отримання коштів без банківської картки з використанням лише інтернет-банкінгу (табл. 4).

Таблиця 4

Рейтинг банківських установ у номінації «Інтернет-банкінг» за 2018 р.

Рейтинг	Банк	Можливість оформлення кредитних заявок на сайті	Можливість здійснення SWIFT-переказу через систему	Наявність додатків для мобільних телефонів			Наявність адаптивної версії сайту банку для мобільних телефонів
				IOS	Android	Windows phone	
1	ПриватБанк	Так	Так	Так	Так	Так	Так
2	ПУМБ	Так	Ні	Так	Так	Так	Так
3	Укрсоцбанк	Так	Ні	Так	Так	Ні	Так
4	Альфабанк	Так	Ні	Так	Так	Ні	Ні
5	Укрсіббанк	Так	Ні	Так	Так	Ні	Ні
6	Укресімбанк	Ні	Ні	Так	Так	Ні	Ні
7	Піреус банк	Ні	Так	Так	Так	Ні	Ні

Джерело: розроблено на основі [1].

Усі вищезгадані банківські установи проводять активне просування онлайн-банкінгу. Однак, за даними консалтингової компанії McKinsey&Company, для банківського сектору України, незважаючи на всі зусилля банківських установ, і донині характерний низький рівень використання Інтернету та мобільного банкінгу. Усього 13 % роздрібних клієнтів користуються інтернет-банкінгом, а мобільним банкінгом – 5 %. У Польщі, наприклад, ситуація кардинально відрізняється – інтернет-банкінгом користуються 61 % роздрібних клієнтів, мобільний банкінг використовують 19 % клієнтів. Проте експерти зазначають, що з кожним роком такі форми дистанційного банківського обслуговування набиратимуть дедалі більшої популярності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Стратегії, що обирають українські банки для своєї роботи в соціальних мережах, дуже різняться. Але вже сьогодні можна звернути увагу на декілька спільнот, що створилися навколо сторінок банків та за якими активно слідкують і взаємодіють як клієнти банку, так і потенційні клієнти.

Якщо говорити про електронні трансформації в банківській сфері, то вони благополучно розвиваються в будь-якій сфері діяльності. Цей вид інновації являє собою важливу роль для реалізації в сучасних умовах, коли інформацію можна передати в електронному вигляді, на будь-якій відстані й у будь-який куточок світу. Тим самим це заощадить величезну кількість часу й набагато полегшить завдання клієнтів. Завдяки «всесвітній павутині» з'являється шанс впровадити в діяльність такий вид дистанційного обслуговування, як інтернет-банкінг. Нині інтернет-банкінг посідає досить перспективні позиції. Він дає можливість клієнтам використовувати свої кошти для торгівлі на фондових ринках, брати кредити і вкладати гроші, оформляючи інтернет-депозит онлайн прямо в особистому кабінеті свого акаунта на сайті банку [6].

Іншими трансформаціями в банківській сфері є бездротові платежі, які з успіхом замінюють банківські платіжні картки. За допомогою технологій NFC, яка є, по суті, варіацією радіозв'язку на надкоротких дистанціях, можна проводити платежі в магазинах, терміналах через власний телефон. Універсальні банківські рішення на базі NFC Visa payWave або MasterCard PayPass стрімко розвиваються як в Україні, так і за кордоном. Тому варто проаналізувати та сказати, про послуги, які часто використовують клієнти в найбільш популярному виді дистанційного банківського обслуговування – інтернет-банкінг у популярних банках України (рис. 7).

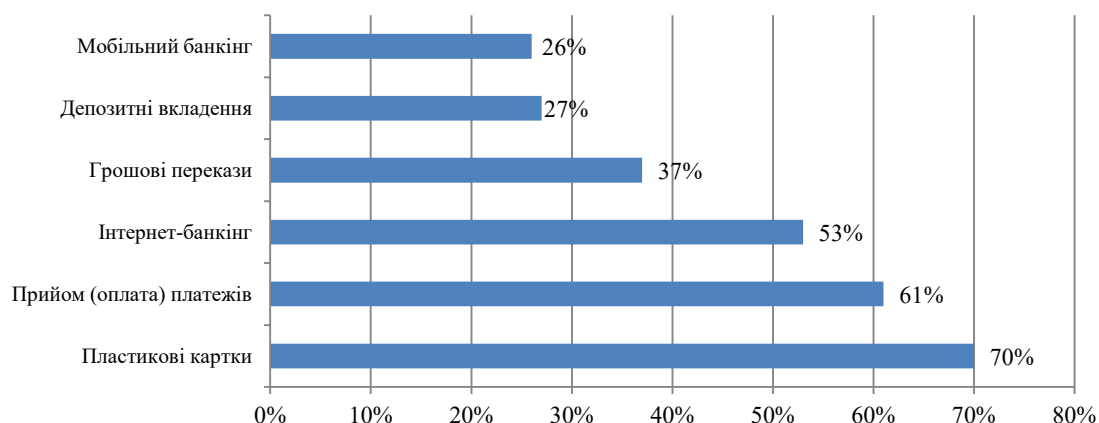

Рис. 7. Найбільш використовувані банківські послуги в Інтернеті

Джерело: розроблено на основі опрацювання [8].

Як видно з рис. 7, найбільше довірою українців користуються такі банківські послуги, як видача та обслуговування пластикових карт, що становила 70 %, прийом і оплата платежів – 61 %, інтернет-банкінг – 53 %, інші банківські послуги не користуються такою популярністю, як вищезазначені, та все ж таки частка їх використання також досить значна. Аналіз показує, що інтернет-банкінг становить більше половини популярних банківських послуг, що може свідчити про його ефективне впровадження в банківську систему.

Також важливим є те, що кожен другий клієнт банку за останні півроку здійснював банківські операції за допомогою інтернет-банкінгу, а кожен четвертий встановив додаток банку на свій мобільний пристрій. Тому варто виділити десять найбільш використовуваних можливостей інтернет-банкінгу серед українських користувачів, які представлені на рис. 8.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

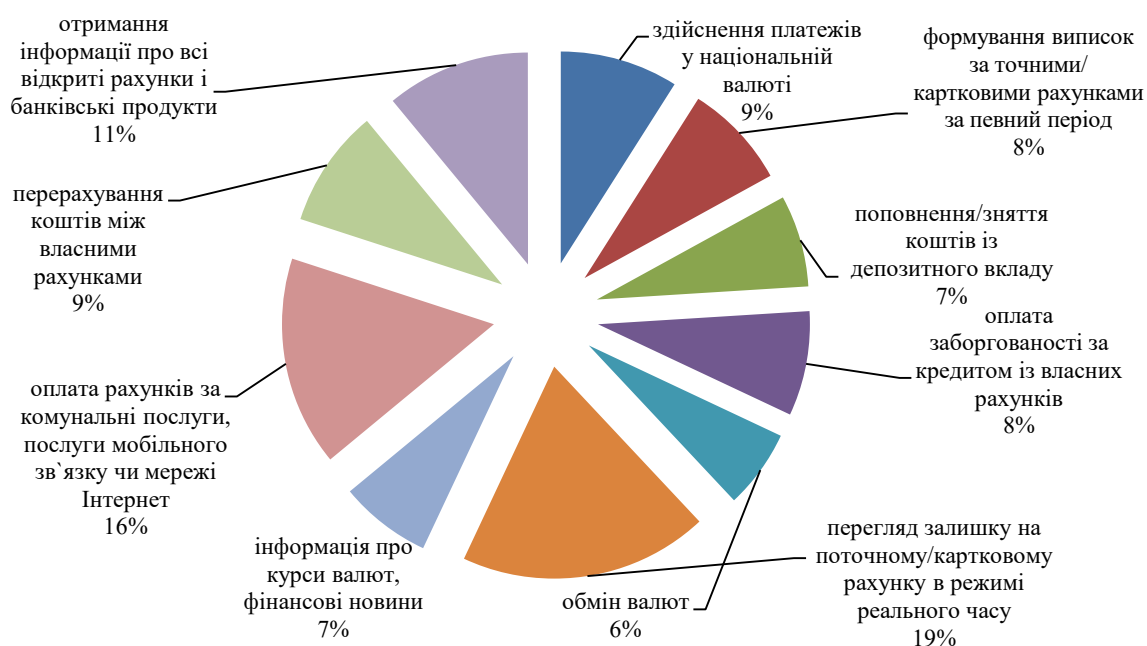

Рис. 8. Десять найбільш використовуваних можливостей інтернет-банкінгу
Джерело: розроблено на основі опрацювання [9].

Як видно з рис. 8, українців найбільше цікавить перегляд залишку на їх рахунку, що становить 19 %, далі йде оплата комунальних послуг, послуг мобільного зв'язку та мережі Інтернет – 16 %, отримання інформації про всі відкриті рахунки й банківські продукти – 11 %, також досить популярними нині стають перерахунок коштів між власними рахунками та здійснення платежів у національній валюті, що разом становлять 18 %, інші можливості інтернет-банкінгу є менш затребуваними серед українського населення. Найбільше інтернет-банкінг використовують для перегляду залишку на поточному чи картковому рахунку, це можна пояснити декількома причинами: послуга смс-обслуговування часто є платною для більшості з банків, друк чека також у майже в усіх випадках також є платною, навіть перегляд залишку через банкомат також може братися додаткова комісія. Наступною затребуваною послугою інтернет-банкінгу є оплата рахунків за комунальні платежі, послуги мобільного зв'язку та мережі Інтернет. Банки часто беруть більшу комісію за платежі в касі банку, тому для багатьох оплатувати свої рахунку через інтернет-банкінг є можливість заощадити й оплатити платежі в режимі реального часу. Найменше використовують обмін валют через інтернет-банкінг. Це можна пояснити тим, що не всі банки дозволяють таку особливість, вона є лише в Приватбанку.

На основі проведеного аналізу діючої практики дистанційного обслуговування клієнтів у сучасних умовах встановлено: розвиток дистанційного банківського обслуговування гальмує недостатній рівень розвитку законодавчої влади та недостатня гнучкість законодавства, що, у свою чергу, веде до того, що розвиток інформаційних технологій випереджає розвиненість нормативно-правової бази, яка б мала його регулювати. Сучасний стан дистанційного обслуговування банків характеризується тим, що лише чверть банків України сповна використовує всі дистанційні канали обслуговування клієнтів, решту або не використовує зовсім, або лише деякі, оскільки смс-обслуговування та колл-центри – служба підтримки клієнтів, що свідчить про недостатній рівень впровадження дистанційних каналів обслуговування для клієнтів банку. Здійснивши порівняння найпопулярнішого виду віддаленого банкінгу – інтернет-банкінгу в популярних банках, можна свідчити, що банки поки не готові надавати весь спектр банківських послуг лише через мережу Інтернет, дуже багато послуг, які клієнти могли б робити через інтернет-банкінг,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

повинні бути попередньо узгоджені або оформлені у відділенні, це пояснюється старим обладнанням, закупленим програмним забезпеченням, яке не є власним і не оновлюється для підтримки стабільності та рівноваги на ринку банківських послуг.

Основними причинами, що стримують розвиток трансформацій у банківській сфері, є: відсутність системного підходу в розробці і впровадженні трансформації, високий рівень невизначеності, недостатній технологічний рівень українських банків, дефіцит кваліфікованих співробітників у сфері підтримки, продажу нововведень, високий рівень конкурентної боротьби на ринку. Для ефективної трансформаційної політики українських банківських установ необхідно проаналізувати шляхи трансформації банківських продуктів та послуг у розвинених країнах.

Висновки і пропозиції. Трансформаційні процеси банківських установ орієнтовані на гармонізацію інтересів банку, споживачів і суспільства загалом у межах створення продуктів і послуг більш високої цінності, ніж у конкурентів. У банківській сфері важливо розрізняти банківські послуги й банківські продукти. На відміну від банківського продукту, який може існувати автономно, банківська послуга ще являє собою сукупність додаткових дій, які можуть носити незавершений характер.

Протягом багатьох років трансформаційні процеси в банківському секторі України проходили довгий шлях змін та вдосконалень. Сьогодні створення нових продуктів та вдосконалення існуючих стало однією з основних завдань будь-якої банківської установи. За останні роки частка попиту фізичними особами на продукти дистанційного банківського обслуговування з доступом через Інтернет і з доступом за допомогою мобільного зв'язку поступово зростає, що зумовлено ефективністю трансформації банківських продуктів та їх доступністю для населення в зручний для них час. Набувають популярності мобільні додатки та їхні функціонали, спрощується процес підключення до онлайн-банкінгу та дедалі більше використовуються для платежів новітні технології, наприклад, соціальні боти Facebook Messenger .

Розробка і впровадження нових технологій пов'язані з великими витратами, і не завжди ці витрати можуть виправдатися. У кризовий період багато банків знизили витрати в цьому напрямку й у результаті втратили свої ніші на ринку. На нашу думку, у кризові періоди в жодному разі не можна економити на трансформаційних процесах, оскільки саме вони можуть допомогти банку зберегти свою частку на ринку й посилити свої конкурентні переваги. Загалом основним пріоритетом розвитку ринку банківських послуг повинні стати такі послуги і продукти, які забезпечать: поділ ризиків між банком і клієнтом; достатніми для угоди матеріальними активами; спрямованість діяльності банку на потреби клієнта; прозорість операцій; взаємне стимулювання розвитку банку і клієнта.

Список використаних джерел

1. Андронік К. П. Альфа-Банк Україна і MasterCard розвивають нові альтернативи готівці в Україні. *Промінь*. 2015. URL: <http://ua.prostobank.ua>.
2. Вовчак О. Д., Миськів Г. В. Оцінка сучасного стану розвитку банків іноземних банківських груп в Україні. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2016. № 8/1(25). С. 37–43.
3. Гірняк В. В. Іноземний капітал банків України: ризики та можливості. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5. URL: http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/529/1/Hirnyak_inek_2014_5_51.pdf.
4. Грошово-кредитна статистика НБУ: дані НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579.
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Єсіна О. К. Інтернет-банкінг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. Вип. 1 (48). С. 209–213.
7. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
8. Інформаційний Інтернет-портал Bankir.UA. URL: <http://bankir.ua>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Корнеєв В. Л. Фінансові інновації банків і можливості диверсифікації банківських послуг. *Світ фінансів*. 2017. № 2. С. 74–81.
10. Кривич Я. М. Вплив трансформаційних процесів на стратегічний розвиток. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/797/3/4.pdf>.
11. Мельников А. О. Тенденції розвитку банківського обслуговування. *Наукові праці МАУП*. 2018. № 3(30). С. 134-140.
12. Міщенко В. І., Слав'янська Н. Г., Коренева О. Г. Банківські операції в умовах загострення конкуренції на ринку. Київ, 2015. 796 с.
13. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://bank.gov.ua>.
14. Файдула М. Р. Дистанційне обслуговування клієнтів банків та його розвиток в Україні. *Банківська система України: стабілізація та драйвери зростання: зб. тез доп. Всеукр. наук. інтернет-конф.* Тернопіль: Вектор, 2017. С. 234-238.
15. Fedyshyn M. F., Abramova A. S., Zhavoronok A. V., Marych M. G. Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1 (28). P. 64-74. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163340>.

References

1. Andronik, K. P. (2015). Alfa-Bank Ukraine i MasterCard rozvyvaiut novi alternatyvy hotivtsi v Ukraini [Alfa-Bank Ukraine and MasterCard are developing new cash alternatives in Ukraine]. *Promin – Beam*. Retrieved from <http://ua.prostobank.ua>.
2. Vovchak, O. D., Myskiv, H. V. (2016). Otsinka suchanoho stanu rozvytku bankiv inozemnykh bankivskykh hrup v Ukraini [Assessment of the current state of development of banks of foreign banking groups in Ukraine]. *Scientific Journal «ScienceRise»*, 8/1(25), 37–43 [in Ukrainian].
3. Hirniak, V. V. (2016). Inozemnyi kapital bankiv Ukrainy: ryzyky ta mozhlyvosti [Foreign capital of Ukrainian banks: risks and opportunities]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*. 5. Retrieved from http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/529/1/Hirnyak_inek_2014_5_51.pdf.
4. Hroshovo-kredytна statystyka NBU: dani NBU [NBU monetary statistics: NBU data]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Yesina, O. K. (2018). Internet-bankinh v Ukrayini: suchasnyy stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Internet Banking in Ukraine: Current State, Problems and Prospects for Development]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of socio-economic research*, 1 (48), 209–213 [in Ukrainian].
7. Pro banky ta bankivsku diialnist [On Banks and Banking]. № 2121-III (on December 7, 2000). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
8. Informatsiyni Internet-portal Bankir.UA [Information portal Bankir.UA]. <http://bankir.ua>. Retrieved from <http://bankir.ua>.
9. Kornieiev, V. L. (2017). Finansovi innovatsii bankiv i mozhlyvosti dyversyfikatsii bankivskykh posluh [Financial innovations of banks and possibilities of diversification of banking services]. *Svit finansiv – The world of finance*, 2, 74–81 [in Ukrainian].
10. Kryvych, Ya. M. (n.d.). *Vplyv transformatsiinykh protsesiv na stratehichniy rozvytok [Influence of transformation processes on strategic development]*. Retrieved from <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/797/3/4.pdf> [in Ukrainian].
11. Melnykov, A. O. (2018). Tendentsii rozvytku bankivskoho obsluhovuvannia [Trends in development of banking services]. *Naukovi pratsi MAUP – MAUP scientific works*, 3(30), 134-140 [in Ukrainian].
12. Mishchenko, V. I., Slavianska, N. H., Korenieva, O. H. (2015). *Bankivski operatsii v umovakh zahostrennia konkurentsiii na rynku [Banking operations in the conditions of aggravation of competition in the market]*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Ofitsiyni sait Nacionaljnogho banku Ukrajiny [Official site of the National Bank of Ukraine]. bank.gov.ua. Retrieved from <http://bank.gov.ua>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

14. Faidula, M. R. (2018). Dystantsiine obsluhovuvannya kliientiv bankiv ta yoho rozvytok v Ukraini [Remote Bank Customer Service and its Development in Ukraine]. Proceeding from *Bankivska systema Ukrainy: stabilizatsiia ta draivery zrostannia – Banking system of Ukraine: stabilization and growth drivers* (pp. 234-238). Ternopil: Vektor [in Ukrainian].

15. Fedyshyn, M. F., Abramova, A. S., Zhavoronok, A. V., & Marych, M. G. (2019). Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1 (28), 64-74. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163340>.

Жаворонок Артур Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Жаворонок Артур Віталієвич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Zhavoronok Artur – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: artur.zhavoronok@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9274-8240>

ResearcherID: S-3479-2016

Scopus Author ID: 57208127961

Федишин Майя Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Федишин Майя Филипповна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Fedyshyn Maïia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: m.fedyshyn@chnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0807-6814>

ResearcherID: S-4772-2016

Ковальчук Наталія Олександрівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Ковальчук Наталья Александровна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Kovalchuk Natalia – PhD in Economics, Assistant Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: natasha_3377@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7886-2485>

ResearcherID: S-1888-2016

УДК 657.6

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-216-226

*Галина Кіндрацька, Софія Гордієнко***ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ: ВПЛИВ
ВИКРИВЛЕНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
НА ЯКІСТЬ ЙОГО РЕЗУЛЬТАТІВ***Галина Киндрацкая, София Гордиенко***ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА: ВЛИЯНИЕ
ИСКАЖЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ИНФОРМАЦИИ
НА КАЧЕСТВО ЕГО РЕЗУЛЬТАТОВ***Halyna Kindratska, Sofia Gordijenko***INFORMATION RESOURCES OF FINANCIAL ANALYSIS: THE IMPACT
OF DISTORTED FINANCIAL INFORMATION ON THE QUALITY
OF ITS RESULTS**

У статті досліджено проблему аналітичного забезпечення управління підприємства за умов використання аналітиком недостовірної фінансової звітності. Достовірність таких звітів має двоїсту природу: містить правдиву інформацію і є доречною для користувачів; відповідає вимогам законодавчо-нормативних документів. Причинами ненавмисного порушення правдивості фінансових звітів може бути недостатня компетентність облікових працівників, їхня недобросовісність під час виконання облікових процедур, недосконалість чи наявність альтернативних положень чинного законодавства, а навмисного – бажання викривити фінансову інформацію для фальсифікації реального фінансового стану підприємства перед кредиторами, інвесторами, діловими партнерами. На практиці часто використовують різні способи викривлення показників фінансової звітності підприємства. Низька якість перевірки аналітиком достовірності фінансової звітності призводить до недовіри користувачів до результатів фінансового аналізу під час прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: фінансовий аналіз; фінансова звітність; достовірність; викривлення; фальсифікація; маніпулювання; користувачі.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 15.

В статье исследована проблема аналитического обеспечения управления предприятием при использовании аналитиком недостоверной финансовой отчетности. Достоверность таких отчетов имеет двойственную природу: содержит правдивую информацию и является уместной для пользователей; соответствует требованиям законодательно-нормативных документов. Причинами непреднамеренного нарушения правдивости финансовых отчетов может быть недостаточная компетентность учетных работников, их недобросовестность при выполнении учетных процедур, несовершенство или наличие альтернативных положений действующего законодательства, а преднамеренного – желание исказить финансовую информацию для фальсификации реального финансового состояния предприятия перед кредиторами, инвесторами, деловыми партнерами. На практике часто используют различные способы искажения показателей финансовой отчетности предприятия. Низкое качество проверки аналитиком достоверности финансовой отчетности приводит к недоверию пользователей к результатам финансового анализа при принятии управленческих решений.

Ключевые слова: финансовый анализ; финансовая отчетность; достоверность; искажение; фальсификация; манипулирование; пользователи.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 15.

The article examines the problem of analytical support of the enterprise management when analyst uses unreliable financial statements. The credibility of such reports is of a dual nature: it contains truthful information and is appropriate to users; meets the requirements of legislative and regulatory documents. A reason for the unintentional violation of financial statements may be the incompetence of accountants, their unfairness when performing accounting procedures, or availability of alternative provisions of current legislation, and an intentional the desire to distort financial information given to creditors, investors, business partners in order to falsify the real financial condition of the company. In practice, they often use various methods of distorting the financial statements of an enterprise. The poor quality of the analyst's verification of the accuracy of the financial statements leads to users distrust of the results of the financial analysis when making management decisions.

Keywords: financial analysis; financial statements; reliabing; distortion; falsification; manipulation; users.

Fig.: 1. Table: 2. References: 15.

JEL Classification: M21

Постановка проблеми. Управління господарською діяльністю підприємства зорієнтоване на прийняття ефективних рішень у конкретних умовах. Вибрати єдино правильне рішення практично неможливо (будь-яке рішення супроводжується істотними умовами й нестачею достовірної інформації), але підвищення його якості – актуальна

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

проблема в умовах високого рівня нестабільності економіки України. Однією з причин цього є те, що подібні ситуації можуть бути вирішені різними способами, які залежать від цільової орієнтації керівників, масштабів і видів діяльності підприємства, його конкурентних можливостей тощо. Відповідно, обов'язковою умовою прийняття ефективних та своєчасних управлінських рішень є проведення досконалого фінансового аналізу, на якість якого впливає достовірність інформації, отриманої з різних джерел, її взаємозв'язок з іншими складовими інформаційної системи суб'єкта господарювання, здатність аналітика обробляти зібраний масив інформації та пропонувати різні варіанти вирішення проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інформаційного забезпечення фінансового аналізу серед науковців викликають певні дискусії, зокрема методика виявлення аналітиком ознак недостовірної фінансової звітності на етапі її перевірки та оброблення з метою обґрунтування управлінських рішень. Огляд літератури та результатів дослідження показав, що є декілька наукових підходів до розуміння самого поняття «достовірність фінансової звітності». Досить часто науковці вважають достовірною звітність, яка не містить помилок та відображає реальний фінансовий стан підприємства, або ототожнюють поняття достовірність із суттєвістю, хоча обидва ці терміни нормативно не визначені. У [1] сформульовано поняття «суттєва інформація», зокрема зазначено, що вона визнається такою згідно з національними та міжнародними стандартами, а також керівництвом підприємства. Загалом суттєвість показує межу або обмеження, які має мати інформація для того, щоб бути корисною потенційним користувачам для прийняття відповідних рішень, але не може підтвердити, що стан підприємства реальний. Варто зазначити, що таке ототожнення характеристик фінансової звітності суперечить Концептуальній основі фінансової звітності, де наведено окремо суттєвість, як характерний для кожного суб'єкта господарювання аспект доречності, і правдивість подання (повний, нейтральний та вільний від помилок опис економічних явищ) [2].

Інша група науковців вважає, що достовірність фінансової звітності забезпечується максимальною відповідністю вимогам стандартів бухгалтерського обліку, дискутуючи щодо того, які стандарти (національні чи міжнародні) забезпечать вищий рівень правдивості [3]. На нашу думку, достовірність, враховуючи її двоїсту природу, поєднує обидві ці ознаки.

У літературі наведено різні види викривлень фінансової звітності (суттєві та несуттєві, навмисні та ненавмисні [4]), які можуть виникнути внаслідок свідомого викривлення облікової інформації під час складання фінансової звітності чи недосконалих положень нормативних документів, які регулюють бухгалтерський облік і фінансову звітність [5].

У суб'єктів господарювання часто виникає можливість і бажання впливати на показники фінансової звітності залежно від професійного судження бухгалтерів та цілей, визначених менеджментом. Тоді пропонують запровадити «креативний облік», хоча його результатом може бути викривлення фінансової інформації і настання певної відповідальності за їх допущення [6].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження достовірності фінансової інформації безпосередньо пов'язані з викривленнями в обліку та фінансовій звітності. Причини виникнення, види облікових викривлень, способи їх здійснення розглянуто в багатьох публікаціях. Водночас важливе не лише дослідження причин, а й наслідків викривлень у фінансовій звітності. Крім того, реальна фінансова звітність не може бути абсолютно достовірною, оскільки результати складання фінансової звітності залежать від обраних методів обліку, передбачених національними й міжнародними стандартами, а також на них впливає суб'єктивний фактор, що може призвести до ухвалення таких управлінських рішень, які суперечать одне одному.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження аналітичного забезпечення управління підприємства за умов використання аналітиком недостовірної фінансової звітності.

Для досягнення поставленої мети у статті визначено такі наукові завдання: висвітлити сутність та основні характеристики достовірного подання інформації у фінансових звітах; визначити основні ознаки та способи викривлення показників фінансової звітності підприємства (вуалювання, фальсифікація, маніпулювання); розкрити причини впливу принципів та обставин відображення інформації на зниження достовірності фінансової звітності; систематизувати типові облікові викривлення та їхній вплив на користувачів фінансової звітності; запропонувати шляхи вирішення деяких методичних проблем здійснення аналітичних процедур виявлення викривлень фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу. Фінансова звітність як основний інформаційний ресурс фінансового аналізу містить систему показників про фінансовий стан і фінансові результати діяльності підприємства, а її основне призначення – надання користувачам відповідної інформації. Серед перелічених якісних характеристик фінансової звітності, як зазначено у статті 3 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [7], виділено три найважливіші: повнота, правдивість і неупередженість, оскільки вони істотно впливають на ефективність управлінських рішень. Деяко інший набір якісних характеристик фінансової звітності в контексті потреб користувачів наведено в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [1]: дохідливість, зрозумілість, доречність, достовірність, зіставність, хоча їхню сутність у стандарті не сформульовано однозначно. Порівняння цих двох сукупностей якісних характеристик фінансової звітності в нормативних документах дає підстави говорити, що спільною в них є «достовірність», яка ототожнюється з поняттям «правдивість», тобто «не містить помилок та перекозень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності» [1; 7].

Аналогічний підхід реалізований у МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [8], де вказано, що «достовірне подання» вимагає правдивого подання впливу операцій, інших подій та умов відповідно до визначень та критеріїв визнання для активів, зобов'язань, доходу та витрат, наведених у Концептуальній основі. Хоча при цьому уточнено, що достовірне подання у фінансовій звітності може бути досягнуто за умови застосування міжнародних стандартів із розкриттям додаткової інформації (за потреби). Отже, національні й міжнародні стандарти вважають звітність достовірною, якщо вона є правдивою, тобто відображає реальний стан підприємства. На нашу думку, трактування терміна «достовірність фінансової звітності» недостатньо інформативне, враховуючи, що відобразити реальний стан підприємства досить проблематично.

Поняття правдивості подання фінансової інформації наведено у виданій Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (2010 р.) Концептуальній основі фінансової звітності, яка визначає дві основоположні якісні характеристики: доречність та правдиве подання [2]. Досконало правдиве подання опису економічних явищ забезпечують: повнота, нейтральність та відсутність помилок (табл. 1).

Викривлення інформації про певне економічне явище в частині повноти та нейтральності його опису чи допущення помилок призводить до складання недостовірної (неправдивої) звітності. Причинами ненавмисного порушення правдивості фінансових звітів може бути недостатня компетентність облікових працівників, неухважність чи халатність до виконання облікових процедур, недосконалість положень чинного законодавства тощо.

Таблиця 1

Ознаки правдивого подання інформації у фінансових звітах

Ознака	Характеристика опису
Повнота	Опис охоплює всю інформацію, необхідну користувачеві для того, щоб зрозуміти економічне явище
Нейтральність	Опис не має упередженості у відборі або поданні фінансової інформації; не допущено маніпуляцій для посилення схвального (або несхвального) сприйняття фінансової інформації користувачами
Помилки	В описі економічного явища відсутні помилки або пропуски, пояснено природу та обмеження процесу оцінювання і не допущено помилок у відборі та застосуванні відповідного процесу формування оцінки

Джерело: побудовано авторами на основі «Концептуальної основи фінансової звітності» [2].

Фінансова звітність дедалі частіше стає об'єктом навмисних викривлень та перекручувань бухгалтерською службою підприємств з метою створення уявлення в управлінського персоналу й зовнішніх зацікавлених осіб як про успішне підприємство. У літературі розрізняють три способи викривлення показників фінансової звітності: уявлення, фальсифікація, маніпулювання (табл. 2).

Таблиця 2

Способи викривлення показників фінансової звітності підприємства

Уявлення	Фальсифікація	Маніпулювання
Фінансова звітність складена відповідно до вимог законодавчо-нормативних документів, але допущено навмисне викривлення окремих статей активу чи пасиву через порушення принципів обліку чи положень облікової політики підприємства	Фінансова звітність складена з порушенням вимог облікового законодавства внаслідок недобросовісних дій, навмисного перекручення і спотворення значень фінансових показників	Фінансова звітність містить корегування значень показників, що призводить до задоволення інтересів керівництва, власників, однак не відповідає очікуванням ринку

Джерело: побудовано авторами на основі праць [4; 6; 9].

На достовірність даних фінансової звітності істотно впливає реалізація принципів та обставин відображення інформації, які передбачені законодавчо-нормативними документами. До принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які визначено в [7], належать такі: повне висвітлення, автономність, послідовність, безперервність, нарахування, превалювання сутності над формою, єдиний грошовий вимірник та інші принципи, визначені міжнародними стандартами або національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

На сьогодні одним з основних принципів фінансової звітності можна вважати принцип безперервності, який ґрунтується на припущенні, що діяльність підприємства триватиме й надалі. Таке твердження в аналізі фінансової звітності є вигідним для інвесторів та кредиторів, які прагнуть вкласти та позичати кошти тим суб'єктам господарювання, діяльність яких продовжуватиметься в майбутньому. Проте, якщо в [1; 7] цей принцип спрямовується лише на оцінку активів і зобов'язань підприємства, то в МСБО 1 «Подання фінансових звітів» – на складання фінансових звітів загалом [8].

Основним недоліком застосування цього принципу бухгалтерського обліку та фінансової звітності можна вважати відсутність в [1; 7] інформації про те, як правильно оцінювати об'єкти обліку за умови припущення безперервної діяльності підприємства. Загальноприйнятою оцінкою можна вважати історичну собівартість, однак, наприклад, запаси обліковуються за найнижчою з двох оцінок – чистою вартістю реалізації або собівартістю, а такі об'єкти, як цінні папери та біологічні активи, можуть оцінюватися за справедливою вартістю. Ще одним недоліком застосування принципу безперервності під час формування фінансової звітності, що ставить під загрозу її достовірність, є відсутність у національних стандартах можливості врахувати загрозу ліквідації під-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

приємства, що зумовило б необхідність використання іншої облікової політики. Разом з тим у [7] зазначено, що облік на підприємстві ведеться безперервно з дня його реєстрації до моменту ліквідації, тобто є певна неузгодженість між застосуванням принципу безперервності та процесом ведення обліку. Загалом порядок відображення інформації в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності із застосуванням цього принципу відсутній у нормативних документах.

Водночас, якщо вести облік та формувати фінансову звітність суб'єкта господарювання, не враховуючи припущення про те, що його діяльність триватиме й надалі, то втрачає зміст диференціювання активів та зобов'язань на короткострокові та довгострокові, стає нераціональним застосування методу нарахування, правильно буде відображати доходи та витрати за касовим методом обліку, а доцільною оцінкою стає чиста вартість реалізації активів, оскільки така оцінка є основною за умови ліквідації підприємства. Відрізнятиметься також і метод визначення величини фінансового результату. Замість зіставлення суми доходів і витрат, доцільнішим буде використання майнового методу, за якого величина реальних чистих активів підприємства дорівнюватиме різниці між реальною вартістю всіх активів за ринковою вартістю та загальною сумою основного боргу та строкових виплат з обслуговування боргів підприємства [10].

Складання фінансової звітності за принципом безперервності призводить до того, що інформація про активи, зобов'язання, доходи, витрати та фінансові результати створює неправдиве уявлення не лише в управлінського персоналу підприємства, а і його кредиторів та потенційних інвесторів. Користувачі фінансової звітності здебільшого звертають увагу на ліквідність та прибутковість підприємства, зокрема на вміння раціонально розпоряджатися витратами та стабільно отримувати прибуток.

Ще одним аналогічним принципом фінансової звітності, що може для її користувачів спотворити результати діяльності підприємства, є принцип нарахування, суть якого полягає у відображенні доходів і витрат у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Він передбачає надання можливості управлінському персоналу та іншим зацікавленим особам ухвалювати рішення за результатами аналізу майбутніх грошових потоків підприємства й відображається в структурі показників Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), оскільки для визначення фінансового результату звітного періоду порівнюють доходи аналізованого періоду з витратами, що були понесені для одержання цих доходів.

Хибне відображення інформації про господарські операції підприємства у фінансовій звітності можуть спричинити певні труднощі, з якими на практиці стикається бухгалтер. Основною з них є відображення у звітності доходів і витрат підприємства без наявного грошового обміну, що створює істотну різницю між величинами руху економічних ресурсів та потоку грошових коштів. За таких умов користувачі звітності звертають увагу на величину прибутку, не підтвержену реальними грошовими коштами. Ще одним недоліком принципу нарахування є необхідність створення резервів на покриття збитків, а саме резервів сумнівних боргів, що, у свою чергу, спричиняє заниження балансової вартості активів і впливає на відображення фінансового стану підприємства загалом. Завдяки покриттю створених резервів за рахунок витрат звітного періоду, як зазначають деякі науковці [11], підприємство має змогу зменшити величину одержаного прибутку, що впливає на зниження суми податкових зобов'язань, чи належних до виплати дивідендів. Отже, використання методу нарахування робить можливим зміну показників таких форм фінансової звітності, як Балансу (Звіту про фінансовий стан) та Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), відображаючи результати діяльності підприємства так, як його облікували бухгалтери та як вигідно керівництву підприємства. Показники цих фінансових звітів формують хибне уявлення в зацікавлених осіб і в перспективі може призвести до кризових явищ.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Крім зазначених причин виникнення певних неточностей у фінансовій звітності підприємства, допускається також маніпулювання методами розрахунків та значеннями показників. Головна мета, яку при цьому переслідує бухгалтерська служба та менеджмент підприємства – збільшення фінансових результатів, поліпшення фінансового стану, уникнення банкрутства суб'єкта господарювання та задоволення очікувань інвесторів.

Основою для вуалювання звітності є формування облікової політики підприємства, альтернативність якої передбачена Методичними рекомендаціями щодо облікової політики підприємства [12]. Елементи облікової політики, які впливають на результати аналізу фінансової звітності, можна об'єднати у дві групи:

- елементи, які неоднозначно впливають на показники фінансової звітності, наприклад, перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) чи склад змінних і постійних загальновиробничих витрат;

- елементи з імовірним впливом на показники фінансової звітності, зокрема переоцінка необоротних активів, методи амортизації основних засобів і нематеріальних активів, віднесення витрат, пов'язаних із поліпшенням основних засобів, методи оцінки вибуття запасів, облік і розподіл транспортно-заготівельних витрат тощо.

Важливим фактором, який впливає на формування фінансового результату підприємства, є переоцінка (уцінка) основних засобів. Фінансовий результат до оподаткування, який відображають у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід), збільшується на суму уцінки основних засобів та інших необоротних активів у складі витрат звітного періоду та зменшується на величину дооцінки таких об'єктів. Переоцінка необоротних впливає на такі статті фінансової звітності: собівартість реалізованої продукції, інші витрати операційної діяльності, капітал у дооцінках, валюта балансу тощо. Зміни в першому розділі активу чи пасиву балансу безпосередньо впливають на показник капіталовіддачі. Крім того, результати дооцінки необоротних активів можуть змінити фінансову стійкість підприємства.

Безпосередній вплив на дані фінансової звітності, корегування фінансового результату має вибраний метод нарахування амортизації, оскільки її величина впливає на прибуток підприємства [13]. Використання методу прискореного зменшення залишкової вартості призводить до необ'єктивного оцінювання реального фінансового стану та фінансових результатів підприємства, зокрема впливає на показники ефективності використання основних засобів, фінансової стійкості, рентабельності продажу продукції та активів.

Підприємства, прагнучи поліпшити свій імідж серед користувачів фінансової звітності, завищують фінансові результати за умови використання такого методу оцінки вибуття запасів, як ФІФО, який ґрунтується на припущенні, що запаси використовують у тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство. Це дає можливість заниження собівартості, оскільки запаси, які першими відпускають на виробництво, оцінюють за собівартістю перших за часом надходження запасів.

Ще одним способом спотворення фінансової звітності підприємства та, відповідно, результатів фінансового аналізу є вибір методу обліку фінансових витрат. Згідно з нормами П(С)БО 31 «Фінансові витрати» передбачено можливість їх капіталізації [14]. При цьому можливі два варіанти: визнання фінансових витрат витратами того періоду, в якому вони були нараховані; капіталізація фінансових витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційного активу. Використання методу капіталізації фінансових витрат дає можливість покращити показники фінансової звітності з метою залучення інвестиційних коштів. Досягти такої можливості можна шляхом віднесення фінансових витрат до вартості відповідного кваліфікаційного активу з метою зменшення їх суми та збільшення чистого прибутку у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зростає також вартість необоротних активів (незавершених капітальних інвестицій) і відповідно загальна вартість активів. Зовнішній користувач – потенційний інвестор або банк, проводячи фінансовий аналіз такої звітності, звертає увагу на високі значення показників рентабельності власного капіталу, активів чи продажу, що впливає позитивно на інвестиційну привабливість та кредитоспроможність підприємства.

Загалом застосування прямолінійного методу нарахування амортизації, методу ФІФО для оцінки вибуття запасів та методу капіталізації витрат, пов'язаних зі створенням відповідного виду активів, може мати негативні наслідки, наприклад, збільшення податкового тягаря на підприємство чи зниження його ділової активності.

Одним зі способів маніпулювання показниками фінансової звітності є коригування їхніх значень для задоволення інтересів зацікавлених осіб. Показовими є проблеми з розрахунком показників рентабельності, зокрема рентабельності продукції та капіталу. У чисельнику розрахункової формули наводять величину прибутку, як різницю між відповідними доходами та витратами звітної періоду, які відображено вже не в активах, а у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід). У знаменнику цього показника наводять суму активів, або їхніх складових, які приносять відповідний прибуток. Проте згідно з принципом нарахування та відповідності доходів і витрат наводять витрати підприємства, які пов'язані з отриманням ним доходу в майбутніх звітних періодах. Отже, визначення рентабельності активів як співвідношення прибутку й активів спотворює його значення та економічну сутність.

Значення показника операційної та чистої рентабельності продажу продукції, які характеризують ефективність виробничої та комерційної діяльності підприємства, розраховують як відношення операційного або чистого прибутку до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Однак аналіз прибутковості за показником чистої рентабельності достовірно відображає результати діяльності лише за умови, якщо підприємство не здійснює іншої операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, або їхня частка незначна. За інших умов рівень рентабельності завищується, а користувачі отримують недостовірну інформацію.

Показник рентабельності капіталу та його складових, наприклад власного капіталу чи довгострокових інвестицій, характеризує величину прибутку підприємства, що припадає на одиницю капіталу, інвестованого в активи. Проте рентабельність капіталу, розрахована через різні показники прибутку, наприклад прибутку до оподаткування, операційного або чистого прибутку, має різні значення показника і різний економічний зміст. Залучення показника прибутку до оподаткування завищує величину рентабельності, підвищуючи таким чином рівень інвестиційної привабливості підприємства. Значення чистої рентабельності активів або власного капіталу надає достовірнішу інформацію, проте не забезпечує об'єктивного порівняння отриманого результату з величинами, обчисленими за минулі періоди, оскільки залежить від величини податку на прибуток та суми податкових знижок. Також для обчислення деяких показників рентабельності підприємства, яке здійснює фінансову чи інвестиційну діяльність, постає певна методична проблема, оскільки у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) досить проблематично однозначно визначити суму доходів, витрат і фінансових результатів від таких видів діяльності.

Аналогічні труднощі виникають під час аналізу ліквідності та платоспроможності підприємства. Значення коефіцієнтів ліквідності досить часто завищене, що не достовірно характеризує можливості підприємства покривати свої борги. Однією з причин цього є віднесення до суми поточних активів дебіторської заборгованості, у складі якої є прострочена, а в майбутньому й безнадійна заборгованість. Отже, підприємство демонструє достатній чи навіть високий рівень ліквідності, але це не відповідає реальному рівню платоспроможності підприємства.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Підприємству для маніпулювання показниками ліквідності достатньо, наприклад, змінити метод нарахування амортизації основних засобів із прямолінійного на метод прискореного зменшення залишкової вартості та встановити такий самий метод для нематеріальних активів. За таких обставин складається враження, що зросла платоспроможність підприємства, хоча фінансовий стан такого суб'єкта господарювання залишився на тому ж рівні.

Певні спотворення фінансової звітності можуть бути виявлені під час здійснення аналітичних процедур. Основні причини викривлення інформації та способи їх виявлення аналітиком подано на рис. 1.

Ознака достовірності інформації	Умови викривлення інформації	Спосіб виявлення
Повнота	Зібрана інформація неповна, тому обмежує в розумінні економічних явищ	Аналіз особливостей облікової політики, аналіз особливостей діяльності підприємства
Нейтральність	Відбір або подання фінансової інформації здійснено упереджено, допущено певні маніпуляції для досягнення реального сприйняття економічних явищ	Виявлення недобросовісних дій під час складання фінансової звітності; спотворення інформації щодо активів і пасивів балансу, доходів, витрат і фінансових результатів, виявлення схем податкової оптимізації
Помилки	Економічне явище описано з помилками або допущено пропуски; не пояснено природу та обмеження процесу оцінювання; допущено помилки у відборі та застосуванні відповідного процесу формування оцінки	Перевірка узгодженості показників, відображених у різних формах звітності, регістрах обліку; співставлення значень показників аналізованого періоду з попередніми; виявлення помилок, які призводять до перекручування інформації; виявлення арифметичних помилок

Рис. 1. Виявлення аналітиком ознак викривлення фінансової звітності на етапі документального контролю зібраної інформації

Прикладами аналітичних процедур, які дають можливість ідентифікувати облікові викривлення за показниками фінансової звітності, можуть бути: горизонтальний порівняльний аналіз для встановлення нетипових тенденцій динаміки показників; вертикальний порівняльний аналіз для виявлення нелогічної структури чи «аномальної» кореляції порівняно зі структурою попередніх періодів або середньогалузевими показниками; аналіз нефінансової інформації тощо. Також аналітика можуть насторожити часті внесення змін до облікової політики підприємства.

У міжнародній практиці для виявлення можливості викривлення інформації у фінансовій звітності підприємства пропонують використовувати спеціальні методи, зокрема «карту нормативних відхилень фінансових індикаторів» американського професора Месода Беніша. У літературі можна знайти приклади застосування цього методу [15], хоча результати побудови системи оцінювальних показників і особливо їх нормативних значень теж можуть бути об'єктом маніпулювання з урахуванням інтересів менеджменту чи власників підприємства.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, на практиці використовують різні способи викривлення інформації у фінансовій звітності підприємства, здебільшого це відбувається внаслідок розподілу витрат між звітними періодами, зміни резервів, завищення залишку грошових коштів, використання методів обліку похідних фінансових інструментів, широкого використання справедливої вартості тощо. Хоча виявити фактори, які впливають на викривлення фінансової звітності, традиційними методами досить проблематично, а зовнішнім користувачам – практично неможливо.

Висновки і пропозиції.

1. Як свідчать проведені дослідження існують різні наукові підходи до визначення поняття «достовірність фінансової звітності», але здебільшого визнають її такою за умови правдивого відображення реального стану підприємства. Таке трактування терміна недостатньо інформативне, але згідно з концепцією облікового реалізму передбачає розкриття фінансової інформації, якої потребують користувачі для ухвалення управлінського рішення.

2. Фінансову звітність, як важливе джерело аналізу фінансових показників, формують відповідно до вимог стандартів бухгалтерського обліку, в яких чітко регламентовано представлення певного об'єкта для забезпечення правдивості звітності, недопущення помилок і спотворень, здатних вплинути на рішення користувачів звітності. Водночас стандарти бухгалтерського обліку дозволяють підприємству самостійно обирати та змінювати методи обліку, терміни корисного використання активів, бухгалтерські оцінки тощо, тобто самостійно формувати облікову політику. Такий загалом прогресивний підхід може негативно впливати на використання інформаційних ресурсів фінансової звітності під час фінансового аналізу підприємства.

3. Одним зі шляхів складання викривлених фінансових звітів є формування та реалізація відповідної облікової політики підприємства. У нормативних документах вимоги до облікової політики підприємства наведені в загальному вигляді, внаслідок чого підприємства в обліковій політиці враховують не всі напрями регулювання бухгалтерського обліку з метою маневрування значеннями показників, які впливають на фінансовий результат підприємства. Зовнішні користувачі не отримують правдивої інформації, не можуть порівняти результати діяльності підприємств, які реалізують різну облікову політику, відповідно, отримують спотворене уявлення про кредитоспроможність чи інвестиційну привабливість підприємства.

4. Істотну загрозу становлять наслідки викривлення фінансової звітності, основними способами якого є: вуалювання, фальсифікація та маніпулювання. Для вирішення цієї проблеми описано основні облікові викривлення та розкриті механізми їх реалізації.

5. Викривлення фінансової звітності завдає значних збитків внутрішнім і зовнішнім користувачам, які на її основі ухвалюють управлінські рішення. Розуміння сутності різних способів викривлень сприяє підвищенню якості аналітичних процедур їх виявлення. Зібрану інформацію під час аналізу треба перевірити за формою і змістом, хоча здебільшого перевірка зводиться до оцінювання повноти інформації, правильності арифметичних дій або спрощення числових даних, порівнянності показників, тобто до перевірки інформації за формою. Методика перевірки зібраної інформації за змістом розроблено недостатньо.

Список використаних джерел

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533.

2. Концептуальна основа фінансової звітності: РМСБО від 01.09.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Рабошук А. В. Проблеми забезпечення достовірності фінансової звітності. *Економічні науки*. 2012. № 9 (3). С. 116–124.
4. Сторожук Т. М. Вплив креативності в обліку на показники фінансової звітності. *Облік і фінанси*. 2016. № 2 (72). С. 65–70.
5. Безверхий К. В. Удосконалення методики виявлення ознак викривлень і помилок у фінансовій звітності підприємства на основі аналітичних процедур. *Облік і фінанси*. 2014. № 4 (66). С. 8–16.
6. Голов С. Ф. Креативний облік: творчість чи шахрайство? *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2010. № 7 (25). Ч. 1. С. 360–367.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
8. МСБО 1 «Подання фінансової звітності». URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnosti--pereklad-ukrainskoiu-movoiiu---rik?>
9. Проскуріна Н. М. Маніпулювання фінансовими результатами: передумови, ознаки та способи виявлення. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2014. № 1. С. 110–114.
10. Озеран А. В. Принцип безперервності діяльності – індикатор оцінки вартості підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 2 (23). С. 234–242.
11. Івахів Ю. О. Облікові методи визнання результатів діяльності підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 1. С. 79–83.
12. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства: Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13>.
13. Івченко Л. В. Вплив методів нарахування амортизації на фінансовий результат підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 15, ч. 1. С. 141–145.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 28.04.2006 р. № 415.
15. Власюк В. Є., Синюк А. О., Підгірний А. Т. Удосконалення фінансової звітності підприємств з метою підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопіль: Економічна думка. 2016. Т. 26, № 1. С. 136–143.

References

1. Natsionalne polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» [General requirements for financial statements]. № 73 (February 07, 2013). Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533.
2. Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti [Conceptual basis of financial reporting]. (September 01, 2010). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
3. Raboshuk, A. V. (2012). Problemy zabezpechennia dostovirnosti finansovoi zvitnosti [Problems of ensuring the reliability of financial reporting]. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*, 9 (3), 116–124 [in Ukrainian].
4. Storozhuk, T. M. (2016). Vplyv kreatyvnosti v obliku na pokaznyky finansovoi zvitnosti [The influence of creativity in accounting for indicators of financial reporting]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 2 (72), 65–70 [in Ukrainian].
5. Bezverkhyi, K. V. (2014). Udoskonalennia metodyky vyjavlennia oznak vykryvlen i pomylok u finansovii zvitnosti pidpriemstva na osnovi analitychnykh protsedur [Improvement of the method for detecting signs of distortions and errors in the financial statements of the enterprise based on analytical procedures]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 4 (66), 8–16 [in Ukrainian].
6. Holov, S. F. (2010). Kreatyvnyi oblik: tvorchist chy shakhraistvo? [Creative accounting: creativity or cheating]. *Ekonomichni nauky. Seriiia «Oblik i finansy» – Economic sciences. Series «Accounting and Finance»*, 1 (7(25)), 360–367 [in Ukrainian].
7. Pro bukhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [About accounting and financial statements in Ukraine]. № 996-XIV. (July 16, 1999) Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
8. MSBO 1 Podannia finansovoi zvitnosti [Presentation of financial statements]. Retrieved from <https://www.minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnosti--pereklad-ukrainskoiu-movoiiu---rik?>

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Proskurina, N. M. (2014). Manipuliuvannia finansovymy rezultatamy: peredumovy, oznaky ta sposoby vyivlennia [Manipulation of financial results: preconditions, signs and methods of detection]. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva – Problems and prospects of entrepreneurship development*, 1, 110–114 [in Ukrainian].

10. Ozeran, A. V. (2012). Prynstyp bezperernosti diialnosti – indyktor otsinky vartosti pidpriemstva [The principle of continuity of activities – an indicator of valuation of the enterprise]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2(23), 234–242 [in Ukrainian].

11. Ivakhiv, Yu. O. (2012). Oblikovi metody vyznannia rezultativ diialnosti pidpriemstva [Accounting methods of recognition of the results of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 1, 79–83 [in Ukrainian].

12. Metodichni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva [Methodical recommendations for enterprise accounting policy]. № 635 (June 27, 2013). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13>.

13. Ivchenko, L. V. (2015). Vplyv metodiv narakhuvannia amortyzatsii na finansovi rezultat pidpriemstva [Influence of depreciation methods on financial results of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 15 (1), 141–145 [in Ukrainian].

14. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 31 «Finansovi vytraty» [Financial costs]*. № 415 (April 28, 2006).

15. Vlasiuk, V. Ye., Syniuk, A. O. Pidhirnyi, A. T. (2016). Udoskonalennia finansovoi zvitnosti pidpriemstv z metoiu pidvyshchennia investytsiinoi pryvablyvosti vitchyznianoï ekonomiky [Improvement of financial statements of enterprises in order to increase the investment attractiveness of the domestic economy]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 1, 136–143 [in Ukrainian].

Кіндрацька Галина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Бандери, 12, м. Львів, 79013, Україна).

Киндрацкая Галина Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и анализа, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Бандеры, 12, г. Львов, 79013, Украина).

Kindratska Halyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University (12 Bandera Str., 79013 Lviv, Ukraine).

E-mail: halyna.i.kindratska@lpnu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1825-7352>

Гордієнко Софія Ярославівна – магістрантка, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Бандери, 12, м. Львів, 79013, Україна).

Гордиенко София Ярославовна – магістрантка, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Бандеры, 12, г. Львов, 79013, Украина).

Gordijenko Sofia – master, Lviv Polytechnic National University (12 Bandera Str., 79013 Lviv, Ukraine).

E-mail: sofiahordienko@yahoo.com

УДК 336.1:352/354

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-227-235

*Валентина Мартиненко***ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ
В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ***Валентина Мартыненко***ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖБЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ***Valentyna Martynenko***FISCAL POLICY AND INTERGOVERNMENTAL RELATIONS
IN THE CONTEXT OF FINANCIAL DECENTRALIZATION**

У статті проведено аналіз динаміки та структури міжбюджетних трансфертів (дотацій і субвенцій) з державного бюджету зведеним обласним бюджетам України. Доведено, що ключовою умовою фінансової децентралізації є забезпечення фінансової автономії місцевих бюджетів, що досягається шляхом зменшення обсягу й ваги міжбюджетних трансфертів при реалізації фіскальної політики. Проведено формалізацію впливу середньорічних доходів населення і чисельності наявного населення області на видатки та рівень покриття видатків власними доходами зведених обласних бюджетів України за 2014–2017 рр. Побудовано 2 оптимізаційні задачі мінімізації міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів та одержано значення доходів населення і наявної чисельності населення, за яких обсяг міжбюджетних трансфертів найменший.

Ключові слова: міжбюджетні трансферти; фіскальна політика; фінансова децентралізація; місцеві бюджети; державний бюджет; оптимізація.

Табл.: 3. Бібл.: 10.

В статье проведен анализ динамики и структуры межбюджетных трансфертов (дотаций и субвенций) из государственного бюджета сводным областными бюджетами Украины. Доказано, что ключевым условием финансовой децентрализации является обеспечение финансовой автономии местных бюджетов, которое достигается путем уменьшения объема и веса межбюджетных трансфертов при реализации фискальной политики. Проведено формализацию влияния среднегодовых доходов населения и численности наличного населения области на расходы и уровень покрытия расходов собственными доходами сводных областных бюджетов Украины за 2014–2017 гг. Построено 2 оптимизационные задачи минимизации межбюджетных трансфертов местных бюджетов и получено значение доходов и имеющейся численности населения, при которых объем межбюджетных трансфертов наименьший.

Ключевые слова: межбюджетные трансферты; фискальная политика; финансовая децентрализация; местные бюджеты; государственный бюджет; оптимизация.

Табл.: 3. Библ.: 10.

The article analyzes the dynamics and structure of inter-budget transfers (subsidies and subventions) from the state budget to the consolidated regional budgets of Ukraine. It is proved that the key condition for financial decentralization is to ensure the financial autonomy of local budgets, which is achieved by reducing the volume and weight of inter-budget transfers in the implementation of fiscal policy. The formalization of the influence of the average annual income of the population and the number of cash residents of the region on expenses and the level of coverage of expenses with own revenues of the consolidated regional budgets of Ukraine for 2014–2017 was carried out. Two optimization problems have been constructed to minimize inter-budget transfers of local budgets, and the value of incomes and the available population at which the volume of inter-budget transfers is the smallest is obtained.

Keywords: intergovernmental transfers; fiscal policy; financial decentralization; local budgets; state budget; optimization.

Table: 3. References: 10.

JEL Classification: E62; G28; H29; H39; O11

Постановка проблеми. В умовах реалізації реформи фінансової децентралізації на провідне місце у фіскальній політиці держави виходять міжбюджетні відносини, які виникають унаслідок дефіциту власних фінансових ресурсів місцевих органів державної влади при виконанні видаткової частини місцевих бюджетів. Фінансова децентралізація має на меті забезпечення фінансової автономії місцевих бюджетів і скорочення їх залежності від міжбюджетних трансфертів. Тому управління міжбюджетними відносинами в умовах реалізації реформи фінансової децентралізації є актуальним напрямом регіональної фіскальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові теоретичні та методичні аспекти фінансової децентралізації у своїх працях досліджували такі закордонні та вітчизняні учені-економісти, як А. Кириаку, Л. Муінело-Галло та О. Рока-Сагалес (2013), які дослі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

дили, як якість державної влади опосередковує зв'язок між фіскальною децентралізацією та регіональними диспропорціями [1]. І. Волохова (2014) узагальнила теоретичні засади функціонування місцевих фінансів та фінансової децентралізації, розробила методологію визначення ступеня фінансової децентралізації, провела оцінювання ефективності діючого розподілу повноважень між рівнями влади, чинного механізму фінансування надання суспільних благ, сучасного стану фінансового забезпечення власними й закріпленими доходами, міжбюджетними трансфертами [2]. І. Сидор (2014) визначила й обґрунтувала можливі напрями зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів з метою ефективного виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих державою повноважень [3]. Х. Мартинес, Т. Баскаран, Л. Фельд і Я. Шнелленбах (2016) провели аналіз впливу фіскального федералізму та децентралізації на економічне зростання [4], А. І. Крисоватий і О. М. Десятнюк (2016) сформуливали напрями податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування [5]. Г. Возняк (2019) на основі аналізу світових практик виявила особливості прояву фінансової децентралізації в контексті її впливу на сталі зростання регіонів [6] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Управління міжбюджетними відносинами у структурі регіональної фіскальної політики та в умовах реалізації реформи фінансової децентралізації залишається маловивченою проблемою, вирішення якої, розпочатою автором у працях [7-8], присвячене це дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вдосконалення регіональної фіскальної політики та поглиблення фінансової децентралізації шляхом оптимізації міжбюджетних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міжбюджетні відносини виникають між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо фінансування видатків місцевих бюджетів, обсяг яких перевищує власні доходи, шляхом забезпечення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами з державного бюджету у вигляді міжбюджетних трансфертів, необхідних для виконання визначених чинним законодавством функцій. Найбільш поширеними видами міжбюджетних трансфертів є дотації (фінансування нецільового характеру) та субвенції (фінансування цільового характеру), надані місцевим бюджетам із державного бюджету для покриття запланованих видатків. У табл. 1 наведено показники динаміки та структури міжбюджетних трансфертів (дотацій і субвенцій) з державного бюджету зведеним обласним бюджетам України за 2014–2017 рр. – період реалізації реформи фінансової децентралізації.

Таблиця 1

*Динаміка і структура міжбюджетних трансфертів (дотацій і субвенцій)
з державного бюджету зведеним обласним бюджетам України, млн грн*

Назва області / обласний центр	Значення показника за роками				2017 р. у % до 2014 р.	Середнє за 2014-2017 рр.
	2014	2015	2016	2017		
1	2	3	4	5	6	7
Вінницька / Вінниця	5440,6	7478,2	8653,0	12390,1	227,7	8490,5
Волинська / Луцьк	4699,7	5736,4	6430,8	8902,0	189,4	6442,2
Дніпропетровська / Дніпро	6846,1	13169,4	14526,5	20152,9	294,4	13673,7
Донецька / Донецьк	8440,2	9497,0	9226,1	13878,8	164,4	10260,5
Житомирська / Житомир	4764,1	6163,3	7197,8	9938,3	208,6	7015,9
Закарпатська / Ужгород	5088,8	6362,0	7015,3	9402,5	184,8	6967,2
Запорізька / Запоріжжя	4396,8	7100,4	8037,4	11392,3	259,1	7731,7
Івано-Франківська / Івано-Франківськ	5529,7	7214,1	8652,0	11921,8	215,6	8329,4
Київська / Київ	4869,6	7468,3	8224,0	12316,1	252,9	8219,5
Кіровоградська / Кропивницький	3351,0	4620,8	5246,6	7223,2	215,6	5110,4

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Луганська / Луганськ	4333,4	3264,1	3874,6	4870,0	112,4	4085,5
Львівська / Львів	8310,4	12038,6	13391,2	18778,5	226,0	13129,7
Миколаївська / Миколаїв	3705,2	5139,7	5593,5	7536,0	203,4	5493,6
Одеська / Одеса	6844,6	9567,1	10016,7	13216,9	193,1	9911,3
Полтавська / Полтава	3773,8	6254,5	7768,2	10855,0	287,6	7162,9
Рівненська / Рівне	5001,2	6369,5	7317,0	10247,3	204,9	7233,8
Сумська / Суми	3510,6	5145,2	6373,5	8292,7	236,2	5830,5
Тернопільська / Тернопіль	4158,8	5366,4	6775,6	9008,9	216,6	6327,4
Харківська / Харків	7555,8	10579,9	11608,2	16092,1	213,0	11459,0
Херсонська / Херсон	3775,4	4745,6	5264,2	7170,0	189,9	5238,8
Хмельницька / Хмельницький	4788,0	6314,4	7358,1	10346,1	216,1	7201,7
Черкаська / Черкаси	4180,3	5705,6	6847,2	9715,1	232,4	6612,1
Чернівецька / Чернівці	3522,3	4442,9	5095,7	7111,8	201,9	5043,2
Чернігівська / Чернігів	3645,4	4760,9	5483,1	8083,5	221,7	5493,2
місто Київ	8973,7	9475,8	9418,9	13761,1	153,3	10407,4

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної казначейської служби України [9], без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

З даних, наведених у табл. 1, видно, що сукупний обсяг міжбюджетних трансфертів, одержаних зведеними обласними бюджетами України протягом 2014–2017 рр. із державного бюджету, збільшився у 2,1 раза. При цьому найбільший приріст міжбюджетних трансфертів зафіксовано у зведених обласних бюджетах Сумської (+136,2 %), Київської (+152,5 %) та Запорізької (+159,1 %) областей. Найменший приріст характерний для областей, частина території яких перебуває в тимчасовій окупації – +64,4 % для Донецької області та +12,4 % для Луганської. Лідерами за обсягами одержаних із державного бюджету дотацій і субвенцій виявилися зведені обласні бюджети Харківщини (16,1 млрд грн, або 6 % загального обсягу міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2017 році), Львівщини (18,8 млрд грн, або 6,9 % загального обсягу міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2017 році) і Дніпропетровщини (20,2 млрд грн, або 7,4 % загального обсягу міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2017 році). Аутсайдерами за одержанням міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2017 році, були Херсонська область (7,2 млрд грн, або 2,6 % загального обсягу міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2017 році), Чернівецька область (7,1 млрд грн, або 2,6 % загального обсягу міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2017 році) та Луганська область (4,9 млрд грн, або 1,8 % загального обсягу міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2017 році).

Зрозуміло, що аналіз динаміки і структури міжбюджетних трансфертів, одержаних місцевими бюджетами з державного бюджету, є недостатнім, оскільки не враховує співвідношення обсягів міжбюджетних трансфертів з іншими підсумковими показниками. Наприклад, аналіз співвідношення обсягу одержаних міжбюджетних трансфертів до обсягу видатків місцевого бюджету, так званий рівень залежності від міжбюджетних трансфертів, дозволить визначити, який із досліджуваних зведених обласних бюджетів є найбільш залежним від фінансування з державного бюджету. У табл. 2 зведено дані щодо динаміки рівня залежності від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету зведених обласних бюджетів України.

Таблиця 2

Динаміка рівня залежності зведених обласних бюджетів України від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету, %

Назва області / обласний центр	Значення показника за роками				Зміни (+/-) за 2014-2017 рр.	Середнє за 2014-2017 рр.
	2014	2015	2016	2017		
Вінницька / Вінниця	63,8	67,5	62,6	61,7	-2,1	63,5
Волинська / Луцьк	76,2	74,8	68,1	67,7	-8,5	70,8
Дніпропетровська / Дніпро	38,9	52,5	45,2	46,8	7,9	46,4
Донецька / Донецьк	51,8	68,3	57,2	55,2	3,4	57,4
Житомирська / Житомир	67,2	70,2	64,7	65,0	-2,1	66,4
Закарпатська / Ужгород	78,5	75,0	69,8	69,5	-9,0	72,3
Запорізька / Запоріжжя	49,0	58,6	50,6	51,3	2,3	52,3
Івано-Франківська / Івано-Франківськ	73,7	74,2	71,1	71,7	-1,9	72,4
Київська / Київ	52,4	57,4	50,4	50,6	-1,8	52,2
Кіровоградська / Кропивницький	63,1	66,3	61,5	60,6	-2,5	62,4
Луганська / Луганськ	67,2	72,8	63,1	54,6	-12,7	62,9
Львівська / Львів	64,2	66,7	58,7	60,2	-4,1	61,8
Миколаївська / Миколаїв	62,0	66,2	58,4	57,4	-4,6	60,3
Одеська / Одеса	56,4	60,0	50,3	44,6	-11,7	51,1
Полтавська / Полтава	49,8	58,8	54,8	53,6	3,8	54,4
Рівненська / Рівне	73,1	75,4	71,8	71,3	-1,9	72,6
Сумська / Суми	60,7	66,3	63,6	60,3	-0,4	62,5
Тернопільська / Тернопіль	75,2	76,2	73,2	73,0	-2,1	74,1
Харківська / Харків	53,0	60,6	52,1	51,4	-1,7	53,7
Херсонська / Херсон	67,8	69,3	63,3	63,1	-4,7	65,3
Хмельницька / Хмельницький	68,4	69,5	65,1	65,1	-3,3	66,6
Черкаська / Черкаси	62,6	65,4	60,9	61,3	-1,3	62,2
Чернівецька / Чернівці	74,8	75,5	69,3	69,7	-5,1	71,6
Чернігівська / Чернігів	65,5	67,1	62,7	62,2	-3,2	63,9
місто Київ	38,6	33,8	28,1	27,8	-10,8	31,0
У середньому	58,0	62,1	55,8	55,0	-3,0	57,1

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної казначейської служби України [9], без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

З даних, наведених у табл. 2, випливає, що середньорічний рівень залежності від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету зведених обласних бюджетів України за 2014-2017 рр. становив 57,1 %. Це означає, що на кожен гривню витраток місцевого бюджету в Україні припадає 57 копійок міжбюджетних трансфертів. Однак упродовж періоду реалізації реформи фінансової децентралізації середньорічний рівень залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів вдалося знизити всього на 3 %. При цьому зростання показника залежності зведеного обласного бюджету від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету продемонстрували тільки 4 області: Запорізька (+2,3 % за середньорічного рівня 52,3 %), Донецька (+3,4 % за середньорічного рівня 57,4 %), Полтавська (+3,8 % за середньорічного рівня 54,4 %) та Дніпропетровська (+7,9 % за середньорічного рівня 46,4 %). Для решти областей рівень залежності зведеного обласного бюджету від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету в динаміці за 4 роки знизився, причому найбільший від'ємний приріст зафіксовано для міста Києва (-10,8 % за середньорічного рівня 31 %), Одеської (-11,7 % за середньорічного рівня 51,1 %) та Луганської областей (-12,7 % за середньорічного рівня 62,9 %).

Також на основі даних, наведених у табл. 2, можна зробити висновок, що найбільш залежними зведеними обласними бюджетами від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету були бюджети 6 західноукраїнських земель, середньорічний рівень за-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

лежності яких перевищив 70 %: Волині (70,8 %), Буковини (71,6 %), Закарпаття (72,3 %), Івано-Франківщини (72,4 %), Рівненщини (72,6 %) і Тернопільщини (74,1 %). Найменш залежними зведеними обласними бюджетами від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету стали бюджети Одеської (середньорічний рівень залежності 51,1 %), Дніпропетровської областей (середньорічний рівень залежності 46,4 %) та міста Києва (середньорічний рівень залежності 31 %).

Отже, ключовою умовою фінансової децентралізації є забезпечення фінансової автономії місцевих бюджетів, що досягається шляхом зменшення обсягу й ваги міжбюджетних трансфертів при реалізації фіскальної політики. У зв'язку з цим виникає проблема оптимізації дохідної частини місцевих бюджетів України шляхом мінімізації обсягу й ваги міжбюджетних трансфертів. Оптимізаційну задачу мінімізації міжбюджетних трансфертів у структурі дохідної частини місцевих бюджетів варто поставити з урахуванням бюджетної рівноваги на місцевому рівні:

$$ВД + МТ = В, \quad (1)$$

де ВД – власні доходи місцевого бюджету;

МТ – одержані міжбюджетні трансферти з державного бюджету;

В – видатки місцевого бюджету.

Формула (1) ілюструє ситуацію бездефіцитного місцевого бюджету. У випадку дефіциту або профіциту рівність, наведена у формулі (1) стає однією з нерівностей:

$$ВД + МТ > В. \quad (2)$$

$$ВД + МТ < В. \quad (3)$$

Формула (2) ілюструє профіцит місцевого бюджету, а формула (3) – дефіцит.

Для постановки оптимізаційної задачі мінімізації міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів скористаємося формулою (1) таким чином:

$$МТ = В - ВД. \quad (4)$$

Поділимо обидві частини рівняння (4) на В:

$$\frac{МТ}{В} = \frac{В - ВД}{В}. \quad (5)$$

Тоді отримаємо:

$$\frac{МТ}{В} = \frac{В}{В} - \frac{ВД}{В} = 1 - \frac{ВД}{В}. \quad (6)$$

На основі формули (6) побудуємо цільову функцію:

$$\frac{МТ}{В} = 1 - \frac{ВД}{В} \rightarrow \min. \quad (7)$$

Обмеження цільової функції (7) такі:

$$\frac{МТ}{В} \leq 1; \frac{ВД}{В} \leq 1; МТ, ВД, В \geq 0. \quad (8)$$

Формула (8) ілюструє цільову функцію мінімізації рівня залежності місцевого бюджету від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету, виражену через рівень покриття видатків місцевого бюджету власними доходами. Зрозуміло, що найменший можливий рівень залежності місцевого бюджету від міжбюджетних трансфертів, що дорівнює 0, буде досягнуто за умови рівності його власних доходів і видатків. Саме ці критичні значення мають враховуватися при бюджетному плануванні в умовах фінансової децентралізації як на місцевому, так і загальнодержавному рівнях.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Вважаємо, що запропонована цільова функція (див. формули (7)-(8)) є придатною для факторного аналізу міжбюджетних трансфертів. Так, можливо визначити, за якого обсягу сумарних доходів населення області обсяг міжбюджетних трансфертів зведеного обласного бюджету буде мінімальним. Для цього виразимо видатки і рівень покриття видатків власними доходами у формулі (7) через доходи населення та наявну чисельність населення областей (табл. 3).

Таблиця 3

Результати формалізації впливу середньорічних доходів населення та чисельності наявного населення області на видатки та рівень покриття видатків власними доходами зведених обласних бюджетів України за 2014–2017 рр.

Показники		Результуючі ознаки			
		Видатки зведеного обласного бюджету		Рівень покриття видатків власними доходами зведеного обласного бюджету	
Константа		5352,3	2813,9	0,29748	0,26446
Факторні ознаки	Середньорічні доходи населення області (ДН)	0,1019	–	0,000001	–
	Середньорічна чисельність наявного населення області (ЧН)	–	6,2618	–	0,000089
Коефіцієнт еластичності		0,603	0,792	0,212	0,365
R ²		0,8948	0,6005	0,7654	0,4880
F-тест		102,068	18,038	39,151	11,438
F-критичне		4,747			

Джерело: розрахунки автора за даними Державної казначейської служби України [9] та Державної служби статистики України [10].

У табл. 3 зведено такі однофакторні лінійні рівняння виду $y = a_0 + a_1 x$ (де a_1 – параметр рівняння (коефіцієнт лінійної регресії), який показує, на скільки одиниць зміниться результуюча ознака y при зростанні факторної ознаки x на 1 одиницю; a_0 – константа, яка показує, якого значення набуває y , коли $x = 0$):

1. Впливу середньорічних доходів населення області (ДН) на видатки зведеного обласного бюджету (В):

$$V = 5352,3 + 0,1019 \text{ ДН.}$$

2. Впливу середньорічної чисельності наявного населення області (ЧН) на видатки зведеного обласного бюджету (В):

$$V = 2813,9 + 6,2618 \text{ ЧН.}$$

3. Впливу середньорічних доходів населення області (ДН) на рівень покриття видатків власними доходами зведеного обласного бюджету (ПВД):

$$\text{ПВД} = 0,29748 + 0,000001 \text{ ДН.}$$

4. Впливу середньорічної чисельності наявного населення області (ЧН) на рівень покриття видатків власними доходами зведеного обласного бюджету (ПВД):

$$\text{ПВД} = 0,26446 + 0,000089 \text{ ЧН.}$$

Коефіцієнт еластичності (показує, на скільки відсотків зміниться результуюча ознака при зростанні факторної на 1 %) розраховувався за формулою:

$$E_{(x)} = a_1 \frac{\bar{x}}{y(\bar{x})},$$

де a_1 – коефіцієнт лінійної регресії, який показує, на скільки одиниць змінюється результуюча ознака при зростанні факторної ознаки на 1 одиницю;

\bar{x} – середнє значення факторної ознаки;

$y(\bar{x})$ – середнє значення результуючої ознаки.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З даних, наведених у табл. 3, видно, що одержані 4 залежності характеризуються високим рівнем достовірності, оскільки спостережувані значення F-критерію перевищують критичне в декілька разів. Також треба зазначити, що при зростанні середньорічних доходів населення області на 1 % видатки зведеного обласного бюджету збільшуються на 0,9 %, а рівень покриття видатків власними доходами зведеного обласного бюджету – на 0,8 %; зростання середньорічної чисельності наявного населення області на 1 % призводить до збільшення обсягів видатків зведеного обласного бюджету на 0,6 %, рівня покриття видатків власними доходами зведеного обласного бюджету – на 0,5 %.

Виразивши видатки зведеного обласного бюджету й рівень покриття видатків власними доходами зведеного обласного бюджету у формулі (7) через доходи населення області (табл. 3), одержуємо цільову функцію такого вигляду:

$$\frac{MT}{0,1019DN + 5352,3} = 1 - (0,000001DN + 0,29748);$$

$$\frac{MT}{0,1019DN + 5352,3} = 0,70252 - 0,000001DN \rightarrow \min, \quad (9)$$

де ДН – середньорічні доходи населення області, ДН > 0.

З формули (9) знайдемо МТ, тоді:

$$MT = (5352,3 + 0,1019DN)(0,70252 - 0,000001DN) \rightarrow \min. \quad (10)$$

Провівши необхідні перетворення, одержуємо наступну цільову функцію мінімізації міжбюджетних трансфертів зведеного обласного бюджету, виражену через обсяг доходів населення області:

$$MT = -1,019 \cdot 10^{-7} DN^2 + 0,06623DN + 3760,1 \rightarrow \min. \quad (11)$$

Цільову функцію, наведену у формулі (11), розв'язуємо як квадратичне рівняння, прирівнявши МТ до 0, з урахуванням обмеження по ДН у формулі (9). Тоді розв'язком поставленої оптимізаційної задачі, який мінімізує цільову функцію міжбюджетних трансфертів (МТ = 0), буде таке значення середньорічних доходів населення області: ДН = 702520 млн грн. Враховуючи, що середній дохід населення областей України у 2017 році становив 106083 млн грн, цільовий обсяг середньообласних доходів населення перевищує фактичний у 6,6 раза. Одержаний показник є недосяжним, зважаючи на слабкий ріст національної економіки України, але має бути врахований при реалізації фіскальної політики в управлінні міжбюджетними трансфертами для забезпечення ефективності реформи фінансової децентралізації.

Аналогічно визначимо, за якої середньообласної наявної чисельності населення обсяг міжбюджетних трансфертів зведеного обласного бюджету буде мінімальним. Для цього виразимо видатки зведеного обласного бюджету і рівень покриття видатків власними доходами зведеного обласного бюджету у формулі (7) через чисельність наявного населення області (табл. 3). Тоді цільова функція набуде вигляду:

$$\frac{MT}{6,2618ЧН + 2813,9} = 1 - (0,000089ЧН + 0,26446);$$

$$\frac{MT}{6,2618ЧН + 2813,9} = 0,73554 - 0,000089ЧН \rightarrow \min, \quad (12)$$

де ЧН – річні доходи населення області, ЧН > 0.

З формули (12) знайдемо МТ, тоді:

$$MT = (2813,9 + 6,2618ЧН)(0,73554 - 0,000089ЧН) \rightarrow \min. \quad (13)$$

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Провівши необхідні перетворення, одержуємо наступну цільову функцію мінімізації міжбюджетних трансфертів зведеного обласного бюджету, виражену через обсяг доходів населення області:

$$MT = -0,00056ЧН^2 + 4,35537ЧН + 2069,7 \rightarrow \min. \quad (14)$$

Цільову функцію, наведену у формулі (14), розв'язуємо як квадратичне рівняння, прирівнявши MT до 0, з урахуванням обмеження по $ЧН$ у формулі (12). Тоді розв'язком поставленої оптимізаційної задачі, який мінімізує цільову функцію міжбюджетних трансфертів ($MT = 0$), буде таке значення середньообласної наявної чисельності населення області: $ЧН = 8264,5$ тис. осіб. Враховуючи, що середньообласна чисельність населення України у 2017 році становила 1695,5 тис. осіб, цільове значення середньообласної наявної чисельності населення перевищує фактичне у 4,9 раза. Одержаний показник є недосяжним, зважаючи на високий рівень трудової еміграції в Україні, але має бути врахований при реалізації фіскальної політики в управлінні міжбюджетними трансфертами для забезпечення ефективності реформи фінансової децентралізації.

Висновки і пропозиції. Отже, для підвищення ефективності управління міжбюджетними відносинами в Україні Уряду, крім подальшого розширення фінансових повноважень та автономії громад, потрібно забезпечити сприятливі передумови для зростання добробуту громадян, нівелювання диспропорцій у регіональному розподілі доходів населення і, відповідно, зниження потоку трудових емігрантів для сповільнення скорочення чисельності наявного населення. Перспективами наших подальших досліджень стане розробка стратегічних перспектив модернізації фіскальної політики України з урахуванням особливостей управління бюджетним дефіцитом в умовах фінансової децентралізації.

Список використаних джерел

1. Kyriacou A. P., Muinelo-Gallo L., Roca-Sagalés O. Fiscal decentralization and regional disparities: The importance of good governance. *Papers in Regional Science*. 2013. Vol. 94. No. 1. P. 89–108. DOI: <https://doi.org/10.1111/pirs.12061>.
2. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.
3. Сидор І. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання. *Вісник THEU*. 2014. № 3. С. 20–29.
4. Baskaran T., Feld L. P., Schnellenbach J. Fiscal federalism, decentralization, and economic growth: a meta-analysis. *Economic Inquiry*. 2016. Vol. 54. No. 3, P. 1445–1463. DOI: <https://doi.org/10.1111/ecin.12331>.
5. Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування: монографія / за ред. А. І. Крисоватого, О. М. Десятнюк. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 182 с.
6. Возняк Г. Фінансова децентралізація та стале ендегенне зростання регіонів: формалізація напрямів впливу. *Світ Фінансів*. 2019. № 2(59). С. 49–59.
7. Martynenko V. V. Study of international experience in the implementation of fiscal policy in the context of financial decentralization. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. № 2 (2). P. 15–25. DOI: [https://doi.org/10.31264/2545-093X-2018-2\(2\)-15-25](https://doi.org/10.31264/2545-093X-2018-2(2)-15-25).
8. Мартиненко В. В. Макроекономічні фактори модернізації фіскальної політики України. *Фінансовий простір*. 2019. № 1(33). С. 147–157. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(33\).2019.177113](https://doi.org/10.18371/fp.1(33).2019.177113).
9. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Kyriacou, A. P., Muinelo-Gallo, L. & Roca-Sagalés, O. (2013). Fiscal decentralization and regional disparities: The importance of good governance. *Papers in Regional Science*, 94(1), 89–108. DOI: <https://doi.org/10.1111/pirs.12061>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Volokhova, I. S. (2014). *Mistsevi finansy ta perspektyvy pohlyblennia finansovoi detsentralizatsii v Ukraini [Local finance and prospects for deepening financial decentralization in Ukraine]*. Odesa: Atlant [in Ukrainian].

3. Sydor, I. (2014). Vlasni i zakripleni dokhody mistsevykh biudzhetiv: problemy formuvannia ta rezervy zrostantia [Own and fixed incomes of local budgets: the problem of the formation and reserves of growth]. *Visnyk TNEU – Bulletin TNEU*, 3, 20–29 [in Ukrainian].

4. Baskaran, T., Feld, L. P. & Schnellenbach, J. (2016). Fiscal federalism, decentralization, and economic growth: a meta-analysis. *Economic Inquiry*, 54(3), 1445–1463. DOI: <https://doi.org/10.1111/ecin.12331>.

5. Krysovatyi, A. I. (ed.) & Desiatniuk, O. M. (Ed.) (2016). *Napriamy formuvannia podatkovoi polityky Ukrainy v konteksti fiskalnoi detsentralizatsii ta rozshyrennia bazy opodatkovannia [The directions of tax policy formation of Ukraine in the context of fiscal decentralization and expansion of the tax base]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

6. Voznyak, H. (2019). Finansova detsentralizatsiia ta stale endohenne zrostantia rehioniv: formalizatsiia napriamiv vplyvu [Financial decentralization and sustainable endogenous growth of regions: formalization of impact directions]. *Svit Finansiv – World of Finance*, 2(59), 49–59 [in Ukrainian].

7. Martynenko, V. V. (2018). Study of international experience in the implementation of fiscal policy in the context of financial decentralization. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*, 2(2), 15–25. DOI: [https://doi.org/10.31264/2545-093X-2018-2\(2\)-15-25](https://doi.org/10.31264/2545-093X-2018-2(2)-15-25).

8. Martynenko, V. V. (2019). Makroekonomichni faktory modernizatsii fiskalnoi polityky Ukrainy [Macroeconomic factors of modernization of the fiscal policy of Ukraine]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 1(33), 147–157. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(33\).2019.177113](https://doi.org/10.18371/fp.1(33).2019.177113).

9. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Official site of the State Treasury Service of Ukraine] (2019). *treasury.gov.ua*. Retrieved from <https://www.treasury.gov.ua/ua>.

10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine] (2019). *ukrstat.gov.ua* Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Мартиненко Валентина Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора Навчально-наукового інституту обліку, аналізу та аудиту, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Мартыненко Валентина Витальевна – кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора Учебно-научного института учета, анализа и аудита, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Martynenko Valentyna – PhD in Economics, Associate Professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute of Accounting, Analysis and Audit, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: martynenkovv@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9078-8345>

ResearcherID: R-7732-2019

Scopus Author ID: 56785552600

УДК 36:368.81+368.89

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-236-244

Олена Панченко

**ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ
ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ**

Елена Панченко

**ПОНЯТИЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СТРАХОВАНИЯ
ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ**

Olena Panchenko

**CONCEPTUAL-CATEGORICAL FOUNDATIONS
OF FINANCIAL RISK INSURANCE**

У статті розкрито необхідність внесення змін до нормативно-правових документів, які регулюють страхові відносини в Україні для забезпечення єдиного підходу до встановлення переліку видів страхових послуг, які відносяться до страхування фінансових ризиків і вирішення наявних суперечностей із цього приводу. На основі аналізу різних підходів до визначення видів страхування фінансових ризиків і порівняння класифікації добровільних видів страхування на вітчизняному страховому ринку та страхової класифікації, яка використовується в європейських країнах, встановлені недоліки, які стримують розвиток цього сегмента страхування. Крім цього, запропоновано дотримуватись загальноприйнятого класичного підходу до визначення видів фінансових ризиків і внести зміни до переліку послуг зі страхування фінансових ризиків на страховому ринку України.

Ключові слова: фінансові послуги; страхові послуги; страхування фінансових ризиків; страхування кредитів; страхування інвестицій; страхування виданих і прийнятих гарантів; фінансові ризики.

Табл.: 1. Бібл.: 13.

В статье раскрыта необходимость внесения изменений в нормативно-правовые документы, регулирующие страховые отношения в Украине для обеспечения единого подхода к установлению перечня видов страховых услуг, которые относятся к страхованию финансовых рисков и решения существующих противоречий по этому поводу. На основе анализа различных подходов к определению страхования финансовых рисков и сравнение классификации добровольных видов страхования на отечественном страховом рынке и страховой классификации, используемой в европейских странах, определены недостатки, сдерживающие развитие данного сегмента страхования. Кроме этого предложено придерживаться общепринятого классического подхода к определению видов финансовых рисков и внести изменения в перечень услуг по страхованию финансовых рисков на страховом рынке Украины.

Ключевые слова: финансовые услуги; страховые услуги; страхование финансовых рисков; страхование кредитов; страхование инвестиций; страхование выданных и принятых гарантий; финансовые риски.

Табл.: 1. Библ.: 13.

The article reveals the need to make changes to the regulatory documents governing insurance relations in Ukraine to ensure a unified approach to determining the list of types of insurance services that relate to insuring financial risks and resolving existing contradictions in this regard. Based on the analysis of various approaches to determining financial risks insurance and comparing the classification of voluntary types of insurance in the domestic insurance market and the insurance classification used in European countries, the shortcomings that hinder the development of this insurance segment are identified. In addition, it was proposed to adhere to the generally accepted classical approach to determining the types of financial risks and make changes to the list of services for the insurance of financial risks in the insurance market of Ukraine.

Keywords: financial services; insurance services; financial risk insurance; credit insurance; investment insurance; insurance of issued and accepted guarantors; financial risks.

Table: 1. References: 13.

JEL Classification: G22

Постановка проблеми. Необхідність подолання фінансово-економічної кризи та реформування економіки України вимагає формування механізму забезпечення стабільного розвитку суб'єктів господарювання та створення безпечного економічного простору. Основою життєдіяльності економічних суб'єктів різних рівнів є сукупність фінансових відносин, які виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. При цьому фінансові відносини відображають обмінні, розподільчі та перерозподільні процеси в суспільстві та знаходять своє вираження у грошових потоках. Фінансові відносини пронизують усі рівні та сфери економіки, стосуються кожного суб'єкта господарювання та поєднують їх в єдиний фінансовий механізм. При цьому вони характеризуються надзвичайною волатильністю та ризикованістю. У сучасних умовах суттєво зростає інтенсивність формування фінансових відносин, а фі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нансові ризики все частіше здійснюють негативний вплив на їх результати. Отже, проблема організації страхового захисту системи фінансових відносин залишається актуальною та потребує ґрунтовного дослідження.

Одним із засобів захисту від непередбачених надзвичайних подій у ринкових умовах є страхування, яке допомагає забезпечити фінансові операції та робить їх привабливими для здійснення. Як засвідчує досвід, саме страхування є найбільш ефективним способом забезпечення фінансових ризиків, оскільки страховий механізм надає можливість розподілити масштабні втрати між застрахованими особами та забезпечити відшкодування збитків. Тому роль та значення страхування як базового елемента функціонування системи захисту фінансових відносин поступово зростає та перетворюється в необхідну умову здійснення фінансових операцій у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми механізму організації страхового захисту фінансових ризиків, а також напрями його вдосконалення вивчають як вітчизняні, так і закордонні науковці. Теоретичні та практичні аспекти страхування фінансових ризиків на вітчизняному страховому ринку розглядаються в багатьох наукових працях таких учених, як Т. М. Артюх, В. Г. Бабенко, Н. М. Внукова, О. О. Гаманкова, Т. А. Говорушко, М. С. Клапків, О. В. Корват, С. С. Осадець, Я. П. Шумелда, Т. В. Яворська та багатьох інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте залишаються незгодженими та дискусійними питання застосування понятійно-категоріального апарату у сфері страхування фінансових ризиків, який закріплений на законодавчому рівні та використовується у страховій практиці.

Наявний підхід до трактування категорій, які використовуються у класифікації видів страхових послуг при забезпеченні фінансових ризиків, породжує певні непорозуміння та йде в розріз із класичними підходами до визначення фінансових категорій та понять. Така невизначеність породжує недовіру до страхового захисту, оскільки фінансові ризики – це саме ті ризики, які є результатом відносин між суб'єктами ризику та на їх появу здебільшого здійснює вплив суб'єктивний фактор.

Мета статті. Основною метою дослідження є розкриття особливостей понятійно-категоріального апарату, який сформувався у сфері страхування фінансових ризиків і ґрунтування необхідності його вдосконалення в умовах макроекономічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Понятійний апарат фінансової науки охоплює загально-економічні та фінансові категорії, які в абстрактно-теоретичній формі характеризують різні сторони реальної фінансової дійсності. Через використання фінансових категорій як інструмента наукового пізнання досягається більш глибоке розкриття сутності фінансів, їхньої специфіки й особливостей функціонування [1].

Понятійно-категоріальний апарат страхування фінансових ризиків – це система узгоджених та взаємозалежних понять і категорій (позначених словами та словосполученнями), які необхідні для теоретичного пізнання цього фінансового явища та використання їх у страховій практиці.

Для розгляду понятійно-категоріальних засад страхування фінансових ризиків необхідно враховувати, що «поняття» означає певний об'єкт або найбільш істотну його властивість, а «категорія» – це найбільш загальне поняття, що відображає сутність реально існуючого явища та проявляється в певних відносинах [1].

Оскільки в процесі дослідження нам необхідно визначити загальні основи фінансового явища, то доцільно використовувати рівень фінансової категорії. Таким чином, страхування фінансових ризиків – це складна фінансова категорія, яка відображає поєднання таких фінансових явищ, як «страхування» та «фінансові ризики». Якщо визначення категорії «страхування» має більш сталий характер, то щодо категорії «фінансові

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ризика» та їх переліку існують суперечливі твердження серед науковців. Тому при визначенні категорії «страхування фінансових ризиків» спостерігається певна неузгодженість, яка пов'язана з різними підходами до класифікації видів фінансових ризиків, що створює проблему при формуванні понятійно-категоріального апарату в цій сфері.

Це пояснюється також тим, що забезпечення фінансових ризиків є новим видом страхових послуг для страхового ринку, оскільки в планово-адміністративній системі господарювання фінансові ризики практично були відсутні. Тому страхування фінансових ризиків на вітчизняному ринку почало розвиватись тільки із середини 90-х років у процесі формування ринкових економічних відносин.

Фінансові ризики, незалежно від їх конкретного походження та характеру ризикованого середовища, є безпосереднім наслідком фінансових відносин і фінансових операцій. Характер прояву фінансових ризиків залежить від особливостей проведення фінансової діяльності [6, с. 80]. Отже, фінансові відносини формуються в процесі надання фінансових послуг, тому фінансові операції, які відбуваються на фінансовому ринку, передусім потрапляють до переліку тих, які потребують страхового захисту.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» *фінансові послуги* – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – за рахунок залучення від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [10].

До складу фінансових послуг за зазначеним Законом належать:

- 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- 2) довірче управління фінансовими активами;
- 3) діяльність з обміну валют;
- 4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;
- 5) фінансовий лізинг;
- 6) надання коштів у позику, в тому числі на умовах фінансового кредиту;
- 7) надання гарантій та поручительств;
- 8) переказ грошей;
- 9) послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення;
- 10) професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню;
- 11) факторинг;
- 12) управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій із нерухомістю;
- 13) операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів;
- 14) банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [10].

З класифікації видно, що послуги у сфері страхування теж належать до представленого переліку фінансових послуг, тому категорія «страхування фінансових ризиків» є специфічною, оскільки поєднує в собі фінансові відносини щодо організації страхового захисту фінансових відносин. Тобто при забезпеченні окремої фінансової операції, фінансові відносини подвоюються, а у випадку перестраховування навіть потроюються.

Проте не всі операції, які здійснюються на фінансовому ринку, підлягають страхуванню, оскільки більшість із них мають «спекулятивну» природу й можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки. У такому випадку йдеться про «спекулятивний» ризик, тоді як «чистий» ризик передбачає можливість настання тільки негативних кінцевих результатів діяльності. Страховому захисту підлягають тільки «чисті» фінансові ризики.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Незважаючи на те, що кредитна операція передбачає отримання потенційного доходу, кредитний ризик підлягає страхуванню. Це пояснюється тим, що дохід від кредитних операцій має обмежений розмір і коливається в незначному діапазоні, а потенційний збиток може значно перевищувати дохід, це ж стосується і інвестиційного ризику. Валютний та процентний ризики можуть призвести не тільки до збитків, а й до значних прибутків, тому ці ризики здебільшого не підлягають страхуванню та забезпечуються іншими способами.

Фінансові відносини формуються також при використанні фінансових інструментів і важелів фінансового впливу у сфері виробничого та комерційного підприємництва. Тому страхування «чистих» фінансових ризиків може здійснюватись як на рівні виробничих підприємств, так і на рівні комерційних організацій.

Закон України «Про страхування» у ст. 6 встановлює перелік добровільних видів страхування фінансових ризиків, який включає:

16) страхування кредитів (в тому числі відповідальності позичальника за неповернення кредиту);

17) страхування інвестицій;

18) страхування фінансових ризиків;

20) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій [9].

Перелік видів страхування фінансових ризиків, який передбачається законодавством неоднозначний і суперечливий, оскільки спираючись на нього можна зробити кілька висновків:

– складається парадоксальна ситуація, коли перелік видів страхування фінансових ризиків включає страхування фінансових ризиків. Така ситуація вимагає зміни назви одного пункту в переліку чи загальної назви ризиків, які підлягають страховому захисту;

– представлена класифікація страхових послуг свідчить про те, що фінансовий характер мають тільки ризики, які належать до страхування фінансових ризиків. Страхування інвестицій, страхування кредитів і виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій не належать до страхування фінансових ризиків, а є окремими видами страхового захисту, незважаючи на те, що це найважливіші фінансові інструменти, які широко використовуються у фінансовій діяльності;

– складається враження, що при укладанні законодавчого переліку добровільних видів страхування допущено неточність, яка тривалий час породжує дискусію серед науковців.

Отже, протягом усього періоду дії Закону України «Про страхування» існує певне непорозуміння щодо переліку добровільних видів страхування фінансових ризиків і в науковій та навчальній літературі здебільшого використовуються різні підходи. Тому необхідно проаналізувати наявні наукові підходи до забезпечення фінансових ризиків, а також нормативну базу Європейських країн та зробити відповідні висновки.

Переважає більшість науковців вважають, що при розгляді забезпечення фінансових ризиків, доречно використовувати поняття страхування фінансово-кредитних ризиків. Такий підхід обґрунтовується тим, що фінансові та кредитні ризики пов'язані з втратою (посередньо чи опосередковано) фінансових ресурсів. Під страхуванням фінансово-кредитних ризиків розуміють механізм, мета якого захистити майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству України та пов'язані з можливими збитками внаслідок невиконання (неналежного виконання) контрагентами своїх зобов'язань за укладеними договорами [12, с. 238].

Інші вчені розглядають окремо страхування кредитних ризиків і страхування фінансових ризиків.

До страхування кредитних ризиків відносять:

– страхування фінансових кредитів;

– страхування товарних кредитів;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- страхування споживчих кредитів;
- страхування кредитів, виданих під заставу;
- страхування виданих та прийнятих гарантій (поручительств).

Страхування фінансових ризиків визначає як сукупність видів страхових послуг, що передбачають зобов'язання страховика здійснити страхову виплату в розмірі повної або часткової компенсації втрачених доходів (додаткових витрат) страхувальників. У цьому випадку до страхування фінансових ризиків відносяться:

- страхування від утрат прибутку;
- страхування на випадок зниження обумовленого рівня рентабельності;
- страхування ризику засновника;
- страхування біржових ризиків;
- страхування коштів та/або банківських металів, вкладених на депозитне зберігання;
- страхування відсотків від коштів та/або банківських металів, вкладених на депозитне зберігання;
- страхування інвестиційних ризиків [4].

Також страхування фінансових ризиків розглядається у структурі підприємницьких ризиків і визначається як вид майнового страхування, який за своєю суттю є страхуванням втрати прибутку чи недоотримання доходу внаслідок різних причин, а страхування кредитних ризиків відносить до страхових послуг у банківстві. Страховими випадками в договорі страхування фінансових ризиків підприємства виділяються такі: недоотримання умов і строків виконання контрагентом клієнта фінансових зобов'язань; неналежне виконання (невиконання) контрагентом клієнта договірних зобов'язань внаслідок стихійного лиха на місці виконання зобов'язань, банкрутства контрагента, протиправних дій третіх осіб; недоотримання контрагентом клієнта строків установки й налагодження машин, устаткування; зупинка виробництва чи зменшення обсягів виробництва в результаті обумовлених у договорі випадків [13].

Існує також думка, що страхування фінансових ризиків можна ототожнювати зі страхуванням кредитних ризиків, оскільки кредитні становлять найбільшу частку фінансових ризиків.

Отже, спостерігаються різні спроби класифікації видів страхування фінансових ризиків і формуються різні підходи до їх розмежування. Неточність та неоднозначність у визначенні страхування фінансових ризиків на законодавчому рівні породжує дискусії та є основою помилкових підходів до їх убезпечення.

Навіть спроба упорядкувати види страхування фінансових ризиків за рахунок затвердження у 2010 р. Розпорядження Нацкомфінпослуг № 565 «Про затвердження Характеристика та класифікаційних ознак видів добровільного страхування» не змінила ситуацію. Цим документом чітко встановлено перелік страхових послуг, які належать до страхування фінансових ризиків, проте понятійно-категоріальна неточність у класифікації зберігається.

Так, Розпорядженням Нацкомфінпослуг визначається:

16) страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту) передбачає обов'язок страховика здійснити виплату збитку, понесеного кредитором унаслідок непогашення або неповного погашення позичальником суми кредиту та/або відсотків за кредит у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням позичальником своїх зобов'язань;

17) страхування інвестицій. Даний вид страхування передбачає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування страхувальнику збитку, понесеного ним при здійсненні інвестиційної діяльності внаслідок втрати інвестицій або їх частини, неотримання інвестиційного доходу з причин, визначених у договорі страхування.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

18) *страхування фінансових ризиків* передбачає обов'язок страховика за встановлену плату здійснити виплату збитку, понесеного ним внаслідок:

- перерви в господарській діяльності;
- порушення договірних зобов'язань (невиконання або неналежне виконання контрагентом договірних зобов'язань перед страхувальником).

Умови страхування фінансових ризиків можуть також передбачати страхування на випадок завдання збитку страхувальнику внаслідок:

- припинення права власності на майно;
- неможливості здійснення подорожі з причин, визначених у правилах та договорі страхування, непередбачених фінансових витрат;
- фінансових збитків, пов'язаних із ризиками здійснення операцій з використанням платіжних карток.

20) *страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій* передбачає обов'язок страховика за встановлену договором страхування плату здійснити виплату страхового відшкодування:

- кредитору, збитку, понесеного ним у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням гарантом (поручителем) своїх зобов'язань в обсязі та в строки, що визначені в його гарантії або договорі поруки, внаслідок обставин, визначених у правилах та договорі страхування;
- гаранту (поручителю), збитку, понесеного ними у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням позичальником своїх зобов'язань в обсязі та у строки, що визначені в договорі страхування [8].

Таким чином, відповідно до наведеної класифікації, до страхування фінансових ризиків відносяться всі види фінансових ризиків, які не увійшли до страхування кредитів, інвестицій та страхування виданих та прийнятих гарантій і тому проблема класифікації страхування фінансових ризиків залишається не вирішеною.

Науковці також припускають, що ця неузгодженість може бути викликана неточністю перекладу першоджерела, яким, є класифікація ризиків запропонована Першою Директивою Ради Європейського Співтовариства від 24 липня 1973 р. Запроваджений нею поділ ризиків на окремі групи був рекомендований законодавчим органам усіх членів Співтовариства та ймовірно став основою для формування вітчизняної законодавчої бази в сфері страхування [6].

Зазначена Директива ЄС була замінена на Директиву 2009/138/ЄС Solvency II Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 р., але класифікація страхування, не пов'язаного із життям, залишилась практично без змін. У додатках до зазначеної Директиви надається класифікація ризиків відповідно до видів страхування, серед яких можна виділити три групи фінансових ризиків:

14. Кредит:

- неплатоспроможність (загальна);
- експортний кредит;
- кредит з погашенням у розстрочку;
- іпотеки;
- сільськогосподарський кредит.

15. Порука:

- порука (пряма);
- порука (непряма).

16. Різні фінансові збитки:

- ризики безробіття;
- недостатність доходу (загальна);

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- погана погода;
- втрата прибутків;
- тривалі загальні витрати;
- непередбачувані торгові витрати;
- втрата ринкової вартості;
- втрата ренти або зниження прибутку;
- інші непрямі торгові збитки;
- інші фінансові збитки не пов'язані з торгівлею;
- інші форми фінансових збитків [5].

Як видно з переліку, різні фінансові збитки об'єднуються в окрему групу.

Такий підхід можна використати і для вирішення проблеми класифікації страхування фінансових ризиків у вітчизняному законодавстві.

Пропонується до переліку видів страхування фінансових ризиків, які наведені в Законі України «Про страхування» внести зміни та представити їх у такому вигляді:

16) страхування кредитів (у т. ч. відповідальність позичальника за непогашення кредиту);

17) страхування інвестицій;

18) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій;

20) страхування *різних фінансових збитків*.

Використання такої класифікації є можливим, оскільки Розпорядження Нацкомфін-послуг № 565 містить пояснення до кожного з добровільних видів страхових послуг і чітко встановлює, які відносяться до страхування *різних фінансових збитків* (таблиця).

Таблиця

Види страхування фінансових ризиків у результаті внесення змін у класифікацію

Страхування фінансових ризиків	
Страхування кредитів (у т. ч. відповідальність позичальника за непогашення кредиту)	– страхування кредиту та/або нарахованих за ним відсотків; – страхування відповідальності страхувальника (позичальника) за непогашення кредиту та/або нарахованих за ним відсотків.
Страхування інвестицій	– страхування інвестицій або їх частини; – страхування неотримання інвестиційного доходу.
Страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій	– страхування виданих гарантій (порук); – страхування прийнятих гарантій (порук).
Страхування <i>різних фінансових збитків</i>	– страхування збитків унаслідок перерви в господарській діяльності; – страхування збитків унаслідок порушення договірних зобов'язань (невиконання або неналежне виконання контрагентом договірних зобов'язань перед страхувальником); – страхування збитків унаслідок припинення права власності на майно; – страхування збитків унаслідок неможливості здійснення подорожі (поїздки); – страхування непередбачених фінансових витрат [за винятком судових витрат та збитків, пов'язаних із втратою багажу під час подорожі (поїздки)]; – страхування фінансових збитків, пов'язаних із ризиками здійснення операцій з використанням платіжних карток.

Таким чином, використання класичних і загальноприйнятих підходів до формування понятійно-категоріального апарату у сфері страхування фінансових ризиків вирішує всі неузгоджені та дискусійні питання щодо класифікації його видів.

Висновки і пропозиції. Вимоги до організації та проведення страхового захисту фінансових операцій суттєво посилюються та передбачають постійне його розширення та вдосконалення. Тільки за таких умов можливо забезпечити цивілізований рівень функціонування вітчизняного фінансового ринку та всієї фінансової системи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Страховання фінансових ризиків є особливою складовою страхового ринку, оскільки виникають певні непорозуміння щодо визначення поняття «страховання фінансових ризиків» і класифікації його видів.

Необхідність внесення змін обумовлено тим, що поняття «страховання фінансових ризиків» дуже широке, і воно не може звужуватись до страховання фінансових збитків, внаслідок перерви в господарській діяльності чи внаслідок порушення договірних зобов'язань (невиконання або неналежне виконання контрагентом договірних зобов'язань перед страхувальником) та ін.

В умовах активізації інтеграційних процесів з європейським страховим ринком необхідно привести понятійно-категоріальний апарат у сфері страховання фінансових ризиків у відповідність до міжнародних вимог. Це сприятиме гармонізації національного законодавства та уніфікації показників функціонування вітчизняного страхового ринку з зарубіжною статистикою.

Для того щоб виключити дискусійні питання стосовно видів страховання фінансових ризиків, необхідно кожний із цих видів страховання у ст. 6 Закону України «Про страховання» доповнити видами страхових послуг, які вони передбачають відповідно до Розпорядження Нацкомфінпослуг № 565.

Встановлення чітких і однозначних понятійно-категоріальних засад у сфері страховання фінансових ризиків є запорукою прозорості та структурованості цього фінансового явища, а також формування страхової довіри, що сприятиме активному розвитку всіх видів страховання фінансових ризиків.

Список використаних джерел

1. Башнянин Г. І., Лазур П. Ю., Медведєв В. С. Політична економія: підручник для студентів вузів. Київ: Ніка-Центр; Ельга, 2002. 527 с. URL: <https://buklib.net/books/22861>.
2. Бондаренко Є. К. Сутність страховання фінансових ризиків та його особливості в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 18. Ч. 1. С. 150–153.
3. Ваніна Д. А. Деякі аспекти страховання фінансових ризиків в Україні. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2015. № 1 (71). С. 183–187.
4. Говорушко Т. А. Страхові послуги: підручник. Київ: Центр начальної літератури, 2011. 376 с.
5. Директива 2009/138/ЄС Solvency II Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 р. URL: https://ufu.org.ua/files/zakon/EU/Solvency%20II_ukr.doc.
6. Клапків М. С. Страховання фінансових ризиків: монографія. Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. 570 с.
7. Корват О. В., Плахотя А. А. Управління страхованням фінансових ризиків в умовах економічної нестабільності. *Східна Європа: Економіка, Бізнес та Управління*. 2016. Вип. 5 (05). С. 303–310.
8. Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страховання: Розпорядження Нацкомфінпослуг № 565. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1119-10>.
9. Про страховання: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>.
10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
11. Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С., Славкова А. А. Фінанси: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2003. 387 с.
12. Страхові послуги: підручник / С. С. Осадець та ін.; кер. авт. кол. й наук. ред. проф. С. С. Осадець і доц. Т. М. Артюх. Київ: КНЕУ, 2007. 464 с.
13. Яворська Т. В. Страхові послуги: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 350 с.

References

1. Bashnianyn, H. I., Lazur, P. Yu., Medvediev, V. S. (2002). *Politychna ekonomiiia [Political Economy]*. Kyiv: Nika-Tsentr; Elha. Retrieved from <https://buklib.net/books/22861>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Bondarenko, Ye. K. (2016). Sutnist strakhuvannia finansovykh ryzykiv ta yoho osoblyvosti v Ukraini [The essence of insurance of financial risks and its features in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific Herald of Kherson State University*, 18 (1), 150–153 [in Ukrainian].
3. Vanina, D. A. (2015). Deiaki aspekty strakhuvannia finansovykh ryzykiv v Ukraini [Some aspects of financial risk insurance in Ukraine]. *Visnyk ZhDTU. Serii: Ekonomichni nauky – Journal of ZHDTU. Series: Economic Sciences*, 1 (71), 183–187 [in Ukrainian].
4. Hovorushk, T. A. (2011). *Strakhovi posluhy [Insurance services]*. Kyiv: Tsentr nachalnoi literatury [in Ukrainian].
5. Dyrektyva 2009/138/Yes Solvency II Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 25 lystopada 2009 [Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009]. Retrieved from https://ufu.org.ua/files/zakon/EU/Solvency%20II_ukr.doc.
6. Klapkiv, M. S. (2002). *Strakhuvannia finansovykh ryzykiv [Financial risk insurance]*. Ternopil: Ekonomichna dumka, Kart-bash [in Ukrainian].
7. Korvat, O. V., Plakhotia, A. A. (2016). Upravlinnia strakhuvanniam finansovykh ryzykiv v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Management of financial risk insurance in conditions of economic instability]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, Biznes ta Upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 5 (05), 303–310 [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Kharakterystyky ta klasyfikatsiinykh oznak vydiv dobrovilnoho strakhuvannia [On Approval of Characteristics and Classification Characteristics of Types of Voluntary Insurance]. № 565. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1119-10>.
9. Pro strakhuvannia [On Insurance]. № 85/96-BP (07.03.1996). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>.
10. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets]. № 2664-III (12.07.2001). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
11. Romanenko, O. R., Ohorodnyk, S. Ya., Ziaziun, M. S., Slavkova, A. A. (2003). *Finansy [Finances]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
12. Osadets, S. S., Artiukh, T. M. (Ed.) (2007). *Strakhovi posluhy [Insurance services]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
13. Yavorska, T. V. (2008). *Strakhovi posluhy [Insurance services]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Панченко Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Панченко Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Panchenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of finance, banking and insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernichiv, Ukraine).

E-mail: pan68@ukr.net

УДК 330.322.2:330.322.5

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-245-260

*Олена Шишкіна, Ольга Кальченко***РИЗИКОЗАЛЕЖНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ
ВІД ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ***Елена Шишкина, Ольга Кальченко***РИСКОЗАВИСИМОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
ОТ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ***Olena Shyshkina, Olga Kalchenko***RISK DEPENDENCE OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ON INVESTMENT
ATTRACTIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY**

У статті проаналізовано сучасний стан іноземного інвестування у вітчизняну економіку за допомогою аналізу обсягів іноземних інвестицій, надходжень і вкладень прямих іноземних інвестицій та оцінки інвестицій за видами економічної діяльності, регіонами надходження інвестиційних ресурсів і країнами походження. Сформульовано основні тенденції та особливості інвестиційного процесу. Визначено інвестиційний рейтинг економіки України за конкурентоспроможністю, легкістю ведення бізнесу, процвітанням, економічною свободою та ідентифіковано можливі загрози щодо його погіршення і узагальнено наслідки їх прояву. Систематизовано основні ризики, що супроводжують процес іноземного інвестування в національну економіку в умовах фінансової кризи.

Ключові слова: іноземні інвестиції; інвестиційний процес; інвестиційний рейтинг; інвестиційна привабливість; фінансова криза; фінансовий ризик; інвестиційний ризик.

Рис.: 2. Табл.: 7. Бібл.: 12.

В статье проанализировано современное состояние иностранного инвестирования в отечественную экономику с помощью анализа объемов иностранных инвестиций, поступлений и вложений прямых иностранных инвестиций и оценки инвестиций по видам экономической деятельности, регионам поступления инвестиционных ресурсов и странам происхождения. Сформулированы основные тенденции и особенности инвестиционного процесса. Определен инвестиционный рейтинг экономики Украины по конкурентоспособности, легкости ведения бизнеса, процветанием, экономической свободой, идентифицированы возможные угрозы его ухудшения и обобщены последствия их проявления. Систематизированы основные риски, сопровождающие процесс иностранного инвестирования в национальную экономику в условиях финансового кризиса.

Ключевые слова: иностранные инвестиции; инвестиционный процесс; инвестиционный рейтинг; инвестиционная привлекательность; финансовый кризис; финансовый риск; инвестиционный риск.

Рис.: 2. Табл.: 7. Библ.: 12.

The article analyzes the current state of foreign investment in the domestic economy by means of the analysis of foreign investment volumes, FDI inflows and investments and the assessment of investments by the types of economic activity, regions of investment resources and countries of origin. The main tendencies and features of the investment process have been formulated. It has been determined the investment rating of the Ukrainian economy by competitiveness, ease of doing business, prosperity, and economic freedom. Possible threats to its deterioration have been identified; the consequences of their manifestation have been summarized. The main risks accompanying the process of foreign investment in the national economy in the conditions of the financial crisis have been systematized.

Keywords: foreign investment; investment process; investment rating; investment attractiveness; financial crisis; financial risk; investment risk.

Fig.: 2. Table: 7. References: 12.

JEL Classification: E22; G32; L53

Постановка проблеми. Ефективність трансформаційних перетворень та структурних зрушень у національній економіці України, конкурентоспроможність країни на світових ринках товарів та послуг значним чином визначається інвестиційною привабливістю економічних суб'єктів, рівнем та діапазоном їхньої інвестиційної активності. Нестационарна економіка України нині відчуває гострий дефіцит капіталу (особливо середньо- і довгострокового), що в поєднанні з недостатньою зацікавленістю власників і топменеджменту суб'єктів підприємництва в розвитку високотехнологічного виробництва й низьким рівнем запровадження інновацій негативно позначається на економічному потенціалі товаровиробників і соціально-економічному розвитку країни загалом.

Забезпечення економічного зростання і подолання кризових явищ у національній економіці потребує від суб'єктів господарювання розширення джерел формування інвестиційних ресурсів і вимагає від держави створення стимулів для вітчизняних та за-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

кордонних інвесторів, спрямованих на залучення вкладень коштів у розширення / модернізацію та, у разі необхідності, у санацію виробництва та фінансування запровадження прогресивних технологій. Процес залучення інвестицій супроводжується численними ризиками й загрозами, що знаходять відображення в макроекономічних показниках, зокрема у інвестиційній активності та інвестиційній привабливості й робить дане наукове дослідження своєчасним і доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи дослідження сутності інвестицій закладені ще класиками економічної теорії А. Смітом і Д. Рікардо та значно розширені представниками кейнсіанської, некейнсіанської та сучасної економічної теорії К. Марксом, Дж. М. Кейнсом, М. Фрідманом, Р. Харродом та іншими науковцями, які розглядали інвестиції як визначальну й найважливішу умову економічного зростання економічної системи.

В останні десятиліття помітно зросла кількість робіт, присвячених теоретико-прикладним аспектам інвестиційного процесу, проблемі підвищення інвестиційної привабливості й залучення інвестицій у різні сфери та види діяльності. Вивченню проблем залучення іноземного капіталу в національну економіку загалом та в різні сфери діяльності зокрема присвячені роботи: Л. Я. Ваньковича, О. В. Гаврилюка, Т. А. Говорушко, В. П. Ільчука, Дж. Даннінга, С. І. Ковальчука, Н. І. Обушної, І. Л. Сазонець, В. А. Федорової, А. В. Череп та багатьох інших.

Окремі проблемні аспекти, які пов'язані з фінансовими, інвестиційними та ринковими ризиками, що супроводжують інвестиційні процеси й здатні негативно відобразитись на інвестиційній привабливості економічних суб'єктів на макро-, мезо- і мікрорівні, знайшла відображення в наукових працях таких вітчизняних і закордонних науковців, як А. П. Альгін, І. А. Бланк, І. Т. Балабанов, Н. М. Внукова, П. Л. Вітлінський, П. Г. Грабовий, В. М. Гранатуров, М. Г. Лапуста, Б. А. Лагоша, О. В. Йода, Г. Б. Клейнер, В. Н. Лівшиць, М. Г. Лапуста, Н. В. Хохлов, М. В. Чекулаєв, О. С. Шапкін і В. О. Шапкін та ін.

Опрацювання значної кількості публікацій, присвячених вивченню проблем підвищення інвестиційної активності та зростання інвестиційної привабливості, доводить їхню складність і багатогранність та дає змогу підкреслити своєчасність і актуальність їх розгляду.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на зростання наукового інтересу до сукупності окреслених проблем, певний спектр питань і досі залишається поза увагою науковців. До таких питань варто віднести систематизацію ризиків і загроз, здатних негативно вплинути на інвестиційну привабливість і інвестиційний рейтинг промислових підприємств України та розробку ефективних механізмів їх мінімізації.

Намаганню вирішити першу частину зазначеної проблеми присвячена ця наукова робота.

Метою статті є аналіз стану іноземного інвестування в економіку України, оцінка інвестиційної привабливості національної економіки та дослідження ризикозалежності промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки України.

Реалізація поставленої мети потребує формулювання і вирішення певних окремих завдань, до яких варто віднести:

- дослідження інвестиційної привабливості та інвестиційного рейтингу реального сектору економіки України, можливих загроз щодо його погіршення і наслідків їх прояву;
- систематизація основних ризиків, що супроводжують процес інвестування в національну економіку в умовах фінансової кризи та дослідження ризикозалежності промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки України.

Виклад основного матеріалу. Залучення іноземних інвестицій в умовах інтеграції національної економіки у світову економічну систему сприяє стабілізації розвитку реального і фінансового секторів економіки, зокрема за рахунок цільового характеру інвес-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тиційних ресурсів, більш жорсткого контролю за надходженням і витрачанням грошових коштів, які переважним чином спрямовуються в більш прибуткові галузі діяльності, що дозволяє створювати нові робочі місця й позитивно позначається на рівні доходів, зниженні безробіття та спричиняє зниження соціальної напруги в суспільстві.

Проаналізуємо сучасний стан іноземного інвестування в економіку України. Дослідження почнемо з аналізу обсягу, структури та динаміки обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та надходжень ПІІ в економіку (рис. 1 і рис. 2 відповідно).

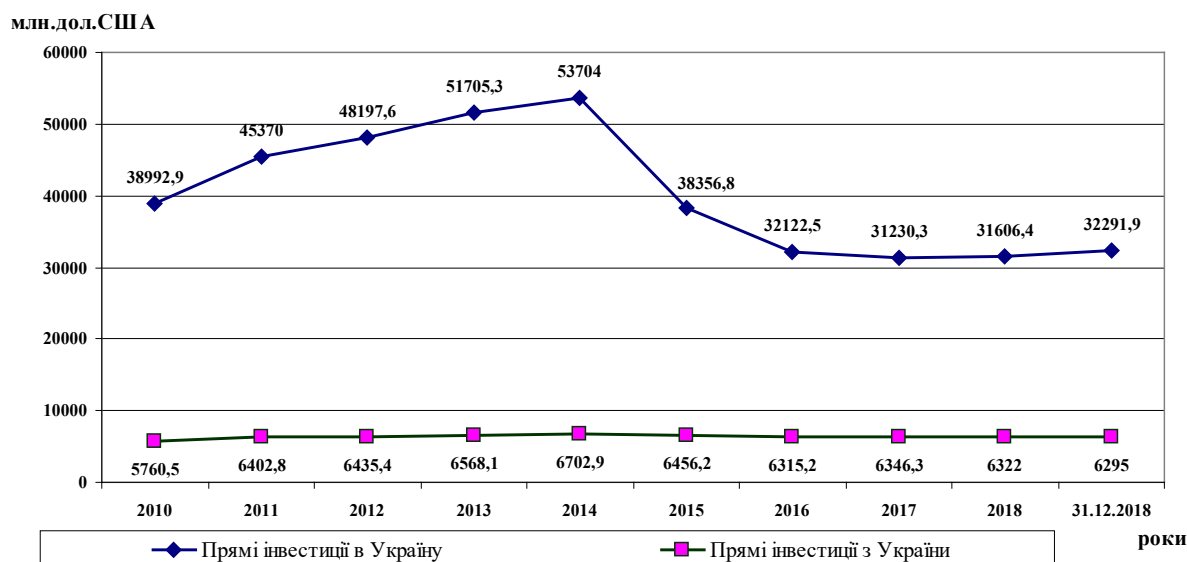

Рис. 1. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України

Примітка. Дані за 2014–2018 рр. наведені без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі [1].

Рис. 2. Надходження / вкладення прямих інвестицій (акціонерного капіталу) у період 2010–2018 рр.

Примітка. Дані за 2014–2018 рр. наведені без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі [1].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як бачимо з рис. 1, найбільший обсяг іноземних інвестицій в економіці України спостерігався у 2014 році, при цьому 2013 і 2014 роки виявились лідерами по надходженню інвестиційних ресурсів (рис. 2). У період 2014–2015 рр. відбулось суттєве зниження обсягів інвестування (з 53 704 до 383 56,8 млн дол. США), що негативно відбилося на процесах соціально-економічного розвитку країни загалом. Крім того, у період 2015–2017 рр. прослідковувалось поступове зниження загального обсягу інвестиційних надходжень у національну економіку при зростанні обсягів вкладень за межі країни, що, серед іншого, було спричинено анексією Криму, військовими діями на Сході країни та втратою частини економічного та промислового потенціалу на зазначених територіях. Ці явища спричинили низку загроз і фінансових, ринкових та інших ризиків та негативно відобразились на інвестиційній привабливості національної економіки.

Позитивного відгуку заслуговує факт збільшення обсягів надходжень ПІІ станом на 31.12.2018 р., порівняно з 2017 роком – на 655,6 млн дол. США (рис. 2). Відповідно, і обсяг нагромаджених ПІІ також збільшився – на 1061,6 млн дол. США (рис. 1).

Загалом протягом 2010–2018 рр. ПІІ в економіку України надходили в незначних обсягах, що пов'язано з недостатньою інвестиційною привабливістю країни і наявністю високих ризиків, зумовлених факторами як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Деталізація аналізу й оцінки процесу іноземного інвестування потребує розгляду структури іноземних інвестицій у розрізі галузей економіки та територіальної структури країн-інвесторів. Як видно з табл. 1, скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2015 р. позначилось на всіх без винятку видах економічної діяльності. Аналіз обсягів ПІІ у період 2010–2018 рр. дозволив зауважити суттєві зміни в галузевій структурі інвестиційних вкладень. Найбільшим чином ці процеси позначились на промисловості, питома вага якої в загальному обсязі інвестицій є найбільшою. Зокрема, у 2010 р. вона становила 42,25 %, у 2015 р. – 34,87 %, а на кінець 2018 р. – 32,99 %. Хоча в Україні в середньому третина іноземних інвестицій надходить у промисловість, однак фінансуються переважно низькотехнологічні види діяльності, а саме: добувна промисловість і такі галузі переробної промисловості, як металургія, виробництво гумових і пластмасових виробів, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Незважаючи на зниження інвестиційних надходжень у промисловий комплекс країни, вкладення у цю сферу залишається привабливим напрямом для інвесторів.

Обсяг іноземних вкладень, спрямованих у оптову і роздрібну торгівлю та ремонт автотранспортних засобів, посів друге місце і становив близько 16,67 % від загального обсягу інвестицій. Натомість станом на 2010 р. питома вага цієї складової становила лише 11,13 %, а у 2015 і 2016 роках відповідно 11,74 і 12,67 %. Значна частина іноземних вкладень також припадає на операції з нерухомим майном і частка цієї складової у 2018 р. порівняно з 2010 р. збільшилась майже вдвічі (з 6,08 % у 2010 р. до 12,42 % наприкінці 2018 р.).

Значні зміни в досліджуваній період відбулись у обсягах інвестування фінансового і страхового сектору. Зокрема, стрімке зростання обсягу інвестування цієї сфери у 2010–2014 рр. з 8973,2 млн дол. США у 2014 р. (23,01 %) до 12 261,4 млн дол. США у 2014 р. (22,83 %) змінилось на суттєве падіння у 2015–2018 рр. Особливо значущі зміни спостерігались у 2014–2015 рр., коли обсяг інвестиційного забезпечення цієї сфери скоротився з 12 261,4 до 6421,7 млн дол. США. У подальшому скорочення інвестування цієї галузі продовжилось до кінця 2018 р.

Таблиця 1

Прямі інвестиції в економіці України за видами економічної діяльності у період 2010-2018 рр.

Вид економічної діяльності	Обсяги на 01.01									Обсяг на 31.12.2018
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	38 992,9	45 370,0	48 197,6	51 705,3	53 704,0	38 356,8	32 122,5	31 230,3	31 606,4	32 291,9
Сільське, лісове та рибне господарство	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	502,2	586,2	578,6	560,9
Промисловість	16 473,7	18 693,8	17 303,8	18 031,1	17 681,4	12 419,4	9893,6	9667,6	10 543,7	10 655,1
Будівництво	1082,2	1111,2	1176,8	1408,5	1580,0	1301,9	1104,1	1043,3	919,5	925,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4341,1	4681,1	5346,1	6070,6	6807,8	6037,6	5247,4	5106,5	4957,8	5383,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	923,6	1027,1	1073,1	1427,6	1535,3	1355,5	1088,0	1086,0	985,3	997,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	354,1	353,0	374,6	411,5	446,5	382,3	332,6	330,0	343,3	343,4
Інформація та телекомунікації	1572,3	1734,9	1982,7	1840,4	1894,7	1646,2	2089,4	2075,7	2100,1	2191,1
Фінансова та страхова діяльність	8973,2	11 498,3	12 908,1	13 094,9	12 261,4	6421,7	4350,1	3627,4	3526,3	3512,5
Операції з нерухомим майном	2371,3	3045,6	3508,9	3878,3	4768,3	3979,4	3882,1	3764,4	3796,3	4009,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	1133,1	1182,0	2072,5	2831,0	4006,8	2634,5	2222,6	2253,5	2131,1	2018,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	872,1	1110,8	1480,3	1760,4	1686,9	1340,2	1222,7	1507,3	1550,9	1522,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	*	*	*	*
Освіта	25,9	7,6	6,7	9,1	12,0	10,7	16,0	21,8	21,2	21,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	49,8	50,7	50,4	59,3	59,9	50,7	44,0	44,5	36,6	35,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	122,4	130,9	155,2	138,7	157,0	141,0	112,5	100,7	98,8	99,1
Надання інших видів послуг	28,5	23,5	33,0	26,1	28,9	18,4	*	*	*	*

Джерело: складено авторами на основі [1].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Нині Україна наголошує на наявність значного потенціалу розвитку агропромислового комплексу країни й позиціонує себе як сільськогосподарську країну. Проте ПІІ в цю галузь є незначними. Протягом 2010–2018 рр. обсяг іноземних інвестицій не перевершував 2 % від загального обсягу, зокрема питома вага у цю галузь діяльності у 2010 р. становила 1,72 %, у 2014 р. – 1,38 %, у 2018 р. – 1,73 %.

Натомість обсяг інвестування професійної, наукової та технічної діяльності у 2018 р. порівняно із 2010 р. збільшився з 1133,1 до 2018,9 млн дол. США, тобто майже на 78 %, що є позитивної тенденцією. Пік інвестування припадав на 2014 р. і становив 4006,8 млн дол. США. Загалом же питома вага цієї статті у загальному обсязі ПІІ на кінець 2018 р. становить 6,25 %, що свідчить про підвищення інвестиційної привабливості цієї сфери діяльності.

Найменше ПІІ спрямовується на освіту (станом на 2010 р. – близько 0,07 %), а протягом досліджуваного періоду ця сума поступово знижувалась і на кінець 2018 р. становила близько 0,06 % загального обсягу іноземних інвестицій.

Недостатність інвестиційних вкладень у освіту в найближчій перспективі зумовить суттєве скорочення високопрофесійного персоналу і буде здатним змінити специфіку виробництва продукції в менш інноваційному і технологічному напрямках, що знизить конкурентоспроможність вітчизняної продукції на ринках товарів і послуг, а також загалом негативно позначиться на соціально-економічному розвитку країни.

Проведений аналіз інвестиційних надходжень в економіку України дозволяє дійти висновку про погіршення інвестиційної ситуації та низькому рівні зацікавленості закордонних інвесторів щодо розвитку майже всіх видів діяльності.

Оцінити інвестиційну привабливість країни на різних рівнях дають можливість результати аналізу територіального розподілу ПІІ. Крім того, на отриманих унаслідок аналізу й оцінки висновках ґрунтуються завдання державної політики зі стимулювання притоку іноземного капіталу в українську економіку та стратегічні й тактичні плани розвитку національної економіки загалом.

Проведений аналіз розподілу обсягів залучення інвестицій у регіони України показав непропорційність такого розподілу (табл. 2).

Протягом досліджуваного періоду близько 90 % інвестицій припадало на м. Київ і 8 областей України: Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Львівську, Одеську, Полтавську, Харківську. Найбільший обсяг інвестицій був спрямований у м. Київ. Так, станом на початок 2010 р. питома вага інвестицій, що надійшла в м. Київ становила 40,34 %, у 2014 р. – 48,09 %, а на кінець 2018 р. – вже 52,37 %. Одночасно Дніпропетровська область, що посідала друге місце за обсягом залучених іноземних інвестицій на початок 2010 р. (22,08 %) на кінець 2018 р. суттєво втратила свої позиції, а вищеназваний показник знизився майже вдвічі й становив 11,08 %. Військовий стан, окупація частини території і, як наслідок, суттєві втрати промислового потенціалу негативно позначились на інвестиційних ресурсах Донецької області, яка погіршила відносний показник залучених інвестицій майже втричі (9,54 % – у 2010 році, 7,06 % – у 2014 р. і 3,73 % – у 2018 р.). Натомість у Луганській області аналогічний показник знизився з 1,49 % (2010 р.) до 1,35 % (2018 р.).

Зазначимо, що зниження загального обсягу інвестиційних ресурсів, спричиненого подіями 2014 р., відбулося на всіх без винятку областях України. Деякі, як частина Луганської і Донецької області, втратили свої позиції, а деякі, як, наприклад, Миколаївська, Полтавська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська області, у період 2015–2018 рр. підвищили обсяги залучених інвестиційних ресурсів.

Таблиця 2

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України по регіонах (2010–2018) (млн дол. США)

Області	Обсяги на 01.01.									станом на 31.12.2018
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	38 992,9	45 370,0	48 197,6	51 705,3	53 704,0	38 356,8	32 122,5	31 230,3	31 606,4	32 291,9
Вінницька	184,6	205,3	226,4	248,2	309,4	223,0	187,8	180,0	198,9	223,3
Волинська	332,4	218,6	291,4	380,5	341,3	271,2	247,1	246,1	251,3	259,6
Дніпропетровська	8611,0	10620,3	10183,3	9880,1	8913,0	5784,9	4030,6	3491,1	3688,2	3577,8
Донецька	3720,6	4329,2	3559,9	3566,7	3789,1	2322,0	1748,0	1249,6	1116,4	1205,9
Житомирська	206,6	226,6	306,2	336,9	362,9	259,8	222,7	216,3	226,8	237,4
Закарпатська	363,7	364,4	348,5	406,4	437,5	334,2	311,8	317,0	325,1	340,0
Запорізька	866,1	902,8	937,5	1027,6	1075,3	843,4	682,7	863,4	910,5	902,0
Івано-Франківська	615,4	492,8	624,0	642,7	813,8	925,9	836,6	826,6	904,7	894,5
Київська	1488,5	1574,2	1714,8	1798,2	1951,5	1750,3	1593,4	1516,8	1588,7	1591,6
Кіровоградська	69,8	52,1	59,5	90,9	147,1	70,6	52,5	58,9	70,1	74,5
Луганська	579,2	629,5	713,3	785,5	826,4	578,2	443,9	436,4	438,0	436,9
Львівська	1131,6	1186,8	1300,4	1315,8	1379,5	1097,6	1032,9	833,5	930,0	922,2
Миколаївська	162,7	165,4	152,3	244,7	282,8	228,9	212,8	213,5	206,1	227,4
Одеська	1042,0	1107,3	1220,5	1629,1	1671,7	1423,3	1320,3	1228,8	1202,6	1207,1
Полтавська	449,9	550,3	701,2	942,3	1064,7	1039,4	1000,1	1003,0	1008,8	1027,0
Рівненська	275,2	276,8	259,6	277,9	292,6	242,5	199,6	159,5	134,2	133,5
Сумська	243,5	359,6	361,8	386,5	422,7	263,3	199,1	190,0	181,5	182,9
Тернопільська	66,5	59,8	61,9	63,9	68,9	55,8	49,2	48,2	45,0	55,8
Харківська	2082,7	2716,8	2814,2	2174,3	2131,9	1674,3	1519,6	642,5	638,3	666,4
Херсонська	179,6	185,5	188,6	251,5	275,2	208,2	211,0	201,3	218,5	204,2
Хмельницька	219,6	183,0	186,8	205,1	224,5	189,1	165,5	158,2	170,8	199,5
Черкаська	222,5	289,4	285,7	882,5	887,9	512,9	348,0	334,4	335,7	334,3
Чернівецька	61,8	61,9	61,9	64,2	80,2	68,6	59,1	57,1	42,6	44,0
Чернігівська	88,8	94,9	100,9	105,0	128,4	99,8	92,1	241,3	429,6	433,7
м. Київ	15 728,6	18 516,5	21 537,0	23 998,6	25 825,6	17 889,6	15 356,3	16 516,8	16 343,9	16 910,2

Примітка. Дані за 2014–2018 рр. наведені без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі [1].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Безумовно, області, що отримують стабільний приток інвестиційних ресурсів, відрізняються найбільшою інвестиційною привабливістю для закордонних інвесторів.

Вивчення територіальної структури основних країн-інвесторів дає можливість оцінити рівень диверсифікації міжнародної інвестиційної діяльності, дослідити особливості зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема їхню глибину, традиційність та/або новизну, виявити країни, які є лідерами й аутсайдерами прямого іноземного інвестування у вітчизняну економіку, у тому числі ті, що визнані офшорними територіями або мають у своєму складі офшорні та вільні економічні зони, які користуються пільговими режимами оподаткування.

Аналізуючи статистичні дані щодо країн-інвесторів у національну економіку України спочатку зупинимось на дослідженні змін прямих іноземних інвестицій із країн ЄС. Це пов'язано з тим, що саме країни ЄС є основним джерелом інвестиційних ресурсів (табл. 3).

Я видно з табл. 3, у 2010 р. питома вага інвестицій з ЄС у загальному обсязі інвестиційних ресурсів становила 80,88 %, протягом 2010–2012 рр. ця частка зросла до 81,5 %, а починаючи з 2014 р. дещо знизилась і на кінець 2018 р. становила 76,6 %.

Ключовими постачальниками інвестицій протягом 2010–2018 рр. із країн ЄС стали Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Велика Британія, Австрія, Франція. Інвестиційні ресурси, отримані від цих країн, у загальному обсязі інвестицій країн ЄС становили у 2010 р. 86,8 %, у 2011 р. – 87 %, у 2012 р. – 87,1 % у 2013 р. – 86,6 %, у 2014 р. – 88,3 %, у 2015 р. – 88,1 %, у 2016 р. – 87,4 %, у 2017 р. – 85,5 %, на кінець 2018 р. – 85,7 %. Найбільшу частину ресурсів Україна отримала від Кіпру, чия частка в загальному обсязі інвестиційних ресурсів з країн ЄС стрімко зростала до 2014 р., де становила 43,2 %, а у 2014–2018 рр. зменшилась і станом на кінець 2018 р. становила 35,9 %. Частка Нідерландів у середньому становила близько 27,7 %, зокрема у 2010 р. – 23,7 %, у 2014 р. – 22 %, на кінець 2018 р. – 28,5 %. Середня питома вага інвестицій, отриманих Україною від Німеччини, у досліджуваній період постійно знижувалась з 9,1 % у 2010 р. до 7,1 % у 2014 р. та до 6,7 % станом на кінець 2018 р. Питома вага Великої Британії в середньому в цей період становила 7,9 %, зокрема у 2010 р. – 7,1 %, у 2014 р. – 6,7 %, на кінець 2018 р. – 7,9 %, а Австрії – при середньому значенні питомої ваги 5,56 %, у тому числі у 2010 р. – 5,3 %, у 2014 р. – 5,6 %, на кінець 2014 р. – 4,1 %.

Сукупна частина інших країн ЄС (Італії, Люксембургу, Польщі, Угорщини, Латвії, Литви, Естонії, Мальти, Словаччини, Словенії, Хорватії, Іспанії, Ірландії, Чехії) протягом 2010–2014 рр. зменшувалась з 13,2 % у 2010 р. до 11,7 % у 2014 р., проте в період 2015–2018 рр. ця частка зросла з 11,9 % у 2015 р. до 14,3 % на 31.12.2018 р. Вважаємо доцільним звернути увагу на зростання майже вдвічі обсягу інвестицій, отриманих від Швейцарії протягом досліджуваного періоду (з 785,7 до 1540,7 млн дол. США), у 11,6 раза від Сінгапуру, у 2,5 раза від Туреччини, у 4 рази від Белізу, майже вдвічі від Панам, втричі від Маршаллових Островів. Таке зростання інвестиційних надходжень є позитивним явищем з погляду диверсифікованості економічних зв'язків України, надходжень інвестиційних ресурсів та зниження фінансових ризиків.

Стосовно надходжень прямих іноземних інвестицій з інших країн Європи, зазначимо, що незважаючи на тенденцію до зниження у зв'язку з напруженою політичною ситуацією, спричиненою анексією Кримського півострову, з військовими діями в Луганській і Донецькій областях, обсяг залучених ресурсів із Російської Федерації залишається достатньо високим і на кінець 2018 року становив 3,12 % від загального обсягу інвестицій.

Таблиця 3

Основні країни світу – постачальники прямих інвестицій в економіку України (2010–2018 рр.) (млн дол. США)

Регіони / країни світу	Обсяги на 01.01.									на 31.12.2018
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	38 992,9	45 370,0	48 197,6	51 705,3	53 704,0	38 356,8	32 122,5	31 230,3	31 606,4	32 291,9
Європа										
Усього країни ЄС	31 538,4	36 969,1	39 268,9	41 132,3	41 032,8	29 308,0	24 982,8	23 425,7	24 145,2	24 742,7
Австрія	1674,7	1798,9	2317,5	2476,9	2314,0	1351,5	1152,6	1099,9	1038,8	1005,6
Велика Британія	2234,1	2229,9	2536,4	2496,9	2768,2	2146,2	1785,2	1947,0	1944,4	1955,9
Італія	354,2	352,7	349,2	401,7	584,6	207,8	216,4	196,7	201,6	249,6
Люксембург	263,0	435,4	488,9	559,5	555,8	398,8	363,9	660,1	515,8	526,1
Нідерланди	7461,3	11389,8	9323,8	8727,6	9007,5	6887,3	6090,3	6028,4	6395,0	7060,9
Німеччина	6009,6	5001,2	5 329,8	4 496,3	2908,4	2110,6	1604,9	1564,2	1682,9	1668,2
Польща	847,0	913,0	834,3	897,2	819,8	708,0	679,4	509,1	571,3	593,9
Угорщина	708,6	697,6	678,5	684,3	685,9	466,4	333,7	498,1	511,1	500,1
Франція	1381,1	2105,4	1993,1	1510,3	1520,5	1341,9	1299,1	615,6	723,4	636,0
Швеція	674,2	1108,9	1141,9	1084,4	439,3	363,7	334,0	328,8	351,2	341,8
Кіпр	8603,1	9620,5	12700,8	15907,7	17725,6	11971,6	9894,8	8785,5	8932,7	8879,5
Інші країни ЄС	1327,5	1315,8	1574,7	1889,5	1703,2	1354,2	1228,5	1192,3	1277	1325,1
Інші країни Європи, у тому числі:										
- Російська Федерація	1900,2	2692,7	2876,1	3040,5	3525,9	1620,5	343,8	813,6	797,2	1008,1
- Швейцарія	785,7	852,7	939,3	1097,6	1351,0	1391,7	1391,0	1436,9	1515,9	1540,7
Азія										
Сінгапур	23,9	23,6	23,8	82,4	83,3	83,2	131,3	258,4	276,3	277,6
Туреччина	134,0	148,6	164,0	186,9	212,1	199,3	192,7	280,6	319,0	337,9
Африка										
Сейшельські Острови	80,3	82,9	83,0	107,3	318,5	201,8	129,6	140,5	136,2	127,2
Америка										
Беліз	112,9	132,4	151,7	809,2	1 026,6	652,5	535,1	604,2	532,3	439,1
Віргінські Острови (Брит.)	1283,6	1384,9	1580,2	1888,2	2275,9	1988,3	1715,0	1682,3	1358,4	1311,4
Панама	160,4	199,4	288,3	383,7	610,5	394,8	316,9	291,7	337,7	333,2
США	1260,0	1107,6	966,6	976,5	934,7	789,1	717,2	585,2	517,4	488,9
Австралія і Океанія										
Маршаллові Острови	14,4	19,9	19,4	23,6	30,2	21,6	22,9	40,6	41,1	42,4

Джерело: складено авторами на основі [1].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як видно з табл. 3, близько $\frac{2}{3}$ загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну надходить із офшорних зон: Кіпру, Нідерландів та Великої Британії. Необхідно зазначити, що більшість інвестицій з офшорних зон в Україну – це власне не іноземний, а український капітал (табл. 4). Кіпр, Нідерланди, Британські Віргінські Острови, Сейшельські Острови, Маршаллові Острови надають можливість іноземним компаніям реєструвати свій бізнес, приваблюють підприємства вигідним оподаткуванням, що дає змогу оптимізувати витрати, виводити дивіденди та захищати свої інвестиції. На жаль, більша частина даних стосовно прямих інвестицій з України не оприлюднюється з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Таблиця 4

Прямі інвестиції з України в економіці країн світу (2010–2018) (млн дол. США)

Регіони / країни світу	Обсяги на 01.01.									Станом на 31.12. 2018
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	5760,5	6402,8	6435,4	6568,1	6702,9	6456,2	6315,2	6346,3	6322,0	6 295,0
у тому числі:										
Російська Федерація	166,1	190,3	236,6	292,6	377,9	196,4	122,8	144,1	150,3	118,5
Кіпр	5336,1	5900,1	5899,7	5917,6	5925,1	5926,1	5923,7	5930,5	5932,5	5931,9
Нідерланди	-	-	0,1	13,5	14,2	12,5	11,2	10,7	12,3	11,8
Віргінські Острови (Брит.)	20,8	25,8	25,8	25,8	25,8	25,8	51,3	57,6	61,0	59,9

Примітка. Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: складено авторами на основі [1].

Отже, значна частка інвестованих в Україну коштів має українське походження, певним чином витісняє з української економіки капітал розвинених країн світу проте й забезпечує загальні показники приросту надходження акціонерних капіталів до України, позитивно впливаючи на інвестиційну привабливість країни.

Наявні методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості країн світу достатньо різноманітні й різняться залежно від цілей дослідження, кількості показників, які аналізуються, та їхніх характеристик, за вибором самих показників, що переважно ґрунтуються на дослідженні макроекономічних чинників. До методик, які отримали найбільше застосування у світі можна віднести: індекс економічної свободи, Business Environmental Risk Index (BERI), Economist Intelligence Unit, Political Risk Services, Standard & Poor's Rating Group, Pricewaterhouse Coopers, методику оцінки інвестиційного клімату журналу «Euromoney» (м. Лондон), методику оцінки інвестиційної привабливості Лозаннського інституту розвитку менеджменту (Швейцарія) та інші. Зазначимо, що кількість показників, що використовуються в методиках з оцінки інвестиційної привабливості, суттєво відрізняється. Наприклад, журнал «Euromoney» використовує всього 9 показників, а Лозаннський інститут – 381.

Інтереси замовників і зазначена мета аналізу визначають особливості оцінки інвестиційної привабливості країн, яку можуть здійснювати спеціальні консалтингові фірми, експерти банківських установ, фінансові аналітики журналів і газет та інші установи. Методики аналізу інвестиційної привабливості ґрунтуються на кредитному й фондовому рейтингуванні або на розрахунку економічних індексів.

Для фінансових інвесторів кредитні рейтинги служать орієнтиром оцінки надійності вкладень у боргові зобов'язання фінансових, інвестиційних та інших компаній або урядів, а фондові – дозволяють оцінити й обґрунтувати доцільність вкладень у корпоративні права фінансових компаній, промислових підприємств тощо. Використання кредит-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

них і фондових рейтингів дає змогу інвесторам сформувати якісний інвестиційний портфель і оперативно маніпулювати активами в разі зміни рейтингових оцінок та зростання фінансових і інвестиційних ризиків.

Економічні індекси використовуються більшою мірою стратегічними інвесторами при розробці й реалізації їхньої інвестиційної стратегії за кордоном і характеризують такі сторони національної економіки, як рівень конкурентоспроможності, економічної свободи та корупції. Їх визначають різноманітні рейтингові й аналітичні агентства та міжнародні організації (ООН, Світовий Банк, Європейський банк реконструкції та розвитку тощо) на основі системи показників, до яких зазвичай відносять такі: стан і тенденції економічного розвитку, політична стабільність у країні, соціально-демографічна ситуація, монетарна політика та інфляція, рівень державного регулювання економіки, розвиток інфраструктури, корупція і правопорушення тощо. Приймаючи рішення щодо вкладання капіталу, інвестор, зважаючи на інвестиційну привабливість країни, вивчає фактори, які здатні вплинути як зростання вартості вкладеного капіталу в об'єкт інвестування й обов'язково враховує ймовірність ризиків втрат [10].

Узагальнимо дані щодо інвестиційної привабливості України за період 2014–2018 рр. (табл. 5).

Таблиця 5

Оцінка інвестиційної привабливості України за період 2014–2018 рр.

Рейтинг	Категорії рейтингу	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7
«Легкість ведення бізнесу» (Doing Business)	Позиція України у рейтингу	112	96	83	80	76
	Реєстрація підприємства	47	76	30	20	52
	Отримання дозволу на будівництво	41	70	140	140	35
	Підключення до електромереж	172	185	137	130	128
	Реєстрація власності	97	59	61	63	64
	Кредитування	13	17	19	20	29
	Захист інвесторів	128	109	88	70	81
	Оподаткування	164	108	107	84	43
	Міжнародна торгівля	148	154	109	115	119
	Забезпечення виконання контрактів	45	43	98	81	82
Відновлення платоспроможності	162	142	141	150	149	
«Глобальний індекс конкурентоспроможності» (Global Competitiveness Index)	Позиція в загальному рейтингу	84	76	79	89	83
	Якість інститутів	130	130	129	115	110
	Інфраструктура	68	69	75	65	57
	Макроекономічна стабільність	105	134	128	73	77
	Здоров'я і початкова освіта	43	45	54	134	131
	Вища освіта і професійна підготовка	40	34	33	91	94
	Ефективність ринку товарів і послуг	112	106	108	46	46
	Ефективність ринку праці	80	56	73	85	73
	Розвиненість фінансового ринку	107	121	130	88	66
	Рівень технологічного розвитку	85	86	85	117	117
	Розмір внутрішнього ринку	38	45	47	47	47
Конкурентоспроможність підприємств	99	91	98	81	86	
Інноваційний потенціал	81	54	52	60	58	
«Індекс економічної свободи» (Index of Economic Freedom)	Загалом позиція країни у рейтингу	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9
	Захист прав власності	30,0	20,0	25,0	41,4	41,0
	Урядова сумлінність	21,9	25,0	26,0	29,2	29,0
	Ефективність судової системи	-	-	-	22,6	29,5
	Податковий тягар	79,1	78,8	78,6	78,6	80,2
	Державні витрати	37,5	28,0	30,6	38,2	45,0
	Фіскальне здоров'я	-	-	-	67,9	75,9
	Свобода бізнесу	59,8	59,3	56,8	62,1	62,7
Свобода ринку праці	49,8	48,2	47,9	48,8	52,8	

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 5

1	2	3	4	5	6	7
	Монетарна свобода	78,7	78,6	66,9	47,4	60,1
	Свобода торгівлі	86,2	85,8	85,8	85,9	81,1
	Свобода інвестицій	20,0	15,0	20,0	25,0	35,0
	Фінансова свобода	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
«Індекс процвітання» (Legatum Prosperity Index)	Позиція у рейтингу	99	105	116	112	111
	Економіка	91	90	100	100	97
	Підприємництво	101	100	103	102	106
	Управління	126	124	128	130	129
	Освіта	48	43	44	43	43
	Охорона здоров'я	110	109	133	132	137
	Безпека	73	117	135	133	128
	Особисті свободи	91	86	93	95	90
	Соціальний капітал	138	128	134	116	119
	Екологія	117	114	112	100	105

Джерело: складено авторами на основі [2-6; 7].

У міжнародному рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business 2018, який складається Світовим банком, Україна посіла 76-е місце, піднявшись на 4 позиції порівняно з 2017 роком. Проте, як видно з табл. 5, за більшістю індикаторів Doing Business Україна втратила свої позиції. До таких індикаторів віднесено: «Реєстрацію підприємств», де відбулось найсуттєвіше зниження позиції держави (на 32 пункти, з 20-го на 52-е); «Захист інвесторів» (падіння з 70-го на 81-е місце); «Кредитування» (з 20-го на 29-е); «Міжнародна торгівля» (зі 115-го на 119-е), «Реєстрація власності» (з 63-го на 64-е), «Забезпечення виконання контрактів» (з 81-го на 82-е). Піднятися в загальному рейтингу Україні дозволили успіхи тільки за чотирма з них. Зокрема, за індикатором «Отримання дозволів на будівництво», за яким Україна піднялась на 105 пунктів (з 140-го до 35-е), за категорією «Оподаткування» відбулось зростання на 41 пункт (з 84-го на 43-е), що сталося завдяки зменшенню та уніфікації Єдиного соціального внеску. Крім цього, країна просунулася за індикаторами «Підключення до системи електропостачання» (із 130-го на 128-е) і «Відновлення платоспроможності» (з 150-го на 149-е).

За глобальним індексом конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) у 2018 році Україна посіла 83-є місце з 140 країн, тобто відбулось покращення положення країни на 6 пунктів. Позиції України погіршилися за трьома компонентами: «Макроекономічна стабільність», «Вища освіта і професійна підготовка», «Конкурентоспроможність підприємств» і за трьома складовими – не змінилась («Ефективність ринку товарів і послуг», «Розмір внутрішнього ринку», «Рівень технологічного розвитку»), що має свої позитивні і негативні наслідки.

За індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom) Україна у 2018 р. набрала 51,9 бали зі 100 можливих і посіла у рейтингу 150-е місце із 180 країн світу, тим самим наша країна стала останньою серед 44 країн Європи, а її бал нижчий середніх регіонального та світового показників. Водночас за минулий рік Індекс економічної свободи України виріс на 3,8 пункту, що відбулось завдяки позитивним змінам у 8 з 12 показників. Три показники України оцінені гірше, ніж минулого року, а саме «Захист прав власності», «Урядова сумлінність», «Свобода торгівлі». Показник «Фінансова свобода» залишився на торішньому рівні, що у поєднанні із динамікою вищеназваних показників може свідчити про розвиток тіньового сектору економіки.

У глобальному індексі процвітання за 2018 рік Україна піднялась із 112-ї на 111-у позицію з 149 країн. Зокрема, у 2018 році країна показала кращі результати у сфері безпеки, особистої свободи, економіки й управління. А погіршила Україна свої позиції за категоріями «Підприємництво» (на 4 позиції), «Охорона здоров'я» (на 5 позицій), «Соціальний капітал» (на 3 позиції), «Екологія» (на 5 позицій).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як свідчать дані табл. 5, у 2018 р. позиції країни в міжнародних рейтингах дещо покращилися порівняно попередніми періодами, проте разом з тим вони є доволі низькими, що свідчить про недостатню привабливість вітчизняної економіки для інвесторів, а інвестиційний клімат мало сприяє заохоченню закордонних інвесторів до вкладень фінансових та інших ресурсів у національну економіку України.

Інвестиційна політика країни повинна сприяти її зваженому соціально-економічному розвитку. Охарактеризувати рівень розвитку певної країни можливо за допомогою відповідних макроекономічних показників, зокрема валового внутрішнього продукту (ВВП) (табл. 6) [1; 8; 9].

Таблиця 6

*Динаміка зміни Валового внутрішнього продукту (ВВП)
у період 2010–2018 рр., млн дол. США*

Показник	Рік									Станом на 31.12.2018
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
ВВП	117 228	136 419	163 160	175 781	183 310	131 805	90 615	93 270	112 154	130 660

Джерело: складено на основі [1].

Побудуємо економіко-статистичні моделі залежності ВВП від прямих іноземних інвестицій у різні галузі України (табл. 1, табл. 6), використовуючи кореляційно-регресійний аналіз.

Просторові ряди, на відміну від динамічних, дають можливість вивчати не розвиток процесу в динаміці, а кількісний вплив фактора X (ППІ) на показник Y (ВВП). Табличний процесор Excel пропонує функцію, яка знаходить значення оцінок параметрів залежності за методом найменших квадратів. За допомогою табличного процесору Excel були отримані такі моделі залежності ВВП від ППІ в галузі економіки (табл. 7).

Таблиця 7

Узагальнені результати оцінки впливу прямих іноземних інвестицій на ВВП України

Вид залежності	Моделі залежності ВВП від ППІ	Коефіцієнт детермінації	Аналіз отриманих даних моделі
Залежність ВВП від ППІ в промисловість	$y = 6,631x + 39702$	$R^2 = 0,6114$	ВВП на 61,14 % залежить від ППІ у промисловість
Залежність ВВП від ППІ у фінансову та страхову діяльність	$y = 6,4611x + 81639$	$R^2 = 0,6989$	ВВП на 69,89 % залежить від ППІ у фінансову та страхову діяльність
Залежність ВВП від ППІ у торгівлю	$y = 29,004x - 23122$	$R^2 = 0,4307$	ВВП на 43,07 % залежить від ППІ у торгівлю
Залежність ВВП від ППІ у будівництво	$y = 115,33x - 948,77$	$R^2 = 0,564$	ВВП на 56,40 % залежить від ППІ у торгівлю
Залежність ВВП від ППІ в сільське господарство	$y = 308,8 - 65846$	$R^2 = 0,7285$	ВВП на 72,85 % залежить від ППІ в сільське господарство
Залежність ВВП від ППІ в охорону здоров'я	$y = 2822,8x - 2475,5$	$R^2 = 0,5155$	ВВП на 51,55 % залежить від ППІ в охорону здоров'я
Залежність ВВП від ППІ в операції з нерухомим майном	$y = 16,829x + 71165$	$R^2 = 0,1098$	ВВП на 10,98 % залежить від ППІ в операції з нерухомим майном (можна зробити висновок, що зв'язок між ВВП і ППІ в галузь не встановлено)
Залежність ВВП від ППІ в освіту	$y = -3033,7x + 179644$	$R^2 = 0,4231$	ВВП має зворотну залежність від ППІ у галузь
Залежності ВВП від ППІ в економіку України загалом	$y = 3,3916x - 3438,6$	$R^2 = 0,8519$	ВВП на 85,19 % залежить від ППІ в економіку України загалом (цей показник свідчить про доволі тісний зв'язок між ППІ та ВВП, оскільки наближається до 1)

Джерело: складено авторами на основі [1; 8; 11].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз отриманих залежностей доводить, що прямі іноземні інвестиції впливають на всі види діяльності національної економіки (ВВП на 85,19 % залежить від ПІІ в економіку України), проте ступінь впливу відрізняється. Як бачимо, розвиток промисловості, фінансової та страхової діяльності та сільського господарства досить суттєво залежать від обсягів іноземних інвестицій, а іноземні вкладення в такі галузі, як будівництво, охорона здоров'я, торгівля та освіта нині є не дуже ефективними. Зв'язку між ВВП та ПІІ такого виду діяльності, як операції з нерухомим майном взагалі не встановлено.

Узагальнення результатів аналізу процесу інвестування, інвестиційної привабливості національної економіки та дослідження залежності функціонування і розвитку промислових та інших підприємств від залучення інвестиційних ресурсів дозволило систематизувати основні ризики й загрози, що супроводжують процес іноземного інвестування. Основними загрозами, що перешкоджають залученню інвестицій і стримують розвиток економічних суб'єктів усіх видів діяльності загалом і промислових підприємств зокрема є: корумпованість і непрозорість влади; значні темпи розвитку тіньової економіки; нестаціонарність економіки й макроекономічна нестабільність; незадовільний рівень якості бізнес-середовища; складність і довготривалість процедур, пов'язаних із будівництвом і землеволодінням; велика вартість залучення капіталу та обмеженість доступу до фінансових, ресурсних і товарних ринків; рейдерські захоплення найбільш прибуткових і найменш захищених законодавством підприємств (переважно промислових та сільськогосподарських) та продукції, що ними виготовляється; низький рівень фінансування і впровадження новацій, і, як наслідок, низький рівень технологічного розвитку; високий рівень наявного і прихованого безробіття та відтік кваліфікованої робочої сили за межі країни на тимчасове та постійне проживання; недоцільні рішення в економічній політиці, спричинені тенденціями до популізму та бажанням отримати голоси виборців тощо.

Зупинимось на окремих загрозах та ризиках, які вони спричинюють. Корумпованість і непрозорість влади, породжують низку політико-правових та криміногенних ризиків, а недостатній рівень професіоналізму учасників законотворчих процесів спричинюють кадрові та операційні ризики. Нестационарність економіки й макроекономічна нестабільність є основною виникнення макроекономічних ризиків, у тому числі як ринкових (фондових, процентних тощо), так і фінансових (зокрема інвестиційних, інноваційних та кредитних, а також ризиків втрати ліквідності та платоспроможності суб'єктами господарювання та інші). Рейдерські захоплення найбільш прибуткових і найменш захищених законодавством підприємств, особливо промислових негативно відбивається можливості їх життєдіяльності в майбутньому, оскільки такі захоплення нерідко супроводжуються швидким демонтажем та здачею на металобрухт обладнання, унаслідок чого всі виробничі потужності виявляються повністю зруйнованими. Такі процеси спричинюють втрату доходу власників такого підприємства та його робітників як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Особливо найгірші наслідки рейдерських захоплень для промислових підприємств різних галузей, що мають статус містоутворюючих і розташовані у селах та малих і середніх містах, оскільки, крім надання доходів у вигляді заробітної плати, такі підприємства утримують ще соціальну інфраструктуру. Отже, зазначені загрози спричинюють появу як криміногенних ризиків, так і фінансово-економічних (пов'язаних із падінням доходів, втратою накопичень, неможливістю погашати свої кредитні зобов'язання та сплачувати дивіденди та проценти по отриманих інвестиційних коштах, що в подальшому знижує бажання наявних інвесторів до подальших вкладень).

На нашу думку, виявлення сильних і слабких сторін, що впливають на інвестиційну привабливість країни, загроз і ризиків, що супроводжують активізацію або стримування інвестиційних процесів, слугує індикатором необхідності реалізації заходів, спрямованих

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

на подолання недоліків і створення більш широких можливостей для підвищення конкурентних переваг та поліпшення позицій України в інвестиційних рейтингах. А використання переваг і сильних сторін, які притаманні національній економіці, дасть змогу реалізувати наявний промисловий, інноваційний, кадровий та інші види потенціалу і стане передумовою поступового посилення конкурентних позицій України на світових товарних ринках та адаптації національної економіки до глобальних трансформацій.

Таким чином, ризикозалежність економічних суб'єктів від інвестиційної привабливості не викликає заперечень, адже підвищення інвестиційного рейтингу національної економіки супроводжується вирішенням нагальних соціально-економічних проблем суспільства і зростанням виробничого, кадрового, фінансового, інноваційного, транспортного та інфраструктурного потенціалу суб'єктів економіки і передусім промислових підприємств, чия частка у створенні валового продукту країни є достатньо вагомою.

Висновки і пропозиції. Дослідження інвестиційної привабливості та інвестиційного рейтингу реального сектору економіки України, можливих загроз щодо його погіршення і наслідків їх прояву дозволило систематизувати основні загрози й ризики, що супроводжують процес інвестування в національну економіку в умовах фінансової кризи та доведено наявність ризикозалежності промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки України. Встановлення ризикозалежності потребує подальшого доопрацювання з погляду моделювання впливу надходжень інвестицій на динаміку доходності промислових підприємств, що стане предметом подальшої наукової роботи.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Index of Economic Freedom. URL: <https://knoema.ru/HFWSJIEF2016/index-of-economic-freedom>.
3. Legatum Prosperity Index. URL: <https://www.prosperity.com/about/resources>.
4. OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment. 4th ed. 2008. URL: www.oecd.org.
5. The Global Competitiveness Index. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report>.
6. World Bank Doing Business. URL: <http://russian.doingbusiness.org/ru/rankings>.
7. Єріна А. М. Міжнародні рейтинги: статистичні аспекти обчислення та застосування. Частина I. Індекси економічної свободи та глобальної конкурентоспроможності. *Статистика України*. 2016. № 3. С. 56–64.
8. Маслій В. Теоретичні аспекти застосування методу групувань в статистичному дослідженні процесу іноземного інвестування в Україні. *Економічний аналіз: зб. наук. праць* / Тернопільський національний економічний університет. 2011. № 8/1. С. 446–448.
9. Кравців В. С., Мельник М. І., Антонов В. Б. Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України: проблеми та політика активізації: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2011. 368 с.
10. Шишкіна О. В. Вартість суб'єктів реального сектору економіки в умовах ризику і невизначеності *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 223–228. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/45.pdf>.
11. Кальченко О. М., Шишкіна О. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Чернігів: Видавець Брагинець О. В., 2018. 524 с.
12. Шишкіна О. В. Ідентифікація та експрес-оцінка фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. С. 238–246. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

References

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Index of Economic Freedom. Retrieved from <https://knoema.ru/HFWSJIEF2016/index-of-economic-freedom>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Legatum Prosperity Index. Retrieved from: <https://www.prosperity.com/about/resources>.
4. OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment. 4th ed. 2008. Retrieved from www.oecd.org.
5. The Global Competitiveness Index. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report>.
6. World Bank Doing Business. Retrieved from <http://russian.doingbusiness.org/ru/rankings>.
7. Yerina, A. M. (2016). Mizhnarodni reitnyhy: statystychni aspekty obchyslennia ta zastosuvannia. Chastyna I. Indeksy ekonomichnoi svobody ta hlobalnoi konkurentospromozhnosti [International Ratings: Statistical Aspects of Calculation and Application. Part I. Indexes of economic freedom and global competitiveness]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3, 56–64 [in Ukrainian].
8. Maslii, V. (2011). Teoretychni aspekty zastosuvannia metodu hrupuvan v statystychnomu doslidzhenni protsesu inozemnoho investuvannia v Ukraini [Theoretical aspects of the application of the grouping method in the statistical survey of the foreign investment process in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz – Ekonomichnyy analiz*, 8/1, 446–448 [in Ukrainian].
9. Kravtsiv, V. S., Melnyk, M. I., Antonov V. B. (2011). *Zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy: problemy ta polityka aktyvizatsii [Attracting Foreign Direct Investment into the Ukrainian Economy: Problems and Activation Policy]*. Lviv: IRD NAN Ukrainy [in Ukrainian].
10. Shyshkina, O. (2017). Vartist subiektiv realnoho sektoru ekonomiky v umovakh ryzyku i nevyznachenosti [The cost of real-sector entities in risk and uncertainty]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 20, 223–228. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/45.pdf>.
11. Kalchenko, O. M., Shyshkina, O. V. (2018). *Finansovy analiz [Financial analysis]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].
12. Shyshkina, O. (2014). Identyfikatsiia ta ekspres-otsinka finansovykh ryzykiv promyslovykh pidpriemstv [Identification and rapid assessment of financial risks of industrial enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, 4, 238–246. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: F-3208-2014

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Onkalchenko.2014@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

УДК 336.76

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-261-270

Тетяна Біловус

**НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД
ЯК СУБ'ЄКТ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ**

Татьяна Биловус

**НЕГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕНСИОННЫЙ ФОНД
КАК СУБЪЕКТ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ**

Tatiana Bilovus

NON-STATE PENSION FUND AS AN ENTITY SECURITIES MARKET

У статті досліджено особливості функціонування недержавних пенсійних фондів (НПФ) як суб'єктів ринку цінних паперів. Проаналізовано кількісну динаміку НПФ за останні десять років. Також у статті досліджено НПФ з найбільшою вартістю активів, КУА з найбільшою вартістю активів НПФ в управлінні, співвідношення частки активів НПФ в ЦП до загальної вартості активів НПФ, портфель цінних паперів НПФ за типами інструментів. Наголошено на необхідності впровадження другого рівня пенсійної системи, оскільки РЦП в Україні не зможе розвиватися без появи довгострокових фінансових ресурсів, насамперед, коштів пенсійного фонду. Але разом з тим зазначено, що розвиток накопичувальної пенсійної системи в повному її розумінні може відбуватися лише в поєднанні з розвитком якісно функціонуючого РЦП з великим асортиментом ліквідних ЦП, ефективним корпоративним управлінням компаній і надійним захистом прав приватної власності.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд; ринок цінних паперів; компанія з управління активами; пенсійна система; цінні папери; активи НПФ.

Рис.: 5. Табл.: 2. Бібл.: 7.

В статье исследованы особенности функционирования негосударственных пенсионных фондов (НПФ) как субъектов рынка ценных бумаг. Проанализирована количественная динамика НПФ за последние десять лет. Также в статье исследованы НПФ с наибольшей стоимостью активов, КУА с наибольшей стоимостью активов НПФ в управлении, соотношение доли активов НПФ в ЦБ к общей стоимости активов НПФ, портфель ценных бумаг НПФ по типам инструментов. Подчеркнута необходимость внедрения второго уровня пенсионной системы, поскольку РЦБ в Украине не сможет развиваться без появления долгосрочных финансовых ресурсов, прежде всего, средств пенсионного фонда. Но вместе с тем отмечено, что развитие накопительной пенсионной системы в полном ее понимании может происходить только в сочетании с развитием качественно функционирующего РЦБ с большим ассортиментом ликвидных ЦБ, эффективным корпоративным управлением компаний и надежной защитой прав частной собственности.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд; рынок ценных бумаг; компания по управлению активами; пенсионная система; ценные бумаги; активы НПФ.

Рис.: 5. Табл.: 2. Библ.: 7.

The article explores the peculiarities of functioning of non-state pension funds (NPFs) as subjects of the securities market. The author analyzes the quantitative dynamics of NPF over the last ten years. The article also analyzes the highest value NPF assets, the AMC with the highest asset value of NPF assets in management, the ratio of the share of NPF assets in the securities to the total value of NPF assets, the portfolio of NPF securities by types of instruments. The author emphasizes the necessity of introducing the second level of the pension system, as he believes that the RZP will not be able to develop in Ukraine without the emergence of long-term financial resources, first of all, the pension fund. But at the same time, the author notes that the development of a funded pension system in its full understanding can only occur in conjunction with the development of a well-functioning RZP with a large assortment of liquid securities, effective corporate governance of companies and reliable protection of private property rights.

Keywords: private pension fund; securities market; asset management company; pension system; securities; NPF assets.

Fig.: 5. Table: 2. References: 7.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. У фінансовій науці та практиці поширився підхід, за якого є велика кількість різних фінансових установ і всі вони формують свої ринки послуг (банківських та страхових послуг, операцій із цінними паперами, послуг спільного інвестування, послуг із недержавного пенсійного забезпечення та ін.) [1, с. 101–112].

Однією з таких установ є недержавний пенсійний фонд (НПФ). НПФ належать до фінансових посередників, які є важливими суб'єктами фінансового ринку, зокрема й ринку цінних паперів (РЦП). Недержавні пенсійні фонди залучають кошти інвесторів (юридичних та фізичних осіб) у вигляді пенсійних внесків, а потім інвестують залучений капітал у фінансові інструменти РЦП.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Фінансовий інструмент визначають як будь-який контракт, який спричиняє виникнення фінансового активу одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструменту капіталу іншого підприємства [2, с. 85].

Такі інституційні інвестори реалізують капіталовкладення згідно із законодавчими вимогами щодо встановлених норм інвестування пенсійних коштів у різноманітні активи та інструменти фінансового ринку і РЦП зокрема. Саме тому є актуальним дослідження функціонування НПФ з позиції суб'єкта РЦП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної діяльності НПФ посідають вагоме місце в наукових дослідженнях вітчизняних та закордонних учених: Д. А. Леонової, Г. Р. Світлової, А. А. Ткача, О. Кириленко, Ю. М. Коваленко, Л. С. Миргородської, М. В. Лазебної, Ю. Прозорова, С. Варволомеєва, Г. Мак Таггарта, В. Кабанова, А. Сидорчук та інших. Але питання щодо функціонування НПФ на РЦП з позиції суб'єкта ринку цінних паперів є недостатньо дослідженими.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Невирішеним питанням є функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку цінних паперів України, забезпечення захисту інвестування коштів пенсійних фондів у цінні папери РЦП.

Мета статті. Метою дослідження є вивчення особливостей функціонування недержавних пенсійних фондів як суб'єктів ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу. НПФ утворюють третій рівень пенсійної системи, розвиток якого є надзвичайно актуальним та проблемним питанням в Україні. НПФ здебільшого інвестують кошти у ЦП з мінімальним рівнем ризику, ретельно обираючи ті інструменти РЦП, які захистять інвестиції населення від інфляції, а також приносять певний прибуток. Це зумовлено тим, що головне призначення НПФ – збереження пенсійних внесків, а також їх примноження в майбутньому.

НПФ віддають перевагу інвестувати кошти у ЦП, дохід по яких гарантовано Кабінетом Міністрів України, ніж в акції та боргові зобов'язання вітчизняних інвесторів, у той час як у світі НПФ є фундаментом національних РЦП, бо довгостроковий характер їхніх капіталовкладень та поміркована стратегія роблять їх менш уразливими до цінних перепадів та загрозам ліквідності, що властиві фінансовим ринкам.

Згідно з даними Інституту Суверенних Фондів (SWF Institute) Норвегія з 863 млрд дол. – єдина країна ОЕСР зі значним суверенним непенсійним фондом. Іншими країнами з найбільшими фондами є Китай, ОАЕ, Саудівська Аравія і Сінгапур. Це створює регіональну концентрацію фондів: 42,6 % активів у власності країн Середньої Азії і 40 % активів фондів, організованих у Східній і Південно-Східній Азії [3].

В Україні з 2008 року щороку відбувається скорочення кількості НПФ, що говорить про проблемний та низький розвиток пенсійної системи загалом і, у свою чергу, про низьку якість залучення інвестицій у ЦП зокрема (рис. 1).

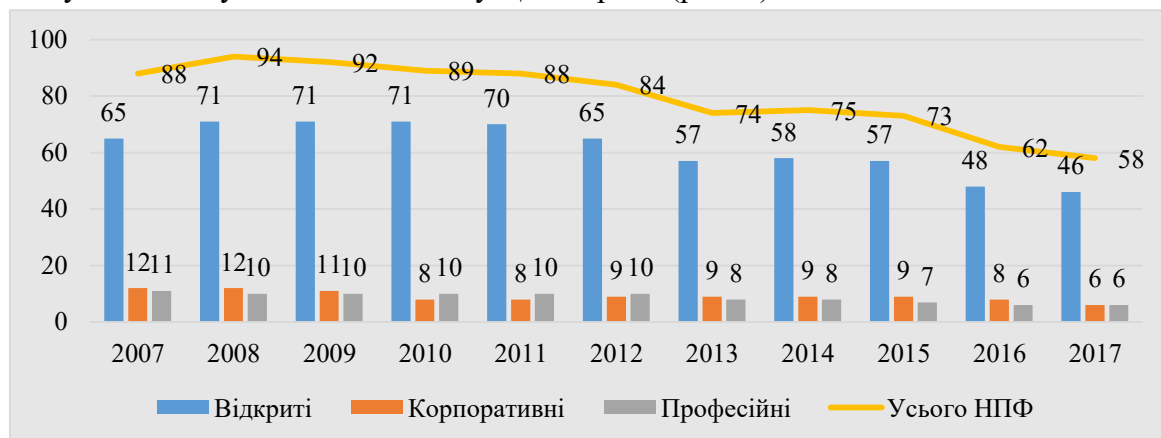

Рис. 1. Кількісна динаміка НПФ у 2007–2017 рр., шт.

Джерело: [4; 7].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Перше місце серед НПФ за розміром активів у 2017 році посідає КНПФ НБУ із вартістю активів 1210,45 млн грн, друге місце – НТ «НКПФ ВАТ «Укресімбанк» – 201,24 млн грн, на третьому місці ВНПФ «Емерит-Україна» – 148,77 млн грн. Завершує рейтинг ТОП-10, за даними НКЦПФР, ВНПФ «Україна» із вартістю активів 54,42 млн грн (рис. 2).

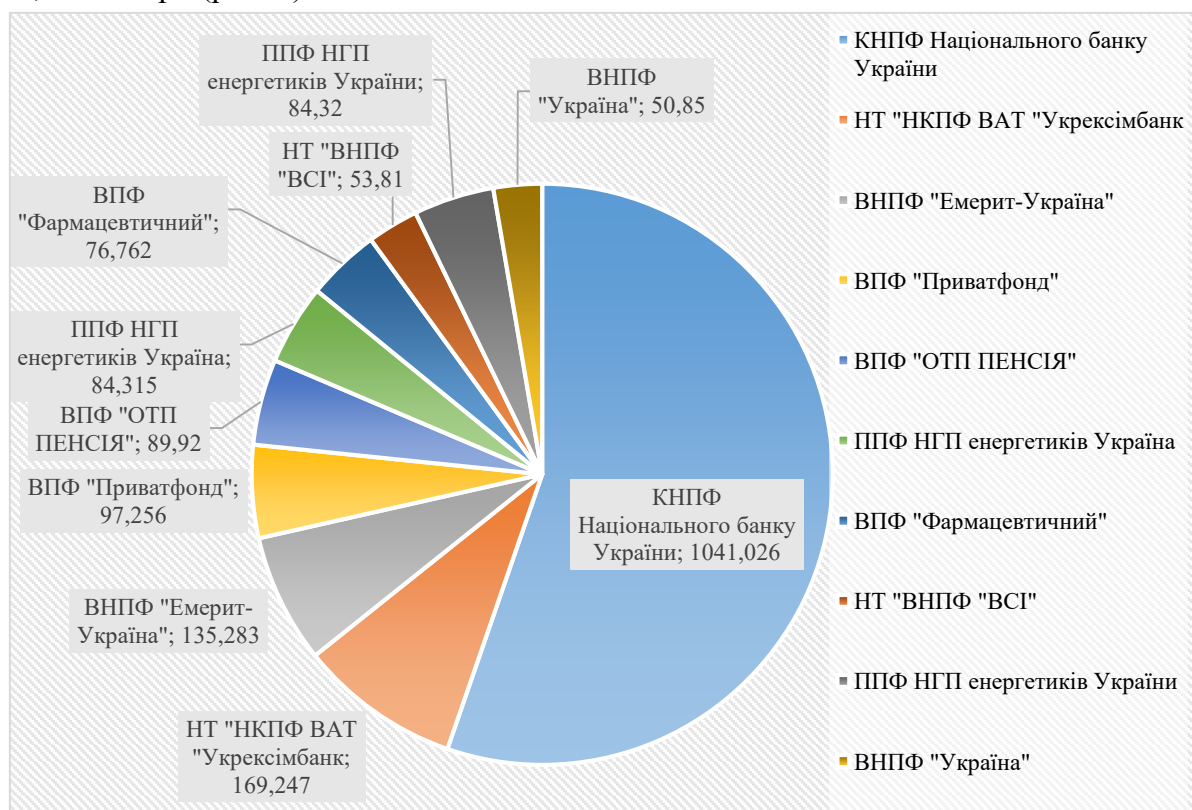

Рис. 2. Десять найкращих НПФ із найбільшою вартістю активів у 2017 р.

Джерело: [4].

Рейтинг найбільших КУА за вартістю активів НПФ в управлінні в 2017 р. теж очолює НБУ, а завершує ТОП-10 ТОВ «КУА та АПФ «Українські фонди» з вартістю активів 40,66 млн грн (рис. 3).

В Україні існує проблема щодо фінансування пенсійних виплат, оскільки з кожним роком співвідношення кількості пенсіонерів на 1 працюючого неухильно зростає. А вже станом на 01.01.2017 р., за даними Пенсійного фонду України, чисельність пенсіонерів становить 11,94 млн осіб, у той час як кількість офіційно зареєстрованих осіб становить лише 16,4 млн осіб. Про цю проблему говорять давно, політики весь час збираються впроваджувати накопичувальну систему пенсійного забезпечення, але реально рішучих кроків у цьому напрямку поки що так і не зроблено [5].

Саме надійні та розвинені НПФ можуть вирішити проблему пенсійного забезпечення в Україні, результатом чого стане залучення довірених їм коштів населення в інструменти РЦП, як це відбувається у світі.

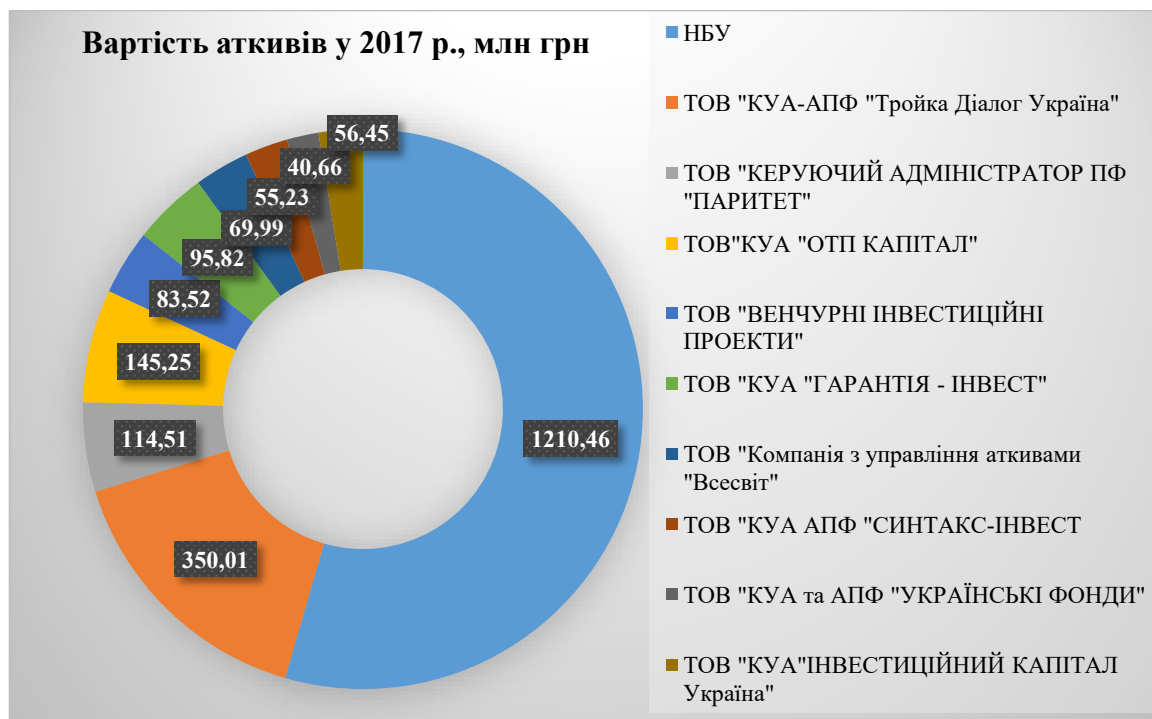

Рис. 3. ТОП-10 КУА з найбільшою вартістю активів НПФ в управлінні станом на 31.12.2017 р., млн грн

Джерело: [4].

Аналіз даних показує, що з 2007 до 2014 року НПФ активно нарощували як загальну вартість своїх активів, так і пропорційно зростав обсяг інвестицій НПФ у ЦП. У 2015 р. ці показники показують спад, що, очевидно, пов'язано з несприятливою ситуацією загалом по країні. Але в 2016–2017 рр. знову спостерігається зростання активів НПФ та частки їхніх активів у ЦП, що свідчить про відновлення позицій НПФ на фінансовому ринку (рис. 4).

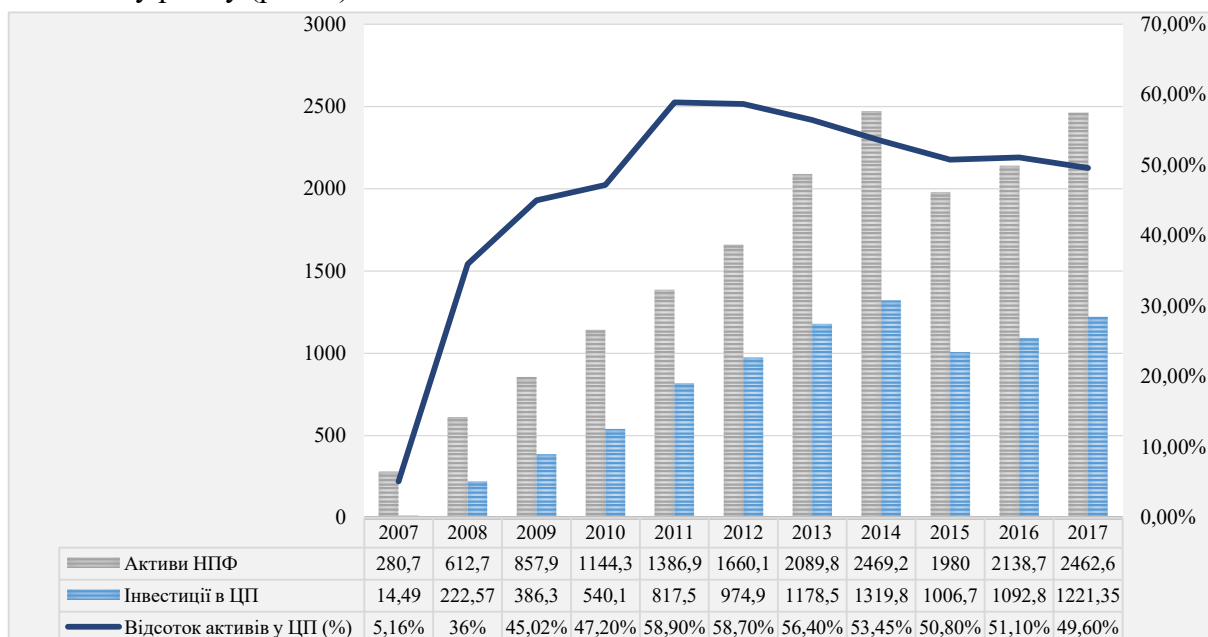

Рис. 4. Співвідношення частки активів НПФ у ЦП до загальної вартості активів НПФ у 2007–2017 рр.

Джерело: [4; 6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Протягом останнього десятиріччя у структурі активів НПФ першу позицію завжди займали активи в ЦП (від 47 до 56,95 %), друге місце – «грошові кошти та банківські депозити» (від 32 до 44,8 %), третє місце належить «банківським металам» (від 0,4 до 14,8 %), решту активів становлять «нерухомість» (від 0,5 до 3,34 %) та «інші активи» (від 1,0 до 11,9 %) (табл. 1).

Таблиця 1

Структура активів НПФ у 2007–2017 рр. у відсотковому співвідношенні (%)

Активи НПФ	Рік										
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Цінні папери	49,2	51,3	47,06	51,6	52,6	54,4	49,2	56,95	55,39	50,3	49,5
Банківські метали	3,3	14,8	5,91	5,0	3,8	2,6	2,0	1,73	1,45	0,84	0,4
Грошові кошти та банківські депозити	43,1	32,4	32,34	35,3	37,2	36,9	44,5	37,85	39,7	44,32	44,8
Нерухомість	1,1	0,5	2,75	2,8	2,5	2,4	2,9	2,23	2,13	3,34	2,5
Інші активи	3,3	1,0	11,93	5,2	3,9	3,7	1,4	1,23	1,33	1,2	2,7

Джерело: [5].

Якщо розглядати портфель цінних паперів НПФ за останні десять років, то найбільшу вартість серед цінних паперів до 2014 року становили корпоративні облігації, на другому місці – акції, а завершували цей «рейтинг» ЦП, гарантовані державою. Після 2014 р. ситуація дещо змінилася, оскільки в портфелі НПФ із великою різницею переважали саме ЦП, гарантовані державою, на другому місці опинилися корпоративні облігації, і на останньому місці – акції, вартість яких у портфелі суттєво впала (табл. 2). Це є свідченням того, що на фоні загальнополітичних та загальноекономічних подій у країні останніми роками значно впала довіра до недержавних ЦП, НПФ «страхуються» і обирають менш ризикові ЦП для капіталовкладень. Також це пояснюється відсутністю цікавих та надійних інструментів РЦП для НПФ.

Таблиця 2

Портфель цінних паперів НПФ за типами інструментів, млн грн

Види активів НПФ	Рік										
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальна вартість активів НПФ	280,7	612,2	857,9	1144,3	1386,9	1660,1	2089,8	2469,2	1980	2138,7	2462,6
Акції	70255,8	55,4	75,9	206,9	254,6	256,9	278,4	262,5	65,2	16,2	14,41
Корпоративні облігації	66842	138,61	162,4	157,7	346,5	517,9	648,3	679,6	266,3	200,8	203,4
ЦП, гарантовані державою	7675	28,56	148	175,6	216,4	200,1	251,8	377,7	675,2	875,8	1003,54

Джерело: [6].

Надзвичайно актуальним і проблематичним питанням є активізація та залучення на РЦП внутрішніх фінансових ресурсів країни. На наше переконання, які б інструменти не створювалися на РЦП, функціонування РЦП неможливе без наявності інвесторів. Одним із напрямів часткового вирішення цього питання є впровадження другого рівня пенсійної системи, про яке так давно говорять спеціалісти, але все так і залишається на «розмовному» рівні.

Другий рівень пенсійної системи необхідний для накопичення інвестиційного капіталу у НПФ. Це відбувається шляхом щомісячного відрахування певної частини зарплати (доходу) у фонд. Згодом ці відрахування (внески) накопичуються протягом усього трудового життя людини, і чим довше це відбувається, тим більший буде дохід у кінцевому підсумку та більш забезпеченим буде життя людини під час пенсії.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У свою чергу, кошти, які нагромаджуються та обліковуються у НПФ, розміщуються (інвестуються) компаніями з управління активами (КУА) у певні фінансові інструменти, зокрема, інвестують накопичений капітал учасників фонду в інструменти РЦП. Це загальновідома система, яка достатньо розвинена за кордоном і яка нині відсутня в нашій країні. У результаті – українці позбавляють себе «більш» забезпеченого пенсійного життя в майбутньому, а РЦП обмежений інвестиціями.

Світовий досвід організації соціального забезпечення свідчить, що виплати по накопичувальних пенсійних системах здебільшого не замінюють, а є додатковими грошовими виплатами до виплат за пенсійний вік або втрати працездатності, що забезпечуються в обов'язковому порядку державою на зразок солідарних пенсійних систем, які є популярними в Європі.

Фондовий ринок в Україні не зможе розвиватися, поки не з'являться довгострокові фінансові ресурси, насамперед, кошти пенсійних фондів. Реальний фондовий ринок у нашій країні з'явиться лише тоді, коли запрацює накопичувальна пенсійна система, яку планується впровадити в 2019 році.

Оскільки в Україні НПФ не отримали великого поширення, то багатьма фахівцями висловлюється ідея введення обов'язкових відрахувань у накопичувальну пенсійну систему – як інструмент розвитку національного фондового ринку й боротьби з недоліками солідарної системи. При виборі моделі обов'язкової накопичувальної пенсійної системи необхідно враховувати позитивний і негативний досвід інших країн, який підказує, що між гарантованими державою централізованими фондами і приватними пенсійними фондами з жорсткою регламентацією різноманітних інвестиційних стратегій, що конкурують між собою за клієнтів, вибір прийнятніше робити на користь другого варіанта. Відсутність традицій пенсійних накопичень, етатистська спрямованість існуючої системи соціального забезпечення, недовіра до фінансової системи загалом з боку громадян, низький рівень доходів – чинники, які стримують розвиток накопичувальної пенсійної системи на добровільній основі. За умови обґрунтованого підвищення довіри до фінансової системи (тобто її фактичного оздоровлення) можна рекомендувати підхід, що передбачає стимулювання розвитку накопичувальної пенсійної системи (і, як наслідок, ринку цінних паперів) шляхом введення обов'язкових відрахувань для працюючих на індивідуальні пенсійні накопичувальні рахунки. Це приведе до зростання капіталізації пенсійного ринку в кілька разів, що, у свою чергу, збільшить і капіталізацію РЦП. Враховуючи, що капіталізація активів на фондовому ринку має мінімальні історичні значення, що спричинено зокрема й відтоком інвесторів, приплив коштів швидше вплине позитивно й у короткостроковій перспективі не викличе розростання фінансової бульбашки. Але в міру зростання активів, уже через 2-3 роки, стане актуальним розширення пропозиції фінансових інструментів і виникне питання про наявність відповідної інфраструктури – необхідної кількості кваліфікованих фахівців, здатності регуляторних органів здійснювати адекватний нагляд. Але, що можна сказати точно: введення обов'язкової накопичувальної пенсійної системи не гарантує формування здорового РЦП. У відсутності якісних фінансових інструментів активи спрямовуватимуться або в державні облигації (що просто перекладає зобов'язання на наступні покоління і принципово не відрізняється від солідарної пенсійної системи по суті, лише за формою) і банківські депозити (до яких у громадян і так простий доступ), або у смітєві цінні папери й активи. Процес виходу з малоліквідних активів супроводжуватиметься великими знижками. Розвиток накопичувальної пенсійної системи в повному її розумінні може відбуватися лише в поєднанні з розвитком якісно функціонуючого РЦП із великим асортиментом ліквідних ЦП, ефективним корпоративним управлінням компаній і надійним захистом прав приватної власності. У цьому напрямку вбачаємо визна-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

чення такого показника, як співвідношення зростання активів НПФ до зростання позиції якісних ЦП. Пропонуємо такий підхід. Спостерігаючи та аналізуючи розвиток РЦП (зокрема, кількісні та якісні його характеристики), керівні органи можуть послідовно збільшувати відсоток обов'язкових відрахувань у накопичувальну пенсійну систему. Після того як запланований рівень розвитку буде досягнуто (розрахованого на підставі очікуваної тривалості життя, розміру необхідних виплат, коефіцієнта заміщення, віку виходу на пенсію тощо), необхідно почати поступове зниження цієї обов'язкової норми, використовуючи податкові заохочення учасників системи щодо продовження здійснювати пенсійні відрахування на встановленому рівні, але переключаячись на добровільні програми пенсійного страхування, підвищуючи таким чином особисту фінансову відповідальність громадян і знижуючи участь держави в цій системі, яка може бути використана для руйнівного втручання в роботу (примусово реалізувати активи, вивести кошти на державні програми, заморозити виплати, відновлювати вартість активів із бюджету). У перспективі кращим варіантом є податкове стимулювання людей самостійно на добровільних засадах здійснювати пенсійне накопичення, як це відбувається, наприклад, у США. Щонайменше треба не оподатковувати доходи фізичних осіб, що особа вкладає на індивідуальні пенсійні рахунки, звільнивши такі накопичення від подвійного оподаткування, на пізніших етапах можливе введення додаткових податкових стимулів. Те, що проблема якісних інструментів для пенсійних фондів існує, розуміють і розробники комплексної програми розвитку фінансового сектору до 2020 року. Тому одним із кроків започаткування розвитку накопичувального пенсійного забезпечення є «створення спеціальних «довгих» фінансових інструментів у вигляді державних облігацій із доходністю не нижче рівня інфляції». Такий інструмент, безумовно, корисний, але важливо, щоб цей інструмент не був єдиним якісним активом для НПФ, оскільки зосередження активів тільки в держоблігаціях не розвиває ринок цінних паперів, не сприяє перерозподілу капіталу в нові виробничі сфери. Зважаючи на інфляційні ризики та майже відсутність якісних ЦП на українському ринку, ми пропонуємо дозволити інвесторам вкладати в інструменти зарубіжних емітентів на рівні не менше ніж 50 % (на сьогодні цей показник становить не більше за 20 %).

Подальше інвестування НПФ у державні облігації призводить до підвищення навантаження по пенсійному забезпеченню на наступні покоління, що принципово не відрізняється від солідарної пенсійної системи. Світовий європейський політико-економічний простір спонукатиме нас відмовитися навіть від такого обмеження. За вищезгаданих умов та за наявного рівня заробітної плати, максимально можливий відтік валюти становитиме 240 млн дол. на рік, що не є критичним для платіжного балансу, але додасть упевненості інвесторам у надійності пенсійних активів. Крім того, паралельно до того як людина буде наближатися до пенсійного віку, її кошти реалізовуватимуться і дохід від їх реалізації повертатиметься знову в Україну. Також необхідно розширити доступ до міжнародних фондових бірж, бо нині пенсійні фонди можуть купувати зарубіжні ЦП лише в обмеженому колі бірж, зокрема, до цього вузького кола входять Нью-Йоркська, Токійська, Лондонська, Франкфуртська, NASDAQ. Але це коло можна розширити географічно за допомогою таких бірж, як Шанхайська, Сінгапурська, Торонтська, Гонконзька, Швейцарська, біржі групи Euronext та інших бірж, на яких також є якісні ЦП; механізм додавання цих ринків варто формалізувати, встановивши кількісні і якісні показники (тобто до якої групи належать – група Developed або Advanced Emerging за класифікацією FTSE; співвідношення капіталізації до ВВП, рівень ліквідності, суверенний рейтинг країни) врахувавши обмеження в максимум 10 % у ЦП закордонних емітентів однієї країни. Інвестиції пенсійних фондів у цінні папери ІСІ (закриті та взаємні інвестиційні фонди, біржові й венчурні фонди) є поширеною

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

практикою у світі, що дає змогу знижувати витрати на управління портфелем, інвестувати в індекси й підвищувати дохідність за рахунок венчурних фондів. Треба зняти заборону на інвестування в інструменти РЦП іноземних ІСІ, встановивши для кожного виду ІСІ нормативні ліміти стосовно максимальної частки в активах (у межах від 5 до 40 %), але щоб обмеження для кожного ІСІ не було більшим ніж 50 %.

Найголовнішою передумовою функціонування обов'язкової накопичувальної пенсійної системи є створення адекватного правового середовища з боку держави, такого, що виключає шахрайство, мінімізує ризики діяльності учасників, але при цьому є досить гнучким, щоб сприяти безперешкодному руху капіталу і природної еволюції фінансових інститутів. В усуненні шахрайства найбільшою мірою мають бути зацікавлені самі учасники галузі – компанії з управління активами, банківські установи, ІСІ, НПФ, бо їхні конкуренти, які здійснюють незаконну діяльність, не тільки отримують більшу вигоду, але й, врешті-решт, своїми обманами знищують довіру звичайних людей до всіх фінансових установ цього сектору, що може загрожувати розвитку ринку загалом.

Розробка інвестиційних стратегій для обов'язкового пенсійного страхування, як і системи взагалі, є нетривіальним завданням і вимагає зваженого підходу, обліку багатьох чинників, серед яких: безпека накопичень громадян, здатність забезпечити прийнятний рівень виплат, платіжний баланс країни, міжнародні договірні зобов'язання щодо руху капіталу, можливості й наслідки інвестування накопичених коштів у національні компанії. У цій же роботі відмічені тільки основні, найбільш очевидні напрями та принципи реформування, пов'язані зі створенням і розвитком такої системи. Для введення другого рівня пенсійної системи необхідно здійснити такі кроки (рис. 5):

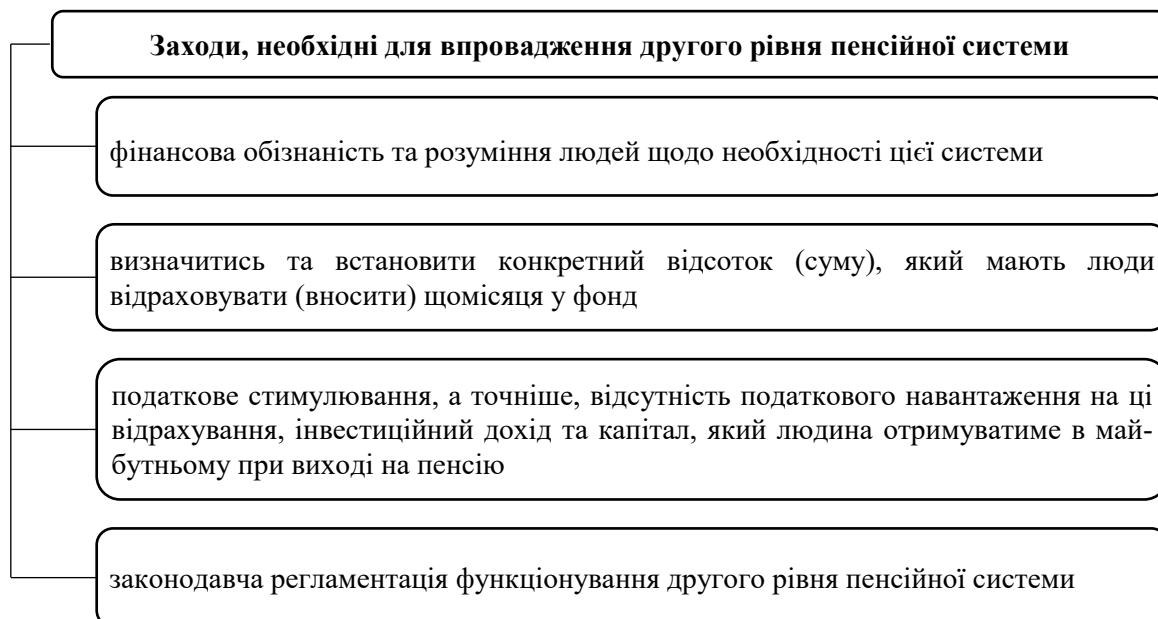

Рис. 5. Заходи, необхідні для впровадження другого рівня пенсійної системи

Джерело: розроблено автором.

Висновки і пропозиції. Розвиток накопичувальної пенсійної системи, ІСІ та ринку цінних паперів буде мати значні соціально-економічні наслідки. Активізація участі населення на РЦП збільшить ліквідність і капіталізацію РЦП, відкриє ще один потужний канал для інвестицій у реальне виробництво; зробить український РЦП менш чутливим до поведінки закордонних інвесторів. Це також прискорить формування класу власників, зацікавленого у правовій державі та стабільних соціально-економічних умовах; залучить велику кількість людей до інвестиційного процесу, що врешті-решт призведе до глибоких соціальних змін. Наприклад, завданням формування класу власників житла

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

займався уряд Сінгапуру на первинному етапі побудови державності. «Я вірив, що почуття власності життєво важливе для нашого суспільства, яке не мало глибоких коренів, що відходили в загальне історичне минуле», – пише Лі Куан Ю у своїх спогадах. У пізніший період також впроваджувалися програми приватизації державних підприємств, що реструктурувалися, за рахунок викупу акцій населенням коштами, накопиченими на індивідуальних рахунках соціального забезпечення. Незважаючи на етатистську політику як у сфері приватизації, так і у сфері соціального страхування, у більшості випадків допомога від уряду не була всеосяжною, а базувалася на обов'язковій участі громадян власними коштами в розмірі якоїсь частки від витрат. Таким чином, урядові субсидії не замінюють індивідуальних витрат і особистої відповідальності, але доповнюють їх, що, з одного боку, робить громадян персонально мотивованими на досягнення матеріального благополуччя, а з іншого – лояльними до держави, згладжує соціальну нерівність. Подібна модель може бути цікавою для країн із сильними етатистськими традиціями (наприклад, країни колишнього соціалістичного блоку) на початковому етапі формування фінансово-відповідальних громадян. Сінгапурський досвід використання коштів індивідуальних пенсійних накопичень також може бути застосовний в Україні. Так, на певних етапах економічного розвитку можливості використання пенсійних накопичень розширювалися – частину з них стало можливим використати не лише після виходу на пенсію, але і для участі у програмах медичного страхування, первинних внесків в іпотечному кредитуванні. Сформувати верству власників було настільки серйозним питанням, що в 1993 році знизили вдвічі вартість акцій компанії Сінгапур Телеком і продали звичайним громадянам країни, у результаті чого відбувся перерозподіл надлишкових коштів державного бюджету на користь населення. Для того щоб не відбулося миттєвого перепродажу акцій на користь нових власників, акції продавалися з додатковими умовами – було прикріплено право отримати в майбутньому додаткові безкоштовні акції, але отримати люди могли їх лише через кілька років володіння акціями, а також не можна було продавати першоотримані акції. У Сінгапурі влада бажала, щоб акціями найбільшої сінгапурської компанії, а це значить великою часткою матеріального достатку країни, володіли саме громадяни Сінгапуру. Приватизація державних підприємств Сінгапуру пройшла з великим успіхом, що, у свою чергу, збільшило використання індивідуальних рахунків соціального страхування і на інші активи: інвестиції у золото, в цінні папери приватних підприємств, в акції інститутів спільного інвестування тощо.

У міру того як буде розвиватися пенсійна система в Україні, як будуть накопичуватися пенсійні активи другого рівня пенсійної системи, можна поступово збільшувати варіанти використання цих активів, зокрема, залучаючи населення до непопулярних, але поширених у високорозвинених країнах продуктів – медичного страхування, іпотечних кредитів.

Список використаних джерел

1. Коваленко Ю. М. Фінансовий ринок і ринок фінансових послуг: сутність, сегменти, суб'єкти. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 101–112.
2. Коваленко Ю. М. Фінансові інструменти в сучасному вимірі. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби (економіка, право)*. 2010. № 2. С. 84–90.
3. Суверенний фонд національного благополуччя. URL: <https://www.swfinstitute.org/fund-rankings>.
4. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <http://www.nssmc.gov.ua>.
5. Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2016 році. URL: <http://www.pfu.gov.ua/3902-peredmovna-ta-zmist-do-zvitu-pro-robotu>.
6. Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua>.
7. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. URL: <http://www.uaib.com.ua>.

References

1. Kovalenko, Yu. M. (2013). Finansovyi rynek i rynek finansovykh posluh: sutnist, sehmenty, subiekty [Financial market and financial services market: nature, segments, subjects]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 1*, 101–112 [in Ukrainian].
2. Kovalenko, Yu. M. (2010). Finansovi instrumenty v suchasnomu vymiri [Financial instruments in the modern dimension]. *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo) – Scientific Herald of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law), 2* (49), 84–90 [in Ukrainian].
3. *Suverennyi fond natsionalnoho blahopoluchchia [Sovereign Welfare Fund]*. Retrieved from <https://www.swfinstitute.org/fund-rankings>.
4. *Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [National Securities and Stock Market Commission]*. Retrieved from <http://www.nssmc.gov.ua>.
5. *Zvit pro robotu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2016 rotsi [Report on the work of the Pension Fund of Ukraine in 2016]*. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua/3902-peredmova-ta-zmist-do-zvitu-pro-robotu>.
6. *Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh [National Commission for the Regulation of Financial Services Markets]*. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua>.
7. *Ukrainska asotsiatsiia investytsiinoho biznesu [The Ukrainian Association of Investment Business (UAIB)]*. Retrieved from <http://www.uaib.com.ua>.

Біловус Тетяна Вікторівна – аспірантка ДННУ «Академія фінансового управління», фінансист ФГ «Мега-Поле» (вул. Соборна, 14, Миколаївська область, Новоодеський р-н, с. Димівське, 56622, Україна).

Біловус Татьяна Викторовна – аспірантка ГУНУ «Академія фінансового управління», фінансист ФХ «Мега-Поле» (ул. Соборная, 14, Николаевская область, Новоодеский р-н, с. Дымовское, 56622, Украина).

Bilovus Tatiana – PhD student of DNNU «Academy of Financial Management», financier of FG «Mega-Pole» (14 Soborna Str., Mykolaiv region, Novoodeskiy district, Dimovske village, 56622, Ukraine).

E-mail: tatianabilovus@ukr.net

УДК 657.92(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-271-277

Олексій Кононець

**ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ НА РИНКУ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ КОМПАНІЙ
В УКРАЇНІ**

Алексей Кононец

**СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ НА РЫНКЕ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ КОМПАНИЙ
В УКРАИНЕ**

Alexey Kononets

**CURRENT CHALLENGES IN THE MARKET OF CORPORATE VALUATION
IN UKRAINE**

У статті розглянуто ключові питання, що стоять перед компаніями та інвесторами на ринку оцінки вартості компаній в Україні, що сприятимуть всебічній, повній та об'єктивній оцінці. У статті проаналізовано моделі та підходи до оцінки вартості компаній як у міжнародній, так і у вітчизняній практиці. Наступним кроком є визначення основних параметрів, які відрізняють український ринок оцінки вартості компаній від західного. По-перше, це форма власності; по-друге, це непрозорі схеми роботи підприємств; по-третє, це незадовільний рівень розвитку фондового ринку; по-четверте, це високі відсоткові ставки за кредитами для підприємств. Однак проведення якісної оцінки вартості компаній є цілком можливим за умов застосування моделей, які враховують зазначені особливості української економіки та фінансового ринку. І наші подальші дослідження спрямовані саме на визначення та закріплення відповідної методології у практичних моделях оцінки українських підприємств.

Ключові слова: оцінка вартості компаній; управління вартістю; максимізація вартості; моделювання; фінансування; інвестиції; інвестиційна привабливість.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

В статье рассмотрены ключевые вопросы, стоящие перед компаниями и инвесторами на рынке оценки стоимости компаний в Украине, которые способствуют всесторонней, и объективной оценке стоимости компаний. В статье проанализированы модели и подходы к оценке стоимости компаний как в международной, так и в отечественной практике. Затем определяются основные параметры, отличающие украинский рынок оценки стоимости компаний от западного. Во-первых, это форма собственности; во-вторых, это непрозрачные схемы работы предприятий; в-третьих, это неудовлетворительный уровень развития фондового рынка; в-четвертых, это высокие процентные ставки по кредитам для предприятий. Однако, проведение качественной оценки стоимости компаний вполне возможно в условиях применения моделей, учитывающих указанные особенности украинской экономики и финансового рынка. Наши дальнейшие исследования направлены на определение и закрепление соответствующей методологии в практических моделях оценки украинских предприятий.

Ключевые слова: оценка стоимости компаний; управление стоимостью; максимизация стоимости; моделирование, финансирование; инвестиции; инвестиционная привлекательность.

Рис.: 1. Библ.: 10.

The article deals with the key issues facing companies and investors in corporate valuation market in Ukraine, which will contribute to a comprehensive, complete and objective valuation. The article analyzes approaches to corporate valuation in both international and domestic practice. It also identifies the main peculiarities that differentiate the Ukrainian corporate valuation market from the Western, more developed ones. First of all, this is a form of enterprise ownership; the second is non-transparent schemes of work of enterprises; the third is an unsatisfactory level of stock market development; the fourth is high interest rates on corporate loans. However, conducting a qualitative assessment of corporate valuation in Ukraine is possible via application of models considering specific features of the Ukrainian economy. Our further research is aimed at defining the appropriate methodology in applying practical corporate valuation models for Ukrainian enterprises.

Keywords: corporate valuation; value management; value maximization; modeling; financing; investment; investment attractiveness.

Fig.: 1. References: 10.

JEL Classification: M13

Постановка проблеми. За викликами сьогодення, інвестори життєво зацікавлені в процедурах оцінки вартості компанії для придбання та інвестиційних цілей. В англійській мові слово «оцінка» (Valuation) лінгвістично впливає зі слова «вартість» (Value). А вартість компаній, незважаючи на інші чисельні теорії корпоративних стратегій, традиційно є головним показником розвитку та визначення успіху компаній [1]. Оцінка вартості залежить від багатьох факторів, але здебільшого відбувається на основі застосування стандартних моделей оцінки, що ґрунтуються на ключових параметрах вартості компаній. Для визначення цих ключових параметрів в українських реаліях, пропонуємо більш детально розглянути моделі та підходи до оцінки вартості компаній як у міжнародній, так і у вітчизняній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем вартості компаній є предметом численних праць закордонних та вітчизняних дослідників. Так, засади дослідження цієї наукової проблеми заклали американські вчені Мерстон Міллер та Франко Моділіані. У своїй роботі «Дивідендна політика, зростання та оцінка акцій», яка вийшла 1961 року [1], вони здійснили ретельний аналіз факторів, що впливають на оцінку вартості публічних компаній та запропонували власну методикку оцінки цих компаній. У подальшому питання оцінки вартості компаній були ретельно розглянуті в працях Тома Коупленда, Тіма Коллера, Джека Мурріна [2], Асвата Дамодарана [3], Фостера Ріда [4], Шеннона Пратта [5], та Хамді Алі [6]. Серед вітчизняних учених, що присвятили свої роботи темі оцінки вартості компаній, слід відзначити Ю. Петленко та Г. Решетову, які у своїй роботі [7] провели детальну класифікацію методів оцінки ринкової вартості компаній. Віддаючи належне науковим напрацюванням з оцінки вартості компаній, треба зауважити, що на теперішній час ще багато теоретичних та практичних питань не розкрито і вони потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оцінка бізнесу і компанії є одним із важливих завдань менеджменту компаній. Вона надає змогу визначити конкурентоспроможність і успішність компанії на ринку та є індикатором розвитку компанії. У світовій практиці фахівці з оцінки використовують різноманітні підходи до оцінки вартості компаній, і певна кількість цих підходів знайшла своє відображення в українських реаліях. Разом з тим питанням оцінки поки що приділяється недостатньо уваги. Особливо це стосується питань вибору методик оцінювання компаній, які найбільш глибоко відповідають практиці українського ринку та враховують специфічні ризики.

Мета статті. Метою цієї статті є висвітлення міжнародного досвіду, теоретичних та практичних підходів до оцінки вартості компаній та застосування цих підходів в Україні. Ця стаття буде особливо цікавою для інвесторів, які планують вкладати інвестиції в українські компанії та цікавляться визначенням їхньої реальної вартості з урахуванням актуальних ризиків та умов ведення бізнесу.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці оцінка вартості компаній традиційно пов'язана з методами, які використовуються для визначення вартості компанії на різних ринках. Це зумовлено тим, що застосування різних методів (моделей) визначення вартості компаній здебільшого надає різні результати. У західній практиці існує 5 основних моделей оцінки, описаних у поточних літературних джерелах [1; 2; 4; 5] і які використовуються у практиці корпоративної оцінки в розвинутих економіках і насамперед у Західній Європі та США:

1. Модель оцінки за дивідендами (модель Гордона).
2. Модель оцінки через дисконтування грошових потоків (DCF).
3. Модель оцінки на основі капіталізації доходів (EVA).
4. Модель оцінки на основі ринкових порівнянь (Multiples).
5. Модель оцінки активів.

Вибір моделі залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів оцінки, до яких відносяться: стан бізнесу, галузь діяльності компанії, цілі оцінки тощо.

Але чи завжди практика кількісного аналізу є основним показником для досягнення цінності компанії? Не завжди, іноді це може бути по-іншому. На практиці це може працювати у зворотному порядку: по-перше, встановлюється цільова ціна, і потім проводиться аналіз. Це свідчить про наявність упередженості в оцінці. Таке упередження пояснюється тим, що оцінка компанії для цілей продажу є чіткою точкою конфлікту інтересів.

Джерелом оціночного упередження в корпоративній оцінці зазвичай є дві основні сторони: покупець і продавець (інсайдер і аутсайдер) і доповнюється впливом виконавця та джерелами інформації (бази даних і звіти) (рис. 1). Цікаво також зазначити, що

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цінність для різних сторін може бути зовсім іншою, що дуже правильно у випадку корпоративних придбань. Продавець і покупець можуть мати абсолютно інше сприйняття вартості активів. Це також залежить від засад, на яких ґрунтується сприйняття цінності для компанії. Дуже часто ці сприйняття настільки різні, що сторони угоди навіть не наближаються до спільних домовленостей. Саме тому вартість визначається сприйняттям інвестора, але вона повинна базуватися на більш суцільній реальній основі: базовому прибутку та грошових потоках компанії. Моделі оцінки повинні точно описувати структуру цих основних концепцій.

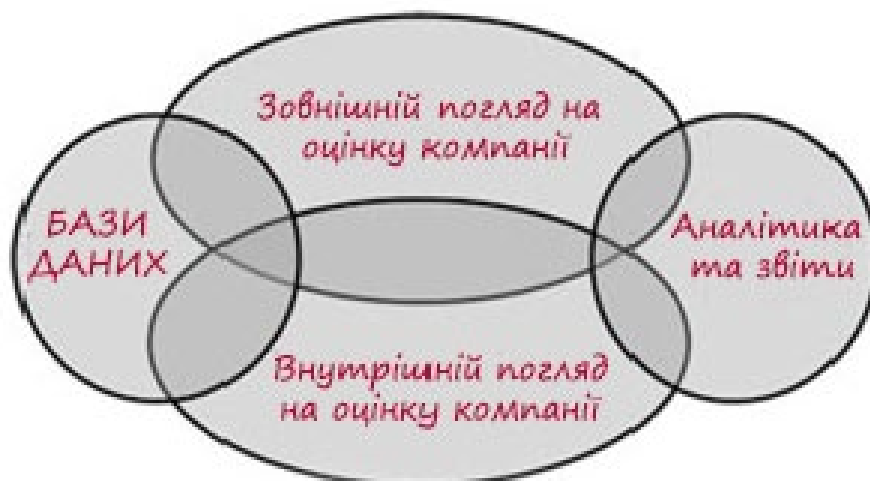

Рис. 1. Формування оцінки вартості компанії

Джерело: Раулі Томас, Бентон С. Гуп, Довідник з оцінки, Wiley, 2010.

Оцінка на східноєвропейських ринках завжди була предметом зацікавленості потенційних інвесторів через традиційно високу рентабельність інвестицій у цьому регіоні. Однак розуміння практичних застосувань методологій оцінки у Східній Європі не відповідало традиційним моделям.

З історичної перспективи ідея оцінки є такою ж старою, як і самі компанії. Кожна компанія, за рідкісним винятком, рано чи пізно повинна змінити свою власність, і ось місце, де виходить питання оцінки. Країни Східної Європи по-різному постраждали від кризи. Економіки деяких країн не відчули масивного впливу, тоді як економіки інших країн зазнали дуже серйозних фінансових втрат і економічних спадів. Тому корпоративна оцінка в умовах Східної Європи і, зокрема в Україні, є дуже цікавою й перспективною темою дослідження.

У законодавстві України передбачаються три основних методи проведення оцінювання вартості компаній. Вони передбачені в Постанові Кабінету міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 “Загальні засади оцінки майна і майнових прав”».

Зокрема, у Постанові зазначено, що для проведення оцінювання майна застосовуються три базові методичні підходи: витратний (майновий – для оцінки об’єктів у формі цілісного майнового комплексу та у формі фінансових інтересів), дохідний та порівняльний.

Витратний підхід ґрунтується на принципах корисності й заміщення. Він передбачає визначення ринкової вартості витрат на відтворення або заміщення об’єкта оцінки подібними активами з подальшим коригуванням їх на суму зносу. Таким чином, через застосування методів прямого відтворення та заміщення визначається залишкова вартість цього об’єкта чи активу.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дохідний підхід ґрунтується на принципах згідно з якими вартість об'єкта оцінки розраховується як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи його можливий перепродаж.

Порівняльний підхід ґрунтується на врахуванні принципів заміщення та попиту і пропозиції. Він передбачає аналіз ринкових цін на подібне майно з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктом оцінки та схожими активами.

Вищезазначені підходи є загальними і частково включають світовий досвід застосування методів оцінки вартості компаній, але водночас вони не відповідають наявним викликам сьогодення. Постанова № 1440 була прийнята ще у 2003 році, коли перед державою стояли інші завдання та виклики. З іншого боку, сліпе копіювання західних підходів не зможе задовольнити потреби галузі оцінки вартості компаній в Україні та надати бажаних результатів досягнення якісної оцінки без врахування особливостей українського ринку.

Зазначимо ключові параметри ринку, що впливають на особливості оцінки компаній в Україні. Почнемо з основних параметрів, які відрізняють український ринок оцінки вартості компаній від західного. Іншими словами, в чому українські компанії відрізняються від західних. По-перше, це форма власності, по-друге, це непрозорі схеми роботи підприємств, по-третє, це низький рівень розвитку фондового ринку і, по-четверте, це високі відсоткові ставки за кредитами для підприємств. Усе це традиційно пов'язано із високими ризиками корупції, яка розвивається на тлі недосконалої та заплутаної законодавчої бази. Ці чинники впливають на нестабільність в економіці та бізнес-середовищі, оскільки при високому рівні корумпованості економіка перестає діяти за ринковими законами. Замість цього економічні відносини переходять на «ручне управління», що ставить під сумнів безпеку бізнесу та, відповідно, і інвестицій. Таке штучне втручання робить ситуацію на ринку непередбачуваною, і тому інвестори не мають впевненості в найголовнішому: в тому, коли вони зможуть повернути свої інвестиції та отримати з них прибуток.

Слід відзначити, що в сучасних українських умовах, оцінка вартості компанії тісно пов'язана з питаннями безпеки, бо є орієнтиром не лише для власників та інвесторів, які зацікавлені у прийнятті оптимальних рішень про розвиток та перспективи фінансування компанії, якість топменеджменту та стратегічні пріоритети. Вартість компанії може також бути орієнтиром для ринку, де є достатньо місця не тільки для легітимних ділових партнерів та фінансових посередників, а також гравців із сумнівною репутацією чи рейдерів. Суттєві коливання вартості компанії можуть призвести до різних результатів. Наприклад, коли вартість компанії стрімко зростає, це може стати сигналом для захоплення компанії рейдерськими структурами. Якщо навпаки, вартість компанії в результаті оцінки істотно знизилася, це може бути підставою для негативних очікувань співробітників, дебіторів і кредиторів компанії та інших зацікавлених сторін, і може спровокувати кризову ситуацію в компанії, а інколи й довести до її краху чи банкрутства.

Розглянемо більш детально структурні особливості українських підприємств. Як уже зазначалось, в Україні підприємства в основному мають форму власності, яка відрізняється від статистики західних ринків. На Заході більшість компаній є публічними, а в Україні більшість підприємств – це товариства з обмеженою відповідальністю та закриті акціонерні товариства. Також слід зауважити, що в сучасних умовах України переважна більшість стартапів зареєстровані як приватні підприємці. Публічні компанії у розвинутих економіках мають певні переваги: вони дозволяють залучити додаткове фінансування та мають свою біржову ціну, що дорівнює сумі всіх її акцій на фондовому ринку, капіталізацію компанії. Це надає чіткий орієнтир для інвесторів, які займаються інвестуванням в акції компаній на фондовій біржі.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для публічних компаній, їх ринкова капіталізація є головною ідеєю поведінки компанії на фондовому ринку. Кожна публічна компанія в основному має два типи цінностей: з одного боку, це ринкова вартість компанії, тобто загальна вартість її акцій, що котируються, а з іншого боку, це фундаментальна або внутрішня вартість компанії. Якщо ринкова вартість вище, ніж її внутрішня вартість, аналітики ринку рекомендують продавати акції. І якщо вірно протилежне, тобто внутрішня вартість вище ринкової вартості, то рекомендується купувати акції. Цікаве визначення внутрішньої вартості надається Шенноном Праттом [5]: Сума, яку інвестор визначає на основі оцінки наявних фактів, є справжньою або реальною вартістю товару. Ця цінність стане ринковою вартістю, коли інші інвестори зроблять такі ж висновки. Це означає, що за допомогою аналізу інвестор отримує інформацію про ринкову вартість компанії швидше, ніж конкуренти.

Що стосується непрозорих схем ведення бізнесу: дуже поширеною практикою є надання заробітної плати «у конвертах» для зменшення податків і зборів на фонд оплати праці. Другою відомою схемою є така, коли деякі великі інтернет компанії (наприклад «Розетка») працюють за схемою кількох приватних підприємців, що дозволяє їм отримувати надприбутки з великих обсягів. Це обумовлює непрозорість підприємств для суспільства і не дає можливості оцінити такі підприємства за стандартними схемами оцінки, оскільки такі компанії не в змозі підтвердити свої витрати первинними документами, які є базисом для оцінки.

В Україні фондовий ринок не розвинений на достатньому рівні, не визначені механізми котирування, інфраструктура та прозорість ринку не відповідають сучасним вимогам [8]. Також, О. Руда [9] відзначає низький рівень капіталізації фондового ринку та його ліквідності, масштабний дефіцит внутрішніх грошових ресурсів для інвестицій. Вади розвитку фондового ринку призводять до того, що українські компанії залишаються недооціненими, та їхня вартість не відповідає реальній ринковій вартості.

Фактично, це зводить нанівець застосування порівняльного методу оцінки вартості компаній (у західному розумінні цього методу), оскільки він здебільшого ґрунтується на порівнянні біржових котирувань подібних компаній у відповідному секторі економіки.

Високі відсоткові ставки – ще одна особливість фінансового ринку України, яка має значний вплив на оцінку вартості компаній в Україні. Досягнення низького рівня відсоткових ставок, що сприяв би рівномірному збалансованому розвитку економіки, є одним із важливих завдань економічної політики [10]. Відсоткові ставки, і особливо облікова ставка НБУ, що на сьогодні дорівнює 17 %, відображають стан фінансового ринку України та є занадто високими в порівнянні зі стабільними економіками європейських та Північно-Американських країн. Ці ставки включають великі ризики, які банки закладають до обчислення вартості своїх кредитних ресурсів і мають на це серйозні причини. Але такі високі відсоткові ставки, що іноді сягають 20-22 %, у розрахунках за методиками обчислення грошових потоків та прибутків майбутніх періодів значно збільшують коефіцієнт середньозваженої вартості капіталу (WACC) та таким чином знецінюють вартість компаній при дисконтуванні доходів майбутніх періодів. Фактично, таке знецінення доходів майбутніх періодів не дозволяє використовувати горизонт розрахунків, що перевищує 4-5 років.

Таким чином, особливості бізнесу та локальні фінансові фактори значно впливають на методики оцінки вартості компаній в Україні, та відрізняють її від закордонних методик. Тому методики оцінки вартості компаній в Україні повинні застосовуватись із врахуванням зазначених особливостей.

Висновки і пропозиції. Зважаючи на те, що оцінка бізнесу й компанії є одним із важливих завдань менеджменту компаній, вона надає змогу визначити успішність компанії на ринку та дослідити її розвиток. Необхідно підкреслити, що при проведенні оці-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нки на підприємствах багато з існуючих прогресивних підходів або взагалі не використовуються, або використовуються дуже рідко, у результаті чого на практиці не завжди досягають всебічного, повного й об'єктивного оцінювання вартості компаній. Однак, проведення якісної оцінки вартості компаній є цілком можливим за умов застосування моделей, які враховують зазначені особливості української економіки та фінансового ринку. І наші подальші дослідження спрямовані саме на визначення та закріплення відповідної методології у практичних моделях оцінки українських бізнесів.

Список використаних джерел

1. Miller M. H., Modigliani F. Dividend Policy, Growth, and the Valuation of Shares. *The Journal of Business*. 1961. № 4. P. 411–433.
2. Copeland T., Koller T., Murrin J. Valuation: Measuring and Managing the Value of Company. New York City: John Wiley, 1997. 565 p. (II).
3. Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of any Asset. Second Edition. New York, USA: Wiley & Sons, 2002. 992 p.
4. Foster Reed S., Lajoux Reed A., Nesvold P. H. The Art of M&A. New York City: McGraw-Hill Education, 2007. 1100 p. (4).
5. Shannon Pratt R. R. Valuing a business: the analysis and appraisal of closely held companies. New York: McGraw-Hill, 1996.
6. Hamdi A., Kononets A. Corporate Valuation in Eastern Europe: Purpose, Methods, and Industrial Differences. *The European Financial Review*. 2013. № 1. P. 12.
7. Петленко Ю. В., Решетова Г. В. Удосконалення структури капіталу компанії як умова підвищення її капіталізації. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 102–109.
8. Денисюк С. Фондовий ринок України: сучасний стан, недоліки та перспективи розвитку. *Стратегічні Орієнтири*. 2018. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=3239>.
9. Руда О. Функціонування фондового ринку України, проблеми та перспективи розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 794–798.
10. Шоломицький Ю. Оцінка інфляційної складової в структурі відсоткових ставок на прикладі кредитних відсоткових ставок комерційних банків. *Вісник НБУ*. 2014. № 1. С. 55–62.

References

1. Miller, M. H., Modigliani, F. (1961). Dividend Policy, Growth, and the Valuation of Shares. *The Journal of Business*, 4, 411–433 [in English].
2. Copeland, T., Koller, T., Murrin, J. (1997). *Valuation: Measuring and Managing the Value of Company*. New York City: John Wiley [in English].
3. Damodaran, A. (2002). *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of any Asset*. (2nd Ed.). New York, USA: Wiley & Sons [in English].
4. Foster Reed, S., Lajoux Reed, A., Nesvold, P. H. (2007). *The Art of M&A*. New York City: McGraw-Hill Education [in English].
5. Shannon Pratt, R. R. (1996). Valuing a business: the analysis and appraisal of closely held companies. New York: McGraw-Hill [in English].
6. Hamdi, A., Kononets, A. (2013). Corporate Valuation in Eastern Europe: Purpose, Methods, and Industrial Differences. *The European Financial Review*, 1, 12 [in English].
7. Petlenko, Yu. V., Reshetova, H. V. (2012). Udoskonalennia struktury kapitalu kompanii yak umova pidvyshchennia yii kapitalizatsii [Development of the capital structure of the company as a factor of increasing of its capitalization]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 3, 102–109 [in Ukrainian].
8. Denysiuk, S. (2018). Fondovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan, nedoliky ta perspektyvy rozvytku [Ukrainian stock exchange: current state and development perspectives]. *Stratehichni Oriientyry – Strategic guidelines*. Retrieved from <http://libfor.com/index.php?newsid=3239>.
9. Ruda, O. (2015). Funktsionuvannia fondovoho rynku Ukrainy, problemy ta perspektyvy rozvytku [Functioning of the Ukrainian stock exchange, problems and development perspectives]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 6, 794–798 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Sholomytskyi, Yu. (2014). Otsinka inflatsiinoi skladovoi v strukturі vidsotkovykh stavok na prykladi kredytnykh vidsotkovykh stavok komertsiiynykh bankiv [Valuation of the financial component in the structure of interest rates on the example of the commercial banks]. *Visnyk NBU – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 1, 55–62 [in Ukrainian].

Кононець Олексій Якович – аспірант, дослідник Академії фінансового управління (б-р Дружби Народів, 38, м. Київ, 01014, Україна).

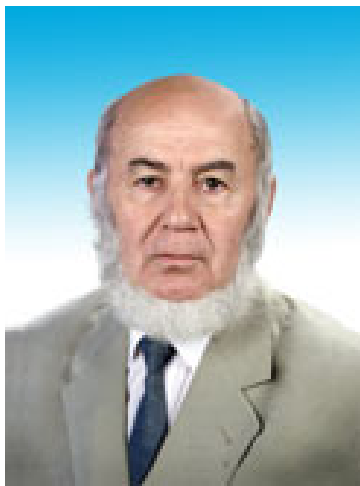
Кононець Алексей Яковлевич – аспірант, дослідник Академії фінансового управління (б-р Дружби Народів, 38, г. Київ, 01014, Україна).

Kononets Alexey – PhD student, Researcher at the Academy of Financial Management (38 Druzhby Narodov Blvd., 01014 Kyiv, Ukraine).

E-mail: akononets@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2120-892X>

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
ДО 80-РІЧЧЯ ІВАНА СЕМЕНОВИЧА ТКАЧЕНКА
ДОКТОРА ЕКОНОМІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА

Іван Семенович Ткаченко,
засновник і завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівського національного технологічного університету у період з 09.07.1993 р. до 01.09.1995 р., доктор економічних наук, професор

20 червня 2019 року виповнилося 80 років засновнику кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту (на час заснування в 1993 році – кафедра економетрії, обліку та аудиту) Чернігівського національного технологічного університету, доктору економічних наук, професору Івану Семеновичу ТКАЧЕНКУ.

Іван Семенович Ткаченко – український учений у галузі економіко-математичного моделювання, доктор економічних наук (1989), доцент кафедри економічної кібернетики (1976), професор кафедри економіко-математичних методів і моделей (1998) Тернопільської академії народного господарства, академік Української академії національного прогресу (1992). Почесний член вченої ради Американського Біографічного інституту (1999). Усе своє трудове життя вчений присвятив економічній науці. Наукові дослідження зосереджені на розробці сукупностей економіко-математичних моделей: економіки поселень, бізнесу та підприємництва, гнучкого управління закладами вищої освіти; на розробці методичного забезпечення викладання економічних дисциплін, а також на вивченні математичних властивостей золотого перетину в суспільстві та природі.

Роботи професора І. С. Ткаченка охоплюють імітаційні моделі дослідження матеріальних потоків у виробничо-економічних системах в умовах функціонування ринкової економіки для різних видів економічної діяльності: харчова промисловість, електротехнічна, машинобудівна інші. Значним етапом у науковому житті науковця стали дослідження, пов'язані з обґрунтуванням економіко-математичних моделей і методів для оперативного оцінювання ситуації, прогнозування, ефективного управління процесами регіонального розвитку.

Запропонував авторський підхід до дослідження проблеми нової математичної галузі науки – функцій Фібоначчі та Люка.

Народився Іван Семенович у місті Маріуполі Донецької області. Закінчив фізико-математичний факультет Бердянського державного педагогічного інституту ім. П. Д. Осипенка (1963).

Свою науково-педагогічну діяльність І. С. Ткаченко розпочав на посаді молодшого наукового співробітника Інституту гірничої механіки та технічної кібернетики ім. М. М. Федорова (м. Донецьк), де й навчався в заочній аспірантурі за спеціальністю «Економіко-математичні методи» (1966-1970). Кандидатську дисертацію «Моделювання системи розподілу залізничних вагонів між пріоритетними вимогами вугільних шахт» успішно захистив на початку 1971 року в Раді ордена Леніна Інституту кібернетики АН УРСР. Відтоді його наукові інтереси нерозривно пов'язані із системним дослідженням економічних проблем.

Вчене звання доцента по кафедрі економічної кібернетики йому було присвоєне рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР у 1976 р. Рішенням цієї ж Комісії від 29.09.1989 р. йому було присвоєно науковий ступінь доктора економічних наук. Докторську дисертацію «Імітаційне моделювання функціонування матеріальних потоків у виробничо-економічних системах» захистив у 1989 році.

І. С. Ткаченко є автором понад 200 наукових праць, присвячених науковим дослідженням із системного аналізу та економіко-математичного моделювання виробничих процесів і систем, формування нової теорії гіперболічної тригонометрії Фібоначчі, методики викладання економічних дисциплін, проблем економіки вищої освіти тощо.

Ювіляр щедро передає свої знання і досвід як науковий консультант докторантів і керівник аспірантів. Його учні успішно захистили докторські й кандидатські дисертації за спеціальністю «Економіко-математичне моделювання» та ін. Професор Іван Семенович Ткаченко багато років присвятив провадженню атестації наукових кадрів, членству у спеціалізованих вчених радах при Київському національному економічному університеті, Хмельницькому національному університеті.

І. С. Ткаченко активно представляє Україну на міжнародних форумах, був членом програмних і оргкомітетів міжнародних науково-практичних конференцій, круглих столів тощо, де вирішувалися проблеми розробки стратегій економічного й соціального розвитку України.

Свій 80-річний ювілей Іван Семенович Ткаченко зустрічає з вагомими науковими досягненнями, які суттєво збагатили економічну науку оригінальними ідеями. Знаючи невгамовну енергію ювіляра, його творчий потенціал, широку ерудицію, конструктивну націленість, активну життєву позицію, високий професіоналізм, відданість справі, глибоку людяність, колектив кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівського національного технологічного університету, засновником якої він є, бажає йому на довгі роки міцного здоров'я, енергії і щоб усього в нього завжди було в достатку: сонячних днів, посмішок, захоплення, любові, привітань, підтримки, одностудентів і вірних друзів, креативних ідей, цікавих занять, позитивних почуттів та емоцій!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з таких етапів:

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проєкт рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. Вимоги до наукової статті. Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 повних сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги з перекладу анотацій, статей.

2. Вимоги до розширеної структурованої анотації

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив) (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блоку.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

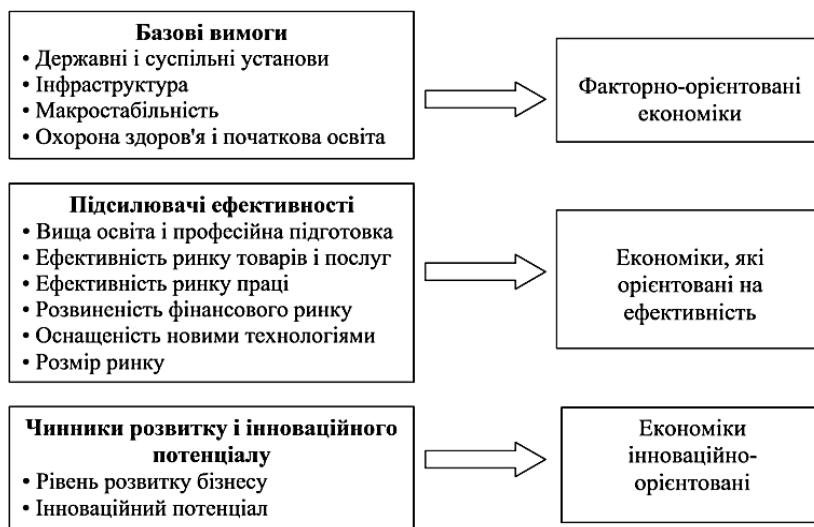

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ 8302:2015, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше 7 джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteraciia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція надає послуги з підготовки References.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **65 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведено у Додатку Е.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**
mvdubyna@gmail.com

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету,
де можна переглянути останні номери видання:*

<http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно з Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 129 с.
2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 254 с.
6. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
7. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.
8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].
2. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobotnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobotnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].
4. Pro transkordonne spivrobotnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861-IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv [in Ukrainian].
6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobotnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].
8. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № 2 (18) за 2019 р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« ____ » _____ 2019 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maksym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk (Eds.), *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). Donetsk: NHU [in Ukrainian].
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3 (60), 267–278 [in Ukrainian].
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Shechetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)

Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)

Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел¹

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Tymoshuk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannia [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzieva, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Zinn, H., Konopacki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Ilchuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Номер звіту*). Місце видання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

¹ На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. С. Сошинська, О. М. Бруй; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Електрон. текст. дані. Київ: УБА, 2016. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<p><u>Україномовне джерело:</u> <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i>. (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> <i>Twenty-four hours a day</i>. (2010). Miami, FL: BN Publishing.</p>
Частина книги	<p>Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.</p> <p>*скорочено</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Butkevych, O. V. (2013). Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]. In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].</p> <p>Balashova, Ye. (2014). Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]. In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Grosman, D. (2009). Writing in the dark. In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.</p>
Багатомні видання	<p>Прізвище автора багатомної праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.</p>
Багатомні видання (окремий том)	<p>Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Mochernyi, S. V. (2000). K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]. In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Niehuis, S. (2008). Dating. In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.</p>
Автореферат дисертації	<p>Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Iliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i>. (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian].</p> <p><u>Англомовне джерело:</u> Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i>. (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.</p>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu [Macroeconomic factors of banking marketing]</i> , I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статути, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501 et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Iliashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potencialu innovaciinoho rozvytku orhanizatsii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Iliashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf . Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri . Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com . Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

Додаток Е

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>			
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції	_____			
	Дата валютування	_____			
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>	
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____			
	Адреса платника	_____			
	Призначення платежу	за видання у збірнику 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
		Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції	_____		
		Дата валютування	_____		
				Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
Найменування установи банку		<u>ДКСУ</u>			
Прізвище, ім'я, по-батькові платника		_____			
Адреса платника		_____			
Призначення платежу		за видання у збірнику 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (18)

Відповідальні за випуск
Коректор
Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук
О. С. Смєлова
Т. М. Колот

Підписано до друку 28.05.2019. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 34,18.
Тираж 100 пр. Замовлення № 483/19.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.